GHEORGHE POSTICĂ

- Născut la 22 ianuarie 1954, în satul Mereni, raionul Anenii-Noi;
- absolvește facultatea de istorie a Universității de Stat din Moldova (1976);
- cercetător științific inferior în sectorul de Arheologie al A.Ș. a R.M. (1976–1978);
- lector la catedra istorie antică și medievală a Universității de Stat din Moldova (1978–1985);
- lector superior la catedra de istorie universală a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1985–1990);
- prodecan al facultății de istorie și etnopedagogie (1988–1991);
- din iunie 1991 este director-adjunct al Institutului de Arheologie și Istorie Veche al A.Ș. a R.M.;
- studii la aspirantura Universității „M.V.Lomonosov" din Moscova (1980–1985);
- teza de candidat în științe istorice este susținută în 1988;
- titlul științific: conferențiar la catedra de istorie antică și medievală este conferit în 1992;
- atestat la gradul doctor în istorie (1993);
- responsabil al șantierelor arheologice de la Bursuceni–Sângerei (1978), Mereni–Anenii-Noi (1986–1987), Petruha–Orhei (1988), Hansca–Ialoveni (1990–1991); Mănăstirea Căpriana–Strășeni (1993).

Lucrări științifice: Civilizația veche românească din Moldova (sec. V–XIII), Chișinău: Știința, 1994; Formarea poporului român și continuitatea lui pe teritoriul Moldovei în sec. V–XIII. Cugetul, 1990, nr. 1; Căldările de lut de pe teritoriul Moldovei în evul mediu timpuriu (în l. rusă). Sovetskaia Arheologia, 1985, nr. 3; Tezaurul de denari români din s. Rotunda, regiunea Carpato–Nistriană (coautor, în l.rusă); O monedă din bronz a orașului Bizantyon descoperită la Sculeni, raionul Ungheni. Revista Arheologică, 1993, nr. 1; Despre greșeli evidente și falsificări intenționate în istoria veche a Moldovei (coautor). Universitas, 1991.

GHEORGHE POSTICĂ

GHEORGHE POSTICĂ

Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu

GHEORGHE POSTICĂ

ROMÂNII DIN CODRII MOLDOVEI ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU

(Studiu arheologic pe baza ceramicii
din aşezarea Hansca)

UNIVERSITAS
CHIŞINĂU
1994

CZU 903.02(478.9)"653"

P 86

Redactor ştiinţific *Ion Hâncu*

Prezentare grafică *N.Burilov*

Machetarea de *Ludmila Rusnac*

P 0503020909-018
M751(10)-94

ISBN 5-362-01129-4

© Text, rezumate, indice, tabele, scheme, grafice, fotografii: Gh. Postică, 1994.

© Prezentare grafică N.Burilov, 1994.

CUPRINSUL

Abrevieri 4

Cuvânt introductiv 6

Capitolul I. Metodologia cercetării 12
§1. Ceramica ca sursă de cercetare istorică 12
§2. Metodele cercetării 14

Capitolul II. Clasificarea ceramicii 19

Capitolul III. Sistematizarea complexelor de ceramică 62
§I. Gruparea cultural-cronologică a complexelor de ceramică . . . 62
§2. Gruparea cultural-teritorială a complexelor 74
§3. Cronologia complexelor arheologice 91

Capitolul IV. Ceramica medievală timpurie din codrii Moldovei — exponent al continuităţii românilor 98
§1. Continuitatea tradiţiilor autohtone în producţia de ceramică şi în relaţiile economico-comerciale 98
§2. Continuitatea tradiţiilor etno-culturale autohtone şi relaţiile cu grupurile etnice alogene 105

Încheiere 121

Tabele statistice 123

Figuri 161

Bibliografia 200

Zusammenfaßung 218

Резюме 225

Indice onomastic 232

ABREVIERI

AAH	—	Acta Arheologica Academiae Sciantiorum Hungaricæ. Budapest.
AE	—	Arheologiai Értesitö. Budapest.
Cer.Arh.	—	Cercetări Arheologice. Bucureşti.
EB	—	Etudes Balkaniques. Bucarest.
MCA	—	Materiale şi cercetări arheologice. Bucureşti.
SCIV(A)	—	Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie). Bucureşti.
АИМ	—	Археологические исследования в Молдавии. Кишинев.
АО	—	Археологические открытия. Москва.
ВВ	—	Византийский Временник. Москва.
ВДИ	—	Вестник древней истории. Москва.
ИАИ	—	Известия на археологическия институт на Българска Академия на Науките. София.
ИГАИМК	—	Известия Гос. академии истории материальной культуры. Москва-Ленинград.
Изв.МФ АН СССР	—	Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР. Кишинев.
ИНМВ	—	Известия на Народния музей Варна. Варна.
КСИА	—	Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института археологии АН СССР. Москва.
КСИИМК	—	Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры АН СССР. Москва.
МАСП	—	Материалы по археологии Северного Причерноморья. Одесса.
МА АН РМ	—	Музей археологии Академии наук Республики Молдова.
МИА	—	Материалы и исследования по археологии СССР. Москва-Ленинград.
МИА ЮЗ СССР и РНР	—	Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и РНР. Кишинев.
СА	—	Советская археология. Москва.
САИ	—	Свод археологических источников. Москва-Ленинград.
СЭ	—	Советская этнография. Москва.
Тр.ГИКМ	—	Труды государственного историко-краеведческого музея МССР. Кишинев.
Тр.ГИМ	—	Труды государственного музея СССР. Москва.

CUVÂNT INTRODUCTIV

Problema dezvoltării civilizaţiei vechi româneşti în spaţiul Pruto-Nistrian în evul mediu timpuriu a constituit pentru istoriografia sovietică din anii 40—80 ai secolului XX un adevărat tabu [Hâncu, Postică, 1991]. Conform versiunii oficiale sovietice, spaţiul Pruto-Nistrian în decursul întregului ev mediu timpuriu (sec.VI — prima jumătate a sec.XIV) a fost populat exclusiv de către slavi şi unele grupuri de nomazi, care au lăsat în această regiune câteva culturi arheologice, apărute, după cum se afirma, în urma valurilor de colonizare străină: fie slavă veche, slavă de sud, slavă de răsărit sau orientală [Istoria, 1984, p.32—48; Istoria, 1988, p.210—332; Istoria, 1967, p.45—68; Bârnea, Rafalovici, 1983, p.79—98; Fiodorov, Cebotarenco, 1974.]. Aceste culturi arheologice erau privite de istoriografia oficială ca fenomene cultural-istorice izolate, caracteristice anumitor perioade, fenomene care, potrivit teoriilor respective, nu aveau legătură cu etapele anterioare şi cele posterioare, şi care apăreau pe loc gol, iar apoi dispăreau, fără a avea vreo continuitate. Trebuie totodată de remarcat că, în anii de tristă faimă, în Republica Moldova au activat şi cercetători oneşti, care au depus multe eforturi, pentru a aborda în mod obiectiv problema civilizaţiei vechi româneşti din spaţiul Pruto-Nistrian [Hâncu, 1964—b; Hâncu, 1971—b, ; Hâncu, 1973—a; Hâncu 1974—c; Hâncu 1976—b], dar din cauza unor conjuncturi de ordin non-ştiinţific ei au fost îndepărtaţi din aceste domenii, şi maltrataţi prin diferite mijloace, inclusiv prin intermediul unor publicaţii academice [Bârnea, Rafalovici, 1978.].

De rând cu aceasta trebuie de subliniat că problema continuităţii populaţiei autohtone în spaţiul Pruto-Carpatic a fost fundamentată ştiinţific şi rezolvată în ultimii 30 de ani de către arheologii români Ion Nestor, [1958; 1962; 1964], Mircea Petrescu-Dâmboviţa, [1967], Dan Teodor, [1973; 1978; 1980; 1984—a; 1984—b; 1985; 1992], Ioan Mitrea, [1980], Victor Spinei [1982; 1985] etc., care în acelaşi timp au demonstrat unitatea etno-culturală pentru întregul spaţiu Carpato-Nistrian.

Problema dezvoltării etno-culturale a populaţiei din spaţiul Pruto-Nistrian a fost abordată în anii 50—80 ai sec.XX de către

arheologii Gh.Fiodorov, I.Hâncu, Gh.Cebotarenco, I.Rafalovici, P.Bârnea, Gh.Postică, N.Telnov etc., în cadrul unor studii referitoare la această zonă; de către Dan Teodor, Ioan Mitrea şi Victor Spinei în cadrul unor studii generale referitoare la istoria şi arheologia spaţiului est-carpatic; de către V.Baran, O.Prihodniuk, I.Rusanova, B.Timoşciuk, L.Vakulenko, în cadrul unor studii referitoare la istoria slavilor. Analiza lucrărilor acestor cercetători ne permite să delimităm clar două concepţii deosebite în ceea ce priveşte istoria etno-culturală a spaţiului Pruto-Nistrian în evul mediu timpuriu.

Arheologii din Rusia şi Ukraina (Rusanova, 1976; Rusanova, Timoşciuk, 1984; Sedov, 1979; 1982; Baran, 1983; 1988; Timoşciuk, 1969; 1976; 1982; Prihodniuk, 1991; Vakulenko, 1983; Vakulenko, Prihodniuk, 1984; 1990; A.Smilenko, 1991; A.Smilenko, Kozlov, 1985; A.Smilenko, Kozlovskii, 1987—a; Kozlov, 1990;) şi o parte considerabilă din Moldova (Bârnea, Rafalovici, 1978; 1983; Rafalovici, 1972; 1983; Cebotarenco, 1979; 1982; 1983—b; Telnov, 1988 etc.) au susţinut ideea, conform căreia unica populaţie sedentară din spaţiul Pruto-Nistrian în evul mediu timpuriu a fost cea slavă. Anume slavii, care colonizaseră aceste pământuri «pustii» în sec.VI—VII, după opinia cercetătorilor nominalizaţi, au constituit pe parcursul sec.VI— XIV populaţia autohtonă a spaţiului Pruto-Nistrian, care, spre sfârşitul acestei etape (sec.XIII—XIV), au fost strămtoraţi din aceste regiuni de către migratori şi românii veniţi din Carpaţi. În viziunea acestor cercetători monumentele arheologice medievale timpurii din spaţiul Pruto-Nistrian, ca şi acelea din regiunea Pruto-Carpatică, sunt atribuite culturilor arheologice slave, care erau clasificate în felul următor: 1) cultura slavă timpurie de tipul Praga-Penkovka — sec. VI—VII, 2) cultura slavă timpurie de tipul Luka-Raikoveţkaia — sec.VIII—IX, 3) cultura slavilor de răsărit (rusă veche) de tipul Alcedar-Echimăuţi (pentru nord-estul acestei regiuni) — sec. X—XII, 4) cultura slavilor de sud (sudul regiunii Pruto-Nistriene) — sec.IX—XI, 5) cultura slavo-nomadă (centrul Moldovei) — sec.X—XII, şi 6) cultura rusă veche a izgoilor halicieni — sec.XII — prima jumătate a sec.XIV. În afară de aceasta autorii nominalizaţi recunosc şi anumite vestigii (tumuli) care sunt puse pe seama migratorilor turanici.

Concepţia dată chiar din momentul formulării sale s-a bazat, pe de o parte, pe ideea panslavistă despre dominaţia totală a slavilor în evul mediu timpuriu, iar pe de altă parte, pe aşa-zisa concepţie volohă, conform căreia populaţia românească din evul mediu timpuriu se ocupa exclusiv cu păstoritul şi locuia la munte (Carpaţi şi Balcani). Aceste idei preconcepute, categoric nu pot fi acceptate, fiindcă contravin totalmente realităţilor istorice. Concepţia despre păstoritul voloh exclusiv, prezintă o aberaţie, care nu are un eşafodaj istoric, fiind depăşită de istoriografie încă din sec.XIX. Cât priveşte ideea

dominației totale a slavilor în evul mediu timpuriu, ea se bazează pe o tratare unilaterală a realităților istorice, exagerând, rolul slavilor, și negând, completamente, rolul românilor. Teoriile cercetătorilor sovietici, referitoare la istoria medievală timpurie a spațiului Carpato-Nistrian, au fost realizate în practică, în baza unei tratări tendențioase a materialelor arheologice, fără a se ține cont de realitățile de ordin istoric general și de alte surse istorice care contravin acestor construcții teoretice.

O altă concepție în tratarea istoriei spațiului Pruto-Nistrian este susținută de arheologii români Dan Teodor, Victor Spinei, Ioan Mitrea, Ion Hâncu și Gheorghe Postică. Conform acestei opinii, băștinașii spațiului Pruto-Nistrian în evul mediu timpuriu reprezentau o populație sedentară-agricolă de români — urmași ai populației daco-romane, constituite în spațiul Carpato-Nistrian în sec.II—IV e.n. În viziunea acestor cercetători, de la populația veche românească s-au păstrat vestigii arheologice — așezări și cimitire plane, o parte, fiind depistate și cercetate în anii 50—80 ai sec.XX. Arheologii nominalizați nu neagă prezența altor grupuri etnice în spațiul Pruto-Nistrian, inclusiv a slavilor vechi și a migratorilor turanici, care au lăsat anumite amprente în cultura medievală timpurie din acest ținut. În evoluția culturii medievale timpurii din spațiul Pruto-Nistrian, ca și în spațiul Pruto-Carpatic, arheologii Dan Teodor și Victor Spinei au evidențiat următoarele etape de bază: 1) cultura Costișa-Botoșana-Hansca — sec.V—VII, 2) cultura Dridu — sec.VIII—XI, 3) cultura Răducăneni — sec.XI—XII și 4) cultura românească din sec.XIII.

Concepția unui ev mediu timpuriu românesc în spațiul Pruto-Nistrian are o bază științifică foarte solidă, în deplină concordanță cu realitățile istorice și întregul complex de surse istorice.

În dezvoltarea acestor idei, lucrarea de față urmărește scopul de a reconstitui pe cale științifică tabloul evoluției etno-culturale din perioada medievală timpurie în regiunea centrală a spațiului Pruto-Nistrian. Acest lucru va fi efectuat în baza unor izvoare arheologice concrete, și anume — analiza complexelor de ceramică din așezările din codrii Hânceștilor, în special a vestigiilor din așezarea Hansca.

Actualmente în codrii Hânceștilor sunt cunoscute circa 30 de monumente arheologice medievale timpurii, dintre care putem remarca așezările: Hansca, Moleşti, Cigârleni, Logănești, Dânceni, Durlești etc. [Fiodorov, Cebotarenco, 1974,].

Cel mai complet a fost studiată, în ultimii 30 ani, așezarea Hansca — un monument medieval timpuriu-etalon, deocamdată cu valoare de unicat pentru întregul spațiu românesc. Așezarea este situată la cîrca 45 km spre sud-vest de orașul Chișinău, în valea

pârâului Cânicâș, un afluent de stânga al râuleţului Botnișoara, la 0,1—0,2 km spre apus de satul Hansca, raionul Ialoveni.

Așezarea Hansca a fost depistată în anul 1959 [Polevoi, 1969—b, p.190]. Autorii acestei descoperiri au evidențiat la acea dată trei sectoare ale monumentului, care, în mod greșit, au fost considerate drept trei așezări separate (Hansca I, II, III), eroare care, din păcate, a fost larg răspândită și promovată în literatura de specialitate în anii 60—80, având o influență negativă asupra istoriografiei, contribuind la inducerea în eroare a specialiștilor și a opiniei publice.

În anul 1960 un colectiv de arheologi, condus de Ana I.Meliukova, întreprinde primele săpături metodice la Hansca, în urma cărora au fost depistate vestigii de locuire din epoca geto-dacică și cea medievală timpurie [Meliukova, 1960; 1963, p.64; Bașilov, 1963].

Cercetările arheologice de lângă localitatea Hansca au fost reluate în anul 1964 de către Ion Gh.Hâncu, care a condus lucrările timp de 14 ani, până în 1977. Împreună cu Ion Gh.Hâncu în anii 1964—1972 la șantierul arheologic Hansca a lucrat Isak A.Rafalovici, iar între 1966—1977 Ion T.Niculiță, care s-a preocupat de orizontul culturii geto-dace. Din anul 1972 în lucrările arheologice de la Hansca a participat și subsemnatul, inițial ca practicant, iar din 1976 în calitate de cercetător științific și șef-adjunct al șantierului arheologic [Hâncu, 1965; 1966; 1967—a; 1968—d; 1969—c; 1970—a; 1970—c; 1971—c; 1972—a; 1972—b; 1972—c; 1973—a; 1973—c; 1973—d; 1974—a; 1974—b; 1974—e; 1975—c; 1975—d; 1976—a; 1976—c; 1977; 1977—a; 1978; 1978—a; Hâncu, etc. 1970; 1971; Rafalovici, Hâncu, 1972; Rafalovici, 1968—b; 1972—b; 1973; Rafalovici, Golțeva, 1974; Niculiță, Rafalovici, 1974; Niculiță etc., 1973].

Din anul 1978 după înlăturarea cercetătorului Ion Hâncu de la cârma Secției de arheologie a A. Ș. a R.M., noua conducere în frunte cu P.Bârnea, din considerente subiective, a oprit lucrările de la Hansca. În anul 1979 însă, săpăturile arheologice de la Hansca au fost reluate, echipa de cercetare fiind condusă de către Gheorghe Cebotarenco. Noua componență a colectivului de cercetare a fost desemnată de către conducerea Secției de arheologie a A.Ș a R.M. pentru a revizui concluziile lui Ion Hâncu. [Cebotarenco, 1980; 1981; 1982; Cebotarenco, Telnov, 1983; 1985; Golțeva, 1981—a; 1981—b; Telnov, 1981; 1983; Telnov, Reaboi, 1985; Telnov, Cebotarenco, 1982]. În același timp la Hansca în 1979 a fost organizată o echipă de cercetare arheologică a Universității de Stat din Chișinău, condusă de Ion Niculiță și Gheorghe Postică [Niculiță, 1978; 1981; Niculiță, Postică, 1980; Postică, 1981; 1983; 1985—b]. Ambele echipe au lucrat la Hansca timp de trei ani, până în 1981, când lucrările de cercetare, în urma unor intervenții voluntare, din partea conducerii Secției de Arheologie a A.Ș. a R.M., au fost sistate. Ultima dată la

Hansca s-a lucrat în anii 1990—1991, când au fost efectuate lucrări arheologice de salvare în legătură cu amenajărea în zona monumentului a unui lac de acumulare [Cavruc, Postică, 1991; Postică, 1992—b].

Astfel, cercetările arheologice în aşezarea Hansca s-au desfăşurat pe parcursul a 20 de campanii arheologice, în urma cărora a fost dezvelită o suprafaţă de peste 30 mii metri pătraţi, ceea ce constituie aproximativ 1/4 din teritoriul sitului medieval, s-au depistat circa 400 de construcţii medievale timpurii, din care mai bine de 160 sunt locuinţe, precum şi trei cimitire din aceeaşi perioadă în care au fost dezvelite în jurul la 190 de morminte. După mărimea suprafeţei studiate şi bogăţia materialelor arheologice descoperite aşezarea Hansca este la etapa actuală cel mai reprezentativ monument medieval timpuriu din întreg spaţiul Carpato-Nistrian. De rând cu construcţiile menţionate în aşezarea Hansca a fost depistată o colecţie impunătoare de ceramică medievală timpurie, care cuprinde în jurul la 100 mii de fragmente, circa 70 de vase întregite şi peste 200 de vase care au putut fi restaurate grafic. Materialul ceramic din aşezarea Hansca este foarte variat, fiind reprezentat, pe de-o parte, de oale de factură autohtonă, confecţionate cu mâna sau la roata olarului, pe de altă parte, de vase importate din oraşele bizantine şi cele ale Hoardei de Aur.

În procesul cercetării aşezării Hansca au fost evidenţiate câteva orizonturi cultural-cronologice, care au fost tratate în mod diferit de către autorii acestor investigaţii. Astfel, Isac Rafalovici, Gheorghe Cebotarenco şi discipolii lor considerau că aşezarea Hansca reprezintă un monument al culturii slave, fiinţarea căruia era divizată de către ei în patru etape deosebite: sec.VI—VII, VIII—IX, X—XII şi XIV. Primele două etape, după opinia acestor cercetători, prezintă perioada corespunzătoare culturii slavilor vechi (Rafalovici, 1972), iar celelalte două — o simbioză a culturii slavilor de sud, celor de răsărit şi a nomazilor de stepă (Cebotarenco, 1982).

Principalul cercetător al aşezării Hansca, Ion Hâncu, a demonstrat, însă, că acest monument reflectă o permanenţă pe parcursul întregului ev mediu timpuriu, din sec.VI până în sec.XIV, şi reprezentă un sat al populaţiei autohtone romanice, în care, pe parcursul diferitor etape, s-au infiltrat şi unele grupuri etnice alogene, de origine slavă, alano-bulgară şi pecenego-cumană [Hâncu, 1969—b; 1970—a; 1971—b; 1973—a; 1974—d]. Aceste concluzii au fost susţinute şi confirmate de investigaţiile noastre din 1979—1981 şi 1990—1991, demonstrând totodată că aşezarea medievală Hansca îşi are începuturile în sec.V [Postică, 1991—b; 1992—b].

În elucidarea problemei cronologiei şi interpretării etno-culturale a aşezării Hansca, un interes deosebit îl prezintă complexele de ceramică. În aşezarea Hansca au fost depistate atât locuinţe-semibordeie bine conservate din diferite perioade, cu material arheologic intact, cât şi locuinţe care se suprapuneau parţial ori completamente peste complexe mai timpurii, sau erau întretăiate de construcţii mai târzii. Din circa 400 construcţii medievale timpurii, în cel puţin 60 de cazuri au fost observate suprapunerea sau întretăierea unor complexe de către altele. În afară de aceasta, în aşezarea Hansca au mai fost depistate şase locuinţe, reconstruite de două, trei şi chiar de patru ori. Aceste materiale stratigrafice sunt foarte preţioase. Importanţa lor deosebită devine clară mai ales în urma comparării acestora cu materialul ceramic. Pentru facilitarea analizei materialului obţinut preliminar, în baza criteriilor calitative şi cantitative s-a procedat la efectuarea unei analize matematice a complexelor de ceramică, ceea ce constituie, de fapt, unul din obiectivele fundamentale ale lucrării de faţă.

De rând cu materialele de la Hansca care constituie fondul de bază al lucrării, pentru elucidarea anumitor aspecte ale problemelor abordate, în studiul de faţă au fost folosite şi unele materiale din aşezările Moleşti [Cebotarenco, 1983—a; 1990], Logăneşti [Cebotarenco, Telnov, 1983], Dânceni [Rafalovici, Golţeva, 1981; Dergaciov, Larina, Postică, 1983], Durleşti [Tentiuc, 1989; Tentiuc, Abăzova, 1992], Calfa [Cebotarenco, 1973], Petruha [Hâncu 1969—a; Postică, 1991—a], Cobusca-Veche [Sergheev, 1960] etc.

În legătură cu publlicarea lucrării de faţă ţinem să aducem calde mulţumiri doctorului Ion Gh.Hâncu, care, fiind îndrumătorul nostru principal, ne-a sugerat ideea acestei monografii şi a pus la dispoziţia noastră toate materialele nepublicate din aşezarea Hansca. Îi sunt recunoscător de asemenea, pentru sfaturile preţioase şi obiecţiile critice expuse de domnia sa pe parcursul pregătirii şi definitivării monografiei.

În acelaşi timp exprimăm sincere mulţumiri cercetătorilor Valentin Dergaciov, Valeriu Cavruc, Silvia Ciubotaru şi Ion Niculiţă pentru ajutorul metodico-ştiinţific şi sprijinul acordat în vederea apariţiei acestei lucrări.

Capitolul I
METODOLOGIA CERCETĂRII

§1. CERAMICA CA SURSĂ DE CERCETARE ISTORICĂ

Folosirea ceramicii în calitate de sursă de cercetare a istoriei civilizaţiilor antice presupune mai întâi de toate o condiţie principială: a stabili posibilităţile ceramicii ca sursă informaţională şi în ce măsură datele furnizate de ea sunt obiective. Tradiţia istoriografică, clasifică vestigiile arheologice, inclusiv ceramica, drept izvoare istorice care permit cu un grad de veridicitate mai mare sau mai mic, să reconstituim istoria societăţilor vechi. [Rabakov, 1976; 1978; Zaharuk, 1976; 1978; Kuzmina, 1976; Masson, 1976—a, 1976—b; Ghening, 1973]. Piatra de temelie pentru asemenea afirmaţii, o constituie axioma că informaţia reprezintă un atribut obiectiv, necesar şi indisolubil al materiei, tot aşa cum este mişcarea şi timpul. De aici şi recunoaşterea faptului că sursele arheologice sunt purtătoare obiective ale informaţiei istorice [Ursul, 1968; 1971; 1973; 1975]. Obiectele materiale în procesul interacţiunii lor sunt în stare să primească informaţia, s-o păstreze şi, la rândul lor, s-o transmită altor obiecte. Important aici, este faptul că natura moartă este în stare să recepţioneze şi să păstreze într-o formă materializată informaţia despre natura vie, inclusiv cea socială [Ursul, 1971, p.134—212; 1975, p.3—62].

Materializarea informaţiei sociale are loc în procesul interacţiunii omului cu natura, în special în timpul muncii. De aceea, munca este o condiţie necesară pentru materializarea în obiect a informaţiei sociale. În procesul de producţie omul nu munceşte pur şi simplu, el îşi concentrează nu numai posibilităţile fizice, dar şi pe cele spirituale, toată experienţa socială, care sunt «transferate» în produsul muncii, deci în obiect, şi se materializează în el. Materializarea informaţiei sociale în produsele muncii omului este un proces inevitabil, obiectiv şi legic. Necesitatea obiectivă a materializării acestei informaţii, ca proces legic, reiese din însăşi natura muncii omului, care îi şi determină caracterul ei. În procesul materializării informaţiei sociale, munca apare nu numai ca mediator, dar şi ca un codificator, care îi dă acestei informaţii un aspect material nou. O parte din informaţie, în virtutea unor circumstanţe poate sa-şi schimbe aspectul, să treacă într-o calitate nouă. În acest caz ea este pierdută pentru

cunoaştere. Pe de altă parte, o dată cu schimbările obiectului material, la informaţia veche poate să se adauge o informaţie nouă. Informaţia veche se păstrează atâta timp cât există proprietăţile de bază ale obiectului. Şi numai în cazul, când obiectul încetează să mai existe, trecând într-o calitate nouă, informaţia istorică ce se conţine în el îşi pierde aspectul iniţial şi împreună cu purtătorul său se transformă într-o calitate nouă. Pornind de la aceasta, se poate afirma că informaţia socială există în obiect atâta timp cât există purtătorul său material. Or, realitatea arheologică, de unde face parte şi ceramica veche, apare ca purtător material al informaţiei istorice în virtutea naturii sale. Materializarea informaţiei istorice în ceramică este un proces obiectiv şi inevitabil, care are loc nu numai în procesul producţiei, dar şi în procesul exploatării ei. Cu alte cuvinte, în ceramică se păstrează informaţie istorică nu numai despre producătorii ei, ci şi despre proprietarii ei. Dar, după cum este menţionat în literatura de specialitate [Klein, 1978, p.26], această informaţie în obiectele din trecut nu exista separat, într-un anumit volum, aşa încât ar trebui numai să înclinăm acest obiect şi din el să curgă ceea ce s-a turnat. Informaţia istorică este întruchipată în obiectul material, ea este «dizolvată» în el. De aceea, în faţa cercetătorilor arheologi stă totdeauna o sarcină foarte grea de a descoperi şi a extrage din obiectele materiale această informaţie socială, pentru reconstituirea istoriei, a vieţii purtătorilor acestor obiecte. Rezultatul acestui lucru depinde, pe de o parte, de cantitatea, calitatea şi gradul materializării în obiect a acestei informaţii, iar pe de altă parte, de nivelul pregătirii cercetătorului şi de metodele folosite de el în acest scop. O parte din informaţie, care se găseşte la suprafaţa obiectului, poate fi cercetată relativ liber. O altă parte din informaţie, însă, care este ascunsă în obiect şi nu poate fi percepută liber, este cercetată cu ajutorul unor metode speciale şi a unor mijloace tehnice deosebite. Din această cauză obiectele materiale necesită o cercetare complexă, în baza mai multor metode ştiinţifice. În schimb probabilitatea obţinerii unei ample informaţii despre istoria societăţilor vechi este foarte mare.

În această ordine de idei, ceramica este în stare să furnizeze o informaţie deosebit de preţioasă despre baza materială a societăţilor antice, despre nivelul lor tehnic şi tehnologic (Avgustinnic, 1975; Bobrinskii, 1961, 1962, 1978; Saiko, 1965—a; 1966; 1971; 1972—b; 1977; 1980; 1982; Semenov, Korobkova, 1983; Hâncu, 1969—b), despre relaţiile comerciale şi culturale dintre diferite popoare (Braşinskii, 1972, 1980, 1984; Kastanaian, 1981), despre arta din antichitate, concepţiile estetice şi gusturile artistice (Blavatskii, 1953; Bobrinskii, 1978, p.223—240; Ivanov, 1963; p.5—42; Kastanaian, 1953; Kindjeri, 1967, p.7; Knipovici, 1955; Marchevici, 1981; Foss, 1952; p.64—77; Eneolit, 1982; Iacobson, 1978), despre concepţiile cosmogonice şi

religioase ale oamenilor antici (Rabakov, 1965; Sveşnikova, Ţivian, 1979), despre caracterul vieţei cotidiene şi al gospodăriei oamenilor antici (Pletniova, 1959, 1965, 1982; Sveşnikova, Ţivian, 1979), despre componenţa etnică a comunităţilor străvechi (Arutiunov, 1976; Bobrinskii, 1978—a; p.242—244; Kastanaian, 1981, p.4—6, p.109—137; Kruglikova, 1954; Kuzmina, 1976; Moşinskaia, 1973; Formozov, 1957; Hâncu, 1967, p.62—143) etc.

Pe lângă cele menţionate aici e cazul să subliniem aparte faptul că ceramica poate servi drept instrument extrem de preţios pentru aprecierile cronologice, fiind un indiciu perfect pentru datare, care permite să fie evidenţiate anumite etape cronologice în dezvoltarea culturii materiale, şi respectiv a societăţilor vechi.

§2. METODELE CERCETĂRII

Folosirea ceramicii în calitate de sursă istorică presupune de asemenea un lucru preliminar în vederea clasificării ei şi formulării principiilor metodice în baza cărora este efectuată cercetarea ştiinţifică. În legatură cu aceasta să examinăm problema principiilor metodice ale studiului dat şi ale clasificării ceramicii.

În lucrarea dată ceramica este studiată sub două aspecte: în primul rând, din punctul de vedere al componentelor ei, şi, în al doilea rând, din punctul de vedere al îmbinării diferitelor specii de ceramică în complexele arheologice închise. Pornind de la aceasta, pentru a analiza materialele respective în lucrare sunt folosite două mijloace, care corespund în acelaşi timp cu două niveluri în gruparea lor: 1) clasificarea şi 2) sistematizarea. O asemenea abordare a problemei, după cum demonstreaza practica, este justificată şi dă rezultate destul de bune.

CLASIFICAREA

Clasificarea, în accepţia noastră, reprezintă un mijloc de aranjare într-o anumită ordine a datelor empirice [Kagan, 1979, p.6—11]. În dependenţă de sarcinile care stau în faţa cercetătorilor şi natura obiectului supus cercetării, clasificarea poate fi construită în mod diferit. În literatura arheologică se deosebesc diferite feluri de clasificări: morfologice, tehnologice, funcţionale, iconografice, stilistice etc. [Kameneţkii, Marşak, Şer, 1975, p.45—46]. Ca obiect al clasificării ceramica, are particularităţile sale legate de specificul confecţionării şi menirii ei. Aceasta, bineînţeles, creează anumite greutăţi în studierea ei. Dar importanţa ceramicii ca sursă istorică este atât de mare, încât problema clasificării şi analizei ei din punct de vedere statistic în ultimele două decenii, cu toate greutăţile ei, s-a aflat în atenţia permanentă a specialiştilor [Ghening, 1973;

Kovalevskaia, 1965; Deopik, 1970; 1981; Kuzmina, Şer, 1981; Bobrinskii, 1978—a; Braşinskii, 1977; Rusanova, 1977; Beleţkii, 1979; Lesman, 1979; Krug, 1965; Braicevskii, 1970; Marşak, 1970; Kircio, 1980; Hlebnikova, 1984; Pustovalov, 1982; Separd, 1956; Matson, 1960; Arheological, 1982].

În lucrarea dată se ţine cont de principalele succese, obţinute de către arheologii din Europa de Răsărit în domeniul clasificării ceramicii, şi se face o încercare de a alcătui un model de clasificare a ceramicii medievale timpurii (sec.VIII—XIV) din regiunea de codri ai Moldovei Centrale. Clasificarea ceramicii presupune mai întâi de toate determinarea treptelor ei de bază şi a structurii. Pentru aceasta trebuie stabilită structura ierarhică a clasificării şi evidenţiaţi parametrii, în baza cărora este alcătuită principala noţiune a clasificării — **TIPUL**.

Treapta iniţială a clasificării ceramicii a unui monument arheologic sau a unui grup de monumente poate fi apreciată drept «ANSAMBLUL CERAMICII», care include în sine totalitatea ceramicii [Lebedev, 1975, p.57]. «Ansamblul ceramicii» poate fi definit drept o despărţitură a culturii materiale, alcătuită dintr-un complex de tipuri stabile de ceramică, ce caracterizează monumentul arheologic, un grup de monumente sau cultura arheologică în general. Prima treaptă a «ansamblului ceramicii», în viziunea noastră, o reprezintă «CLASELE» care sunt desemnate în baza trăsăturilor tehnologice. Următoarea treaptă o reprezintă «SECŢIILE», care, sunt desemnate în baza materialului iniţial al ceramicii, al lutului. A treia treaptă o reprezintă «GRUPELE», care sunt desemnate în baza caracterului degresanţilor. A patra treaptă o reprezintă «SPECIILE», care sunt desemnate în dependenţă de caracterul suprafeţei ceramicii. A cincea treaptă o reprezintă «SERIILE», care sunt evidenţiate în baza culorii ceramicii. A şasea treaptă o reprezintă «CATEGORIILE», care sunt desemnate în baza asortimentului vaselor de ceramică. A şaptea treaptă sunt «TIPURILE», vaselor de ceramică. Tipul reprezintă o îmbinare stabilă din punct de vedere statistic al unui anumit număr de parametri esenţiali [Şer, 1966; Klein, 1979; Klein, 1992]. Desemnarea tipului se efectuează în baza formei vaselor şi a proporţiilor lor de bază. Alegerea formei şi a proporţiilor ei în calitate de parametri pentru alcătuirea tipului se explică prin faptul, că ea reprezintă cea mai conservativă trăsătură a ceramicii care în timp se schimbă mai lent [Sveşnikova, Ţivian, 1979, p.147—149]. În scopul desemnării tipului sunt folosiţi cinci parametri de bază: 1) forma corpului vasului, 2) proporţia corpului ($H_5 : D_3$), 3) corelaţia dintre înălţimea celei mai bombate părţi a vasului şi înălţimea corpului lui ($H_4 : H_5$), 4) corelaţia dintre diametrul gâtului vasului şi cel al corpului ($D_2 : D_3$) şi 5) corelaţia dintre diametrul fundului şi cel al corpului ($D_4 : D_3$). În aşa fel, în procesul desemnării tipului vaselor

de ceramică sunt folosiți patru parametri cantitativi și unul calitativ. Parametrul calitativ (forma corpului vasului) se apreciază vizual (ovoidală, buteformă, sferică, piriformă, bitronconică, etc.). Parametrii cantitativi se apreciază pe cale matematică, dar în procesul descrierii tipurilor vaselor ei sunt transformați în stare calitativă. Așa, în baza corelației dintre înălțimea corpului și diametrului lui ($H_5 : D_3$) sunt evidențiate vase scunde și înalte, în baza corelației $H_4 : H_5$ — vase cu diametrul maximal în anumite secțiuni ale corpului, iar în baza corelațiilor $D_2 : D_3$ și $D_4 : D_3$ sunt evidențiate vase cu gâtul și fundul larg sau îngust. Aceste noțiuni sunt relative și variabile în dependență de tipul vaselor. Aprecierea granitei matematice dintre ele se efectuează de fiecare dată concret, în baza corelației lineare. Parametrii tipurilor se găsesc într-o anumită legătură, care are un caracter ierarhic. De aceea procesul desemnării tipului este strict supus acestei ierarhii. Parametrul determinant al tipului este forma corpului vaselor. În continuare, conform importanței ierarhice urmează parametrul H_5: : D_3, apoi $H_4 : H_5$, și la sfârșit $D_2 : D_3$ și $D_4 : D_3$. Tipurile de ceramică se împart în «VARIANTE», și «VARIETĂȚI», care împreună constituie ultima, a opta treaptă a clasificării. Variantele sunt desemnate în baza a trei parametri: 1) forma buzei vaselor, 2) prezența (lipsa) mânerelor și forma lor, 3) ornamentul. Varietățile vaselor sunt evidențiate indiferent de variante, în baza indicilor metrici (vase mici, mijlocii, înalte) pe calea corelării lineare. Caracteristicile de bază ale tipului și variantelor ceramicii pot fi exprimate matematic. Pentru aceasta se folosesc cele mai simple metode de codificare. În lucrare este folosit codul din opt cifre, împărțite în patru despărțituri. Prima despărțitură desemnează tipul vaselor, iar următoarele trei, variantele buzelor, mânerelor și ornamentul.

Pentru clasificarea ceramicii sunt desemnați următorii parametri:

I. TEHNICA. 01 — confecționată manual, 02 — confecționată manual și îndreptată la o roată cu turație înceată, 03 — asimetrică, confecționată la roată cu turație înceată, 04 — confecționată la roată cu turație medie, 05 — confecționată la roată cu turație rapidă.

II. LUTUL. 01 — nisipos, 02 — hleios, 03 — caolin.

III. DEGRESANȚI. 00 — fără degresanți vizibili, 01 — nisip, 02 — calcar, 03 — mică, 04 — șamotă, 05 — scoici, 06 — vegetație, 07 — scoici+vegetație, 08 — piroxen.

IV. CARACTERUL SUPRAFEȚEI. 01 — zgrunțuroasă fără angobă, 02 — netedă fără angobă, 03 — lustruită fără angobă, 04 — zgrunțuroasă cu angobă, 05 — netedă cu angobă, 06 — lustruită cu angobă, 07 — acoperită cu lac, 08 — acoperită cu glazură.

V. CULOAREA. 01 — nedeterminată, 02 — roșie, 03 — gălbuie-roșietică, 04 — cafenie, 05 — cenușie.

VI. ASORTIMENTUL. 01 — oală-borcan, 02 — căldare, 03 — tipsie, 04 — vase-strecurătoare, 05 — strachină, 06 — farfurie,

07 — ceașcă, 08 — ulcior, 09 — cană, 10 — găleată, 11 — pifos, 12 — amforă, 13 — opaiț, 14 — capac, 15 — vas pentru reducerea metalelor.

VII. FORMA CORPULUI. 01 — ovoidală, 02 — buteformă, 03 — sferoidală, 04 — piriformă, 05 — tronconică, 06 — bitronconică.

VIII. PROPORȚIILE CORPULUI. 01 — $H_5 : D_3$, 02 — $H_4 : H_5$, 03 — $D_2 : D_3$, 04 — $D_4 : D_3$.

IX. VARIANTELE BUZELOR. 01 — înclinată, 02 — cu șănțuire pentru capac, 03 — răsfrântă cu marginea în formă de nervură, 04 — răsfrântă cu grosimea uniformă, 05 — răsfrântă cu marginea în formă de sul, 06 — plată (înclinată la 90^0 spre exterior), 07 — verticală, 08 — înclinată în afară cu marginea îngroșată, și șănțuire pe suprafața superioară, iar capătul subțiat, 09 — în formă de litera «T», 10 — înclinată în interior.

X. VARIANTELE MÂNERELOR. 00 — fără mânere, 01 — două găuri verticale sau oblice în buză, 02 — două lipituri semiovale cu câte o gaură în fiecare, 03 — o lipitură masivă semiovală cu două găuri, 04 — o lipitură patrulateră cu două găuri, 05 — o lipitură semiovală cu o gaură, 06 — o lipitură în formă de panglică prinsă în interiorul buzei, 07 — o lipitură din afara buzei, pe gâtul vasului cu două găuri, 08 — o lipitură din lut în forma unei scoici, prinsă la exteriorul buzei cu o gaură în peretele vasului (sub buză), 09 — o gaură în peretele vasului, sub buză, 10 — două urechiușe aranjate pe umerii vasului.

XI. VARIANTELE ORNAMENTULUI. 01 — incizii vălurite și orizontale efectuate cu un bețișor, 02 — incizii vălurite și orizontale efectuate cu un pieptene, 03 — incizii orizontale suprapuse de striuri verticale (oblice), 04 — gropițe efectuate cu rotița, 05 — adânciturи ștampate, 06 — gropițe pe umerii vasului în combinație cu incizii orizontale, 07 — brâu în relief, 08 — alveole pe buză, 10 — gropițe circulare în combinație cu incizii orizontale, care imită «nituri» și «foi forjate», 11 — linii verticale lustruite, 11 — linii oblice lustruite.

SISTEMATIZAREA

Al doilea mijloc al grupării și analizei materialului ceramic folosit în lucrarea de față constă în sistematizarea lui [Tipi, 1979, p.151—173]. Sistematizarea reprezintă un nivel de grupare a obiectelor superior în comparație cu clasificarea. Acest mijloc presupune gruparea materialelor într-un sistem, care reprezintă o unitate de elemente ce se găsesc în relații strânse de reciprocitate. Sarcina sistematizării constă în împreunarea tuturor materialelor clasificate într-un sistem unic. Componentele sistemului alcătuiesc la un loc subdiviziuni taxonomice relativ independente, care se deosebesc între ele atât prin conținut, cât și prin nivelul său ierarhic. Ele pot fi simple sau

compuse, de acelaşi nivel, sau de niveluri diferite. În calitate de componente de bază ale sistemului sunt desemnate tipurile vaselor de ceramică şi complexele de ceramică. Complexul de ceramică — reprezintă o sumă de obiecte ceramice, limitate în timp, descoperite împreună într-un spaţiu restrâns şi închis [Bocikariov, 1975, p.37—38].

Sistematizarea ceramicii în lucrarea de faţă se efectuează în baza corelării complexelor de ceramică (semibordeie) din aşezarea Hansca*. În acest scop se compară gradul asemănării complexelor de ceramică după acele trăsături, care, după părerea noastră, au o importanţă cronologică. Aceasta ne permite pe de o parte să depistăm grupurile alcătuite din complexe din diferite perioade, iar pe de altă parte, caracteristicile lor de bază. Grupurile obţinute, în continuare vor fi analizate în baza metodei topografice, ce ne va permite să relevăm unităţile teritoriale din aşezare, alcătuite din complexe din diferite perioade. Grupurile complexelor, totodată, vor fi corelate cu obiectele ce au un diapazon cronologic bine stabilit, descoperite în incintele lor şi datele stratigrafice, ce ne va permite să apreciem cronologia lor absolută. Despărţiturile structurale, care vor fi obţinute în procesul sistematizării, ne vor permite, în fine, să trecem la etapa interpretării şi să facem unele concluzii de ordin istorico-sociologic şi etno-cultural.

* Enumerarea complexelor arheologice din aşezarea Hansca în lucrarea de faţă este unificată, şi se face în baza unui cifru alcătuit din trei compartimente. Primul compartiment, reprezintă o literă care indică numele cercetătorului care a studiat complexul dat (H = Hâncu, R = Rafalovici, P = Postică, C = Cebotarenco, T = Telnov, G = Goljeva, M = Mellukova). Al doilea compartiment, reprezintă tot o literă, dar care desemnează caracterul complexului (L = locuinţă-semibordei, G = groapă gospodărească). Al treilea compartiment, se compune dintr-o cifră, urmată uneori de o literă, care reprezintă numărul complexului conform raportului de săpături. De exemplu: HL1, HL65A, HG55, RL12, PL142, CL1, ML1, TL4A.

Capitolul II
CLASIFICAREA CERAMICII

Ceramica medievală timpurie din sec.VIII—XIV din zona de codri a Moldovei Centrale după tehnica de producere se împarte în cinci clase: I. ceramica confecţionată manual, II. ceramica confecţionată manual cu folosirea parţială a unei roţi primitive, III. ceramica asimetrică, confecţionată la o roată înceată, IV. ceramica confecţionată la o roată cu turaţie medie şi V. ceramica confecţionată la o roată rapidă.

CLASA I: CERAMICA CONFECŢIONATĂ MANUAL

Ceramica confecţionată manual este cunoscută bine datorită investigaţiilor arheologice din aşezările Hansca, Calfa, Cobusca-Veche, Braniştе—1 etc. [Rafalovici, 1972—a, p.157—176]. În aşezarea Hansca au fost înregistrate 8977 fragmente de ceramică confecţionată manual, ceea ce constituie 14,7 % din cantitatea totală a ceramicii medievale timpurii. Această ceramică este confecţionată din lut nisipos, având ca degresanţi şamota şi nisipul. Ea are pereţii groşi şi poroşi. Suprafaţa ei este aspră şi-i acoperită, de regulă, cu o pojghiţă de angobă. Arderea ei este incompletă şi neuniformă. Culoarea ceramicii la suprafaţă este gălbuie-roşietică cu pete sure sau negre, brună cu pete, sau neagră. Asortimentul ceramicii este reprezentat prin cinci categorii: 1) oale-borcane, 2) tipsii, 3) vase-strecurători, 4) străchini, 5) vase de provizii, şi 6) vase pentru reducerea metalelor.

Categoria I: Oale-borcane

Aceste vase predomină absolut în aşezările din Moldova. În complexele din aşezărea Hansca ele constituie 97,9 % (tabl.14). Printre oalele-borcane deosebim nouă tipuri.

Tipul I: Oale-borcane ovoidale cu corpul scund ($H_5 : D_3 = 0,91$—$0,97$), diametrul maximal în partea superioară a corpului ($H_4 : H_5 = 0,70$—$0,76$), gâtul larg deschis şi fundul lat ($D_2 : D_3 = 0,81$—$0,86$ şi $D_4 : D_3 = 0,56$—$0,67$, (fig.4,2—4). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte şi crestături sau alveole pe buze. Aceste vase sunt reprezentate prin trei variante: 1) (01.04.00.00), 2) (01.04.00.08) şi

3) (01.04.00.09). În baza indicilor metrici borcanele sunt de dimensiuni mijlocii (H_1 = 16—20 cm). Asemenea oale au fost depistate la Hansca în complexe din sec.IX (HL44), şi sec.X (HL42, Hl73). Oale-borcane similare au fost depistate în bazinul Nistrului Mijlociu, lângă satul Socol, unde sunt datate cu mijlocul sec.VIII [Vakulenko, Prihodniuk, 1984, p.91—96, fig.42,2], şi în dreapta Prutului, unde sunt datate cu sec.VIII—IX [Teodor, 1978, p.81, fig.49,1; 51,3].

Tipul II: Oale-borcane ovoidale, cu corpul alungit ($H_5 : D_3$ = =1,09—1,28), diametrul maximal în partea superioară a corpului (H_4: : H_5 = 0,67—0,72), gâtul şi fundul destul de îngust ($D_2 : D_3$ = 0,57— —0,64 şi $D_4 : D_3$ = 0,50—0,58) (fig.4,5—7). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte şi înclinate, incizii vălurite şi orizontale pe corp sau alveole pe buze. Aceste vase sunt reprezentate prin trei variante: 1) (02.01.00.00), 2) (02.04.00.02) şi 3) (02.04.00.08). În baza indicilor metrici printre aceste vase deosebim borcane: 1) mici (H_1 = 10 cm), 2) mijlocii (H_1 = 16—22 cm) şi 3) mari (H_1 = 23—30 cm).

În spaţiul Pruto-Nistrian asemenea vase au fost depiststе la Hansca în complexele din sec.VIII (HL102), la Calfa [Cebotarenco, 1973, p.62—67, fig.3,2] şi Branişte—1 [Rafalovici, 1972—a, p.161— —163, fig.26,9], unde sunt datate cu sec.VIII—IX. Vase similare sunt cunoscute în dreapta Prutului unde-s datate cu acelaşi timp [Teodor, 1978, p.81, fig.49,4; 50,2].

Tipul III: Oale-borcane ovoidale cu corpul alungit ($H_5 : D_3$ = =1,02—1,35), diametrul maximal în partea superioară ($H_4 : H_5$ = =0,64—0,74), gâtul foarte larg ($D_2 : D_3$ = 0,75—0,90) şi fundul destul de îngust ($D_4 : D_3$ = 0,41—0,65) (fig.4,8—10). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte şi foarte rar prin buze cu şănţuire pentru capac; incizii vălurite şi orizontale pe corp, uneori suprapuse de linii verticale; şi adâncituri ştampate sau alveole pe buză. Acest tip de vase este reprezentat prin patru variante: 1) (03.02.00.05), 2) (03.04.00.02), 3) (03.04.00.03), şi 4) (03.04.00.08). În baza indicilor metrici aceste vase se referă la oalele de dimensiuni mari (H_1 = 20—28 cm).

În spaţiul Pruto-Nistrian asemenea vase au fost descoperite la Hansca, în complexe din sec.VIII (TL11A) [Telnov, Reaboi, 1985, p.117, fig.7], la Calfa, Branişte—1, Mălăeştii-Vechi, Pererâta, datând cu sec.VIII—IX [Rafalovici, 1972, p.161—163, fig.26,1—3,5; Cebotarenco, 1965, p.66, fig.3,3]. În Moldova de Vest vase similare au fost descoperite în abundenţă, şi datează cu sec.VIII—IX [Teodor, 1978, p.81, fig.47,2,3,9; 49,8; 50,1,5; 51,1,2; 48,1,8].

Tipul IV: Oale-borcane ovoidale cu corpul scund ($H_5 : D_3$ = =0,97—0,99), diametrul maximal în partea superioară a corpului (H_4: : H_5 = 0,74—0,76) (fig.5,2,5). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte; adâncituri ştampate pe corp, alveole şi crestături pe buze. În unele cazuri ornamentul lipseşte. Acest tip de vase este reprezentat prin trei variante: 1) (04.04.00.05), 2) (04.04.00.08) şi 3) (04.04.00.09).

În baza indicilor metrici aceste oale se referă la borcanele de dimensiuni mijlocii (H_1 = 16—21 cm).

În spaţiul Pruto-Nistrian asemenea vase au fost descoperite la Hansca şi Cobusca-Veche [Sergheev, 1960, p.297—300, fig.3,4], unde sunt datate cu sfârşitul sec.VII—IX. Foarte des vase similare se întâlnesc în dreapta Prutului, unde sunt datate cu aceeaşi perioadă [Teodor, 1978, p.81, fig.47,6,8; 48,4; 49,4; 50,6,8; 51,8]. În regiunea Nistrului Mijlociu asemenea oale au fost depistate în aşezarea Ostrov de lângă satul Socol [Vakulenko, Prihodniuk, 1984, p.92—94, fig.43,1,2], unde sunt datate cu mijlocul sec.VII — începutul sec.IX.

Tipul V: Oale-borcane sferice, cu diametrul maximal la mijlocul corpului şi gâtul destul de larg ($D_2 : D_3$ = 0,73—0,85). Vase întregite de acest tip lipsesc (fig.5,6,7). Ele se caracterizează prin buze verticale şi răsfrânte; incizii vălurite şi orizontale pe corp, adâncituri ştampate sau alveole pe buze. Acest tip de vase este reprezentat prin două variante: 1) (05.04.00.05) şi 2) (05.04.00.00). În baza indicilor metrici deosebim vase de două mărimi: 1) mici (H_1 = 10—14 cm) şi 2) mijlocii (H_1 = 14—20 cm).

La Hansca vase de acest tip au fost depistate în complexele din sec.VIII (HL68, HL102) şi sec.IX (HL58, HL61).

Tipul VI: Oale-borcane buteforme cu corpul scund ($H_5 : D_3$ = = 0,78—0,95), diametrul maximal în partea de mijloc a vasului (H_4: : H_5 = 0,51—0,60), gâtul foarte larg ($D_2 : D_3$ = 0,75—0,94) şi fundul de dimensiuni mijlocii ($D_4 : D_3$ = 0,46—0,60) (fig.5,8—9). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte; incizii vălurite, orizontale pe corp, uneori suprapuse cu linii verticale, alveole şi crestături pe buze. Acest tip de vase este reprezentat prin cinci variante: 1) (06.04.00.02), 2) (06.04.00.03), 3) (06.04.00.08), 4) (06.04.00.09) şi 5) (06.04.00.00). În baza indicilor metrici deosebim vase de două mărimi: 1) mici (H_1 = 10—12 cm) şi 2) mijlocii (H_1 = 14—20 cm). În spaţiul Pruto-Nistrian asemenea oale au fost depistate la Hansca în complexele din sec.IX (HL56, HL58, HL61). Vase similare sunt cunoscute în dreapta Prutului, unde au fost datate cu sec.VIII—IX [Teodor, 1978, p.81, fig.48,5; 49,3].

Tipul VII: Oale-borcane buteforme, cu corpul alungit ($H_5 : D_3$ = = 1,0—1,1), diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = 0,55—0,70), gâtul şi fundul larg ($D_2 : D_3$ = 0,66—0,74 şi $D_4 : D_3$ = 0,6—0,68) (fig.5,11). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte şi foarte rar cu şănţuire pentru capac; incizii vălurite şi orizontale pe corp sau alveole şi crestături pe buze. Acest tip de vase este reprezentat prin patru variante: 1) (07.04.00.02) 2) (07.04.00.08), 3) (07.04.00.09) şi 4) (07.02.00.02). În baza indicilor metrici deosebim doar vase de dimensiuni mijlocii (H_1 = 16—20 cm). În spaţiul Pruto-Nistrian vase de acest tip au fost depistate la Hansca, Calfa, Trebujeni [Rafalovici, 1972—a, p.161, fig.26,6,7,8]. În Hansca aceste

vase au fost găsite în complexele din sec.IX (HL44, HL69) şi prima jumătate a sec.X (HL42).

Tipul VIII: Oale-borcane buteforme, cu corpul alungit ($H_5 : D_3$ = = 1,13—1,27), diametrul maximal la mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = = 0,55—0,59), gâtul larg ($D_2 : D_3$ = 0,66—0,72) şi fundul foarte îngust ($D_4 : D_3$ = 0,43,—0,45) (fig.5,12—14). Acest tip este reprezentat printr-o singură variantă: cu buza răsfrântă şi crestături pe buză (08.04.00.09). Conform indicilor metrici aceste vase sunt de dimensiuni mari (H_1 = 26—30 cm). Asemenea vase în spaţiul Pruto-Nistrian au fost descoperite la Cobusca-Veche [Sergheev, 1960, p.297—300, fig.5,6,7]. În dreapta Prutului vase similare sunt datate cu sec.VIII—IX [Teodor, 1978, p.81, fig.48,6; 49,7].

Tipul IX: Oale-borcane buteforme, cu corpul foarte alungit ($H_5 : D_3$ = 1,35—1,43), diametrul maximal la mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = = 0,57), gâtul relativ larg ($D_2 : D_3$ = 0,62—0,63) şi fundul destul de mare ($D_4 : D_3$ = 0,53—0,71). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte; incizii vălurite şi orizontale pe corp, sau adânciturі ştampate, şi alveole pe buză. Acest tip de vase este reprezentat prin două variante: 1) (09.04.00.08) şi 2) (09.04.00.05). Conform indicilor metrici aceste vase sunt de dimensiuni mari (H_1 = 25—30 cm). În spaţiul Pruto-Nistrian asemenea oale au fost depistate la Calfa [Cebotarenco, 1973, p.15, fig. 4] unde sunt datate cu sec.VIII—IX. În dreapta Prutului vase similare au fost găsite la Fundul Herţei [Teodor, 1978, p.81, fig.50,3,4], şi-s datate cu sec.VII—IX.

În legătură cu oalele-borcane, confecţionate cu mâna şi enumerate mai sus, un interes deosebit îl prezintă corelarea tipurilor acestor vase cu variantele buzelor şi ale ornamentului. Analiza corelativă demonstrează, că cele mai caracteristice sunt buzele răsfrânte, care se întâlnesc la oale-borcane de toate tipurile. Totodată, pentru al doilea tip sunt caracteristice şi buze înclinate. În afară de aceasta la al treilea tip se întâlnesc buze verticale, iar la al treilea şi al şaptelea — buze cu şănţuire pentru capac. Pentru majoritatea tipurilor de oale-borcane este caracteristic ornamentul incizat cu un pieptene în formă de linii vălurite şi orizontale (tipurile I—VII), adânciturі ştampate şi alveole pe buza vasului (tipurile I—V,VII, IX). Crestături pe buze se întâlnesc pe vasele de tipul I, IV, şi VII. Striurile verticale sunt suprapuse peste cele orizontale pe vasele de tipul III şi VI, iar ornamentul efectuat cu ajutorul rotiţei pe vase de tipul VII. În afară de aceasta, printre vasele de tipul I, II, V şi VIII se întâlnesc exemplare neornamentate.

Prezintă interes şi alt aspect al problemei — corelarea cantitativă a tipurilor oalelor-borcane. Analiza unui eşantion din 22 vase a demonstrat, că cele mai răspândite sunt oalele-borcane de tipul III (21,4 %), apoi urmează de tipul I (14,3 %), de tipul II, IV, V,

VII şi VIII (câte 10,7 %), de tipul IX (7,1 %) şi la sfârşit de tipul VI (3,6 %).

Categoria 2: Tipsii.

În aşezarea Hansca asemenea vase conform estimărilor noastre constituie 1,5 % (tabl. 14). Ele reprezintă discuri plate cu un bord pe tot perimetrul. Fundurile lor sunt groase (până la 2 cm), iar bordul este relativ înalt (2,0—5,5 cm). Diametrul buzelor tipsiilor variază între 11—28 cm, iar al fundurilor între 9—26 cm. În baza formei corpului deosebim trei tipuri de tipsii.

Tipul I: Tipsii cilindrice cu diametrul buzei 15—22 cm şi înalţimea 4,5—5,5 cm. Fundul lor este plat sau cu o mică proeminenţă în interior. Pe perimetrul fundului uneori se află o margine din lut. Tipsiile sunt ornamentate pe marginea exterioară a buzei sau pe corp cu alveole (fig.7,2,3).

Tipul II: Tipsii tronconice, cu corpul aproape cilindric uşor îngustat spre fund, formând un suport plat. Marginea buzei este rotunjită. Fundul este plat sau cu o proeminenţă slabă în interior. Diametrul buzei 11—21 cm. Diametrul fundului 10—20 cm. Înălţimea tipsiilor 2—4 cm. Ornamentul lipseşte (fig.7,12).

Tipul III: Tipsii tronconice, cu diametrul buzei 12—28 cm, al fundului 9,5—26,5 cm, şi înalţimea 3,0—3,5 cm. Fundurile acestor tipsii, de regulă, sunt plate şi foarte rar proeminente în interior. Ornamentul, de regulă, lipseşte. Într-un caz au fost documentate alveole pe buze, iar în altul o fâşie de incizii vălurite pe corp şi gropiţe ştampate pe buză (fig.7,1,4—11).

În spaţiul Pruto-Nistrian [Rafalovici, 1972, p.151—153,164] tipsiile sunt cunoscute bine în aşezările Hansca, Lopatna, Petruha, şi datează cu sec.VI—IX.

Categoria 3: Vase-strecurători.

Aceste vase conform eşantionului nostru constituie 0,1 %. În baza fragmentelor pot fi evidenţiate două tipuri de vase-strecurători: 1) în formă de oale-borcane, şi 2) în formă de strâchini. Aceste vase aveau câteva găuri în pereţi (0,4—0,6 cm) sau lângă fund (fig. 7,18).

Asemenea vase au fost descoperite în aşezarea Hansca în locuinţele din sec.VIII—IX. Oale similare sunt cunoscute în regiunea Nistrului Mijlociu, la Ripnev [Mihailina, Timoşciuk, 1983, fig.1,5,15,18] etc. [Etnoculiturnaia, 1985, p.109] datate cu aceeaşi perioadă.

Categoria 4: Strâchini.

Aceste vase se întâlnesc relativ rar. În Hansca ele constituie 0,5 %. Se deosebesc trei tipuri de strâchini.

Tipul I: Străchini cu corpul tronconic înalt (H_1 = 10—14,5 cm), cu gura larg deschisă (D_1 = 20—28 cm) şi fundul relativ îngust (D_4 = = 8—20 cm). Buza lor spre margine este subţiată. Fundul este plat. Ornamentul, de regulă, lipseşte. Într-un caz au fost observate alveole pe buză (fig.7,13,14).

Tipul II: Străchini cu corpul scund rotunjit tronconic (H_1 = 7—10 cm), cu gura larg dechisă (D_1 = 27—28 cm), fundul destul de îngust (până la 14 cm). Buza acestor străchini este rotunjită. Ornamentul lipseşte (fig.7,17,19).

Tipul III: Străchini în formă de oale-borcane cu corpul rotunjit (H5 = 10—15 cm) şi diametrul maximal la mijlocul lui. Gura lor este larg deschisă, aproape egală cu diametrul corpului şi al fundului. Buza este uşor răsfrântă spre exterior. Străchinile au suprafaţa acoperită cu incizii orizontale şi vălurite, iar pe buze alveole (fig.7,15,16).

Străchinile primului tip sunt cunoscute foarte larg. În aşezările de la Codân [Rusanova, Timoşciuk, 1984, p.15, tab.4,9] ele sunt datate cu sec.V—VI, la Socol [Vakulenko, Prihodniuk,1984, p.92—93, fig.43,V] sunt atribuite mijlocului sec.VII — începutul sec.IX, iar în aşezările din dreapta Prutului [Teodor, 1978, p.82, fig.50,;51,4] sec.VII—IX. Străchinile celui de-al doilea tip de asemenea sunt cunoscute larg. În regiunea Prutului Superior [Rusanova, Timoşciuk, 1984, p.15, tab.4,10] aceste vase sunt datate cu sec.V—VIII. Străchinile celui de-al treilea tip sunt cunoscute în aşezările din spaţiul Pruto-Nistrian în sec.V—IX [Fiodorov, 1960, p.208, fig.59,3; Rafalovici, 1972—a, p.150, fig.24,5,6].

Categoria 5: Pifose (vase de provizii).

Aceste vase au forma unor oale-borcane destul de imense (H_1 = = 35—50 cm, iar D_3 = 30—60 cm). Sunt confecţionate destul de grosolan, având pereţi şi funduri foarte masive (2—3 cm şi respectiv 3—5 cm). Despre tipurile vaselor de provizii nu putem spune nimic din cauza materialului fragmentar.

După caracteristicile de bază ceramica din prima clasă se include în cadrul antichităţilor medievale timpurii tipice pentru spaţiul Carpato-Nistrian în sec.VIII—IX [Rafalovici, 1972—a, p.157—176; Teodor, 1978, p.80—82].

CLASA a II-a: CERAMICA CONFECŢIONATĂ CU MÂNA ŞI ÎNDREPTATĂ LA O ROATĂ PRIMITIVĂ.

Ceramica celei de-a doua clase după caracteristicile sale de bază este analogică ceramicii din prima clasă. Ca şi ceramica precedentă, la prima etapă ea era făcută cu mâna. În continuare, însă, această ceramică era îndreptată la o roată primitivă. De regulă, era îndreptată

la roată partea superioară a vaselor (umerii, gâtul şi buza), iar cea inferioară rămânea neschimbată. Din punct de vedere tehnologic (lutul, degresanţii, prelucrarea suprafeţei) această ceramică este analogică cu ceramica primei clase. În Hansca au fost evidenţiate doar 57 fragmente din cea de-a doua clasă, ceea ce constituie 0,1 %. Din punctul de vedere al asortimentului această ceramică constituie o singură categorie: oale-borcane, printre care pot fi evidenţiate patru tipuri.

Tipul I: Oale-borcane tronconice scunde ($H_5 : D_3$ = 0,92), cu diametrul maximal în partea superioară, la nivelul celui de-al treilea sfert al corpului ($H_4 : H_5$ = 0,76), cu gura largă şi fundul de dimensiuni medii ($D_2 : D_3$ = 0,8) şi $D_4 : D_3$ = 0,59) (fig.4,1) Ele se caracterizează prin buze răsfrânte şi incizii liniare-vălurite. În baza caracteristicilor metrice aceste oale sunt atribuite vaselor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 16—17 cm).

Tipul II: Oale-borcane tronconice scunde ($H_5 : D_3$ = 0,91), cu diametrul maximal în partea superioară la nivelul celui de-al patrulea sfert al corpului ($H_4 : H_5$ = 0,82), cu gura foarte largă ($D_2 : D_3$ = = 0,85) şi fundul relativ larg ($D_4 : D_3$ = 0,66) (fig.5,1). Ele se caracterizează prin buze înclinate, incizii vălurite-orizontale compuse şi compoziţii ştampate. În baza indicilor metrici aceste oale aparţin vaselor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 20—21 cm).

Tipul III: Oale-borcane buteforme înalte ($H_5 : D_3$ = 1,08), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = = 0,60), cu gura şi fundul relativ largi ($D_2 : D_3$ = 0,65 şi $D_4 : D_3$ = = 0,64) (fig.5,10). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte şi ornamet executat cu rotiţa. În baza indicilor metrici aceste oale sunt atribuite vaselor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 17—18 cm).

Tipul IV: Oale-borcane piriforme înalte ($H_5 : D_3$ = 1,1), cu diametrul maximal în partea inferioară, mai jos de mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = 0,42), gura îngustă ($D_2 : D_3$ = 0,59), dar cu fundul relativ larg ($D_4 : D_3$ = 0,57) (fig.5,15). Este evidenţiată o variantă a acestor vase: cu buza răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale compuse. În baza indicilor metrici aceste oale se referă la vasele de dimensiuni mijlocii (H_1 = 20 cm). Borcane de acest tip au fost depistate în aşezarea Lozna-Botoşani [Teodor, 1978, p.81, fig.47,7; 48,7] din dreapta Prutului unde sunt datate cu sec.VIII—IX. În Hansca un asemenea vas a fost depistat în locuinţa HL42 datată cu începutul sec.X.

Analiza oalelor-borcane din cea de-a doua clasă demonstrează că primele trei tipuri au analogii printre oale-borcane, confecţionate cu mâna din prima clasă (tipurile I şi IV, şi VII), în timp ce al patrulea tip în prima clasă nu-i prezent. Pe de altă parte, al patrulea tip este prezent printre ceramica confecţionată cu mâna din dreapta Prutului. Reieşind din aceste observaţii putem conchide, că ceramica din clasa II genetic se leagă de ceramica din clasa I, constituind o

verigă de trecere de la ceramica confecționată manual la ceramica confecționată la roată.

CLASA a III-a: CERAMICA ASIMETRICĂ

Din această clasă face parte ceramica confecționată la roată înceată, dar este pregătită destul de primitiv. Caracteristic pentru aceste vase sunt pereții groși și corpul asimetric. Ele sunt confecționate neîndemânatic, imitând oarecum ceramica de calitate. Ceramica asimetrică la Hansca constituie doar 0,1 %. După caracterul lutului ea se împarte în două secții: 1) din lut nisipos, și 2) din lut hleios.

SECȚIA I: CERAMICA DIN LUT NISIPOS

Pentru această ceramică sunt caracteristici degresanții neorganici. Din acest punct de vedere ceramica se împarte în două grupe: cu nisip și cu șamotă.

GRUPA I: CERAMICA CU NISIP

Această ceramică are suprafața zgrunțuroasă, fără angobă. Arderea ei este necompletă și neuniformă. Culoarea variază de la gălbuie-roșietică până la brună și cenușie. În secțiune pereții sunt compuși din trei straturi. Se evidențiază o categorie de vase: oale-borcane, care se împart în două tipuri.

Tipul I: Oale-borcane tronconice scunde ($H_5 : D_3 = 0,91$), cu diametrul maximal în partea superioară a corpului, la nivelul celei de-a treia părți ($H_4 : H_5 = 0,65$), cu gura și fundul relativ largi ($D_2 : D_3 = 0,59$ și $D_4 : D_3 = 0,67$) (fig.33,7). Se evidențiază o variantă a acestui tip: cu buza înclinată și incizii vălurite-orizontale (01.01.00.02) În baza indicilor metrici aceste borcane se referă la vasele de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 16—18$ cm).

Tipul II: Oale-borcane globulare scunde ($H_5 : D_3 = 0,52$), cu diametrul maximal la mijlocul corpului, și gura destul de largă ($D_2 : D_3 = 0,77$) (fig.33,1). Se evidențiază o variantă cu șănțuire slabă pentru capac, și incizii vălurite-orizontale compuse (02.08.00.02). În baza indicilor metrici aceste borcane se referă la vasele de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 14—15$ cm).

GRUPA II: CERAMICA CU ȘAMOTĂ

Ceramica din grupa dată după caracterul suprafeței, ardere, și culoare este similară cu ceramica din prima grupă. Deosebirea constă în folosirea șamotei ca degresant. După asortiment printre aceste vase deosebim o singură categorie de vase: oale-borcane, printre care se evidențiază un singur tip. Ele au corpul piriform înalt ($H_5 : D_3 = 1,03$), cu diametrul maximal la mijloc ($H_4 : H_5 = 0,52$), gura destul

de largă ($D_2 : D_3 = 0,73$) și fundul îngust ($D_4 : D_3 = 0,55$). Pentru ele sunt caracteristice buze răsfrânte și incizii orizontale simple (01.04.00.01) (fig.33,6). În baza indicilor metrici aceste borcane se referă la vasele de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 18$ cm).

Ceramica celor două grupe a fost depistată în două locuințe de tipul iurtei (HL29 și HL29A) plasate la marginea așezării Hansca [Hâncu, 1973, p.176—177]. Pentru așezările din Moldova Centrală asemenea ceramică în linii generale nu este caracteristică. Vase asemănătoare au fost depistate la Dunărea de Jos în așezarea Dinogeția [Dinogeția, 1967, p.186—205; Diaconu, 1975, p.387—394], unde este datată cu sec.XII — începutul sec.XIII.

SECȚIA II: CERAMICA DIN LUT HLEIOS

Pentru această ceramică sunt caracteristici degresanții: vegetație și scoică. Suprafața acestor vase este acoperită cu angobă și este netedă. Arderea ei este incompletă. Culoarea brună sau gălbuie-roșietică. În secțiune ceramica are trei straturi. După asortiment deosebim două categorii de ceramică: 1) oale-borcane și 2) ulcioare.

Categoria I: Oale-borcane.

Aceste vase sunt reprezentate printr-un singur tip. Ele au o formă tronconică scundă ($H_5 : D_3 = 0,96$), cu diametrul maximal în partea superioară a corpului, aproape în regiunea gâtului ($H_4 : H_5 = 0,83$), cu gura și fundul relativ largi ($D_2 : D_3 = 0,73$ și ($D_4 : D_3 = 0,60$) (fig.33,8) Se evidențiază o variantă a acestor vase: cu buza verticală și ornament în formă de mici adâncituri circulare și incizii orizontale sau verticale, care imită niturile și foile vaselor din aramă (01.07.00.10).

Categoria II: Ulcioare

Aceste vase sunt reprezentate printr-un singur tip. Ele au o formă tronconică, buza înaltă trasă în afară, și un mâner de tip panglică care leagă gâtul cu corpul (fig.33,9). Înălțimea este 10—15 cm. Diametrul buzei 6—8 cm, iar diametrul corpului 9—10 cm.

Ceramica din secția a II-a este reprezentată prin câteva fragmente din așezarea Hansca, descoperite într-o groapă (HG8) și-n stratul cultural. Vase similare sunt descoperite la Dinogeția, împreună cu ceramică din secția precedentă, și este datată cu sec.XII — începutul sec.XIII [Dinogeția, 1967, p.186—196]. După părerea arheologilor această ceramică a aparținut unor reprezentanți din rândurile migratorilor nomazi care s-au sedentarizat în unele așezări autohtone. Ceramică similară, dar mai timpurie, din sec.X—XI este cunoscută printre materialele culturii Saltovo-Maiațk [Pletniova, 1959, p.230—237] și în nord-estul Bulgariei [Dimitrov, 1975, p.42—57]. După

opinia cercetătorilor S.A.Pletniova [1965, p.104] şi D.Dimitrov [1975, p.48—58] această ceramică a aparţinut unor grupuri de pecenegi sedentarizaţi. Această concluzie pare a fi plauzibilă şi în cazul materialelor din Moldova.

CLASA a IV-a: CERAMICĂ CONFECŢIONATĂ LA ROATĂ CU TURAŢIE MEDIE

Ceramica acestei clase reprezintă masa principală în aşezările medievale timpurii din regiunea Moldovei Centrale. În aşezarea Hansca, conform eşantionului nostru, ceramica dată constituie 83 % de la numărul total, iar în complexele închise 93,8 %. Această ceramica era confecţionată la o roată cu turaţie lentă sau medie. Pereţii ei au o grosime neregulată, iar pe suprafaţa fundurilor poartă urme de la materialul izolator sau ştampile în relief. Reieşind din caracterul lutului ceramica acestei clase se împarte în trei secţii: 1) din lut nisipos, 2) din lut hleios, şi 3) din humă alburie (caolin).

SECŢIA I: CERAMICA DIN LUT NISIPOS

Pentru această ceramică este caracteristic faptul, că în calitate de degresanţi erau folosite materiale neorganice. Din acest punct de vedere ceramica dată se împarte în trei grupe: 1) cu nisip (sau nisip + calcar), 2) cu şamotă, şi 3) cu mică.

GRUPA I. CERAMICA CU NISIP

Această ceramică după particularităţile suprafeţei sale se referă la o singură specie. Trăsătura ei de bază este suprafaţa zgrunţuroasă. După caracterul arderii şi culoare ceramica dată aparţine unei serii. Pentru ea este caracteristică arderea oxidantă sau reducătoare incompletă, din care cauză culoarea variază de la roz la cenuşiu şi negru cu pete. În baza asortimentului ceramica primei grupe se împarte în opt categorii: 1) oale-borcane, 2) căldări, 3) tipsii, 4) străchini, 5) ulcioare, 6) căni, 7) găleţi, 8) opaiţe.

Categoria I: Oale-borcane

Aceste vase se împart în 13 tipuri.

Tipul I: Oale-borcane ovoidale scunde ($H_5 : D_3 = 0,81—0,82$) cu diametrul maximal în partea superioară, la nivelul celei de-a treia părţi a corpului ($H_4 : H_5 = 0,67—0,75$), având gura şi fundul relativ înguste ($D_2 : D_3 = 0,59—0,67$ şi $0,47—0,55$) (fig.23,1—3). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte simple sau cu marginea îngroşată, incizii vălurite-orizontale simple şi compuse, striuri verticale. Au fost evidenţiate trei variante ale acestui tip: 1) (01.04.00.01), 2) (01.05.00.02) şi 3) (01.05.00.03). În baza indicilor metrici aceste oale se referă la vasele cu dimensiuni mijlocii ($H_1 = 16—19$ cm).

La Hansca vase de acest tip au fost descoperite în locuinţele HL54 (sec.X — primul sfert al secolului XI), HL26 (sec.XI — începutul sec.XII), HL64 (sec.XIV) şi HL34 (sec.XIII). Oale-borcane asemănătoare sunt cunoscute la Dinogeţia [1967, fig.76,8; 84,1; 106,10; 115,11] în regiunea Dunării de Jos, unde sunt datate cu sec.X — mijlocul sec.XII. În dreapta Prutului vase similare au fost depistate în aşezările Epureni şi Bogdăneşti [Teodor, 1978, fig. 52,7; 55,1] unde sunt datate cu sec.X—XI.

Tipul II: Oale-borcane ovoidale scunde ($H_5 : D_3 = 0,79—0,87$), cu diametrul maximal în partea superioară la nivelul celei de-a treia părţi a corpului ($H_4 : H_5 = 0,62—0,78$), cu gâtul larg ($D_2 : D_3 = 0,70—0,78$) şi fundul relativ îngust ($D_4 : D_3 = 0,45—0,59$) (fig. 23,9—15). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze înclinate, răsfrânte, simple şi îngroşate, incizii vălurite-orizontale, striuri verticale şi gropiţe. Printre aceste vase sunt evidenţiate cinci variante: 1) (02.01.00.06), 2) (02.04.00.01), 3) (02.04.00.03), 4) (02.05.00.01), 5) (02.05.00.06). În baza indicilor metrici vasele acestui tip sunt: 1) de demensiuni mici ($H_1 = 10$ cm), şi 2) de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 14—21$ cm).

În aşezarea Hansca oalele-borcane de acest tip au fost descoperite în construcţiile HL66 (sec.X — începutul sec.XI), HL31, HL62, TL5, TG5 (sec.XI — începutul sec.XII), şi HL34, HL85 (prima jumătate a sec. XIV). Aceste vase sunt prezente la Dinogeţia [1967, fig.84,2; 105,1; 106,2,12; 112,10] unde-s datate cu sec.X — mijlocul sec.XII, şi la Răducăneni [Spinei, 1985, fig.44,4] unde-s datate cu mijlocul sec.XI—XII.

Tipul III: Oale-borcane ovoidale scunde ($H_5 : D_3 = 0,78—0,84$), cu diametrul maximal la nivelul celui de-al patrulea sfert din partea superioară a corpului ($H_4 : H_5 = 0,76—0,82$), cu gâtul foarte larg ($D_2 : D_3 = 0,76—0,81$), şi fundul relativ larg ($D_4 : D_3 = 0,50—0,60$) (fig.23,18—20). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze înclinate şi răsfrânte, ornament în formă de gropiţe, striuri verticale, şi incizii vălurite orizontale compuse. Printre aceste vase sunt evidenţiate trei variante: 1) (03.01.00.06), 2) (03.04.00.02), 3) (03.04.00.03). În baza indicilor metrici vasele acestui tip aparţin oalelor-borcane de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 14—21$ cm).

În aşezarea Hansca aceste vase au fost depistate în complexele TL5 (sec.XI — începutul sec.XII) şi HL85 (prima jumătate a sec.XIV). La Dunărea de Jos [Dinogeţia, 1967, fig.123,8; Diaconu, 1975, p.387—394] asemenea vase au fost descoperite în complexele sec.XII — începutul sec.XIII.

Tipul IV: Oale-borcane tronconice scunde ($H_5 : D_3 = 0,83$) cu diametrul maximal în partea superioară la nivelul celui de-al patrulea sfert al corpului ($H_4 : H_5 = 0,81$), cu gura largă ($D_2 : D_3 = 0,74$), şi fundul foarte îngust ($D_4 : D_3 = 0,32$) (fig.24,1). Acest tip este repre-

zentat de o singură variantă: cu buză răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale simple (04.04.00.01). În baza indicilor metrici această oală aparţine vaselor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 17—18 cm).

Asemenea vase în aşezarea Hansca au fost descoperite în complexul HL45 (sec.XI — începutul sec.XII). Vase similare au fost descoperite în aşezarea Epureni din dreapta Prutului [Teodor, 1978, p.112—114, fig.56,2], unde-s datate cu sec.X — prima jumătate a sec.XI. În Bulgaria de Nord-Est vase de acest tip sunt cunoscute la Preslav [Donceva-Petkova, 1977, p.156, nr.72, tabl.II,72], şi sunt datate cu a doua jumătate a sec.X. La Dinogeţia [1967, fig. 125,2] asemenea vase au fost depistate în straturile culturale de la sfârşitul sec.XII — începutul sec.XIII.

Tipul V: Oale-borcane ovoidale înalte ($H_5 : D_3$ = 0,89—0,97), cu diametrul maximal în partea superioară la nivelul celei de-a treia părţi a corpului ($H_4 : H_5$ = 0,64—0,75), cu gura relativ îngustă (D_2: : D_3 = 0,62—0,70) şi fundul destul de larg ($D_4 : D_3$ = 0,48—0,63) (fig.24,2—8). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze înclinate şi răsfrânte cu marginea îngroşată, incizii vălurite-orizontale, striuri şi gropiţe. În cadrul acestui tip se evidenţiază patru variante: 1) (05.01.00.03), 2) (05.01.00.00), 3) (05.05.00.02) şi 4) (05.05.00.06). În baza indicilor metrici aceste oale se referă la vasele cu dimensiuni mijlocii (H_1 = 14—19 cm).

Asemenea vase în aşezarea Hansca au fost depistate în complexele HL19, HL31, HL45 (sec.XI — începutul sec.XII), HL32 (prima jumătate a sec.XIV) şi în mormântul nr.19 din cimitirul Hansca-Căprăria (sec.X—XII) [Hâncu, 1973, p.32, fig.29]. Vase de acest tip sunt caracteristice pentru aşezarea Bucov din nordul Munteniei [Comşa, 1978, p.62, fig.40,2; 41,8], unde sunt datate cu sec.VIII—X, în aşezarea Băiceni şi Epureni din dreapta Prutului [Teodor, 1978, p.112—115, fig.54,5; 55,3], unde sunt datate cu sec.X—XI.

Tipul VI: Oale-borcane ovoidale înalte ($H_5 : D_3$ = 0,92—0,98), cu diametrul maximal în partea superioară, la nivelul celei de-a treia părţi a corpului ($H_4 : H_5$ = 0,64—0,73), gura relativ largă ($D_2 : D_3$ = = 0,74—0,77) şi fundul îngust ($D_4 : D_3$ = 0,44—0,51) (fig.24, 9—14). Pentru aceste borcane sunt caracteristice buze înclinate şi răsfrânte, incizii vălurite-orizontale simple, striuri verticale. Au fost evidenţiate trei variante ale acestor vase: 1) (06.01.00.01), 2) (06.01.00.03) şi 3) (06.04.00.01). În baza indicilor metrici aceste oale sunt atribuite vaselor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 18—22 cm).

Borcane de acest tip în Hansca au fost depistate în complexele HL14, HL31 şi HL45 (sec.XI — începutul sec.XII). Vase similare au fost găsite în aşezările Sărăţeni şi Dodeşti din dreapta Prutului [Teodor, fig.52,6; 55,4], unde sunt datate cu sec.X—XI.

Tipul VII: Oale-borcane ovoidale înalte ($H_5 : D_3$ = 1,01—1,16), cu diametrul maximal în partea superioară, la nivelul celei de-a treia

părţi a corpului ($H_4 : H_5$ = 0,68—0,76), gura şi fundul înguste (D_2: : D_3 = 0,57—0,68 şi $D_4 : D_3$ = 0,49—0,58) (fig.24, 15—20). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze cu marginea îngroşată, şi cu nervură, incizii vălurite-orizontale simple şi compuse, striuri verticale şi gropiţe. Au fost evidenţiate cinci variante ale acestor vase: 1) (07.04.00.01), 2) (07.04.00.02), 3) (07.04.00.06), 4) (07.03.00.06), şi 5) (07.05.00.03). În baza indicilor metrici aceste borcane aparţin vaselor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 18—21 cm).

Asemenea vase au fost depistate la Hansca în complexele HL18, HL31, HL39 din sec. XI — începutul sec.XII, HL30, HL35 din sec. XII — începutul sec.XIII, şi HL32, HL34 din prima jumătate a sec.XIV. În dreapta Prutului la Spinoasa şi Fălciu [Teodor, 1978, p. 83,114; fig.56,9; 57,2,3] asemenea borcane sunt datate cu sec.VIII—IX şi X—XI.

Tipul VIII: Oale-borcane buteforme înalte ($H_5 : D_3$ = 1,0), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = = 0,62), gura şi fundul înguste ($D_2 : D_3$ = 0,54 şi $D_4 : D_3$ = 0,57) (fig.25,1). A fost evidenţiată o variantă cu buza răsfrântă şi ornament în formă de gropiţe+incizii orizontale (07.04.00.06). În baza indicilor metrici acest borcan aparţine vaselor de dimensiuni mari (H_1 = 27 cm).

Asemenea borcane la Hansca au fost depistate în complexul HL32 din prima jumătate a sec. XIV. La Dinogeţia [1967, fig.76, 5; 57,2,3] vase similare se întâlnesc în straturile din sec. X — mijlocul sec.XI.

Tipul IX: Oale-borcane buteforme foarte înalte ($H_5 : D_3$ = 1,22), cu diametrul maximal la mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = 0,55), gura şi fundul înguste ($D_2 : D_3$ = 0,68 şi $D_4 : D_3$ = 0,48) (fig.25,7). A fost evidenţiată o variantă cu buza răsfrântă îngroşată la margine, şi incizii vălurite-orizontale (09.05.00.02). În baza indicilor metrici acest vas aparţine borcanelor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 20 cm).

Un asemenea vas la Hansca a fost depistat în complexul HL54 din sec.X — primul sfert al sec.XI. Borcane de acest tip sunt cunoscute la Fălciu [Teodor, 1978, p.112—115, fig.54,9; 57,5] unde sunt datate cu sec.X—XI.

Tipul X: Oale-borcane sferoidale scunde ($H_5 : D_3$ = 0,86), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = 0,60), gura şi fundul relativ înguste ($D_2 : D_3$ = 0,60 şi $D_4 : D_3$ = 0,55). A fost evidenţiată o variantă: cu buza răsfrântă, gropiţe pe gât şi incizii orizontale pe corp (10.04.00.06). În baza indicilor metrici acest vas aparţine borcanelor de dimensiuni mijlocii (H_1 = 16 cm).

În Hansca, un asemenea vas a fost identificat în complexul HL31 din sec.XI — începutul sec.XII. La Dinogeţia [1967, fig. 79,2; 105,3] borcane similare sunt datate cu sec.X — a doua jumătate a sec.XI.

Tipul XI: Oale-borcane sferoidale scunde ($H_5 : D_3$ = 0,73—0,94), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5$ = = 0,6—0,69), gura largă ($D_2 : D_3$ = 0,74—0,78) şi fundul relativ îngust

($D_4 : D_3 = 0,50—0,60$) (fig.25,10,12,13,17). Pentru aceste borcane sunt caracteristice buzele răsfrânte, incizii vălurite-orizontale simple, compuse şi gropiţe. Au fost evidenţiate trei variante ale acestor vase: 1) (11.04.00.01), 2) (11.04.00.02), şi 3) (11.04.00.06). În baza indicilor metrici aceste vase sunt: 1) de dimensiuni mici ($H_1 = 12—14$ cm), şi 2) de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 16—20$ cm).

În Hansca asemenea vase au fost depistate în complexul HL31, HL62 şi HL91 din sec.XI — începutul sec.XII.

Tipul XII: Oale-borcane bitronconice scunde ($H_5 : D_3 = 0,82$), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,58$), gura şi fundul relativ larg ($D_2 : D_3 = 0,75$ si $D_4 : D_3 = 0,58$) (fig.25,14). A fost evidenţiată o variantă a acestor borcane cu baza înclinată şi incizii vălurite-orizontale simple (12.01.10.01). Specific pentru această variantă este prezenţa sub buză a două mănere mici, cu câte o gaură străpunsă orizontal. În baza indicilor metrici acest vas se referă la borcanele de dimensiuni mici ($H_1 = 11$ cm).

În Hansca un asemenea vas a fost depistat în complexul HL62 din sec.XI — începutul sec.XII. Borcane asemănătoare cu mânere sau fără ele sunt cunoscute la Dinogeţia [1967, fig.80,12,13; 93,3] unde sunt datate cu sec.X — a doua jumătate a sec.XI.

Tipul XIII: Oale-borcane bitronconice scunde ($H_5 : D_3 = 0,44$), cu diametrul maximal la mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,58$), gura largă ($D_2 : D_3 = 0,77$) şi fundul îngust $D_4 : D_3 = 0,45—0,54$) (fig.25,16). A fost evidenţiată o variantă a acestor borcane: cu buza răsfrântă îngroşată şi ornament în formă de gropiţe (13.05.00.06). În baza indicilor metrici acest borcan aparţine vaselor de dimensiuni mici ($H_1 = 10—12$ cm).

În aşezarea Hansca asemenea vase au fost depistate în complexele HL85, HG55 din prima jumătate a sec.XIV. Borcane similare au fost descoperite în aşezarea Răducăneni [Spinei, 1985, fig.17,2; 44,5] din dreapta Prutului unde sunt datate cu sec. XI—XII.

Analiza oalelor-borcane din această secţie arată că pentru ele sunt caracteristice trei variante de buze: răsfrânte (tipul I—IV, VIII, X, XI), cu marginea îngroşată (tipul I—II, V, VII, IX, XIII) şi înclinate (tipurile II, III, V, VI, XII). Încă o variantă, cu nervură pe margine este atestată doar ca excepţie (tipul VII). Aceste vase aproape în toate cazurile sunt ornamentate. Caracteristic pentru ele sunt următoarele ornamente: incizii vălurite-orizontale simple (tipurile I, II, IV, VI—VII, XI—XII), şi compuse (tipurile I, III, V, VII, IX, XI), striuri verticale (tipurile I—III, V—VII) şi gropiţe sub buză (tipurile II, V, VII, VIII, X, XI, XIII).

Corelarea vaselor-borcane din această grupă cu oalele-borcane din prima şi a doua clasă, demonstrează, că majoritatea, sau mai precis şapte din cele treisprezece tipuri de oale-borcane confecţionate la roată, au prototipuri printre ceramica confecţionată cu mâna, şi cea

îndreptată la o roata primitivă. Astfel, borcanele celui de-al patrulea tip sunt analoage cu borcanele de tipul II îndreptate la roată primitivă, borcanele celui de-al V-lea tip sunt asemănătoare vaselor de tipul I; borcanele celui de-al VI-lea tip sunt analoage borcanelor de tipul I confecţionate manual; borcanele celui de-al VII-lea tip sunt analoage vaselor confecţionate cu mâna de tipul II; borcanele celui de-al VIII tip sunt analoage vaselor confecţionate cu mâna de tipul VII, şi celor îndreptate la roată primitivă de tipul III; borcanele celui de-al IX-lea tip sunt analoage vaselor confecţionate cu mâna de tipul al VIII-lea; iar borcanele celui de-al IX-lea tip sunt analoage vaselor confecţionate cu mâna de tipul V. Reieşind din aceasta putem constata, că între oalele-borcane nisipioase, confecţionate la roata olarului, şi oalele-borcane, confecţionate cu mâna sau îndreptate la o roată primitivă, există o legătură tipologică care dovedeşte pe de altă parte existenţa între ele a unei legături genetice. În această bază putem afirma cu certitudene, că majoritatea tipurilor de borcane, confecţionate la roată, reprezintă o continuitate directă a tradiţiilor mai vechi caracteristice vaselor confecţionate cu mâna.

Categoria II: Căldări

Aceste vase sunt reprezentate printr-un singur tip. Ele au corpul tronconic scund ($H_1 : D_3 = 0,67$), cu diametrul maximal la gură, şi fundul plat (fig.30,6). Pentru aceste căldări sunt caracteristice: buza verticală şi urechiuşe pentru mâner în formă de lipituri din lut semiovale cu câte două găuri întărite sub buză din interior (01.07.03.00). În baza datelor metrice aceste căldări aparţin vaselor de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 20$ cm). Culoarea acestor căldări este roşie. Vase asemănătoare ca formă au fost descoperite la Dinogeţia [1967, p.148, fig.85,4,9; 204] şi Târgşor [Păunescu, 1975, p.305—309], unde au fost datate cu sec.X — prima jumătate a sec.XI. Vase apropiate ca formă sunt cunoscute în aşezările culturii Saltovo-Maiaţk [Pletniova, 1959, p.222, fig.10,11] din nordul Mării Negre, unde sunt datate [Pletniova, 1965, p.109] cu sfârşitul sec.IX—X. În aşezarea Hansca o căldare de acest tip a fost depistată în complexul HL45 [Postică, 1985—a, p.238] din sec.X — începutul sec.XI.

Categoria III: Tipsii

În aşezările din regiunea Moldovei Centrale tipsiile confecţionate la roata olarului se întâlnesc foarte rar. Aceste vase sunt reprezentate printr-un singur tip. Ele au o formă circulară, fundul plat uşor concav, şi pereţii verticali. Corpul tipsiilor este cilindric, uşor îngustat spre fund. Marginea buzelor este rotunjită, sau tăiată orizontal. Tipsiile uneori sunt ornamentate cu o fâşie de linii ornamentate. Diametrul buzei tipsiilor este 18—20 cm, al fundului 16—18 cm,

înălțimea 2,7—3 cm, grosimea pereților 0,7—1,0 cm, al fundului 1,0—1,5 cm.

Tipsiile confecționate la roata olarului în sec.X—XII erau caracteristice pentru slavii de răsărit. Ele sunt bine documentate în așezările de tipul Alcedar-Echimăuți din aceeași perioadă [Hâncu—a, 1971, p.88—89; Hâncu, 1968—a, p.111—112, fig.2,14,15]. Totodată asemenea vase sunt bine cunoscute și în regiunea Dunării [Dinogeția, p.173—174, fig.107,15]. În așezarea Hansca au fost depistate doar câteva fragmente de tipsii confecționate la roata olarului.

Categoria IV: Strâchini

Aceste vase sunt semnalate în fiecare al treilea complex din așezarea Hansca. În general însă greutatea lor specifică în această așezare este mică, doar 1,14 %. Aceste vase se împart în patru tipuri.

Tipul I: Strâchini tronconice scunde ($H_1 : D_3 = 0,3—0,4$), gura largă ($D_1 = 14—18$ cm), și înălțimea mică ($H_1 = 3—5$ cm) (fig.31,1). Pentru aceste strâchini sunt caracteristice buze verticale, și incizii vălurite-orizontale simple sau compuse. Au fost evidențiate trei variante ale acestor strâchini: 1) (01.07.00.00), 2) (01.07.00.01), și 3) (01.07.00.02). În baza indicilor metrici strâchinile sunt: 1) de dimensiuni mijlocii ($D_1 = 14—23$ cm) și 2) de dimensiuni mari ($D_1 = 23—28$ cm).

Tipul II: Strâchini tronconice înalte ($H_1 : D_3 = 0,5—0,6$), cu gura relativ îngustă ($D_1 = 12—20$ cm), dar corpul înalt ($H_1 = 6—12$ cm) (fig.31, 2—3,5—8). Aceste strâchini au buze verticale, incizii vălurite-orizontale simple și compuse, striuri verticale, sau sunt lipsite de ornament. Au fost evidențiate patru variante ale acestor strâchini: 1) (02.07.00.00), 2) (02.07.00.01), 3) (02.07.00.02) și 4) (02.07.00.03). În baza indicilor metrici aceste strâchini sunt analoage celor de tipul I.

Tipul III: Strâchini cilindrice scunde ($H_1 : D_3 = 0,3$), cu gura relativ îngustă ($D_1 = 12—18$ cm) și corpul mic ($H_1 = 3,8—5,8$ cm) (fig.31,9). Aceste strâchini au buze verticale, incizii vălurite-orizontale, sau sunt lipsite de ornament. Au fost evidențiate două variante: 1) (03.07.00.00) și 2) (03.07.00.01). În baza indicilor metrici sunt analoage cu strâchinile de tipul I și II.

Tipul IV: Strâchini în formă de oale-borcane scunde ($H_1 : D_3 = 0,43—0,56$), cu corpul rotunjit, gura și fundul largi ($D_2 : D_3 = 0,8—0,9$ și $D_4 : D_3 = 0,6—0,8$) (fig.31,10,11). A fost evidențiată o variantă a acestor vase: cu buza răsfrântă și incizii orizontale simple (04.06.00.01). În baza indicilor metrici aceste strâchini sunt de dimensiuni mijlocii ($D_1 = 14—19$ cm, și $H_1 = 6—10$ cm).

Strâchinile primelor trei tipuri sunt cunoscute foarte bine la Dunărea de Jos [Dinogeția, 1967, p.136—195; Diaconu, Vâlceanu,

1972, p.80—81], și aparțin sec.X — începutul sec.XIII. Strâchinile tipului IV se întâlnesc mai rar. Vase similare au fost depistate în Bulgaria de nord-est [Donceva-Petkova, 1977, p.98, fig. 27,354] unde sunt datate cu a doua jumătate a sec.X.

Categoria V: Ulcioare

Aceste vase se întâlnesc foarte rar în așezările din centrul Moldovei. O asemenea situație, probabil, reflectă locul real al acestor vase în gospodăria din acea perioadă. Cu toate acestea trebuie de menționat, că în procesul identificării acestor vase sunt o serie de greutăți obiective, care constau în faptul că este foarte greu de deosebit din masa generală de ceramică: care fragmente provin de la ulcioare și care de la oale-borcane. Din cauza materialului fragmentar este foarte greu să schițăm tipologia ulcioarelor. Se poate constata doar că aceste vase, judecând după indicii metrici, se referă la ulcioarele de dimensiuni mari. Aceste vase erau cu o toartă și aveau corpul înalt ($H_1 = 15—30$ cm), gura largă ($D_1 = 10—13$ cm), buza înaltă verticală sau răsfrântă cu marginea tăiată ($H_1 = 2—5$ cm). Mânerele acestor vase sunt în formă de panglică (3—4 cm), și unesc gâtul vasului cu corpul. Suprafața mânerelor uneori este acoperită cu trei canelure verticale. Culoarea este roșie sau cafenie-deschisă. Pe suprafața gâtului și pe umerii ulcioarelor uneori sunt incizii vălurite sau orizontale.

Categoria VI: Căni (Cești)

Aceste vase, ca și ulcioarele sunt o raritate, fiind cunoscute doar fragmentar. În baza acestor materiale deosebim două tipuri de căni.

Tipul I: Căni tronconice cu buza tăiată oblic. $D_1 = 8—11$ cm, $D_2 = 4—6$ cm, $H_1 = 7—8$ cm. Corpul acestor căni este acoperit cu incizii orizontale (fig.31,12).

Tipul II: Căni cilindrice cu buza îngroșată la margine. $D_1 = 8—9$ cm. Ornamentul lipsește.

Categoria VII: Găleți

Aceste vase sunt cunoscute în așezările Hansca și Molești. La Hansca unica găleată a fost depistată în cuptorul de ars oale din locuința TL5 (fig.32,1). Găleata are o formă cilindrică, cu corpul puțin îngustat spre fund. Buza este verticală cu marginea rotunjită. Pereții sunt netezi, fără ornament, fundul plat. D = 24,5 cm. Despre modalitatea prinderii mânerului nu avem date. Dar bazându-ne pe descoperirile de la Bucov [Comșa, 1978, p.90, fig.81,7] și de la Istria-Capul Viilor [Zirra, 1963, p.388, fig.24,7], se poate presupune că el era prins în găuri sparte sub buză în două părți opuse.

Categoria VIII: Opaiţe

Aceste vase se întâlnesc foarte rar. În Hansca au fost descoperite doar două opaiţe, în cuptorul de ars oale al locuinţei TL5 (fig.31, 13,14). Aceste descoperiri ne demonstrează că opaiţele se foloseau pentru iluminarea cuptoarelor simple şi celor de ars oale. Opaiţele au forma unor tipsii mici, cu corpul cilindric, buza verticală şi fundul plat. Vasele sunt confecţionate foarte grosolan, având uneori corpul asimetric, ornamentul lipseşte. D_1 = 8,8—14,0 cm, D_4 = 9,6—16,5 cm, H_1 = 3,7—3,9 cm. Grosimea pereţilor = 3,7—3,9 cm.

Opaiţe similare sunt bine cunoscute la Dinogeţia [1967, p.151, fig.84,13; 91,11,12; 185, fig.116,4,5,7], în sec.X—XIII. Vase asemănătoare sunt la Sarchel-Belaia Veja [Pletniova, 1959, p.269, fig.55] în sec.X—XII, şi Tmutarakani [Pletniova, 1963, p.60—62] în sec.XI—XIII.

Analizând ceramica primei grupe, putem constata în general, că în componenţa celei de-a patra clase ea ocupă o poziţie dominantă, constituind 51,1—70,0 % (tab.I, fig.8). În legătură cu aceasta trebuie de menţionat, că ceramica nisipoasă în evul mediu timpuriu este cunoscută foarte larg. Astfel, degresanţii — nisip şi calcar sunt caracteristici pentru cultura arheologică de tipul Dridu, în general. Ceramica nisipoasă este bine cunoscută în România [Dinogeţia, 1967, p.134,154,174; Diaconu, Vâlceanu, 1972, p.71; Zaharia, 1967, p.79; Comşa, 1978, p.60—80], şi Bulgaria [Donceva-Petkova, 1977, p.16—17]. În acelaşi timp ceramica nisipoasă este prezentă şi în cultura Saltovo-Maiaţk [Pletniova, 1965, p.106] din regiunea Donului şi în cultura statului Vechi Rus [Hâncu, 1971—a, p.80].

Cercetarea materialelor de la Hansca a demonstrat, că pentru ceramica nisipoasă din prima grupă sunt caracteristice buze răsfrânte — 56,4 %, mai rar cu marginea îngroşată — 25,6 % şi cu nervură — 7,7 %, foarte rar cele înclinate — 4,0 %, cele plate — 2,8 %, înclinate cu marginea îngroşată — 1,6 %, cu şănţuire pentru capac — 1,2 %, şi verticale — 0,7 %. Această ceramică era ornamentată de regulă cu incizii vălurite-orizontale simple — 32,6 % şi compuse — 27,5 %, gropiţe sub buză — 26,9 %, mai rar cu striuri verticale suprapuse peste cele orizontale — 10,6 %, şi foarte rar cu ştampuri — 2,2 % şi imprimări efectuate cu rotiţa — 0,2 % (tab.8,9,fig.18,9). Reieşind din aceste caracteristici putem afirma cu certitudine că ceramica nisipoasă din regiunea Moldovei Centrale se include perfect în complexul ceramic Dridu, caracteristic civilizaţiei vechi româneşti.

GRUPA II: CERAMICĂ CU ŞAMOTĂ

Pentru ceramica din grupa a II-a este caracteristic faptul că ea conţine în calitate de degresanţi — şamotă. După caracterul suprafeţei,

ardere şi culoare această ceramică este analogică celei din prima grupă. În baza datelor de care dispunem este evidenţiată o singură categorie de vase: oale-borcane. Pentru ele sunt caracteristice buze răsfrânte — 72 %, mai rar cu marginea îngroşată — 16 %, şi ca excepţie cele înclinate — 8 %, şi cu nervută — 4 % (tab.10, fig.18), incizii vălurite-orizontale şi simple — 81,8 %, şi foarte rar gropiţe sub buză — 18,2 % (tab.9, fig.19). Ceramica de acest fel pentru teritoriul Moldovei Centrale nu-i caracteristică. La Hansca, de exemplu, ea constituie doar 1,0—1,2 %. Ceramică similară este tipică pentru aşezările culturii Dridu din dreapta Prutului, unde, după unele estimări, ea constituie până la 50 % [Teodor, 1978, p.112; 1968, p.241]. Reieşind din aceasta, putem constata că ceramica cu şamotă se înscrie în complexul culturii Dridu. În acelaşi timp, însă, trebuie de menţionat că după caracterul degresanţilor aceste oale sunt foarte apropiate de ceramica confecţionată cu mâna, din I clasă, şi cea îndreptată la o roată primitivă din a II-a clasă. Acest lucru reprezintă încă un argument în favoarea legăturii genetice, dintre ceramica confecţionată cu mâna şi cea confecţionată la roata olarului, şi respectiv a continuităţii tradiţiilor de bază din cadrul complexului ceramic din regiunea Moldovei Centrale în evul mediu timpuriu.

GRUPA III: CERAMICA CU MICĂ

Ceramica cu mică se întâlneşte relativ rar în aşezările din Moldova Centrală. La Hansca ea constituie doar 0,5 %. Ca şi ceramica cu nisip, şi şamotă, aceste oale se referă la o singură specie, cu suprafaţa zgrunţuroasă. După caracterul arderii şi culoare această ceramică este similară ceramicii din celelalte grupe. În baza asortimentului se deosebesc două categorii de vase: 1) oale-borcane, şi 2) străchini.

Categoria I: Oale-borcane

Aceste vase sunt cunoscute numai în stare fragmentară. A fost întregit doar un singur vas, ceea ce a permis evidenţierea unui tip. Aceste borcane au o formă tronconică scundă ($H_5 : D_3 = 0,93$), cu diametrul maximal ceva mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,62$), gura şi fundul relativ înguste ($D_2 : D_3 = 0,57$ şi $D_4 : D_3 = 0,57$) (fig.25,9) El are buza răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale (01.04.00.06). În baza indicilor metrici acest borcan este atribuit vaselor cu dimensiuni mijlocii ($H_1 = 17$ cm). În Hansca acest vas a fost descoperit în complexul HL18 din sec.XI. Oale similare în sec. X—XII erau tipice pentru aşezările din regiunea Nistrului [Hâncu, 1971—a, p.85, fig.2,5].

Categoria II: Străchini

Aceste vase de asemenea sunt cunoscute fragmentar. A fost evidenţiat un tip de străchini. Ele au o formă tronconică scundă ($H_1 : D_3 = 0,3—0,4$), gura largă ($D_1 = 26—28$ cm), şi înălţimea relativ mică ($H_1 = 5—6$ cm) (fig.31,4). Buza acestor vase este înclinată în interior, iar ornamentul lipseşte (01.10.00.00). În baza indicilor metrici, aceste străchini aparţin vaselor de dimensiuni mari ($D_1 = 26—28$ cm).

Analizând ceramica cu mică din a treia grupă putem constata, că pentru zona centrală a Moldovei ea nu este tipică. Asemenea vase, după cum a fost menţionat în literatura de specialitate, erau caracteristice pentru aşezările din regiunea Nistrului Mijlociu [Hâncu, 1971—a, p.80] şi cel Inferior [Kozlov, 1984—a, p.127]. Într-un număr mai mic această ceramică se întâlneşte la Dunărea de Jos [Dinogeţia, 1967, p.134], în sudul Dobrogei [Donceva-Petkova, 1977, p.17], şi raioanele din dreapta Prutului [Teodor, 1968, p.242].

Pentru ceramica cu mică de la Hansca sunt caracteristice buze răsfrânte simple — 66,7 % , şi cu marginea îngroşată — 25 %, mai rar cu nervură — 8,3 % ; incizii vălurite — orizontale simple — 40 %, cu gropiţe sub buză — 40 %, şi cu ştampuri — 25 % (tabl.8,9). O asemenea combinaţie de trăsături sunt caracteristice pentru ceramica din regiunea Nistrului, din aşezările de tipul Alcedar-Echimăuţi [Hâncu, 1971—a, p.80—86].

În baza acestor observaţii considerăm că ceramica cu mică era un produs al aşezărilor din regiunea Nistriană, de unde era exportată în diferite regiuni inclusiv în raionul din codrii Moldovei Centrale.

SECŢIA II: CERAMICA DIN LUT HLEIOS

Pentru ceramica modelată din lut hleios, de regulă, sunt caracteristici degresanţii organici sau scoici pisate. În baza acestei trăsături ceramica din lut hleios se împarte în trei grupe: I. cu scoică, II. cu vegetaţie, III. cu nisip, IV. cu piroxenă şi V. fără degresanţi vizibili.

GRUPA I: CERAMICA CU SCOICĂ

După caracterul suprafeţei, ceramica cu scoică din această secţie aparţine unei singure specii. Ea are suprafaţa neteda acoperită cu un strat de angobă. După caracterul arderii şi culoare această ceramică se referă la o singură serie. Tipic pentru ea este arderea incompletă într-un mediu slab oxigenat. Culoarea vaselor la suprafaţă este gălbuie roşietică, brună, cenuşie sau neagră cu pete. În secţiune, ceramica, de obicei, are trei straturi, cel mijlociu având culoarea neagră. În

baza asortimentului ceramica din această grupă se împarte în trei categorii: 1) oale-borcane, 2) căldări şi 3) vase de provizii (pifose).

Categoria I: Oale-borcane

Aceste vase se împart în patru tipuri.

Tipul I: Oale-borcane tronconice scunde ($H_5 : D_3 = 0,74—0,86$), cu diametrul maximal în partea superioară la nivelul celei de-a treia părţi a corpului ($H_4 : H_5 = 0,68—0,73$), cu gura şi fundul relativ înguste ($D_2 : D_3 = 0,65—0,75$ şi $D_4 : D_3 = 0,44—0,50$) (fig.23,4—8). Ele se caracterizează prin buze răsfrânte cu nervură, cu marginea îngroşată, şi şănţuire pentru capac, incizii vălurite-orizontale simple sau compuse, şi gropiţe. Sunt evidenţiate patru variante: 1) (01.02.00.01), 2) (01.02.00.06), 3) (01.03.00.01), şi 4) (01.05.00.02). În baza indicilor metrici aceste borcane sunt de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 14—18$ cm). După formă şi parametrii de bază aceste vase sunt analoage borcanelor cu degresantul nisip din prima secţie a clasei a IV-a.

Tipul II: Oale-borcane tronconice scunde ($H_5 : D_3 = 0,74—0,80$), cu diametrul maximal în partea superioară, la nivelul celui de-al patrulea sfert al corpului ($H_4 : H_5 = 0,79—0,83$), gura foarte largă ($D_2 : D_3 = 0,77—0,80$) şi fundul mijlociu, ($D_4 : D_3 = 0,52—0,57$) (fig.23,16—17). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze răsfrânte şi cu şănţuire pentru capac, incizii vălurite-orizontale compuse şi gropiţe sub buză. Sunt evidenţiate două variante: 1) (02.02.00.06), şi 2) (02.04.00.02). În baza indicilor metrici aceste borcane se referă la vasele de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 14—22$ cm). După formă şi proporţii ele sunt similare borcanelor de tipul III (cu nisip), din prima secţie a clasei a IV-a.

Tipul III: Oale-borcane piriforme înalte ($H_5 : D_3 = 1,0—1,05$), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,56—0,60$), gura şi fundul înguste ($D_2 : D_3 = 0,55—0,64$ şi $D_4 : D_3 = 0,41—0,55$) (fig.25,2—5). Pentru ele sunt caracteristice buze răsfrânte şi cu şănţuire pentru capac, incizii vălurite-orizontale compuse şi gropiţe sub buză. Au fost evidenţiate trei variante a acestor vase: 1) (03.02.00.02), 2) (03.02.00.06) şi 3) (03.04.00.02). În baza indicilor metrici aceste borcane sunt: 1) de dimensiuni mici ($H_1 = 12—13$ cm) şi 2) de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 16—18$ cm). În Hansca asemenea vase au fost depistate în locuinţele HL85 şi HL91. Aceste borcane, după formă şi proporţii, sunt similare vaselor de tipul VIII (cu nisip), din prima secţie a clasei a IV.

Tipul IV: Oale-borcane sferoidale scunde ($H_5 : D_3 = 0,80—0,88$), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,60—0,62$), gura şi fundul relativ înguste ($D_2 : D_3 = 0,66—0,70$ şi $D_4 : D_3 = 0,46—0,59$) (fig.25,6,8). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze cu marginea îngroşată, cu şănţuire pentru capac, incizii

vălurite-orizontale simple şi compuse. Sunt evidenţiate trei variante: 1) (04.05.00.01), 2) (04.05.00.02), şi 3) (04.02.00.01). În baza indicilor metrici aceste borcane sunt de dimensiuni mijlocii (H_1 = 18—20 cm). La Hansca asemenea borcane au fost descoperite în locuinţa HL74. După formă şi proporţii aceste vase sunt analoage borcanelor de tipul al X-lea, din prima secţie (cu nisip), a clasei a IV-a.

Analiza borcanelor din grupa respectivă, ne demonstrează că din punct de vedere tipologic aceste vase se includ perfect în schema oalelor-borcane cu degresantul nisip, din prima secţie, a clasei a IV-a. Reieşind din aceasta conchidem, că din punct de vedere tipologic oalele-borcane ale acestor două grupe pot fi privite ca un tot întreg.

Categoria II: Căldări

Această categorie de vase în evul mediu timpuriu era cunoscută pe un teritoriu imens, de la Kaukaz până la Balcani şi Europa Centrală [Postică, 1985—a, p.227, fig.1]. În spaţiul Pruto-Nistrian căldările de lut se întâlnesc, de obicei, în partea lui centrală [Postică, 1985—a]. La etapa actuală această categorie de vase sunt cunoscute în 15 aşezări medievale timpurii (Hansca, Moleşti, Logăneşti, Durleşti, Bălăneşti etc.). În aşezarea Hansca căldările de lut au fost depistate în 18 locuinţe, ceea ce constituie 23,5 % complexe dintr-un eşantion din 77 locuinţe. La general, însă, căldările de lut în aşezarea Hansca constituie 2,71 % din numărul total al ceramicii din clasa a IV-a, dar în unele complexe închise aceste vase constituie până la 60 %.

Prin forma sa, căldările din lut genetic se leagă de unele categorii de ceramică (oale-borcane) şi unele vase din metal (cazane, găleţi,). Una din principalele trăsături a căldărilor din lut sunt urechiuşele specifice pentru prinderea mânerului (fig.27). În baza datelor de care dispunem evidenţiem şapte tipuri de căldări din lut.

Tipul I: Căldări în formă de oale-borcane ovoidale scunde (H_5 : : D_3 = 0,5), cu diametrul maximal la nivelul celui de-al patrulea sfert al corpului (H_4 : H_5 = 0,7), gura şi fundul destul de largi (D_2 : D_3 = = 0,82 şi D_4 : D_3 = 0,66). Printre aceste vase evidenţiem două variante. Prima variantă (01.02.03.01) cuprinde căldări cu buza figurată şi o şănţuire adâncă pentru capac. Urechiuşele pentru prinderea mânerului reprezintă lipituri masive din lut, semiovale, cu câte două găuri verticale, montate în partea interioară a vaselor la nivelul gâtului (fig.28,1). A doua variantă (01.02.04.01) cuprinde căldări, la care, spre deosebire de primul tip, urechiuşele pentru prinderea mânerelor au o formă dreptunghiulară (fig.28,2). În baza indicilor metrici căldările acestui tip aparţin vaselor de dimensiuni mari (D_3 = 30— —35 cm).

Căldări de acest tip în spaţiul Pruto-Nistrian sunt cunoscute la Hansca [Postică, 1985—a, p.231—232, fig.5,1,3] şi Calfa [Cebotarenco, 1973, p.18,19,23].

Tipul II: Căldări în formă de oale-borcane buteforme înalte. A fost evidenţiată o singură variantă (02.02.02.01). Pentru ea este caracteristică buza verticală cu marginea uşor răsfrântă şi şănţuire pentru capac. Urechiuşele pentru mâner reprezintă lipituri din lut semiovale cu două găuri verticale, montate în partea interioară mai jos de nivelul buzei (fig. 28,3). Suprafaţa acestor căldări este acoperită cu incizii vălurite-orizontale simple. În baza indicilor metrici aceste căldări se referă la vase de dimensiuni mijlocii.

Tipul III: Căldări în formă de oale-borcane sferoidale. Au fost evidenţiate trei variante a acestor vase. Prima variantă (03.01.07.01) cuprinde căldări cu buza scurtă înclinată în afară (fig.28,4). La exteriorul buzei, în două locuri opuse au fost montate lipituri din lut în care sunt perforate câte două găuri verticale pentru prinderea mânerului. Suprafaţa acestor căldări este ornamentată cu incizii orizontale. A doua variantă (03.03.08.00) cuprinde căldări cu buza figurată şi o şănţuire destul de adâncă pentru capac (fig.28,5). Specific pentru aceste căldări este faptul, că mânerul era prins în afara vasului, ceea ce permitea ca vasul să fie închis bine cu un capac. În acest scop, mai jos de buză în peretele vasului, în două părţi opuse, au fost perforate câte o gaură, în jurul cărora a fost prinsă câte o lipitură din lut în formă de scoică, care apăra mânerul de acţiunea focului. Suprafaţa acestor vase era neornamentată. A treia variantă (03.04.05.00), cuprinde căldări cu buza răsfrântă înaltă. Urechiuşele pentru prinderea mânerului la aceste căldări se găsesc în partea interioară la nivelul gâtului, reprezentând lipituri nu prea mari cu câte o perforaţie verticală (fig.28,6).

Căldările acestui tip au fost depistate la Hansca (HL45, PL143). Aceste vase în complexe închise, de obicei, se întâlnesc împreună cu căldările de tipul I şi II. Ele sunt cunoscute bine în cultura Saltovo-Maiaţk [Pletniova, 1965, p.108—110; Baranov, 1990; Balint, 1990, p.9—21], în aşezările de pe teritoriul României [Diaconu, 1964, p.249; Dinogeţia, 1967, fig. 85,1; 93,4; Spinei, 1985, fig.23] şi Bulgariei [Dimitrov, 1975, p.28—41, tab. I; Donceva-Petkova, 1971, p.32—34, fig.I,a,b; 1990, p.101—111; Vijarova, 1976, p.67—68, fig.38,4; Kurnatowska, Szamalek, 1990, p.245—253]. După părerea unor cercetători, aceste vase aparţineau triburilor tiurco-bulgare [Pletniova, 1965, p.34; Kuznеţov, 1964, p.38—39; 1990, p.255—273]. În regiunea râului Don căldările oale-borcane sunt datate cu sfârşitul sec.IX — începutul sec.X [Pletniova, 1965, p.109], în Bulgaria de Nord-Est cu a doua jumătate a sec.IX — prima jumătate a sec.XI [Dimitrov, 1975, p.46—47], iar la Dunărea de Jos cu sec.X

[Dinogeţia, 1967, p.201]. Pe teritoriul Moldovei asemenea vase sunt datate cu sec.X — începutul sec.XI [Postică, 1985—a, p.232].

În ceea ce priveşte interpretarea etnică a acestor vase-hibride credem că trebuie de făcut o distincţie în ceea ce priveşte problema genezei lor şi problema purtătorilor concreţi ai acestor vase în diferite regiuni. După opinia noastră forma hibridă a acestor vase reprezintă un argument în favoarea implantării unor tradiţii nomade într-un mediu sedentar care iniţial puteau fi vehiculate de diferite grupuri migratoare, inclusiv de către cel al tiurco-bulgarilor. Din acest punct de vedere căldările de lut de forma oalelor-borcane reprezintă o dovadă în ceea ce priveşte prezenţa pe teritoriul Moldovei la începutul mileniului I a unor grupuri nomade. Dar pe de altă parte, faptul că aceste vase hibride sunt depistate în aşezări şi locuinţe tipice autohtone, ne demonstrează că purtătorii naturali ai acestor oale erau băştinaşii care, preluând formele respective le-au inclus în asortimentul lor ceramic.

Tipul IV: Căldări în formă de cazane tronconice scunde (H_1 : : D_3 = 0,56—0,67), cu diametrul maximal în partea inferioară a corpului, la nivelul primului sfert ($H_4 : H_1$ = 0,26—0,27), gura foarte largă ($D_2 : D_3$ = 0,8—0,84) şi fundul concav (fig.29,1—4). Printre căldările acestui tip se evidenţiază şase variante. Prima variantă (04.06.01.01) cuprinde căldări cu buza masivă, plată, întoarsă în afară, străpunsă în două părţi opuse din interior de câte două perforaţii verticale. Corpul acestor vase este acoperit cu incizii orizontale, care de multe ori trec în caneluri. Căldările celei dea doua variante (04.06.02.01) se deosebesc de cele precedente prin faptul că urechiuşele pentru mâner sunt perforate în lipituri semiovale perechi, montate în partea inferioară a vasului, la nivelul buzei, în două părţi opuse. Căldările celei de-a treia variante (04.06.02.00) se deosebesc de cele precedente prin faptul că corpul lor nu-i ornamentat. Căldările din varianta a patra (04.09.01.01) şi a cincea (04.09.02.01.) au buza plată în forma literei «T», iar în rest sunt similare vaselor din primul şi al doilea tip. Căldările primelor cinci variante ale acestui tip după indicii metrici aparţin vaselor de dimensiuni mari (D_1 = 32—36 cm). Caracteristic pentru aceste căldări este faptul, că pe suprafaţa fundului concav uneori sunt prezente diferite semne, executate cu un obiect ascuţit până la arderea vaselor. Astfel, pe fundul unei căldări din lut de la Hansca [Postică, 1985—a, p.233, fig.6,1] avem un semn în formă de două triunghiuri isoscele unite între ele printr-un vârf (fig.29,1). Un semn asemănător a fost observat şi pe o căldare de la Moleşti [Cebotarenco, 1983—a, p.190, fig.111,7] (fig.29,5). Pe fundul altei căldări din aceeaşi aşezare a fost observat un semn în formă de triunghi simplu. Pe fundul unei căldări de la Hansca [Postică, 1985—a, p.233, fig.6,3] s-au păstrat două linii paralele de la un semn. În aceeaşi aşezare au fost depistate

încă cel puţin cinci fragmente de la căldări din lut cu diferite semne: în formă de romb, litera «X», şi două romburi unite prin vârfuri.

Asemenea semne pe căldările din lut din alte regiuni n-au fost menţionate. În evul mediu tipuriu, însă, ele sunt cunoscute foarte larg în baza altor materiale de la râurile Orhon şi Enisei la răsărit, până în Ungaria şi Bulgaria la asfinţit. Asemenea semne după părerea unor specialişti reprezintă tamgale, şi sunt legate de aşa-zisul scris runic [Malov, 1951; Şcerbak, 1959, p.362—389].

În cazurile menţionate de noi, semnele respective, probabil, trebuie interpretate drept semne-tamgale, care îi desemnau pe proprietarii căldărilor de lut, executate de către olari la comandă.

Căldările celor cinci variante pe teritoriul Moldovei sunt cele mai răspândite. În aşezările de la Hansca şi Moleşti ele constituie mai bine de 1/3 din numărul total al fragmentelor acestor vase.

La al patrulea tip se referă încă o variantă a şasea (04.07.08.00), care, spre deosebire de cele precedente, se întâlneşte relativ rar (fig.30,5). Pentru aceste căldări este caracteristică buza verticală şi urechiuşele pentu prinderea mânerului sub formă de perforaţii în pereţi, mai jos de buză. Specific pentru aceste vase sunt de asemenea şi dimensiunile mici (D_3 = 16—20 cm). Un asemenea vas a fost depistat la Hansca. Căldări similare au fost descoperite în aşezarea culturii Dridu-Târgşor [Păunescu, 1975, p.305—309]. După părerea Ancăi Păunescu pe care o acceptăm şi noi, aceste vase reprezintă o formă elaborată de către populaţia veche românească.

Tipul V: Căldări în formă de cazane bitronconice scunde (H_1 : : D_3 = 0,6—0,7), cu diametrul maximal la mijlocul corpului, gura destul de largă ($D_2 : D_3$ = 0,75) şi fundul concav. Caracteristic pentru aceste vase este buza masivă plată cu marginea întoarsă în afară, la nivelul căreia în partea interioară sunt montate lipituri din lut cu câte două perforaţii verticale (fig.30,1). Deosebim două variante a acestor căldări: 1) cu incizii vălurite pe corp (05.06.02.01) şi 2) ornamentate cu rotiţa (05.06.02.04). Căldări de acest tip au fost depistate la Hansca şi Moleşti.

Tipul VI: Căldări în formă de cazane cilindrice scunde ($H_1 : D_3$ = 0,87) cu fundul concav (fig.30, 2,3). Pentru aceste vase sunt caracteristice buze masive şi urechiuşe ca şi pentru căldările de tipul IV (variantele 1—5) şi V. Au fost depistate şase variante ale acestui tip. Prima variantă (06.06.01.02), cuprinde căldări cu buza plată, având marginea înclinată în afară. Pe suprafaţa buzei sunt perforate, în părţi opuse, câte o pereche de găuri verticale pentru mâner. Pe corpul acestor vase sunt incizii vălurite-orizontale simple. A doua variantă (06.06.02.00) spre deosebire de prima este neornamentată şi are urechiuşele perforate în două lipituri din lut montate la nivelul buzei în două părţi opuse din interiorul vasului. A treia variantă (06.06.02.01) include căldări similare celor precedente dar ornamen-

tate cu incizii orizontale. A patra variantă (06.06.02.04) este ornamentată cu rotiţa. A cincea variantă (06.09.02.02) include căldări cu buza în forma literei «T», în care sunt perforate câte două găuri verticale pentru mâner, iar corpul este ornamentat cu incizii vălurite-orizontale. A şasea variantă (06.09.02.10) se deosebeşte de cea precedentă prin faptul că urechiuşele pentru mâner au fost perforate în lipituri de lut, semiovale montate la nivelul buzei din interior, iar corpul era înfrumuseţat cu linii incizate şi cercuri ştampate, care imită liniile de forjare şi niturile cazanelor metalice.

Căldările de tipul VI, împreună cu cele de tipul IV (variantele 1—5) şi tipul V în complexele arheologice, de obicei, se întâlnesc împreună. O asemenea situaţie a fost documentată clar în aşezările Hansca [Postică, 1985—a] şi Moleşti [Cebotarenco, 1983, p.190—192; 1990, p.47—75]. O situaţie similară a fost observată în aşezările Olteneşti [Spinei, 1972, p.133—141; 1990, p.327—342] în dreapta Prutului.

Căldările de lut menţionate sunt cunoscute într-un spaţiu foarte larg de la Kaukaz până în Europa Centrală. În Bulgaria aceste vase sunt datate cu sec.X—XI [Dimitrov,1975, p.47—48; Donceva-Petkova, 1971, p.35]. La Dunarea de Jos în aşezarea Dinogeţia [1967, p.203,226] sunt datate cu a doua jumătate a sec.X — prima jumătate a sec.XII. La est de Carpaţi aceste căldări sunt datate cu sec.XI—XII [Teodor, 1963, p.196—205; Spinei, 1990], iar în Transilvania şi Panonia cu sec.X—XIII [Diaconu, 1964, p.252—254; Fodor, 1975, p.250—264; Fodor, 1977, p.323—349]. Cercetătorii Petre Diaconu [1956; 1964, p.257—263], L.Donceva-Petkova [1971, p.36—37], şi D.Dimitrov [1975, p.49—57], consideră că aceste vase aparţineau pecenegilor. Pe de altă parte Dan Teodor [1963, p.202] a presupus că aceste vase puteau aparţine cumanilor. Cercetătorii maghiari [Fodor, 1975, p.250—264] consideră că asemenea vase aparţineau ungurilor, dar în cazul Dunării de Jos ei consideră că aceste căldări puteau aparţine pecenegilor. Victor Spinei [1982, p.87; 1972, p.139; 1990] a înaintat ipoteza că aceste căldări puteau fi aduse în spaţiul Carpato-Danubian de către triburile cabaro-hazarilor, bulgarilor şi maghiarilor. În acelaşi timp Victor Spinei consideră că această ceramică a fost însuşită şi de către populaţia românească din regiunea dată. În legătură cu căldările de lut din Moldova Gh.Cebotarenco [1982, p.15,16] a presupus că aceste vase datează cu sec.X—XII şi le-a atribuit cumanilor. Într-un articol de specialitate Gheorghe Postică [1985—a, p.234—235] a datat căldările de lut din Moldova cu a doua jumătate a sec.X — sec.XII, iar apariţia vaselor respective pe teritoriul Moldovei a pus-o în legătură cu triburile pecenegilor.

Analizând aspectul istoriografic al acestei probleme putem constata că şi în cazul căldărilor de lut de tipul cazanelor metalice, ca în cazul căldărilor de lut de tipul oalelor-borcane cercetătorii, cu unele

rare excepţii (V.Spinei), nu fac o distincţie în ceea ce priveşte problema originii acestor vase şi problema purtătorilor naturali a acestor oale pentru fiecare regiune concretă, din care cauză în istoriografie s-a conturat o întreagă palitră de opinii, care se exclud reciproc. În baza multiplelor cercetări arheologice, la etapa actuală este cert faptul că geneza acestor forme ceramice vine din tradiţia culturală nomadă. Aceste vase reprezintă o reproducere în lut, de către populaţia autohtonă şi sedentară, în cazul nostru din spaţiul Carpato-Nistrian, a unor forme metalice, tipice pentru grupurile de migratori care atât de des s-au perindat prin aceste regiuni în primul sfert al mileniului doi. De aceea, credem noi, sunt lipsite de orice perspectivă încercările acelor specialişti, care caută să atribuie căldările de lut doar unui singur etnos, şi, mai ales, confuziile ce survin în urma atribuirii acestor vase diferitor popoare nomade.

Formele de vase menţionate, iniţial, au reprezentat un element tipic nomad, dar o dată cu reproducerea lor în lut, oalele noi devin o caracteristică a populaţiei sedentare, în cazul nostru a populaţiei băştinaşe din spaţiul Carpato-Nistrian. În acelaşi timp, vase de acest tip erau caracteristice şi pentru acele grupuri izolate de nomazi, care trec la o viaţă sedentară, aşezându-se cu traiul în preajma unor aşezări autohtone. Asemenea enclave aveau proporţii foarte mici, şi în cazurile când ele sunt prezente, arheologic se sezizează foarte clar, dat fiind faptul că aspectul lor cultural se deosebeşte cardinal de aspectul cultural autohton. Asemenea situaţii după cum va fi arătat în utima parte a lucrării noastre au fost clar documentate la Hansca, Moleşti, Durleşti etc. De aceea, în baza observaţiilor făcute mai sus, noi considerăm că din punctul de vedere al genezei, căldările de lut într-adevăr reprezintă un element cultural împrumutat din lumea nomadă (bulgari, pecenegi, cumani etc.), dar odată preluat, acest element, a devenit o parte componentă a complexului cultural sedentar romanic şi a acelor grupuri puţin numerice de migratori sedentarizaţi. Aceste căldări de lut, după cum va fi demonstrat în alt compartiment al lucrării noastre, pe teritoriul Moldovei sunt datate cu sec.X — începutul sec.XIII.

Tipul VII: Căldări în formă de cazane sferoidale cu fundul concav. Ele sunt reprezentate fragmentar printr-o variantă (07.07.06.00) (fig.30,4). Acest vas are buza verticală. Urechiuşele pentru prinderea mânerului reprezentau două găuri verticale, formate în rezultatul montării în interiorul vasului mai jos de buză a două panglici masive din lut. Căldări de acest tip au fost depistate în nordul Kaukazului [Kuznecov, 1964, p.34—39], Transilvania [Diaconu, 1964, p.249] şi Ungaria [Fodor, 1975, p.250—264].

În legătură cu căldările de lut un mare interes reprezintă întrebarea despre corelarea tipurilor acestor vase cu variantele buzelor, mânerelor şi ornamentului. Analiza corelativă a acestor elemente permite să

elucidăm anumite legităţi. Astfel, căldările de tip oale-borcan (tipurile I şi III) de obicei au buze cu şănţuire pentru capac şi mai rar buze înclinate sau răsfrânte. Pe de altă parte căldările de tip cazane (tipurile IV—VI) au buza masivă plată cu marginea înclinată spre exterior, sau în forma literei «T». Ca excepţie, în al patrulea tip este documentată o buză verticală, dar ea este caracteristică pentru căldarea din varianta a şasea. Pentru căldările de tipul VII sunt tipice buze verticale. Pentru primele două tipuri sunt caracteristice urechiuşe cu două găuri perforate în lipituri semiovale sau dreptunghiulare. Mânerele căldărilor de tipul III sunt mai variate: lipitură semiovală cu o gaură, montate din interior, lipitură cu două perforări în afara buzei, şi în formă de «scoică» montată la exteriorul vaselor. Pentru căldările de tip cazan (tipurile IV—VI) sunt caracteristice urechiuşe în formă de perforaţii perechi, străpunse direct în buză, sau într-o lipitură semiovală montată în interiorul vasului. Ca excepţie la varianta a şasea a tipului IV se întâlnesc şi perforaţii în pereţii vaselor. Pentru tipul VII sunt caracteristice urechiuşe orizontale formate prin două lipituri din interior. Observaţii interesante pot fi urmărite în legătură cu ornamentarea căldărilor din lut. Aşa, pentru tipurile I, II, III, IV sunt caracteristice incizii vălurite-orizontale simple sau numai orizontale. Acest ornament se întâlneşte şi pe căldări de tipul V, VI. Dar, pentru ele este caracteristic de asemenea şi ornamentul executat cu rotiţa. În afară de aceasta pentru tipul VI sunt caracteristice inciziile vălurite-orizontale compuse şi ornamentul ştampat, ce imită «forjarea» şi «nituri» de la vase de aramă. Se întâlnesc totodată şi căldări neornamentate (tipurile III, IV; VI, VII). Aceste particularităţi, probabil, reflectă anumite evoluţii cronologice, dar la etapa actuală a cercetărilor ele nu pot fi apreciate.

Categoria III: Pifose (vase de provizii)

Aceste vase prezintă prin sine oale-borcane masive cu corpul buteform înalt, cu gâtul ridicat şi îngust (fig.32,2—5). Înălţimea acestor vase atinge 30—40 cm, înălţimea gâtului 5—7 cm, iar diametrul gurii 6—11 cm. Tipologia acestor vase din cauza materialului fragmentar nu poate fi alcătuită. Cu toate acestea pot fi evidenţiate două variante a acestor oale: 1) vase cu capac, şi 2) vase fără capac. Pentru prima variantă este caracteristic faptul că buza are o şănţuire adâncă pentru capac. Ele sunt ornamentate cu incizii vălurite-orizontale compuse sau simple, şi gropiţe pe gât. Pentru a doua variantă sunt caracteristice buze plate cu marginea întoarsă în afară. Sunt ornamentate aceste vase cu incizii orizontale, gropiţe şi compoziţii ştampate.

Analizând ceramica primei grupe la general putem menţiona, că după caracteristicile sale de bază ea este similară ceramicii ce conţine

în pastă scoici (sau scoică şi vegetaţie), din aşezările de tipul Dridu din sec.IX—XI [Dinogeţia, 1967, p.170,174,186] şi din aşezările de tipul Răducăneni din sec.XI—XII [Teodor, 1968, p.241; Teodor, 1962, p.723—731; Teodor, 1963, p.196—205; Spinei, 1972, p.135] din spaţiul Carpato-Nistrian. Ceramică cu scoică în pastă era tipică pentru evul mediu timpuriu şi pentru spaţiul din nordul Mării Negre [Pletniova, 1965, p.106]. La Tamani [Pletniova, 1963, p.21], de exemplu, aproape toată ceramica conţine în pastă scoică. După opinia unor cercetători această ceramică a aparţinut tiurco-bulgarilor [Pletniova, 1981, p.73]. În spaţiul Pruto-Nistrian ceramca cu scoică în pastă este bine documentată şi în regiunea de stepă [Kozlov, 1984—a, p.127].

Pentru ceramica cu scoică în pastă de la Hansca sunt caracteristice buze răsfrânte simple — 33,6 % şi cu şănţuire pentru capac — 27,8 %, mai rar răsfrânte cu marginea îngroşată — 19,6 %, scunde cu marginea ascuţită — 9,2 % şi nervură pe margine — 6,3 %, foarte rar cele plate — 3,2 % şi verticale — 0,3 %, iar buzele înclinate în genere lipsesc. Această ceramică este ornamentată cu incizii vălurite-orizontale simple — 45,2 % şi compuse — 38,8 %, cu gropiţe — 12,9 %, foarte rar cu rotiţa — 2,8 % şi ca excepţie cu striuri verticale — 0,3 % (tab.8,9).

Ceramica cu scoică din aşezarea Hansca împreună cu ceramica nisipoasă reprezintă două grupe de bază, tipice pentru complexul arheologic autohton din primul sfert al mileniului doi.

GRUPA a II-a: CERAMICĂ CU DEGRESANŢI VEGETALI

Pentru ceramica din grupa a doua este caracteristic faptul că în pasta ei în timpul confecţionării au fost adăugaţi degresanţi vegetali (ierburi şi pleavă). Această ceramică după caracterul suprafeţei, ardere şi culoare este analogică ceramicii din prima grupă, a secţiei date. După funcţionalitate din această ceramică se evidenţiază o singură categorie: oale-borcane, printre care deosebim două tipuri:

Tipul I: Oale-borcane sferoidale scunde ($H_5 : D_3 = 0,79$), cu diametrul maximal puţin mai sus de mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,64$), gura largă ($D_2 : D_3 = 0,74$) şi fundul îngust ($D_4 : D_3 = 0,49$) (fig.25,11). A fost evidenţiată o variantă: cu şănţuire pentru capac pe buză, şi incizii vălurite-orizontale. În baza indicilor metrici această variantă aparţine vaselor de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 15$ cm).

După forma şi proporţiile sale aceste vase sunt similare oalelor-borcane de tipul XI, din prima grupă (cu nisip). În Hansca un asemenea vas a fost depistat în complexul T4A din sec.XIII.

Tipul II: Oale-borcane bitronconice scunde ($D_5 : D_3 = 0,55$), cu diametrul maximal la mijlocul corpului ($H_4 : H_5 = 0,58$), gura relativ largă ($D_2 : D_3 = 0,54$) şi fundul îngust ($D_4 : D_3 = 0,45—0,54$)

(fig.25,15). A fost evidenţiată o variantă cu buza răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale. În baza indicilor metrici aceste borcane se referă la vasele de dimensiuni mijlocii (H_1 = 14 cm). Asemenea vase au fost descoperite la Hansca în complexele HL85 şi HG55 datate cu prima jumătate a sec.XIV. Aceste vase după formă şi proporţii sunt similare oalelor-borcane de tipul XIII, din prima grupă (cu nisip).

Pentru ceramica cu vegetaţie în pastă sunt caracteristice buze răsfrânte — 38,4 % şi cu şănţuire pentru capac — 29,0 %, mai rar cu marginea îngroşată — 19,0 %, foarte rar cele înclinate — 5,0 %, cu nervură — 5,0 % şi cu marginea ascuţită — 3,6 %. Suprafaţa acestei ceramice este ornamentată cu incizii vălurite-orizontale simple — 54,3 %, mai rar cele compuse — 25,5 % şi gropiţe — 14,9 %, foarte rar striuri verticale — 3,2 %, şi compoziţii ştampate — 2,1 % (tab.8,9).

Ceramica cu degresanţi vegetali pentru teritoriul Moldovei în linii generale nu-i tipică. În dreapta Prutului şi la Dunărea de Jos vasele cu degresanţi vegetali se întâlnesc relativ rar [Spinei, 1972, p.135—136; Dinogeţia, 1967, p.227]. După părerea cercetătorilor români [Dinogeţia, 1967, p.227] ceramica cu degresanţi vegetali a apărut în spaţiul Carpato-Dunărean sub influenţa populaţiei de stepă.

Ceramica din primele două grupe a celei de-a doua secţii, clasa a IV-a, împreună cu ceramica primelor două grupe din prima secţie a acestei clase, constituie ceramica de producţie locală în regiunea Moldovei Centrale. Ceramica acestor grupe reprezintă masa principală în aşezările din acest spaţiu, constituind în complexele închise, de obicei, 96—100 % (tab.13). Această ceramică era arsă în cuptoare specializate, despre care ne vorbesc săpăturile arheologice de la Hansca [Hâncu, 1974—c, p.134—135; 1971—b, p.141—146; Cebotarenco, Telnov, 1985, p.175, 181], Moleşti [Cebotarenco, 1983—a, p.183—184], Durleşti [Tentiuc, Abâzova, 1992, p.223—237] şi Logăneşti [Cebotarenco, Telnov, 1983, p.90, fig.1,2]. Cuptoare similare pentru arderea ceramicii sunt cunoscute în regiunile limitrofe la Radovanu [Comşa, 1971, p.385—389], Epureni-Vaslui [Teodor, 1978, p.106, fig.64,6], Mărăcinele [Toropu, 1976, pl.20] etc. [Alexeev, 1977, p.55—60; Vijarova, 1965, p.88; Donceva-Petkova, 1977, p.29—32] şi în cadrul culturii Saltovo-Maiaţk [Krasilnikov, 1976, p.267—278; 1980, p.60—69].

În legătură cu ceramica de producţie locală un interes deosebit îl reprezintă întrebarea despre ponderea diferitelor variante de buze şi ornament, iar pe de altă parte întrebarea despre corelaţia dintre ele, şi-n fine, corelaţia lor cu degresanţii.

Pentru analiza buzelor şi determinarea ponderii lor sunt folosite datele a trei eşantioane independente din aşezarea Hansca: I eşantion este alcătuit din fragmentele buzelor cu ornament pe porţiunea gâtului — 947 unităţi; al II-lea eşantion este alcătuit din fragmentele buzelor

fără ornament — 1292 unităţi; şi al III-lea eşantion este alcătuit din vase întregi sau reconstituite grafic — 115 unităţi. După analiza cantitativă a buzelor pe baza celor trei eşantioane sunt obţinute rezultate foarte aproape (tab.3), ceea ce este reflectat în graficul şi diagrama repartizării buzelor (fig.13). Reieşind din faptul că rezultatele primite de noi aproape coincid, şi din faptul că în aceste eşantioane sunt folosite diferite materiale, în fine,ele pot fi sumate şi evidenţiată curba mijlocie. Această curbă reflectă cel mai obiectiv repartizarea buzelor după ponderea lor şi-n acelaşi timp cel mai obiectiv caracterizează ansamblul general al ceramicii. În aşezarea Hansca cel mai des se întâlnesc buzele răsfrânte — 44,6—51,2 % şi cele cu marginea îngroşată — 17,7—26,6 %, mai rar cu şănţuire pentru capac — 10,0—14,8 %, cu nervură — 5,8—11,3 %, cu marginea îngroşată şi o şănţuire slabă — 3,0—5,0 %, înclinate — 1,2—3,8 %, plate — 3,1—3,2 % şi verticale — 0,2—1,7 %.

Pentru analiza ceramicii după ornament sunt folosite două eşantioane: I eşantion este alcătuit din fragmentele buzelor cu ornament pe porţiunea gâtului — 945 unităţi, iar al II-lea eşantion din vase întregi sau reconstituite grafic — 154 unităţi. În urma analizei cantitative au fost obţinute rezultate aproape identice (tab.2), ceea ce este reflectat în graficul şi diagrama repartizării variantelor ornamentului (fig.9). Analiza graficului demonstrează, că rezultatele, obţinute în baza celor două eşantioane, în fond, coincid. Dar, fiindcă primul eşantion este de şase ori mai reprezentativ decât cel de-al doilea, îl putem considera dept eşantionul care reflectă cel mai obiectiv ansamblul general al ceramicii. Reieşind din aceste date putem constata, că în Hansca cea mai mare pondere o are ornamentul cu incizii vălurite-orizontale simple — 39,7 %, compuse — 30,8 % şi cu gropiţe — 20,9 %, mai puţin cu striuri verticale — 6,2 %, foarte puţin ornamentul ştampat — 2,3 % cel executat cu rotiţa — 0,1 % şi cel reliefat, care în aceste eşantioane lipseşte complet (fig.34, 6—8).

Un mare interes îl prezintă de asemenea întrebarea despre corelarea buzelor cu degresanţii şi ornamentul; şi a ornamentului cu degresanţii şi buzele.

I. *Corelarea buzelor cu degresanţii şi ornamentul* (tabl. 4,5, fig.14, 15)

Pentru buzele 01 sunt caracteristici: degresanţii 01,02—96,1 % şi ca excepţie 04—3,9 %; ornamentul 01—41,7 % şi 02—36,1 %, mai rar 06—11,1 % şi 03—8,3 % şi foarte rar 05—2,8 % .

Pentru buzele 02 sunt caracteristici: degresanţi 06,07—72,3 %, 05—22,4 % şi ca excepţie 01,02—5,3 %; ornamentul 02—44,2 % şi 01—39,0 % mai rar 06—15,0 % şi ca excepţie 05—1,0 %.

Pentru buzele 03 sunt caracterisrici: degresanţii 01,02—61,3 %, mai rar 06,07—30,3 %, 05—7,1 %, foarte rar 03—0,7 % şi 04—0,7 %; ornamentul 06—81,2 %, mai rar 01—15,0 % şi foarte rar 05—2,5 % şi 02—1,3 %.

Pentru buzele 04 sunt caracteristici: degresanţii 01,02 — 65,9 %, mai rar 06,07—23,6 %, 05—8,0 % şi foarte rar 04—1,7 %, 02—0,8 %; ornamentul 01—45,8 % şi 02—30,1 %, mai rar 06—13,4 % şi 03—9,1 %, foarte rar 05—1,4 %, şi 04—0,2 %.

Pentru buzele 05 sunt caracteristici: degresanţii 01,02 — 61,9 %, mai rar 06,07—28,5 %, 05—8,2 % şi foarte rar 04—0,8 %, 03—0,6 %; ornamentul 02—38,7 %, 01—32,1 %, mai rar 06—18,4 % şi foarte rar 03—6,6 %, 05—4,2 %.

Pentru buzele 06 sunt caracteristici: degresanţii 01—50 %, 06,07—34,3 % şi 05—15,7 %; ornamentul 01—34,5 % şi 06—34,5 %, mai rar 02—17,2 % şi 05—13,8 %.

Pentru buzele 07 sunt caracteristici: degresanţii 01,02—80 % şi foarte rar 06,07—20 %; ornamentul 02—57,1 %, mai rar 06—28,6 % şi 01—14,3 %.

Pentru buzele 08 sunt caracteristici: degresanţii 06,07 — 70,8 %, mai rar 01,02—20,9 % şi foarte rar 05—8,3 %; ornamentul 01—53,2 %, mai rar 02—31,9 %, foarte rar 06—12,8 % şi 05—2,1 %.

Corelarea buzelor cu variantele degresanţilor şi ornamentul ne permite să evidenţiem patru grupe de buze.

Din prima grupă fac parte buzele 01,04,05 şi 07. Pentru ele sunt caracteristici degresanţii 01,02 (61—96 %), mai rar 05,06,07 (0—36 %), 04 (0,8—39 %) şi 03 (0,6—0,8 %); ornamentul 02 (30—57 %) şi 01 (14—45 %), mai rar 06 (11—28 %), 05 (0—13,8 %), 03 (0—9 %) şi foarte rar 04 (0—0,2 %) şi 07.

Din a doua grupă fac parte buzele 03. Pentru ele sunt caracteristici degresanţii 01,02 (61 %), mai rar 05,06,07 (37 %), foarte rar 03 (0,7 %) şi 04 (0,7 %); ornamentul 06 (81 %), mai rar 01 (15 %) şi foarte rar 05 (3 %) şi 02 (2 %).

Din a treia grupă fac parte buzele 06. Pentru ele sunt caracteristici degresanţii 01,02 (50 %) şi 05,06,07 (50 %); ornamentul 06 (35 %), 01 (34 %), mai rar 02 (17 %) şi 05 (14 %).

Din a patra grupă fac parte buzele 02 şi 08. Pentru ele sunt caracteristici degresanţii 05,06,07 (79—95 %) şi foarte rar 01,02 (15—20) %); ornamentul 01 (39—53 %), mai rar 02 (31—44 %), 06 (12—16 %) şi foarte rar 05 (1—2 %).

II. *Corelarea ornamentului cu degresanţi şi buze* (tab.6,7, fig.16, 17).

Ornamentul 01 este caracteristic vaselor cu degresanţii 01,02 (44,4 %), 06,07 (39,1 %), 05 (13,6 %), foarte rar 04 (2,4 %)

şi 03 (0,5 %); cu buzele 04 (59,0 %), mai rar 05 (14,4 %), 02 (9,8 %), 08 (6,6 %) şi foarte rar 01 (4,0 %),03 (3,2 %), 06 (2,7 %),07 (0,3 %).

Ornamentul 02 este caracteristic vaselor cu degresanţi 01,02 (48,5 %), 06,07 (43,4 %) şi 05 (8,3 %); cu buzele 04 (50,2 %), mai rar 05 (22,3 %) şi 02 (14,4 %), foarte rar 03 (0,3 %).

Ornamentul 03 este caracteristic vaselor cu degresanţi 01,02 (93,1 %) şi foarte rar 05,06,07 (6,9 %); cu buzele 04 (75,9 %), rar 05 (18,9 %) şi 01 (5,2 %).

Ornamentul 04 este caracteristic vaselor cu degresanţii 01 şi buzele 04.

Ornamentul 05 este caracteristic vaselor cu degresanţii 01 (47,8 %), 07 (39,1 %) şi foarte rar 05 (8,7 %) şi 03 (4,4 %); cu buzele 04 (30,4 %) şi 05 (30,4 %), mai rar 06 (17,4 %) şi 03 (8,7 %), foarte rar 01 (4,3 %), 02 (4,4 %) şi 08 (4,4 %).

Ornamentul 06 este caracteristic vaselor cu degresanţii 01,02 (69,7 %),mai rar 06,07 (21,2 %), 05 (7,1 %), foarte rar 03 (1,0 %) şi 04 (1,0 %); cu buzele 03 (32,8 %) şi 04 (32,8 %), mai rar 05 (15,7 %), 02 (7,6 %) şi 06 (5,1 %), foarte rar 08 (3,0 %), 01 (2,0 %) şi 07 (1,0 %).

Ornamentul 07 este caracteristic vaselor cu degresanţii 01,02 (86 %), mai rar 05,06,07 (14,0 %) şi buzele 03.

Corelarea ornamentului cu degresanţii şi buzele ne permite să evidenţiem trei grupe.

Din prima grupă face parte ornamentul 01,02,05. Pentru ea sunt caracteristici degresanţii 05,06,07 (47,8—52,7 %) şi 01,02 (44,4—48,5 %), mai rar 03 (0—4,4 %) şi 04 (0—2,4 %); buzele 04 (30,4—59,0 %), mai rar 05 (14,4—30.4 %) şi foarte rar 02 (4,4—14,4 %), 03 (0,3—8,7 %), 01 (4—4,5 %), 08 (1,4—6,6 %), 06 (0—4,4 %) şi 07 (0—1,4 %).

Din a doua grupă face parte ornamentul 06. Pentru ea sunt caracteristici degresanţii 01,02 (69,7 %), mai rar 05,06,07 (28,3 %) şi foarte rar 03 (1 %), 04 (1 %); buzele 03 (32,8 %) şi 04 (32,8 %) mai rar 05 (15,7 %), 02 (7,6 %) şi 06 (5,1 %), foarte rar 08 (3 %), 01 (2 %) şi 07 (1 %).

Din a treia grupă face parte ornamentul 03, 04 şi 07. Pentru ea sunt caracteristici degresanţii 01,02 (86—100 %) şi foarte rar 05, 06, 07 (0—14 %); buzele 04 (75,9—100 %) şi foarte rar (0—18,9 %).

O importanţă deosebită pentru caracteristica ceramicii de producţie locală o au şi fragmentele fundurilor de vase. În aşezarea Hansca am înregistrat 4556 funduri. Ele sunt plate. Pe suprafaţa unor funduri de ceramică sunt imprimate ştampile în relief, care, după opinia specialiştilor în materie, serveau ca semne ale olarilor, ale comanditarilor de vase, sau simboluri magice [Comşa, 1961, p.454—462; Donceva-Petkova, 1978].

În baza trăsăturilor formale, ştampilele se împart în opt variante: 01 — în formă de cerc, sau cercuri concentrice cu raze în interior sau fără ele; 02 — în formă de cruce; 03 — în formă de stea; 04 — în formă de semilună; 05 — în formă de dreptunghi; 06 — în formă de două triunghiuri unite prin vârfuri; 07 — în formă de triunghi cu trident la un capăt; şi 08 — în formă de bident (fig.20—22). Analiza unui eşantion din 217 ştampile din aşezarea Hansca (tab.10) a demonstrat, că cele mai răspândite sunt ştampilele 01 (53,5 %), mai rare sunt 07 (15,2 %), 04 (13,4 %), 02 (10,6 %) şi destul de rare 06 (3,7 %), 05 (1,8 %), 03 (0,9 %), 08 (0,9 %). Un mare interes prezintă şi întrebarea despre corelarea fundurilor cu ştampile şi fără ştampile. În acest scop au fost alcătuite patru eşantioane (tab.11). Primul eşantion include fundurile de vase găsite în stratul cultural. Al doilea eşantion cuprinde funduri de vase din 57 locuinţe, iar al treilea din 46 gropi gospodăreşti din toate sectoarele aşezării. În al patrulea eşantion au fost folosite materialele din opt locuinţe şi nouă gropi gospodăreşti care constituiau un grup teritorial bine delimitat în cadrul aşezării, şi care n-au fost incluse în celelalte eşantioane. Rezultatele obţinute în urma analizei sunt practic identice. De aceea pe baza acestor date putem afirma cu certitudine că în aşezarea Hansca ceramica cu ştampile constituie 7,0—10,4 %. Reieşind din aceste date putem afirma că majoritatea ceramicii de la Hansca este fără ştampile (89,6—93,0 %). Un tablou similar a fost observat la Păcuiul lui Soare [Diaconu, Vâlceanu, 1972, p.131], unde ceramica cu ştampile pe funduri constituie 3—4 %. În Dinogeţia [1967, p.205—206] după estimările Mariei Comşa ceramica cu ştampile constituie 50—90 %.

În legătură cu problema ridicată prezintă interes şi faptul corelării fundurilor, cu ştampile şi fără ştampile, cu variantele degresanţilor. În acest scop au fost alcătuite şi analizate două eşantioane (tab.12). În primul eşantion au fost incluse fundurile din 39 locuinţe din diferite sectoare ale aşezării Hansca, iar în al doilea — din opt locuinţe şi nouă gropi dintr-un anumit sector al aşezării. În urma analizei au fost obţinute rezultate aproape identice, care încă o dată dovedesc obiectivitatea rezultatelor obţinute de noi prin folosirea metodei matematice de selectare. Astfel, am stabilit că ştampilele sunt prezente numai pe vase, ce conţin în pastă nisip-calcăr (8;2—9,6 %), şi scoici+vegetaţie (5,8—15,4 %), în timp ce pe ceramica cu mică şi şamotă ştampilele practic lipsesc.

GRUPA a III-a: CERAMICA CU NISIP.

Pentru ceramica din această grupă este caracteristic faptul că ea era confecţionată dintr-o pastă de lut bine prelucrată, având ca degresanţi nisipul cu bob mărunt. După caracterul suprafeţei ceramica

cu nisip aparţine speciei lustruite. Tipic pentru ea este suprafaţa bine modelată, acoperită cu un strat subţire de angobă şi lustruită. Această ceramică a fost arsă în cuptoare speciale. Arderea ei este completă şi, de obicei, reducătoare. Culoarea este, de regulă, cenuşie sau neagră, iar uneori verzuie sau brună-verzuie. În secţiune fragmentele de ceramică au o singură culoare, dar se întâlnesc şi fragmente cu două culori. Din cauza culorii preponderent cenuşie, această ceramică în literatura de specialitate este denumită «ceramica cenuşie». Caracteristic pentru ea este ornamentul lustruit, mai rar cel incizat (fig.34). Fundurile vaselor sunt destul de masive (1,5—2 cm), cu urme de nisip sau cu ştampile în relief.

Ceramica din grupa respectivă se evidenţiază printr-o calitate înaltă şi se deosebeşte radical de ceramica obişnuită uzuală, fiind considerată ceramică de lux, folosită în cazuri speciale. În arheologia sovietică această ceramică este cunoscută sub denumirea «ceramică pentru sufragerie» [Pletniova, 1965, p.114—122]. Arheologii români şi cei bulgari tratează ceramica dată sub un aspect mai larg, considerând că ea avea o menire mai variată, fiind folosită în diferite domenii [Comşa, 1978, p.80—85; Donceva-Petkova, 1977, p.35—97].

Ceramica cenuşie lustruită în epoca medievală timpurie este cunoscută foarte larg, fiind caracteristică pentru cultura Saltovo-Maiaţk din nordul Mării Negre [Pletniova, 1965, p.114—122; Fliorov, 1976, p.57—66; 1990, p.113—136], cultura Dridu din spaţiul Carpato-Balcanic [Donceva-Petkova, 1977, p.35—97; Mihailov, 1961, p.5—11]. Din cauza că această ceramică iniţial era cunoscută în monumentele culturii Saltovo-Maiaţk, specialiştii au nominalizat-o drept «ceramică de tip saltovo», din care cauză unii arheologi o consideră ceramică de export. Această denumire, însă, nu refelectă adevărata situaţie cultural-istorică a ceramicii, fiindcă ea era produsă în spaţii mult mai largi, inclusiv la Dunărea de Jos. Astfel, pe teritoriul Dobrogei, în nord-estul Bulgariei [Alexeev, 1977, p.55—60], şi în sudul spaţiului Pruto-Nistrian [Smilenko, Kozlovskii, 1987] au fost depistate cuptoare pentru arderea ceramicii cenuşii. Unii cercetători consideră că în teritoriile mai îndepărtate din spaţiul Carpato-Nistrian această ceramică era importată din centrele de la Dunărea de Jos [Cebotarenco, 1982, p.45; 1973, p.28]. Alţi specialişti socot că ceramica cenuşie era produsă şi în regiunile mai îndepărtate. La o asemenea concluzie s-a ajuns în urma cercetării materialelor din aşezarea culturii Dridu de la Krinicinoe [Fiodorov, Negruşa, 1979, p.50—51; Fiodorov, 1966, p.15—17], şi descoperirea unui atelier de ars ceramică cenuşie din aşezarea de lângă satul Bogatoe [Smilenko, Kozlovskii, 1987—b]. În legătură cu aceasta prezintă interes faptul că la Hansca au fost depistate câteva fragmente de ceramică cenuşie corodată [Hâncu, Rafalovici, 1973, p.178, fig.12,6]. În spaţiul Pruto-Nistrian ceramica cenuşie lustruită cel mai bine este cunoscută în aşezările din sudul

acestei regiuni, unde ea constituie 15—20 % [Fiodorov, 1966, p.15—17; Cebotarenco, 1979, p.88; Kozlov, 1990, p.171—191]. În centrul acestui spaţiu ceramica respectivă se întâlneşte relativ rar. În Hansca ea constituie doar 0,22 % din toată ceramica, iar în complexele închise ea constituie 0,2—2,4 %. După asortiment această ceramică se împarte în cinci categorii: 1) oale-borcane, 2) ulcioare, 3) străchini, 4) pifose şi 5) opaiţe.

Categoria I: Oale-borcane

În baza materialului fragmentar au fost evidenţiate două tipuri de oale-borcane.

Tipul I: Oale-borcane sferoidale cu gura largă. Printre ele evidenţiem cinci variante: 1) cu buza răsfrântă fără mânere şi striuri lustruite verticale (01.04.00.11), 2) cu buza răsfrântă, două mânere mici şi striuri lustruite verticale (01.04.10.11), 3) cu buza răsfrântă, mânere şi striuri lustruite oblic (01.05.10.12), 4) cu buza verticală îngroşată, mânere şi striuri lustruite oblic (01.07.10.12). În baza indicilor metrici aceste oale se referă la vasele de dimensiuni mijlocii şi mari.

Tipul II: Oale-borcane ovoidale înalte ($H_5 : D_3 = 0,8$), cu diametrul maximal în partea superioară a corpului, la nivelul celei de-a treia părţi ($H_4 : H_5 = 0,69$), gura şi fundul de dimensiuni mijlocii ($D_2 : D_3 = 0,7$ şi $D_4 : D_3 = 0,58$). Se evidenţiază o variantă cu buza răsfrântă, fără mânere, cu striuri lustruite oblice (02.04.00.12). În baza indicilor metrici aceste oale se referă la vasele de dimensiuni medii ($H_1 = 14—20$ cm).

Oalele-borcane de tipurile menţionate sunt cunoscute bine în complexul ceramic al culturii Dridu. Asemenea borcane au fost depistate pe teritoriul României [Zaharia, 1967, p.85—88;] şi al Bulgariei [Donceva-Petkova, 1977, p.56—60]. Totodată asemenea vase sunt tipice şi pentru cultura Saltovo-Maiaţk [Pletniova, 1965, p.118—121].

Categoria a II-a: Ulcioare

Aceste vase se întâlnesc mai des decât alte categorii a ceramicii cenuşii, dar sunt cunoscute numai fragmentar. Se evidenţiază două tipuri.

Tipul I: Ulcioare înalte-cu toartă, buza înaltă răsfrântă ($H_2 = 5—7$ cm.), gura largă ($D_2 = 7,8$ cm) şi un cioc mic pe marginea buzei. În partea opusă ciocului pe marginea buzei sau pe gâtul vasului este prinsă o toartă, care se uneşte cu mijlocul corpului.

Tipul II: Ulcioare amforoidale piriforme, cu diametrul maximal în partea inferioară a corpului şi două torţi ($H_1 = 30—40$). Ele au buza verticală înaltă ($H_2 = 10—13$ cm), gura îngustă ($D_2 = 3—5$ cm),

şi fundul larg ($D_4 = 13—16$ cm). Mai jos de buză sunt montate două mânere, ovale sau rotunde în secţiune, care se unesc cu umerii vasului. Suprafaţa unor vase este acoperită cu vopsea roşie. Într-un caz (aşezarea Calfa) pe gâtul vasului a fost incizată litera grecească «M» [Cebotarenco, 1973, p.25, fig.20].

Ulcioare similare sunt cunoscute foarte bine în complexul ceramic de pe teritoriul din nord-estul Bulgariei, unde sunt datate cu sec. IX—X [Donceva-Petkova, 1977, p.70—85].

Categoria a III-a: Străchini

Aceste vase se împarţ în trei tipuri.

Tipul I: Străchini tronconice, cu buza verticală, suprafaţa acoperită cu angobă şi lustruită. În baza indicilor metrici aceste vase aparţin străchinilor de dimensiuni mici ($D_1 = 10—12$ cm).

Tipul II: Străchini cilindrice, cu buza plată, înclinată în afară, de dimensiuni mari ($D_1 = 22—26$ cm).

Tipul III: Străchini de forma oalelor-borcane sferoidale scunde ($H_1 : D_3 = 0,42$), cu gura largă, aproape identică cu diametrul corpului ($D_1 = 18$ cm), corpul de dimensiuni mijlocii ($H_1 = 7,5$ cm), cu buza verticală îngroşată la capăt.

Tipurile străchinilor enumerate mai sus sunt cunoscute bine în complexul ceramic din aşezările culturii Dridu din România [Comşa etc., 1962, p.654, fig. 4,8,9] şi Bulgaria de nord-est [Donceva-Petkova, 1977, p.95—98], unde sunt datate cu sec.VIII—X.

Categoria a IV-a: Pifose

Aceste vase au forma unor oale-borcane de proporţii foarte mari ($H_1 = 35—50$ cm). Printre aceste vase a fost evidenţiat un singur tip. E vorba de oale tronconice înalte ($H_5 : D_3 = 1,2$), cu diametrul maximal în partea superioară a corpului, la nivelul celei de-a treia părţi ($H_4 : H_5 = 0,68$). Vasul are gâtul scund (1,5—2 cm), dar bine profilat, buza verticală cu marginea îngroşată, fundul plat cu urme de nisip sau cu ştampile. Suprafaţa corpului este acoperită cu ornament lustruit sau incizat în formă de linii verticale sau oblice. Un asemenea vas a fost depistat la Etulia [Cebotarenco, Şcerbakova, 1974, p.150, fig.13]. Vase similare sunt cunoscute în Bulgaria [Donceva-Petkova, 1977, p.104—105] şi în cultura Saltovo-Maiaţk [Pletniova, 1965, p.121].

Categoria a V-a: Opaiţe

Aceste vase au forma unor străchini, cu găuri la margine pentru a fi suspendate. Un opaiţ întreg a fost depistat la Calfa [Cebotarenco, 1973, p.25—26, fig.21].

GRUPA a IV-a: CERAMICĂ CU PIROXEN

Pentru ceramica din această grupă sunt caraterístici degresanţii în formă de nisip negru, numit piroxen. Suprafaţa acestei ceramice este zgrunţuroasă. Arderea este oxidantă, culoarea roşie-închisă. După asortiment se deosebesc două categorii: 1) ceşti, şi 2) ulcioare cu mâner. Din cauza materialului fragmentar tipologia acestor vase nu poate fi alcătuită.

Această ceramică se referă la perioada dominaţiei în ţinut a Hoardei de Aur, fiind confecţionată în centrele orăşăneşti din spaţiul Carpato-Nistrian din prima jumătate a sec.XIV, de unde se răspândea în aşezările rurale ale populaţiei autohtone [Polevoi, 1969—a, p.110—113].

GRUPA a V-a: CERAMICĂ FĂRĂ DEGRESANŢI VIZIBILI

Pentru această ceramică este caracteristic faptul că ea era produsa dintr-o pastă de lut calitativă, fără degresanţi vizibili. Suprafaţa acestei ceramice este netedă, acoperită cu angobă de culoare gălbuie-deschisă, gălbuie-roşietică şi este lustruită. Arderea ceramicii este oxidantă, completă şi uniformă. Culoarea ceramicii în secţiune este gălbuie-roşietică. După asortiment această ceramică o împărţim în patru categorii: 1) străchini, 2) ulcioare (fig.35,6), 3) oale-borcane şi 4) amfore. Ceramica acestei grupe se referă la aşa-numita ceramică, «gălbuie-roşietică» din epoca Hoardei de Aur, (prima jumătate a sec. XIV), cunoscută bine după materialele de la Orheiul Vechi [Abăzova, 1985, p.35—58], Costeşti [Polevoi, 1964, p.182—196; Polevoi, 1969—a] şi alte aşezări din regiunea centrală a Moldovei [Polevoi, 1964, p.182—196; Rafalovici, Polevoi, 1964, p.241—248]. În aşezarea Hansca ceramica «gălbuie-roşietică» constituie în jurul la 1,0 % din numărul total al ceramicii medievale timpurii.

SECŢIA a III-a: CERAMICA DIN HUMĂ ALBURIE

Această ceramică este confecţionată din lut alb, sau caolin. Pe teritoriul Moldovei ea se întâlneşte relativ rar. La Hansca ea constituie 0,5 %. În calitate de degresant conţine nisip, care uneori se îmbină cu concreţii de calcăr. În baza acestei trăsături ceramica din secţia a III-a constituie o singură grupă. După caracterul suprafeţei ea se împarte în două specii: 1) zgrunţuroasă şi 2) netedă.

SPECIA I: CERAMICA ALBURIE ZGRUNŢUROASĂ

Pentru ceramica dată este caracteristică suprafaţa zgrunţuroasă fără angobă. Arderea este oxidantă. Culoarea ceramicii este gălbuie-brună sau verzuie. După asortiment se deosebeşte o singură categorie de vase: oale-borcane, ce alcătuiesc două tipuri.

Tipul I: Oale-borcane ovoidale, cu diametrul maximal în partea superioară a corpului, buza scundă figurată şi corpul acoperit cu incizii orizontale.

Tipul II: Oale-borcane buteforme, cu diametrul maximal la mijlocul corpului şi buza scundă, răsfrântă. Suprafaţa lor este ornamentată cu incizii orizontale, verticale şi gropiţe sub buză. Ceramica alburie zgrunţuroasă în aşezările culturii Dridu se întâlneşte relativ rar [Teodor, 1968, p.241, fig.17,7,8], fiind caracteristică numai pentru monumentele de la Dunărea de Jos [Dinogeţia, 1967, p.154—163], unde sunt datate cu sec.X — mijlocul sec.XI.

SPECIA a II-a: CERAMICA ALBURIE NETEDĂ

Pentru această ceramică este caracteristică suprafaţa netedă, acoperită cu angobă şi pictură efectuată cu lac de culoare roşie. Arderea ceramicii este oxidanată. Culoarea — albă, uneori gălbuie. Se deosebeşte o categorie de ceramică: ulcioare cu un mâner. În baza materialului fragmentar putem constata că aceste vase aveau corpul sferoidal, fundul plat, gâtul înalt şi gura îngustă. Ele aveau un mâner, care unea gâtul cu mijlocul corpului. Suprafaţa vaselor era ornamentată cu linii verticale executate cu lac roşu. Ceramica alburie pictată la Hansca este cunoscută în exemplare unice. Asemenea vase mai sunt cunoscute la Calfa [Cebotarenco, 1973, p.28—29] şi Etulia [Cebotarenco, 1974, p.181, fig. 3,4].

Această ceramică după opinia specialiştilor era produsă în centrele de la Dunărea de Jos [Capidava, 1958, p.173—179; Dinogeţia, 1967, p.163—164; Diaconul, Vâlceanu, 1972, p.85—89], de unde era adusă pe teritoriul Moldovei.

CLASA a V-a: CERAMICA MODELATĂ LA ROATA RAPIDĂ

Ceramica din clasa dată se întâlneşte în majoritatea complexelor medievale timpurii, dar ponderea ei este foarte mică. Cu toate acestea, ceramica nominalizată reprezintă un element important, care completează ansamblul ceramic general. În Hansca această ceramică constituie 1 %. Ea este modelată la o roată rapidă. Despre acest lucru ne vorbesc fâşiile orizontale de la degete din partea inferioară a unor vase, fundurile cu urme de la sfoară, la exterior cu cercuri concentrice şi o proeminenţă de tipul «umbo» în interior. După caracterul lutului ceramica dată se împarte în două secţii: 1) din lut nisipos, şi 2) din humă alburie (caolin).

SECŢIA I: CERAMICA DIN LUT NISIPOS

Pentru această ceramică este caracteristic faptul că conţine nisip. După caracterul suprafeţei ceramica dată se împarte în trei specii: 1) netedă, 2) zgrunţuroasă, şi 3) smălţuită.

Pentru această ceramică este caracteristică o suprafață netedă angobată. Arderea ei este oxigenată. Culoarea este roșie. După asortiment se deosebesc trei categorii de vase: 1) amfore, 2) ulcioare și 3) pifose.

Categoria I: Amfore

Aceste vase sunt cunoscute în baza materialelor de la Hansca, Cigârleni, Moleşti, Logăneşti etc. şi se împart în cinci tipuri de amfore.

Tipul I: Amfore de culoare cafenie deschisă, cu mânerele supraînălțate puțin deasupra buzei (D_1 = 7,9 cm, D_2 = 4,3 cm). Buza este ușor răsfrântă în afară. În partea interioară a buzei este o șănțuire mică. Pe un fragment de amforă de acest tip, depistat la Hansca a fost observat un graffiti, care reprezintă o figură din două triunghiuri unite printr-un vârf. Amfore similare sunt cunoscute în nordul Mării Negre, în Taurida [Iakobson, 1979, p.110—111], Tmutarakani [Pletniova, 1963, p.53, fig.32, tipul 2], Sarkel [Pletniova, 1959, p.244—246, vid 4, fig.31,1—3], şi în vestul Pontului, la Dinogeția [Dinogeția, 1967, p.257—260, fig.159,1]. Aceste amfore erau produse în atelierele oraşelor bizantine din nordul şi vestul Mării Negre, şi sunt datate cu sec.XI—XII.

Tipul II: Amfore de culoare roşie, cu buza răsfrântă în afară şi marginea îngroşată. Mânerele ovale, în secțiune, sunt întărite sub buză, ușor se ridică în sus, neatingând nivelul gurii se coboară în jos, şi se unesc cu corpul (D_1 = 9,6 cm, D_2 = 5,2 cm) (fig.35,2). Asemenea amfore sunt cunoscute la Tmutarakani [Pletniova, 1963, p.53, fig.32, tipul 3] unde sunt datate cu sec.XI—XII.

Tipul III: Amfore cu gura largă (D_1 = 10 cm, D_2 = 8 cm), de culoare roşie-cafenie, cu gâtul înalt, buza verticală îngroşată la margine, tăiată orizontal. Sub buză sunt prinse două mânere, ovale în secțiune, care, formând un arc, coboară în jos şi se unesc cu corpul vasului. Gâtul vasului mai jos de locul unde-i prins mânerul se îngustează (fig.35,3).

Tipul IV: Amfore cu gura îngustă, de culoare gălbuie cu gâtul vertical şi suprafața acoperită cu caneluri orizontale (D_1 = 4—5 cm, D_2 = 3—3,5 cm). Pe un fragment de amforă de la Hansca a fost observat un graffiti. Forma acestor vase n-a putut fi apreciată.

Tipul V: Amfore sferoidale, cu corpul foarte masiv, şi fundul rotunjit. Umerii acestor amfore şi partea superioară a corpului sunt acoperiți cu caneluri orizontale. Partea inferioară a corpului este netedă. Gâtul lor este cilindric, iar buza verticală. Mânerele, ovale în secțiune, sunt supraînălțate de asupra buzei şi, formând un arc, se coboară în jos, unindu-se cu corpul în regiunea diametrului

maximal. Amforele sunt pregătite din lut bine lucrat, având ca degresanți nisipul şi pirita. Culoarea este roşie. Aceste amfore în aşezările din centrul Moldovei se întâlnesc mai des decât amforele celorlalte tipuri. Ele sunt bine cunoscute la Hansca, Cigârleni, Logăneşti şi Moleşti. În aşezarea Cigârleni a fost depistată o amforă întreagă de acest tip [Postică, 1992—a], iar la Hansca — partea inferioară a unui vas similar. Amfora de la Cigârleni (fig.35,1) avea înălțimea 52 cm, diametrul maximal 51 cm, iar diametrul gurii 4,5 cm. Pe umerii acestei amfore, lângă un mâner, sunt incizate două graffiti. Unul dintre ele aminteşte litera «P», iar celălalt doi «X» uniți pe verticală.

Amforele de acest tip erau produse în oraşele din Taurida [Iakobson, 1979, p.11—113; 1951, p.340—342]. Asemenea vase au fost descoperite în stepele nord-pontice [Artamonov, 1935, p.77, fig.36,1; p.107, fig.43; Iakobson, 1958, p.123; Karger, 1958, p.422—423, tab.XXV; Dovjenok etc., 1966, tab.XIII,1; Malevskaia, 1962, p.238—241; 1969, p.185—191; Malm, Fehner, 1974, p.197—198, fig.3], pe teritoriul statului Vechi Rus, în Bulgaria [Ciangova, 1959, p.257—258, fig.12], şi sunt datate cu sec.XII—XIII.

Categoria a II-a: Ulcioare

Aceste vase în aşezările din centrul Moldovei se întâlnesc relativ rar. Sunt cunoscute doar câteva fragmente descoperite la Hansca. Ele au gura largă, gâtul cilindric, buza răsfrântă în afară şi mânere în formă de panglică.

Categoria a III-a: Pifose

Aceste vase de asemenea sunt o raritate. Unicele fragmente au fost depistate la Hansca, în baza cărora putem evidenția două tipuri.

Tipul I: Este reprezentat prin gâtul unui vas descoperit în groapa HG14 de la Hansca, acest pifos fiind confecționat la un nivel tehnic relativ jos. Gura lui este îngustă (16,5 cm), gâtul bine evidențiat, buza masivă şi plată, cu marginea întoarsă în afară. Marginea buzei este rotunjită la exterior, iar în partea superioară este tăiată orizontal. Pe suprafața buzei, pe întregul perimetru sunt imprimate un şir de găuri cu diametrul 0,6—0,7 cm şi adâncimea 1,2—1,3 cm. Diametrul buzei este 24 cm, lățimea 4 cm (fig.35,4). Pifose similare sunt cunoscute la Tmutarakani [Pletniova, 1963, p.59—60, fig.37,1] şi Hersones [Iakobson, 1950, p.64—65], unde sunt datate cu sfârşitul sec.XIII—XIV.

Tipul II: Este reprezentat printr-un fragment descoperit în groapa HG55 de la Hansca. Pifosul are gura îngustă (6 cm), gâtul slab evidențiat. Buza răsfrântă cu marginea masivă în formă de sul. Diametrul buzei este 11,6 cm (fig.35,5).

SPECIA a II-a CERAMICA ZGRUNȚUROASĂ

Pentru această ceramică este caracteristică o suprafață netedă, angobată, dar zgrunțuroasă. Arderea ei este oxidantă, iar culoarea — roșie. După asortiment se deosebesc cinci categorii de vase: 1) oale-borcane, 2) ulcioare, 3) străchini, 4) farfurii și 5) amfore cu fundul plat. În Hansca ele constituie 0,5 %.

Această ceramică face parte din așa-numita ceramică roșie orășenească a Hoardei de Aur, și datează în Moldova cu prima jumătate a sec.XIV [Polevoi, 1969—a, p.114—144; Abâzova, 1985, p.47—55].

SPECIA a III-a CERAMICA SMĂLȚUITĂ

Această ceramică este pregătită după aceeași tehnologie ca și ceramica din cea de-a doua specie. Unica deosebire constă în faptul că suprafața ei, complet sau în parte, este acoperită cu smalț de culoare galbenă, cafenie sau verde. În afară de aceasta, pe suprafața ei se întâlnește ornament incizat în formă de graffiti. Asortimentul ceramicii este reprezentat de patru categorii: 1) străchini, 2) farfurii, 3) cești și 4) ulcioare.

Ceramica era produsă în orașele Hoardei de Aur și datează cu prima jumătate a sec.XIV [Polevoi, 1969—a, p.145—185; Abâzova, Bârnea, Nudelman, 1981, p.51—80].

SECȚIA a II-a: CERAMICA DIN HUMĂ ALBURIE

Această ceramică era pregătită din humă alburie (caolin) și nisip mărunt în calitate de degresant. Arderea ei este oxidantă, culoarea roșie sau gălbuie. Suprafața, acoperită cu smalț de culoare cafenie sau cafenie-verde.

Ceramica era produsă în centrele bizantine. Ea este cunoscută bine în orașele din nordul Mării Negre [Iakobson, 1979, p.83—93, 119—147] și în așezările de tipul Dridu de la Dunărea de Jos [Dinogeția, 1967, p.229—249] în sec.X—XI.

Făcând totalurile clasificării, putem constata, că ceramica medievală timpurie din regiunea centrală a Moldovei este destul de variată, ceea ce și-a găsit reflectarea în compartimentele evidențiate. Analiza materialului ne arată că ceramica dată se împarte în: ceramică locală și de import. Ceramica locală include: ceramica confecționată cu mâna (I clasă), ceramica îndreptată la roată primitivă (a II-a clasă) și cea mai mare parte din ceramica confecționată la roată înceată (I și a III-a grupă, prima secție din I-a și a II-a grupă; a doua secție din clasa a IV-a). Ceramica din clasa a III-a (confecționată la roată, dar asimetrică) de asemenea poate fi interpretată ca ceramică locală, dar confecționată de reprezentanții unor grupuri de nomazi sedentarizați. Drept ceramică locală, probabil, poate fi interpretată

și o parte din ceramica cenușie lustruită (secția a II-a din clasa a IV-a), și ceramica zgrunțuroasă din humă alburie (secția a III-a din clasa a IV-a). Altă parte din ceramica cenușie și din humă alburie împreună cu ceramica cu mică în pastă (grupa a II-a, secția I, clasa a IV-a), ceramica bizantină (nesmălțuită și smălțuită din clasa a V-a) și ceramica Hoardei de Aur (grupele IV și V, secția a doua din clasa a IV-a; a doua și a treia specie, secția I din clasa a V-a) în așezările rurale din regiunea de codri din Moldova Centrală reprezintă ceramică de import.

Cu toată diversitatea aceasta, în ansamblul ceramic din regiunea menționată, locul central îl ocupă două clase de ceramică: 1) confecționată cu mâna și 2) cea confecționată la roata înceată, care împreună alcătuiesc 97,7 %. Celelalte clase, sau grupe de ceramică ocupă un loc relativ modest, dar reprezintă o importantă completare, care determină caracterul complexului ceramic la diferite etape a dezvoltării sale. Din punct de vedere utilitar ponderea principală o constituie ceramica de uz comun. Aici este inclusă ceramica din primele trei clase și majoritatea din clasa a patra (I secție, și a II-a grupă din a doua secție), și clasa a cincea (bizantină nesmălțuită). Celelalte grupe din clasa a IV-a (cenușie lustruită, din humă alburie și ceramica Hoardei de Aur), și clasa a V-a (bizantină smălțuită și ceramica de lux).

Asortimentul ceramic în general este alcătuit din 13 categorii de vase, care după importanța funcțională pot fi împărțite în: a) ceramică de bucătărie (oale-borcane, tipsii, strecurători, căldări), b) ceramică pentru servit masa (străchini, ulcioare, cești, farfurii, căni), c) ceramică pentru ambalaj (amfore, pifose, găleți) și d) ceramică cu destinație specială (opaițe). Din punct de vedere cantitativ categoriile de ceramică sunt reprezentate neuniform. Predomină absolut oalele-borcane. Celelalte categorii de ceramică cantitativ sunt destul de reduse.

Analiza tipologică a ceramicii a permis să evidențiem în complexul ceramic autohton unele forme stabile în evoluția vaselor, care în viitor vor putea fi folosite pentru aprecierea cronologiei ansamblului ceramic din regiunea Moldovei Centrale. Foarte important este și faptul evidențierii în ceramica dată a câtorva tradiții tehnologice, care se deosebesc principial, și care trebuie în continuare să contribuie la concretizarea particularităților etno-culturale a așezărilor din regiunea codrilor Moldovei Centrale în evul mediu timpuriu.

Capitolul III

SISTEMATIZAREA COMPLEXELOR DE CERAMICĂ

Sistematizarea complexelor de ceramică, conform metodologiei propuse, reprezintă un nivel mai superior de cercetare a materialelor. În acest caz urmează să fie obținute grupe ale complexelor de ceramică, care se deosebesc din punct de vedere cronologic și teritorial în cadrul unei așezări medievale timpurii, ce ne va permite să elucidăm legătură dintre aceste unități și culturile arheologice din perioada respectivă.

§I. GRUPAREA CULTURAL-CRONOLOGICĂ A COMPLEXELOR DE CERAMICĂ

Gruparea materialelor se efectuează în baza corelării complexelor de ceramică din așezarea Hansca. În acest scop sunt folosite colecțiile de ceramică din 99 locuințe studiate între anii 1964—1981. Pentru aprecierea consecutivității cronologice a posibilelor grupe de complexe în procesul corelării au fost folosiți acei parametri care, apriori au o importanță cronologică și posedă o variabilitate clară din punct de vedere calitativ și cantitativ. Prezintă interes opt parametri, care prin prezența sau lipsa lor în complexele respective, reflectă anumite situații cultural-cronologice. Acești parametri sunt: 1) ceramica confecționată manual, 2) ceramica confecționată manual și îndreptată pe o roată primitivă, 3) ceramica cenușie lustruită, confecționată pe roată, 4) ceramica cu suprafața zgrunțuroasă, confecționată pe roată, 5) ceramica cu suprafața zgrunțuroasă, confecționată pe roată cu incizii orizontale suprapuse de striuri verticale, 6) ceramica cu suprafața zgrunțuroasă, confecționată pe roată, ce conține mică în calitate de degresanți, 7) căldări de lut și 8) ceramica Hoardei de Aur.

Corelarea complexelor de ceramică se efectuează printr-un calcul matematic formalizat al coeficientului asemănării lor, pe calea contrapunerii acestor complexe în baza parametrilor menționați mai sus. Coeficientul asemănării este apreciat după formula:

$$f = \frac{S^2}{K \cdot L}$$

unde: f — reprezintă coeficientul asemănării; K — suma balurilor parametrilor ce se conțin pe obiectul A_i; L — suma balurilor parametrilor ce se conțin pe obiectul A_k; S — suma balurilor parametrilor identici pentru obiectele A_i și A_k. În legătură cu aceasta: $f \in [1—0]$.

Rezultatul calculelor coeficientului asemănării și reprezentarea lui grafică după o prelucrare matematică suplimentară este reprezentată în tabela de corelare (fig.36). Reieșind din rezultatul obținut putem constata, că complexele de ceramică din așezarea Hansca se împart în nouă grupe relativ independente, care la rândul lor alcătuiesc două formațiuni separate, aranjate într-o succesiune cronologică.

PRIMA GRUPĂ cuprinde 16 complexe. Pentru ele este caracteristică ceramica confecționată manual, care constituie aproape în toate cazurile 100 % (tabela 13). Doar într-un singur complex a fost depistat un fragment de amforă bizantină. Tipic pentru aceste complexe este și faptul că în ele, de obicei, se întâlnește o singură categorie de vase: oalele-borcane (tabela 14). Alte forme se întâlnesc foarte rar. Tipsiile și străchinile sunt cunoscute doar în opt complexe (60 %) și constituie în ele respectiv 0,6—5,8 % și 4,0—6,2 %. Complexul mediu al acestei grupe se caracterizează prin ceramică confecționată cu mâna, având buzele răsfrânte, cu alveole, crestături, sau fără ornament, iar pereții cu incizii vălurite-orizontale sau fără ornament.

A DOUĂ GRUPĂ cuprinde șase complexe. Pentru ele este caracteristică îmbinarea ceramicii confecționate cu mâna și ceramicii cenușii lustruite, confecționate la roată, iar uneori și ceramicii îndreptate pe o roată primitivă. În aceste complexe predomină absolut ceramica confecționată cu mâna (86,2—98,5 %). (tab.13). Tipic pentru aceste complexe este și faptul că în ele numaidecât sunt prezente amfore bizantine, care constituie (1,1—6,7 %). Ca și în prima grupă predomină oalele-borcane: 97,7—100 % (tab.14). Tipsiile și străchinile se întâlnesc în cinci complexe (18,3 %), constituind respectiv 0,7—4,2 %, și 0,5 %. Într-un caz a fost depistat un vas cu gaură pentru reducerea minereului. Complexul de ceramică mediu al acestei grupe se caracterizează prin ceramică confecționată cu mâna, având buzele răsfrânte cu alveole, crestături, sau fără ornament, iar pereții cu incizii vălurite și orizontale, sau fără ornament.

În complexele acestei grupe pot fi evidențiate următoarele variante ale oalelor-borcane: 1) cu corpul scund ovoidal, gura și fundul relativ largi, buza răsfrântă și fără ornament (01.04.00.00), 2) similare cu varianta precedentă, dar cu alveole pe buză (01.04.00.08), 3) cu corpul alungit ovoidal, fundul și gura destul de înguste, buza înclinată, fără ornament (02.01.00.00), 4) cu corpul ovoidal alungit, gura foarte largă, fundul destul de îngust și buza ornamentată cu alveole (03.04.00.08), 5) cu corpul în formă sferoidală, buza răsfrântă și

ornament ştampat (05.04.00.05), 6) analogic cu cel precedent, dar fără ornament (05.04.00.00), 7) cu corpul scund piriform, buza răsfrântă şi ornamentat cu linii orizontale suprapuse de ştriuri verticale (06.04.00.03), 8) analogic cu cel precedent, dar fără ornament (06.04.00.00), 9) analogic cu cel precedent, dar cu alveole pe buză (06.04.00.08) şi 10) analogic cu cel precedent, dar cu crestături pe buză (06.04.00.09). Printre ceramica îndreptată pe o roată primitivă din a doua grupă de complexe arheologice a fost evidenţiată o variantă de oale-borcane: cu corpul buteform alungit, buza răsfrântă şi ornament executat cu ajutorul rotiţei (03.04.00.04).

A TREIA GRUPĂ cuprinde şapte complexe. Pentru ele este caracteristică îmbinarea ceramicii confecţionate cu mâna şi a ceramicii îndreptate pe o roată primitivă, cu preponderenţa absolută a celei din prima grupă (85—95 %) (tab.13). După parametrii de bază, complexele acestei grupe sunt foarte apropiate de complexele celei de-a doua grupe, dar spre deosebire de cele precedente aici este prezentă ceramica cenuşie lustruită şi într-o anumită proporţie amforele bizantine. Ca şi în cazul celei de-a doua grupe, pentru ce-a de-a treia este caracteristică îmbinarea a câtorva categorii de ceramică confecţionată manual: oale-borcane (78,1—100 %), tipsii (0,7—4 %) şi strâchini (0,6—6,3 %) (tab.14). Prima categorie este prezentă în toate complexele (100 %), a doua categorie în patru complexe (57 %), iar a treia — în trei complexe (42,9 %). Complexul de ceramică mediu al acestei grupe se caracterizează prin ceramică confecţionată cu mâna, cu buze răsfrânte; fără ornament; cu incizii vălurite şi orizontale; cu alveole sau crestături pe buze.

În aceste complexe sunt evidenţiate următoarele variante ale oalelor-borcane: 1) cu corpul buteform scund, buza răsfrântă şi ornament sub formă de incizii vălurite şi orizontale (06.04.00.02), 2) cu corpul buteform alungit, buza cu şănţuire pentru capac şi ornament incizat sub formă de incizii vălurite şi orizontale (07.02.00.02). Printre ceramica îndreptată pe o roată primitivă în aceste complexe a fost evidenţiată o variantă de oale-borcane cu corpul tronconic scund, buza răsfrântă şi ornamentul incizat în formă de linii vălurite şi orizontale (01.04.00.02).

A PATRA GRUPĂ cuprinde patru complexe. Pentru ele este caracteristică îmbinarea ceramicii confecţionate manual şi a ceramicii zgrunţuroase confecţionată la roata olarului, întâlnită împreună cu un mic procent de ceramică cenuşie lustruită şi amfore bizantine (tab.13). În două complexe predomină ceramica confecţionată cu mâna (78,8—84,4 %), şi doar în unul predomină ceramica confecţionată la roată, iar în al patrulea — ceramica ambelor clase e repartizată egal. Ceramica cenuşie lustruită şi amforele au fost depistate doar în complexe singulare, constituind respectiv 2,4 şi 10,7 %.

Ceramica confecţionată la roata olarului, spre deosebire de cea confecţionată cu mâna, este foarte variată din punct de vedere tehnologic, dat fiind faptul că ea conţine degresanţi foarte variaţi. Din această cauză, în timpul caracterizării complexelor cu ceramică confecţionată la roată, se ţine cont şi de particularităţile ei tehnologice. Acest lucru este valabil pentru grupele de complexe nr.IV—IX. În acest scop ceramica respectivă din fiecare grupă de complexe este analizată după conţinutul degresanţilor. În linii generale se deosebesc şapte grupe de degresanţi, dintre care, însă, în complexele respective, de regulă, predomină două: ceramica cu nisip şi ceramica cu scoici pisate plus rămăşiţe vegetale. Ceilalţi degresanţi: calcar, mică, şamotă, scoici pisate, rămăşiţe vegetale, se întâlnesc într-o cantitate foarte mică, şi, de regulă, se grupează împreună cu degresanţii: nisip sau scoici+vegetaţie. Din acest punct de vedere ceramica confecţionată la roată în complexele închise este grupată în două unităţi: 1) ceramică cu degresanţi duri (nisip, calcar, mică, şamotă) şi 2) ceramică cu degresanţi poroşi (scoici pisate, rămăşiţe vegetale). În baza acestor două trăsături a fost efectuată corelarea tehnologică a complexelor de ceramică din grupele nr.IV—IX (fig.37). În cele din urmă au fost evidenţiate două clase de complexe: 1) complexe în care ceramica cu degresanţi duri constituie 64—100 %, iar ceramica cu degresanţi poroşi nu mai mult de 36 %, şi 2) complexe în care ceramica cu degresanţi poroşi constituie mai mult de 36 %, iar ceramica cu degresanţi duri nu depăşeşte 64 %. În baza unui eşantion din 50 complexe din aşezarea Hansca, complexele celor două clase s-au împărţit în mod egal, câte 25 sau câte 50 %. Faptul că complexele ambelor clase se întâlnesc paralel, începând cu grupa nr.IV şi terminând cu grupa nr.IX, ne permite să vorbim despre existenţa în aşezarea Hansca, şi, respectiv, în zona Moldovei Centrale, a două tendinţe paralele în ceea ce priveşte tehnologia ceramicii.

În grupa a IV este prezent un complex cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică şi două cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă. Pentru complexele din prima clasă sunt caracteristice oale-borcane (95,4 %) şi foarte rar ulcioare (4,6 %). Predomină în ele vasele cu buzele răsfrânte, incizii vălurite şi orizontale, şi nisipul ca degresant. Pentru complexele din a doua clasă este caracteristică o singură categorie de vase: oale-borcane. Predomină în ele vasele cu degresanţii nisip, sau scoici+vegetaţie,cu buzele răsfrânte, având şănţuire pentru capac, sau marginea îngroşată; incizii vălurite şi orizontale.

A CINCEA GRUPĂ cuprinde 11 complexe. Pentru ele este caracteristică îmbinarea ceramicii zgrunţuroase confecţionate la roată (61,6—99,3 %) şi ceramicii cenuşii lustruite (0,2—2,4 %) (tab.13). Pentru aceste complexe este tipică îmbinarea vaselor ornamentate cu striuri verticale suprapuse peste cele orizontale cu vasele ce au în calitate de degresant mica. În multe complexe din grupa a cincea

se întâlneşte şi ceramica confecţionată cu mâna sau îndreptată pe o roată primitivă, care, de obicei, constituie 2,3—3,4 %, şi ca excepţie — 69,5 % (locuinţa HL42). Amforele bizantine au fost depistate doar în şapte complexe (64,5 %), şi constituie, de obicei, 0,3—2,5 %, iar într-un caz (HL66) — 13,2 %.

Spre deosebire de grupa a patra, pentru a cincea este caracteristică creşterea ponderii complexelor din prima clasă tehnologică, care constituie 54,5 % (tab.16, fig.38). Pentru aceste complexe este caracteristică o singură categorie de ceramică: oale-borcane (100 %). Majoritatea dintre aceste vase conţin ca degresant nisipul. Printre ele deosebim următoarele variante: 1) cu corpul ovoidal scund, gura şi fundul relativ înguste, buza răsfrântă cu marginea îngroşată şi incizii orizontale (01.05.00.02), 2) cu corpul ovoidal scund, gura largă, fundul relativ îngust, buza răsfrântă şi striuri verticale suprapuse peste incizii orizontale (02.04.00.03) şi 3) cu corpul buteform alungit, buza răsfrântă îngroşată la margine şi incizii vălurite-orizontale (09.05.00.02). Ultima variantă a oalelor-borcane în complexele altor grupe nu-i cunoscută, iar primele două se întâlnesc de asemenea şi în complexele celei de-a şasea grupe. Complexul ceramic mediu al primei clase tehnologice are următoarele caracteristici: nisip — 66,7 %, scoici+vegetaţie — 11,5 %, calcăr — 7,3 %, vegetaţie — 5,6 %, mică — 4,6 %, scoici — 2,2 %, şi şamotă — 2,1 %; buze răsfrânte simple — 72,5 %, cu marginea îngroşată — 9,5 %, cu şănţuire pentru capac — 6,7 %, înclinate — 4,5 %, plate — 4,1 %, cu nervură — 2,7 %; incizii vălurite-orizontale simple — 43,0 % şi compuse — 31,3 %, striuri verticale — 15,0 %, gropiţe — 10,6 %, şi ştamp — 0,1 %.

Pentru complexele celei de-a doua clase tehnologice ca şi pentru cea precedentă, sunt caracteristice oale-borcane (87,5—100 %). Dar spre deosebire de ea şi de grupa a patra, aici sunt prezente căldări de lut, tipsii şi strâchini, confecţionate pe roata olarului. Căldările de lut sunt semnalate în trei complexe, constituind aici 0,9—4,0 %. Într-un complex au fost depistate tipsii, iar strâchinile în trei construcţii, constituind 0,9—11,1 %. Complexul ceramic mediu al acestei clase tehnologice are următoarele caracteristici: nisip — 44,5 %, scoici+vegetaţie — 38,0 %, vegetaţie — 9,9 %, calcar — 5,8 %, mică — 1,2 %, scoici — 1,0 % şi şamotă — 0,5 %; buze răsfrânte simple — 38,0 %, cu marginea îngroşată — 23,8 %, cu şănţuire pentru capac — 22,0 %, cu nervură la margine — 8,7 %, înclinate — 5,3 %, plate — 2,2 %; incizii vălurite-orizontale simple — 56,1 % şi compuse — 34,8 %, striuri verticale — 4,4 %, gropiţe — 3,5 %, brâuri în relief — 1,0 %, ştampuri — 0,2 %.

Complexele de ceramică din grupa a cincea după parametrii săi de bază foarte mult se aseamănă cu complexele din grupa a patra. Din această cauză pe parcursul efectuării unor analize generale în lucrarea noastră aceste grupe vor fi privite ca un tot întreg.

A ŞASEA GRUPĂ cuprinde 21 complexe. Pentru ele este caracteristică îmbinarea ceramicii zgrunţuroase confecţionată pe roată (89,1—100 %) cu amfore bizantine, iar ca excepţie îmbinată cu ceramică confecţionată manual şi ceramică alburie zgrunţuroasă (tab.13). Amforele au fost descoperite în 12 complexe (57 %) şi constituie în ele 0,2—3,4 %. Ceramica confecţionată cu mâna a fost semnalată în patru complexe (19 %), constituind 4,9—9,9 %. Ceramica alburie a fost descoperită în trei complexe (12 %), constituind în ele 0,1—1,8 %. Comparativ cu grupa a cincea în cea de-a şasea lipsesc, de fapt, căldările de lut. Excepţie face un singur complex (HL45). Pentru grupa a şasea tipică este ceramica cu striuri verticale şi nisip în calitate de degresant. Spre deosebire de grupa a cincea, în grupa a şasea se observă o scădere simţitoare a complexelor din a doua clasă tehnologică (12,5 %) şi creşterea considerabilă a ponderii complexelor din prima clasă (87,5 %) (tab.16, fig.38).

Pentru complexele primei clase sunt tipice oalele-borcane (75—100 %), mai rar strâchinile (în 42,8 % din complexe) — 0,5—15 %, ulcioarele (în 14,5 % din complexe) — 1,0—12,5 %, şi ca excepţie căldări şi opaiţe. Oalele-borcane sunt neomogene, având comun nisipul folosit în calitate de degresant şi, ca excepţie, mica. Se evidenţiază următoarele variante de oale-borcane: 1) cu corpul ovoidal scund, gura largă, fundul relativ îngust, buza răsfrântă şi striuri verticale (02.04.00.03), 2) cu corpul analogic, buza răsfrântă îngroşată şi gropiţe pe gât (02.05.00.06), 3) cu corpul şi ornamentul analogic, dar buza rasfrântă (02.04.00.06), 4) cu corpul ovoidal scund, gura şi fundul foarte largi, buză răsfrântă şi şriuri verticale (03.04.00.03), 5) cu corpul tronconic, gura largă, fundul foarte îngust, buza rasfrântă şi incizii orizontale simple (04.04.00.01), 6) cu corpul ovoidal alungit, gura relativ îngustă, fundul larg, buza înclinată şi ştriuri verticale (04.01.00.03), 7) cu corpul analogic, dar fără ornament (04.01.00.00), 8) cu corpul ovoidal alungit, gura largă, fundul îngust, buza înclinată, şi incizii valurite simple (06.01.00.01), 9) cu corpul analogic, dar cu ştriuri verticale (06.01.00.03), 10) cu corpul şi ornamentul analogic variantei a opta, dar cu buza rasfrântă (06.04.00.01), 11) cu corpul ovoidal alungit, gura şi fundul îngust, buza rasfrântă, şi incizii valurite-orizontale simple (07.04.00.01), 12) analogic, dar cu incizii vălurite-orizontale compuse (07.04.00.02), 13) analogic, dar cu gropiţe pe gât (07.04.00.06), 14) cu corpul analogic, buza răsfrântă cu marginea îngroşata şi striuri verticale (07.05.00.03), 15) cu corpul buteform alungit, gura şi fundul îngust, buza răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale compuse (08.04.00.02), 16) cu corpul sferoidal, gura şi fundul îngust, buza răsfrântă, şi gropiţe pe gât (10.04.00.06), 17) cu corpul sferoidal, gura largă, fundul relativ îngust, buza răsfrântă, şi incizii vălurite-orizontale compuse (11.04.00.02), 18) analogic, dar cu gropiţe pe gât (11.04.00.06),

19) cu corpul bitronconic, gura şi fundul relativ largi, buza înclinată, incizii vălurite-orizontale şi mânere (12.01.10.01). Majoritatea dintre variantele oalelor-borcane menţionate (nr.2—12, 14—19) sunt caracteristice numai pentru a şasea grupă cronologică. Excepţie constituie doar prima variantă, care este semnalată în grupa a cincea, şi a treisprezecea variantă, care este prezentă în complexele grupei a şaptea. În afară de aceste vase în complexele grupei a cincea se evidenţiază o variantă a oalelor cu mică. Acestea sunt oale-borcane cu corpul ovoidal scund, buza răsfrântă, şi gropiţe pe gât (01.04.00.06)

Complexul de ceramică mediu al primei clase tehnologice din grupa a şasea are următoarele caracteristici: buze răsfrânte — 61,4 %, cu marginea îngroşată — 25,6 %, cu şănţuire pentru capac — 6,6 %, înclinate — 2,6 %, plate — 2,3 %, cu nervură — 1,2 %, verticale — 0,3 %; incizii vălurite-orizontale simple — 47,9 %, şi compuse — 39,4 %, striuri verticale — 8,9 %, compoziţii ştampate — 3,0 %, gropiţe efectuate cu rotiţa — 0,8 %, nisip — 74,5 %, calcar — 11,4 %, scoici+vegetaţie — 8,3 %, vegetaţie — 3,1 %, mică — 1,3 %, scoici — 1,1 %, şamotă — 0,3 %. Analiza acestor date arată, că în comparaţie cu complexele din prima clasă a grupei a cincea, aici se observă o creştere brusca a buzelor cu marginea îngroşata şi a calcarului în calitate de degresant. Puţin a crescut ponderea ornamentului ştampat. Aproximativ la acelaşi nivel se află buzele cu şănţuire pentru capac, inciziile vălurite-orizontale simple, degresanţii: nisip şi scoici+vegetaţie. În acelaşi timp s-a micşorat brusc ponderea inciziilor vălurite-orizontale compuse, striurilor verticale şi a degresantului — mică. O scădere slabă a ponderei se observă la buzele înclinate, celor cu nervură, răsfrânte, plate şi a degresanţilor — şamotă, vegetaţie şi scoici.

Pentru complexele din cea de-a doua clasă a grupei a şasea, ca şi pentru prima clasă sunt caracteristice oale-borcane (85—100 %) şi mai rar străchini. Printre oale-borcane au putut fi întregite două variante cu nisip în calitate de degresanţi: 1) cu corpul ovoidal scund, gura şi fundul relativ înguste, buza răsfrântă cu marginea îngroşată şi incizii vălurite-orizontale compuse (01.05.00.02), şi 2) cu corpul ovoidal înalt, gura relativ îngustă, fundul larg, buza înclinată şi striuri verticale (05.01.00.03). Prima variantă a acestor oale a fost descoperită în complexele grupei a cincea. A doua variantă în complexele altor grupe n-a fost documentată. Complexul ceramic mediu al celei de-a doua clase tehnologice din grupa a şasea are următoarele caracteristici: nisip — 45,0 %, scoici+vegetaţie — 37,4 %, scoici — 6,2 %, vegetaţie — 6,1 %, calcar — 3,6 %, mică — 1,7 %, buze răsfrânte — 39,7 %, cu şănţuire pentru capac — 18,3 %, răsfrânte cu marginea îngroşată — 18,2 %, cu nervură pe margine — 16,7 %, plate — 7,1 %; incizii vălurite-orizontale simple — 63,0 %, şi compuse — 14,8 %, striuri verticale — 14,8 %, compoziţii ştampate — 3,7 %, gropiţe — 3,7 %.

Analiza acestor date ne arată, că în comparaţie cu complexele analogice din grupa a cincea, aici se observă o creştere substanţială a degresanţilor scoici şi mică, a buzelor cu nervură la margine, cele plate, a striurilor verticale şi ornamentul ştampat. Aproximativ la acelaşi nivel se află degresanţii nisip şi scoici+vegetaţie, buzele răsfrânte, inciziile vălurite-orizontale şi gropiţe. În acelaşi timp se observă o micşorare bruscă a degresantului şamotă, şi a buzelor înclinate, o micşorare slabă a degresanţilor calcar şi vegetaţie, a buzelor răsfrânte cu marginea îngroşată, cu şănţuire pentru capac şi a inciziilor vălurite-orizontale compuse.

A ŞAPTEA GRUPĂ cuprinde 13 complexe. Pentru ele este caracteristică ceramica zgrunţuroasă autohtonă din cea de-a patra clasă (90,8—99,8 %), care se îmbină cu amfore bizantine (în 91,6 % din complexe), care constituie 0,2—1,8 % (tab.13). În trei complexe au fost depistate şi fragmente de ceramică confecţionată manual, iar în altul a fost întâlnită într-o cantitate destul de apreciabilă (32,9 %). Tipic pentu complexele acestei grupe sunt căldările de lut, şi într-o măsură mai mică ornamentul în formă de striuri verticale (tab.15). În comparaţie cu grupa a şasea pentru grupa a şaptea este caracteristic micşorarea considerabilă a ponderii complexelor din prima clasă tehnologică (20 %), şi creşterea bruscă a celora din a doua clasă tehnologică (80 %) (tab.16; fig.38)

Pentru complexele primei clase tehnologice sunt caracterisice oale-borcane (88,8—98,4 %), căldări (1,0—2,2 %), străchini (0,6—2,2 %) şi ulcioare (1,4—6,8 %). Din aceste complexe provine o variantă de oale-borcane cu corpul tronconic alungit, gura şi fundul înguste, buza răsrântă, incizii vălurite-orizontale compuse şi nisip în calitate de degresanţi (07.04.00.02). Asemenea vase au fost semnalate şi-n grupa a cincea. Complexul de ceramică mediu al acestei clase tehnologice are următoarele caracteristici: nisip — 77,8 %, calcar — 12,4 %, scoici — 4,8 %, scoici+vegetaţie — 3,9 %, vegetaţie 1,1 %; buze răsfrânte — 61,5 %, cu nervură pe margine — 13,9 %, cu marginea îngroşată — 9,2 %, plate — 6,1 %, înclinate — 3,1 %, cu şănţuire pentru capac — 3,1 %, verticale — 3,1 %; incizii vălurite-orizontale compuse — 66,4 % şi simple — 27,6 %, striuri verticale — 2,7 %, compoziţii ştampate — 1,9 %, şi gropiţe — 1,4 %.

Analiza acestor date ne arată că în complexele din prima clasă tehnologică a grupei a şaptea s-au păstrat principalele tendinţe caracteristice pentru complexele din prima clasă tehnologică din grupa a şasea. Ca şi în grupa precedentă aceeaşi pondere au păstrat-o buzele răsfrânte, degresanţii nisip, calcăr, scoici şi vegetaţie. Ca şi în complexele din grupa a şasea, în grupa a şaptea continuă tendinţa de micşorare a ponderei degresanţilor mică, şamotă şi vegetaţie, a buzelor cu şănţuire pentru capac, a striurilor verticale şi gropiţelor. Totodată în aceste complexe se micşorează ponderea buzelor cu

marginea îngroşată, inciziile vălurite-orizontale simple şi compoziţiile ştampate. Pe de altă parte, ca şi în complexele din a doua clasă a grupei a şasea, în prima clasă din grupa a şaptea are loc creşterea ponderii degresantului scoici, a buzelor cu nervură, plate, şi a inciziilor vălurite-orizontale compuse.

Pentru complexele din cea de-a doua clasă a grupei a şaptea, ca şi pentru prima, este caracteristic acelaşi asortiment de vase, dar spre deosebire de ea, aici creşte considerabil ponderea căldărilor (până la 60 %). În afară de aceasta, aici se întâlnesc în exemplare unice căni, pifose şi opaiţe. În complexe se evidenţiază o variantă de oale-borcane, ce aparţin de prima grupă, prima secţie, clasa a patra: cu degresantul nisip,corpul ovoidal, gura şi fundul înguste, buza cu nervură şi gropiţe pe gât (07.03.00.06).

Complexul mediu de ceramică are următoarele caracteristici: degresanţii scoici+vegetaţie — 47,0 %, nisip — 38,4 %, vegetaţie — 8,5 %, calcar — 3,3 %, scoici — 1,6 %, mică — 0,8 %, şamotă — 0,4 %, buze răsfrânte — 36,9 %, cu marginea îngroşată — 26,7 %, cu şănţuire pentru capac — 13,2 %, cu nervură pe margine — 9,4 %, înclinate — 9,1 %, plate — 4,7 %, incizii vălurite-orizontale simple — 52,1 % şi compuse — 40,2 % gropiţe — 4,3 %, striuri verticale — 1,6 %, compoziţii ştampate — 1,1 %, şi brâu reliefat — 0,7 %. Analiza acestor date ne arată, că în comparaţie cu complexele similare din grupa a şasea, aici s-au petrecut anumite schimbări. Brusc a crescut ponderea degresanţilor vegetaţie şi scoici+vegetaţie, a buzelor înclinate, celor cu marginea îngroşată, şi a inciziilor vălurite-orizontale compuse. Pe de altă parte s-a micşorat la minimum ponderea degresantului mică şi a striurilor verticale. S-au micşorat de asemenea degresantul scoici, buzele cu şănţuire pentru capac, cu nervură pe margine, cele plate şi inciziile vălurite-orizontale simple. La acelaşi nivel s-au păstrat degresanţii nisip, calcar, buzele răsfrânte, şi gropiţele.

A OPTA GRUPĂ cuprinde 14 complexe. Pentru ele este caracteristică ceramica zgrunţuroasă de factură autohtonă confecţionată la roată (90,8—100 %), şi amforele bizantine (în 46 % din complexe) — 0,8—5,4 % (tab.13). Într-un caz este semnalat un fragment de ceramică zgrunţuroasă din humă alburie, iar în trei cazuri ceramică confecţionată manual (3,1—8,6 %), care, după cum credem noi, a căzut în gropile semibordeielor din stratul cultural. În comparaţie cu grupa a şaptea aici practic dispare ceramica cu striuri verticale şi cea cu degresantul mică. Pentru grupa a opta este tipică ceramica cu degresanţii scoici şi vegetaţie. Spre deosebire de grupa a şaptea, în cea de-a opta nu sunt semnalate complexe cu ceramică preponderentă din prima clasă tehnologică, din care cauză complexele cu ceramică majoritară, din cea de-a doua clasă tehnologică, constituie 100 % (tab.16, fig.38). Asortimentul ceramicii este reprezentat prin oale-borcane (96—100 %), mai rar strâchini şi ulcioare (tab.15). În

aceste complexe sunt evidenţiate două variante de oale-borcane, care se referă la ceramica cu degresanţii scoici+vegetaţie din secţia a doua, clasa a patra. Vasele primei variante au corpul ovoidal scund, gura şi fundul relativ îngust, cu buza îngroşată şi incizii vălurite-orizontale (01.05.00.02). Vasele celei de-a doua variante au corpul sferoidal, buza cu şănţuire pentru capac şi incizii vălurite-orizontale (04.02.00.01). În alte grupe cronologice asemenea vase n-au fost documentate. Complexul mediu de ceramică are următoarele caracteristici: scoici+vegetaţie — 42,9 %, nisip — 38,5 %, vegetaţie — 15,7 %, calcar — 1,5 %, scoici — 0,7 %, şamotă — 0,6 %, mică — 0,1 %, buze răsfrânte — 39,2 %, cu marginea îngroşată — 20,2 %, cu şănţuire pentru capac — 16,7 %, cu nervură pe margine — 10,6 %, înclinate — 7,8 %, plate — 4,3 %, verticale — 1,2 %, incizii vălurite-orizontale simple — 48,6 %, şi compuse — 46,5 %, gropiţe — 4,5 %, compoziţii ştampate — 0,3 %, striuri verticale — 0,1 %.

Analiza acestor date ne demonstrează, că aceste complexe continuă în principiu tendinţele complexelor din grupa cronologică precedentă cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă tehnologică. Astfel, aproximativ la acelaşi nivel s-a păstrat ponderea degresanţilor nisip, şamotă, scoici+vegetaţie, a buzelor cu nervură pe margine, răsfrânte, plate, a inciziilor vălurite-orizontale, gropiţelor. În aceste complexe practic dispar vasele cu degresantul mică, şi cele ornamentate cu striuri verticale. În acelaşi timp într-o oarecare măsură se micşorează ponderea buzelor înclinate şi a celor cu marginea îngroşată, care în linii generale, sunt caracteristice pentru aceste complexe. S-au micşorat mai pronunţat degresanţii calcar, scoici şi ornamentul în formă de ştamp. Pe de altă parte a crescut brusc ponderea vaselor cu degresantul vegetaţie şi buzele cu şănţuire pentru capac, care constituie o trăsătură determinantă pentru complexele din grupa a opta.

A NOUA GRUPĂ cuprinde 8 complexe pentru ele este caracteristică *ceramica zgrunţuroasă de factură autohtonă confecţionată la* roată (97—99 %) în îmbinare cu amfore bizantine (0,5—2,4 %) şi ceramică din oraşele Hoardei de Aur (0,3—2,7 %) (tab.13). Într-un caz (HL24) este semnalat un fragment de ceramică cenuşie lustruită, care provine, după părerea noastră, din semibordeiul HL23, mai timpuriu, care era întretăiat de construcţia precedentă. În comparaţie cu grupa a opta, în grupa a noua se observă o tendinţă de strâmtorare a ceramicii cu degresanţii scoici+vegetaţie, şi creşterea ponderii ceramicii cu degresantul nisip, care devine dominantă. În acelaşi timp un loc apreciabil îl ocupă în continuare degresantul vegetaţie.

Complexele cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică constituie 60 %, iar cele cu o pondere relativ însemnată a ceramicii din cea de-a doua clasă tehnologică 40 % (tab.16, fig.38). Pentru complexele cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică sunt caracteristice oale-borcane (91,7—100 %), strâchini (1,6—4,8 %) şi

foarte rar ulcioare. În două construcţii (HL43, HL36) sunt semnalate fragmente singulare de la căldări din lut, care, probabil, au căzut în groapa lor din straturile culturale mai timpurii. În aceste complexe au fost evidenţiate cinci variante de oale-borcane cu degresantul nisip din prima secţie a clasei a IV: 1) cu corpul ovoidal scund, gura largă, fundul relativ îngust, buza răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale (02.04.00.01), 2) cu corpul ovoidal înalt, gura şi fundul relativ înguste, buza îngroşată şi incizii vălurite-orizontale (05.05.00.02), 3) cu corpul ovoidal înalt, gura şi fundul înguste, buza răsfrântă şi decor în formă de gropiţe (07.04.00.06), 4) analogică, dar cu nervură pe marginea buzei (07.03.00.06), 5) cu corpul buteform, gâtul şi fundul înguste, buza răsfrântă şi decor în formă de gropiţe (08.04.00.06). Prima, a treia şi a patra variantă au fost semnalate de asemenea în grupele cronologice nr.6 şi 7, iar celelalte două numai în complexele grupei a noua.

Complexul mediu de ceramică are următoarele caracteristici: nisip — 74 %, scoici+vegetaţie — 12,4 %, calcar — 5,2 %, vegetaţie — 4,2 %, scoici — 4,1 %, mică — 0,1 %; buze răsfrânte — 56,1 %, cu marginea îngroşată — 15,6 %, cu şănţuire pentru capac — 9,9 %, înclinate — 8,8 %, plate — 5,9 %, cu nervură pe margine — 3,7 %; incizii vălurite-orizontale simple — 50,8 % şi compuse — 42,7 %, gropiţe — 5,3 %, brâu reliefat — 1,1 %, compoziţii ştampate — 0,1 %. Analiza acestor date ne demonstrează, că pentru aceste complexe este caracteristic creşterea ponderei degresantului nisip şi vegetaţie, a buzelor înclinate, cu şănţuire pentru capac, inciziilor vălurite-orizontale simple şi gropiţe. Pe de altă parte în ele se micşorează ponderea degresantului calcar, a buzelor cu nervură şi inciziilor vălurite-orizontale compuse.

Pentru complexele cu o pondere însemnată a ceramicii din cea de-a doua clasă tehnologică (scoici+vegetaţie) este caracteristică o singură categorie de vase, oale-borcane (99—100 %), *printre care* au fost evidenţiate şase variante, două vase conţin în pastă nisip, şi se referă la prima secţie din clasa a patra: 1) cu corpul ovoidal scund, gura largă, fundul relativ îngust, buza îngroşată şi incizii vălurite-orizontale (02.05.00.01), 2) cu corpul bitronconic scund, gura şi fundul înguste, buza îngroşată şi decor în formă de gropiţe (13.05.00.06). Celelalte patru variante conţin în pastă degresanţii scoici+vegetaţie şi se referă la a doua secţie din aceeaşi clasă: 1) cu corpul ovoidal scund, gura foarte largă, fundul relativ larg, cu şănţuire pe buze şi decor în formă de gropiţe (02.02.00.06), 2) analogic, dar cu gura răsfrântă şi incizii vălurite-orizontale compuse (02.04.00.02), 3) cu corpul buteform înalt, gura şi fundul înguste, buza cu şănţuire pentru capac şi incizii vălurite-liniare (03.02.00.02), 4) analogic, dar cu decor în formă de gropiţe (03.02.00.06). Aceste vase în alte grupe cronologice n-au fost semnalate.

Complexul mediu de ceramică are următoarele caracteristici: degresanţii: scoici+vegetaţie — 46,2 %, nisip — 33,7 %, vegetaţie — 16,4 %, calcar — 1,6 %, scoici — 1,2 %, şamotă — 0,9 % buze răsfrânte — 48,8 %, cu marginea îngroşată — 21,0 %, cu şănţuire pentru capac — 20,3 %, înclinate — 4,6 %, plate — 2,9 %, cu nervură pe margine — 2,4 %, incizii vălurite-orizontale simple — 62,6 %, şi compuse — 34,2 %, gropiţe — 2,0 %, compoziţii ştampate — 0,9 %, brâu în relief — 0,3 %. Analiza acestor date ne demonstrează, că tendinţa de bază, care a fost observată în grupa precedentă, în aceste complexe se dezvoltă mai departe. Astfel, ponderea buzelor cu şănţuire pentru capac, a degresantului vegetaţie, inciziilor vălurite-orizontale simple creşte.

Analiza grupelor evidenţiate mai sus ne arată, că fiecare dintre ele are anumite particularităţi, reprezentând subdiviziuni taxonomice independente. În acelaşi timp aceste grupe se află în relaţii de interconexiune, ceea ce dovedeşte obiectivitatea evidenţierii lor, pe de-o parte şi cronologia lor diferită pe de altă parte.

Dar cum reiese din tabela de corelare (fig.36), cu toate că grupele nominalizate reprezintă subdiviziuni relativ independente, ele reprezintă în acelaşi timp părţi a două formaţiuni mai mari, legate printr-o verigă intermediară. Grupele nr.1—3 se referă la prima formaţiune, grupele 6—9 şi parţial nr.5 la a doua formaţiune, iar grupa nr.4 şi parţial nr.5 constituie veriga intermediară.

Prima formaţiune cuprinde 29 complexe. Caracteristic pentru ele este ceramica confecţionată manual, care constituie 85—100 %. O altă trăsătură a acestor complexe constă în faptul, că asortimentul vaselor este destul de sărac şi este reprezentat de regulă prin oale-borcane care uneori se îmbină cu străchini şi tipsii.

A doua formaţiune cuprinde 58 complexe. Caracteristic pentru ele este ceramica de tradiţie locală confecţionată pe roata olarului. Spre deosebire de complexele primei formaţiuni, aici, practic, lipseşte ceramica confecţionată manual, care uneori este semnalată doar ca excepţie.

Ca şi în prima formaţiune, oalele-borcane sunt principala categorie de ceramică . Dar spre deosebire de complexele precedente ponderea lor aici se micşorează. Pe de altă parte creşte ponderea altor categorii de ceramică (căldări, ulcioare, străchini etc.) Spre deosebire de complexele primei formaţiuni, în cea de-a doua, baza tehnologică a ceramicii este neomogenă. Se evidenţiază clar două procedee tehnologice, care există paralel, şi într-o măsură mai mare sau mai mică se întâlnesc în toate grupele.

Analiza celor două formaţiuni arată, că ele reprezintă despărţituri taxonomice relativ independente, care se află într-o relaţie de interconexiune realizată prin veriga intermediară. Această subdiviziune cuprinde 12 complexe. Pentru ele este caracteristică îmbinarea ceramicii autohtone confecţionată cu mâna, ceramicii îndreptată pe

o roată primitivă şi ceramica pregătită pe roata olarului. Or, în aceste complexe se îmbină trăsături caracteristice atât pentru prima, cât şi pentru cea de-a doua formaţiune.

Existenţa unei legături între cele două formaţiuni duce inevitabil la presupunerea că între aceste subdiviziuni există o deosebire cronologică. Fiindcă la baza tabelei de corelare a fost pus principiul cronologic şi complexele au fost aranjate în acest grafic de la cele mai timpurii la cele mai târzii, reiese clar că complexele primei formaţiuni sunt mai vechi, iar cele din cea de-a doua mai noi.

§2. GRUPAREA CULTURAL-TERITORIALĂ A COMPLEXELOR

Depistarea în aşezarea Hansca a unor locuinţe medievale timpurii bine delimitate din punct de vedere cronologic, duce inevitabil la presupunerea că aceste complexe trebuie să se delimiteze în cadrul aşezării date, şi din punct de vedere teritorial. Pentru a elucida această întrebare vom folosi în continuare metoda topografiei complexelor după grupele cronologice obţinute mai sus. În legătură cu aceasta se presupune, fiindcă în fiecare grup cronologic se conţine ceramică diferită din punct de vedere calitativ şi cantitativ, localizarea complexelor respective, în spaţiu, ar putea evidenţia anumite unităţi teritoriale, sau cuiburi de locuinţe, care, potenţial, pot include în sine construcţii dintr-un şir de etape cronologice succesive.

Topografia complexelor (fig.41—51) arată că în cadrul fiecărei grupe cronologice se evidenţiază până la 12 cuiburi de locuinţe. În grupele nr.1—7, care sunt mai timpurii, numărul cuiburilor variază între 8—10, iar în grupele nr.8—9, care sunt mai târzii, numărul lor se micşorează până la 7 şi 5. Fiecare unitate teritorială ocupă un anumit loc în spaţiul aşezării şi într-o anumită măsură este clar delimitată de celelalte. Totodată trebuie de menţionat, că unităţile teritoriale din cele nouă grupe cronologice nu există separat, ci sunt strâns legate între ele, formând un fel de orizonturi pe verticală. Fiecare din ele apare în locul unităţilor teritoriale din grupa cronologică precedentă, şi serveşte ca bază pentru dezvoltarea unităţilor teritoriale din următoarea grupă cronologică. În legătură cu aceasta, trebuie menţionat, că chiar unităţile teritoriale din prima grupă cronologică n-au apărut pe loc gol, ci reprezintă o dezvoltare logică a unităţilor teritoriale din altă perioadă mai veche, din sec.V—VII, nominalizată de către noi convenţional drept grupa zero, caracteristica căreia rămâne în afara limitelor lucrării de faţă (fig.43). Important este faptul, că majoritatea unităţilor teritoriale au o continuitate cronologică de la grupa zero până la grupa a opta, sau chiar a noua. În acelaşi timp se evidenţiază unităţi teritoriale care cuprind complexe numai din câteva grupe tehnologice succesive.

În prima grupă cronologică sunt evidenţiate 11 unităţi teritoriale, nouă dintre care au apărut pe locul complexelor din grupa zero şi numai două s-au format în locuri noi.

În a doua şi a treia grupă cronologică sunt evidenţiate opt unităţi teritoriale, şapte dintre care au apărut în locul complexelor primei grupe cronologice şi numai una s-a format într-un loc nou.

În grupa a patra şi a cincea se evidenţiază nouă unităţi teritoriale, şase dintre care au crescut în locul complexelor grupelor II—III, două pe locuri noi, iar unul pe locul în care mai înainte au existat complexe din prima grupă cronologică.

În grupa a şasea se evidenţiază 10 unităţi teritoriale, şapte dintre care au apărut în locul complexelor din grupele IV—V, două — în locul complexelor din grupele II—III şi una în locul complexelor primei grupe.

În a şaptea grupă se evidenţiază şapte unităţi teritoriale, distribuite pe locurile complexelor din grupa a şasea.

În a opta grupă se evidenţiază opt unităţi teritoriale, patru dintre care au apărut în locul complexelor din a şaptea grupă, una pe locul celei de-a şasea grupe, şi două în locul unde cândva fusese distribuite locuinţele din prima şi a IV—V grupă.

În a noua grupă se evidenţiază şase unităţi teritoriale, cinci dintre care au apărut în locul complexelor din grupa a opta, iar una, pe locul unde cândva fusese construcţii din grupa a şasea şi a şaptea.

În aşa fel, corelarea teritorial-cronologică a complexelor de ceramică (fig.41—43) demonstrează, că în aşezarea Hansca pot fi evidenţiate 17 unităţi teritoriale stabile — cuiburi de locuinţe, majoritatea dintre care au o continuitate directă de la grupa cronologică zero până la grupa a opta şi a noua. Unităţile teritoriale de regulă, pe parcursul întregului ciclu de evoluţie sunt mai mult sau mai puţin compacte şi, în principiu, au una şi aceeaşi structură. Dar unele dintre ele la anumite etape se împart în subunităţi microteritoriale, care există în cadrul unităţilor teritoriale corespunzătoare. Să analizăm în continuare fiecare unitate teritorială în parte.

Prima unitate teritorială este alcătuită din 18 complexe din diferite orizonturi cronologice (fig.41). Ele sunt plasate la marginea de nord-est a aşezării Hansca, în apropierea imediată a luncii din partea dreaptă a râuşorului Cânicâş. În acest cuib sunt prezente complexe din toate grupele cronologice, de la grupa zero până la a noua. (fig.43). La etapele timpurii (zero şi II—III) cuibul de locuinţe ocupa un loc nu prea mare şi era mai mult sau mai puţin compact, în timp ce la etapele mai târzii unitatea teritorială se măreşte atât în spaţiu cât şi din punct de vedere cantitativ.

Cele mai timpurii în acest cuib de locuinţe sunt două complexe din grupa zero (HL53, HL59), care se găseau la 12 m unul de altul.

A doua etapă în acest cuib de locuinţe este reprezentată de două complexe din prima grupă (HL55, HL102). Primul complex se găsea lângă complexul HL59, iar cel de-al doilea la 16 m spre sud-est. Pentru aceste complexe este caracteristic exclusiv ceramică confecţionată cu mâna.

A treia etapă a acestui cuib de locuinţe este reprezentată prin două complexe din grupa II—III (RL25, HL61), care se găseau la 7 m unul de altul, în sectorul complexului HL55. Pentru aceste construcţii este caracteristică ceramica confecţionată cu mâna în îmbinare cu o cantitate foarte mică de ceramică îndreptată pe o roată primitivă şi ceramică cenuşie lustruită.

A patra etapă este reprezentată printr-un complex din grupa IV—V (HL54). El se găsea pe locul tradiţional, suprapunând complexul HL55. Pentru acest complex este caracteristică îmbinarea ceramicii confecţionată manual cu ceramica pregătită pe roata olarului de factură locală. Complexul aparţine celei de-a doua tradiţii tehnologice.

Pentru acest complex este caracteristică o pondere apreciabilă a ceramicii cu degresanţii scoică şi vegetaţie, păstrându-se totodată şi ponderea însemnată a ceramicii cu degresanţii nisip, sunt tipice buze răsfrânte simple cu marginea îngroşată, cu şănţuire pentru capac şi incizii vălurite-orizontale.

A cincea etapă este reprezentată prin patru comlexe din grupa a şasea (HL65A, HL88, HL26, HL31). Primele două complexe ocupau locul tradiţional din acest cuib în raionul complexului HL54, al treilea în partea de nord a cuibului, iar al patrulea ocupa un loc intermediar între ele. La a cincea etapă în primul cuib sunt reprezentate complexe în care se reflectă două tradiţii tehnologice. Prima tradiţie tehnologică este prezentă în complexele HL31 şi HL88. Pentru aceste locuinţe este caracteristică ceramica cu degresantul nisip, buzele răsfrânte şi incizii vălurite-orizontale. A doua tradiţie tehnologică este prezentă în complexul HL26. Pentru ea este caracteristică ponderea însemnată a ceramicii cu degresantul scoici+vegetaţie, buze răsfrânte simple, cu şănţuire pentru capac, incizii vălurite-orizontale şi îmbinări ştampate.

Analiza complexelor din etapa a cincea ne demonstrează, că în comparaţie cu etapa a patra, în unele construcţii se observă o creştere apreciabilă a tradiţiei tehnologice cu degresantul nisip. Pe de altă parte se observă o oarecare scădere a ponderii celei de-a doua tradiţii tehnologice (scoici+vegetaţie), care însă nu dispare, fiind reprezentată printr-un complex (HL26) destul de reprezentativ.

A şasea etapă este reprezentată prin două complexe (HL60, HL65B—C), care se găseau pe locul tradiţional din partea sudică al primului cuib de locuinţe. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramica confecţionată pe roată, de factură locală, printre care se evidenţiază căldările de lut. În complexele din a şasea etapă se

observă scăderea substanţială a primei tradiţii tehnologice şi creşterea celei de-a doua. Din această cauză pentru ambele locuinţe este caracteristică în primul rând ceramica cu degresanţii scoici+vegetaţie, buzele răsfrânte cu marginea îngroşată, răsfrânte simple şi inciziile vălurite-orizontale. În baza trăsăturilor menţionate putem afirma cu certitudine că complexele etapei a şasea reprezintă, de fapt, o continuare logică a tradiţiilor mai vechi caracteristice pentru prima unitate teritorială.

A şaptea etapă este reprezentată prin patru complexe (H27, HL28, HL37, HL40), care se găseau la marginea de nord a primului cuib de locuinţe pe locul unde anterior se aflase construcţia HL26. Complexele etapei a şaptea ca şi cele precedente conţin material caracteristic celei de-a doua tradiţii tehnologice, continuând, de fapt, linia de dezvoltare observată în etapele precedente. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramica confecţionată pe roată de factură locală — printre care locul cel mai apreciabil îl ocupă ceramica cu degresanţii scoici şi vegetaţie. Caracteristic pentru aceste complexe sunt buzele răsfrânte simple cu marginea îngroşată şi cu şănţuire pentru capac, inciziile vălurite-orizontale şi gropiţele. Analiza acestor date ne demonstrează că complexele din etapa a şaptea, păstrând tendinţele de bază din etapele precedente, pe de altă parte devin mai omogene. Variantele degresanţilor, buzelor şi ornamentului s-au micşorat, dar pe de altă parte a crescut ponderea unora dintre ele. În acest sens trebuie menţionată în primul rând ceramica cu degresantul vegetaţie, buza cu şănţuire pentru capac şi incizii orizontale simple, ponderea căreia în etapa a şaptea a crescut brusc.

A opta etapă este reprezentată printr-un singur complex (HL85), care se găsea în locul tradiţional al cuibului de locuinţe, în partea sud-estică. Acest complex conţinea ceramica confecţionată pe roata olarului de factură locală care se îmbină cu o cantitate foarte mică de ceramică importată din oraşele Hoardei de Aur. Complexul acestei etape reprezintă o încheiere logică a evoluţiei etapelor precedente din primul cuib de locuinţe. Acest complex ca şi cele din etapele anterioare este atribuit în linii generale la a doua clasă tehnologică, în care tradiţia cu degresanţii scoici+vegetaţie ocupă o pondere foarte însemnată, cu toate că şi prima tradiţie, cu degresantul nisip, în aceste construcţii ocupă o pondere apreciabilă. Pentru acest complex sunt caracteristice buze răsfrânte simple, cu marginea îngroşată, cu şănţuire pentru capac şi inciziile vălurite-orizontale. Comparând caracteristicile acestui complex cu cele precedente putem constata că ele, de fapt, corespund. În acelaşi timp trebuie de menţionat, că aici se întăresc unele tendinţe observate în etapele anterioare. Astfel creşte ponderea buzelor cu şănţuire pentru capac, iar degresantul vegetaţie îşi menţine nivelul relativ înalt.

Analizând la general primul cuib de locuinţe, se poate menţiona, că în această unitate teritorială predomină complexe din a doua clasă

tehnologică, care constituie 80 %, în timp ce comlpexele din prima clasă tehnologică constituie doar 20 % (tab.17, fig.39). Ultimele au existat la a cincea etapă, în timp ce complexele cu ceramică preponderentă celei de-a doua tradiţii tehnologice au existat, începând cu etapa a IV-a şi terminând cu cea de-a VIII-a, sau din momentul apariţiei ceramicii de factură locală confecţionată pe roată şi până la sfârşitul funcţionării acestei unităţi teritoriale.

A doua unitate teritorială este alcătuită din 15 complexe ce aparţin diferitor orizonturi cronologice (fig. 41). Acest cuib de locuinţe ocupa un spaţiu nu prea mare în partea inferioară a versantului din dreapta râuşorului Cânicâş şi era destul de compact. El cuprindea complexele din şase grupe cronologice (0, I, II—III, VI, VII, VIII) (fig. 43).

Cele mai timpurii, în cel de-al doilea cuib, sunt patru complexe din grupa zero (TL4B, TL7, TL10, TL12), care erau repartizate în două microunităţi teritoriale. Prima microunitate este alcătuită din complexele TL4B şi TL7 care se găseau la 6 m unul de altul şi ocupau partea de nord a cuibului. A doua microunitate este alcătuită din complexele TL10 şi TL12, care se găseau la 3 m unul de altul, şi ocupa partea de nord a cuibului, la 25 m de celelalte două complexe.

A doua etapă în acest cuib este reprezentată de două complexe (TL9 şi TL11A), care se găseau la 6 m unul de altul, pe locul complexelor TL10 şi TL12 din etapa precedentă. Pentru aceste complexe este caracteristică exclusiv ceramica confecţionată cu mâna.

A treia etapă este reprezentată printr-un complex (TL2), care se găsea în partea de nord a cuibului de locuinţe. Pentru acest complex este caracteristică îmbinarea ceramicii confecţionată cu mâna şi pe o roată primitivă.

Complexele din etapa a patra în al doilea cuib n-au fost evidenţiate.

A cincea etapă a acestui cuib este reprezentată prin trei complexe (TL1, TL3, TL5), care alcătuiau o grupă compactă în partea lui de nord. Pentru aceste complexe este tipică ceramica de factură locală confecţionată pe roată, printre care predomină primă tradiţie tehnologică, cu degresantul nisip, buzele răsfrânte simple, incizii vălurite-orizontale simple şi striuri verticale.

A şasea etapă este reprezentată prin complexul TL8, şi, probabil, construcţia TL6A, care se găseau în partea centrală a cuibului, la 8 m unul de altul. Pentru această etapă este caracteristică ceramică confecţionată pe roată de factură autohtonă, printre care se evidenţiază căldările de lut. În complexul TL8 spre deosebire de cele precedente predomină ceramica pregătită după cea de-a doua tradiţie tehnologică scoici+vegetaţie. Cu toate acestea ponderea ceramicii cu nisip se găseşte la un nivel destul de înalt. Pentru acest complex sunt caracteristice buze răsfrânte simple, cu marginea îngroşată, cu şănţuire pentru capac şi incizii vălurite-orizontale.

A şaptea etapă, ultima din acest cuib de locuinţe este reprezentată prin trei complexe (TL4A, TL6B, TL11B), care se găseau într-un semicerc de-a lungul povârnişului la 10—12 m unul de altul. Aceste complexe, ca şi cele precedente, conţin preponderent ceramică caracteristică celei de-a doua tradiţii tehnologice cu degresanţii scoici+vegetaţie. În aceste construcţii se observă o creştere substanţială a buzelor cu şănţuire pentru capac şi a inciziilor vălurite-orizontale compuse. Pe de altă parte se observă o scădere a ponderii degresantului nisip, a buzelor răsfrânte cu marginea îngroşată şi dispariţia ornamentului cu striuri verticale.

Analiza generală a complexelor din cel de-al doilea cuib de locuinţe arată, că în acest caz ca şi în primul cuib de locuinţe predomină complexe cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă tehnologică, care constituie 57,1 %. Pe de altă parte, spre deosebire de cuibul precedent, aici creşte substanţial ponderea complexelor cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică, care constituie 42,9 % (tab 17, fig.39). În legătură cu aceasta este important să subliniem, că toate complexele cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică (TL1, TL3, TL5) aparţin celei de-a cincea etape, ceea ce înseamnă că ele în timp sunt contemporane cu complexele similare din primul cuib, iar complexele cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă tehnologică ca şi în primul cuib s-au manifestat în etapele VI şi VII, sau la ultimele etape ale funcţionării acestei unităţi teritoriale.

A treia unitate teritorială este alcătuită din 16 complexe din diferite etape cronologice, care se găseau la marginea ne nord a aşezării, în partea mijlocie a versantului din dreapta râuşorului Cânicâş, la apus de primul cuib (fig.41). În acest cuib ca şi în primul, sunt prezente complexe din toate grupele cronologice ale aşezării, de la grupa zero până la a opta (fig.43). La etapele timpurii (O—III), această unitate teritorială era relativ mică atât în spaţiu, cât şi din punct de vedere cantitativ. În următoarele două etape însă (IV—V), numărul complexelor şi teritoriul celui de-al treilea cuib a crescut brusc, după ce în ultimele etape ale dezvoltării acestei unităţi teritoriale se observă o scădere a spaţiului şi a cantităţii complexelor.

Prima etapă în cel de-al treilea cuib este reprezentată de un singur complex (RL25) din grupa zero.

A doua etapă este reprezentată prin complexul RL27 din prima grupă cronologică, care se găsea la 16 m spre nord-vest de complexul precedent. Pentru acest complex este caracteristică ceramica confecţionată cu mâna.

A treia etapă este reprezentată prin două complexe (RL26, HL46) din grupele II—III care se găseau la 16 m unul de altul, de-a lungul povârnişului. Pentru aceste complexe este caracteristică îmbinarea ceramicii confecţionată manual cu ceramica îndreptată pe o roată primitivă şi cea cenuşie lustruită.

A patra etapă este reprezentată prin trei complexe din grupele IV—V (HL38, HL16, HL47),care erau aranjate într-o linie de-a lungul versantului la 12—16 m unul de altul. Pentru primul complex din acest cuib este caracteristic îmbinarea ceramicii confecționate manual cu ceramica pregătită pe o roată înceată, predominantă fiind prima. Pentru celelalte două complexe este caracteristică ceramica pregătită pe o roată înceată în îmbinare cu ceramica cenușie lustruită. Din punctul de vedere al tehnologiei ceramicii, complexele din etapa a patra se împart în două clase. Pentru complexele din prima clasă tehnologică (HL47) este caracteristic preponderența ceramicii cu degresantul nisip, a buzelor răsfrânte, și inciziile vălurite-orizontale compuse. Pentru complexele din cea de-a doua clasă (HL16) este caracteristică preponderența ceramicii cu degresanții scoici+vegetație, buzele răsfrânte, cu șănțuire pentru capac, cu nervură, ornamentul vălurit-orizontal simplu și compus.

A cincea etapă este reprezentată de șase complexe din grupa a șaptea (HL45, HL14, HL18, HL21, HL19), care ca și cele precedente erau plasate într-un rând de-a lungul versantului, la 10—16 m unul de altul, dar cu 4—8 m mai sus decât complexele etapei anterioare. Excepție face doar complexul HL19, care era plasat în vechiul rând de locuințe. Printre locuințele etapei a cincea deosebim complexe cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică care predomină absolut (83,3 %) și complexe cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă tehnologică, care au o pondere foarte redusă (16,7 %). Pentru complexele din prima clasă tehnologică este caracteristic degresantul nisip, buzele răsfrânte simple, cele cu marginea îngroșată, inciziile vălurite-orizontale și striurile verticale. În complexele din cea de-a doua clasă tehnologică ca și în prima predomină degresantul nisip, buzele răsfrânte, cele cu marginea îngroșată, inciziile vălurite-orizontale și striurile verticale. Pe de altă parte, în aceste complexe ponderea degresanților scoici+vegetație, a buzelor cu nervură, și șănțuire pentru capac este mai mare decât în celelalte complexe.

Analizând aceste date la general, putem constata că în a cincea etapă se observă o continuare a tendințelor observate în etapa prcedentă. Pe de altă parte însă la etapa dată se observă o creștere apreciabilă a ponderii degresantului nisip, nisip+calcar, a buzelor răsfrânte simple, și ornamentului cu striuri verticale. Această tendință se observă în toate complexele, inclusiv în acelea unde ceramica celei de-a doua tradiții tehnologice ocupă un loc destul de apreciabil.

A șasea etapă este reprezentată printr-un complex (HL41) din a șaptea grupă cronologică, care se găsea la marginea de sud-est a cuibului de locuințe, la 10 m de construcția HL21. Spre deosebire de complexele etapei precedente aici apare o nouă categorie de ceramică, căldări din lut, care ocupă un loc destul de apreciabil. Acest complex se referă la a doua clasă tehnologică. Pentru el este caracteristic degresantul scoici+vegetație, mai puțin nisipul, buzele

răsfrânte simple, cele cu marginea îngroșată, cu șănțuire pentru capac și inciziile vălurite-orizontale.

A șaptea etapă este reprezentată prin două complexe (HL20, HL17) din a opta grupă cronologică. Primul complex se găsea deasupra gropii locuinței HL19, iar al doilea la 3 m mai la nord de el. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramica de tradiție autohtonă confecționată pe roată, printre care lipsesc completamente căldările din lut, degresantul mica și ornamentul cu striuri verticale. Caracteristic pentru ele sunt degresanții nisip și scoici+vegetație, buzele cu nervură, răsfrânte simple, inciziile vălurite-orizontale.

Analiza complexelor din al treilea cuib de locuințe ne arată că aici spre deosebire de celelalte unități teritoriale se observă o micșorare a ponderii complexelor cu ceramică majoritară din a doua clasă tehnologică, iar pe de altă parte creșterea ponderii complexelor cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică, care constituie câte 50 % (tab.17, fig.39). Trebuie de menționat totodată că complexele în care predomină degresantul nisip se referă la etapa a cincea și a șasea a acestei unități teritoriale. În același timp complexele cu o pondere apreciabilă a degresanților scoici+vegetație se întâlnesc la toate etapele, predominând însă în ultimele două etape a evoluției acestui cuib de locuințe.

A patra unitate teritorială este alcătuită din 12 complexe din diferite etape cronologice, care se găseau în partea centrală a așezării, la mijlocul pantei din dreapta râușorului Cânicăș, spre sud-est de la al treilea cuib de locuințe și spre sud-vest de la primul cuib de locuințe (fig.41). În această unitate teritorială avem locuințe aproape din toate grupele cronologice, excepție făcând doar construcțiile din grupa zero și a noua (fig. 43). Dezvoltarea maximală a acestei unități teritoriale a avut loc în primele etape (grupele 1—3), când au funcționat majoritatea complexelor, iar mai departe are loc în acest sens o decădere.

În baza datelor de care dispunem putem afirma că funcționarea celui de-al patrulea cuib de locuințe s-a început la a doua etapă a dezvoltării așezării Hansca, care este reprezentată prin cinci complexe din prima grupă cronologică (HL48, HL68, HL67A, HL100 și ML1). Aceste complexe erau plasate într-un semicerc la 8—10 m unul de altul. Pentru ele este caracteristică, exclusiv, ceramică de tradiție autohtonă confecționată cu mâna.

A treia etapă, în cel de-al patrulea cuib de locuințe este reprezentată prin două complexe cu inventar (HL51, HL124) din grupele cronologice doi și trei, și un complex fără inventar arheologic (HL82), care formează împreună un semicerc, îndreptat cu partea proeminentă spre nord. Pentru aceste complexe este caracteristică îmbinarea ceramicii de tradiție autohtonă, confecționată manual, cu ceramica îndreptată pe o roată primitivă.

6 Comanda nr. 31502

A patra etapă este reprezentată printr-un singur complex (HL67A) din cea de-a cincea grupă cronologică. Pentru el este caracteristică îmbinarea ceramicii de tradiție autohtonă confecționată cu mâna, cu ceramica cu aceeași tradiție confecționată pe roată și cea cenușie lustruită. Acest complex conține preponderent ceramică caracteristică primei clase tehnologice cu degresantul nisip, buzele răsfrânte simple, incizii vălurite-orizontale și striuri verticale.

A cincea etapă este reprezentată printr-un complex (HL62) din cea de-a șasea grupă cronologică, care se găsea la 20 m spre sud de la locuința precedentă. Pentru acest complex este caracteristică ceramica de tradiție autohtonă confecționată pe roată. Acest complex, după toți parametrii săi de bază, reprezintă o continuare directă a etapei precedente. Ca și complexul anterior, în această locuință se conține preponderent ceramică caracteristică primei clase tehnologice și degresantul nisip, incizii vălurite-orizontale și striuri verticale.

A șasea etapă este reprezentată printr-un complex (HL64) din cea de-a șaptea grupă cronologică, care se găsea la 5 m spre sud-vest de locuința precedentă. Pentru acest complex este caracteristică ceramica de tradiție autohtonă confecționată la roată, dar spre deosebire de etapa anterioară aici sunt prezente și căldări de lut. În complexul acestei etape se observă o tendință de egalare în raport cantitativ a ceramicii cu degresantul nisip și ceramicii cu degresanții scoici+vegetație. Pe de altă parte, la această etapă s-a micșorat substanțial ponderea buzelor răsfrânte cu marginea îngroșată și a striurilor verticale, dar pe de altă parte a crescut ponderea buzelor cu șănțuire pentru capac, cu nervură pe margine, a celor înclinate și a inciziilor vălurite-orizontale simple în detrimentul celor compuse.

A șaptea etapă este reprezentată printr-un complex (HL52) din grupa a opta, care se găsea în partea de nord a celei de-a patra unități teritoriale, la 3 m de la construcția HL64. La etapa a șaptea sunt continuate toate tradițiile de bază observate mai înainte. Spre deosebire de etapa precedentă însă aici lipsesc căldările de lut. Din punctul de vedere al degresanților ceramica păstrează aceleași caracteristici ca și în etapa anterioară. În ceea ce privește buzele la etapa dată se accentuează tendințele observate la etapa a șasea: se micșorează ponderea buzelor îngroșate, și crește ponderea celor cu șănțuire pentru capac, cu nervură și a celor înclinate.În același timp se micșorează substanțial și ponderea buzelor răsfrânte. În complexul etapei a șaptea dispare ornamentul cu striuri verticale, dar pe de altă parte crește ponderea ornamentului cu gropițe și a inciziilor vălurite-orizontale compuse.

Analiza celei de-a patra unități teritoriale ne demonstrează, că aici, ca și în al treilea cuib de locuințe, ponderea complexelor cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică și a complexelor cu ceramică majoritară din a doua clasă se află la același nivel, câte 50 % (tab.17, fig.39). Ca și în cuibul precedent complexele cu

preponderența degresantului nisip se întâlnesc la etapele timpurii (IV—V) iar complexele cu o pondere apreciabilă a degresanților scoici+vegetație sunt caracteristice pentru etapele târzii (VI,VII) ale funcționării celui de-al patrulea cuib de locuințe. Spre deosebire de cuibul de locuințe precedent, în cel de față complexele cu ceramică majoritară din a doua clasă tehnologică lipsesc la etapele IV și V.

A cincea unitate teritorială este alcătuită din 14 complexe din diferite etape cronologice, care se găseau în partea centrală a așezării, în partea de mijloc a versantului din dreapta râușorului Cănicaș, la sud de cuibul de locuințe nr.4, și la răsărit de cuibul de locuințe nr.2 (fig.41). În acest cuib de locuințe au fost depistate complexe din primele șase grupe cronologice (fig.43). Înflorirea acestui cuib de locuințe s-a petrecut la etapele IV—V, când au funcționat majoritatea complexelor.

Prima etapă în cel de-al cincilea cuib de locuințe este reprezentată de un singur complex al grupei cronologice zero (HL70A).

A doua etapă este reprezentată de două complexe (PL140, PL148) din prima grupă cronologică care se găseau la 7 m unul de altul. Pentru ele este caracteristică, exclusiv, ceramică de tradiție autohtonă confecționată cu mâna.

A treia etapă este reprezentată de locuința HL91A pentru care este caracteristică ceramică de tradiție autohtonă confecționată cu mâna.

A patra etapă este reprezentată prin patru complexe (HL73, HL91B, PL142, PL143) din grupele cronologice IV—V. Aceste complexe constituiau un cuib compact, alcătuind două rânduri, la 2—4 cm unul de altul. Pentru aceste complexe este caracteristică îmbinarea ceramicii de tradiție locală, confecționată cu mâna și pe roată, cu cea cenușie lustruită. Predominantă este ceramica confecționată pe roată. Printre locuințele etapei a patra deosebim complexe cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică cu degresantul nisip (PL142) și complexe cu o pondere aproape egală a ceramicii cu degresanții scoici+vegetație și nisip (HL73, PL143). Pentru primul complex sunt caracteristici de asemenea degresanții calcar și mică, inciziile vălurite-liniare simple, mai puțin cele compuse, striurile verticale și gropițele. Pentru celelalte complexe, pe lângă degresanții menționați, sunt caracteristice de asemenea calcarul și mica, buzele răsfrânte, cu șănțuire pentru capac, cu marginea îngroșată, cu nervură, inciziile vălurite-orizontale, striurile verticale și gropițe.

A cincea etapă este reprezentată prin patru complexe (HL71, HL72, HL91C—D, HL95A), din a șasea grupă cronologică, care constituiau un cuib compact la distanța de 2,5 m unul de altul. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramică de tradiție autohtonă confecționată pe roată. Pentru aceste complexe este caracteristică preponderența ceramicii cu degresanții nisip, calcar, mică,

buzele răsfrânte, cu marginea îngroşată cu şănţuire pentru capac, incizii vălurite-orizontale, striuri verticale şi gropiţe.

A şasea etapă este reprezentată prin două complexe (PL108, HL95B) din a şaptea grupă cronologică, care se găseau la distanţa 16 m unul de altul. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramica de tradiţie autohtonă confecţionată pe roată, printre care se evidenţiază un număr însemnat de căldări de lut. În complexele grupei a şasea, spre deosebire de grupa a cincea, se observă pe de o parte micşorarea substanţială a ponderii ceramicii cu degresantul nisip, dispariţia degresanţilor calcar, mică şi creşterea bruscă, pe de altă parte, a ponderii ceramicii cu degresanţii scoici+vegetaţie. Totodată în aceste complexe, se observă o oarecare creştere a ponderii buzelor cu nervură şi celor plate, dispariţia ornamentului cu striuri verticale şi creşterea ponderii gropiţelor de sub buze.

Analiza celei de-a cincea grupe teritoriale demonstrează, că aici ca şi în cuiburile de locuinţe nr.3, 4 ponderea complexelor cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică şi a celor din clasa a doua este reprezentată la acelaşi nivel, câte 50 % (tab.17. fig.39). Ca şi în cazurile precedente, complexele cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă tehnologică sunt tipice pentru etapele târzii ale cuibului dat, iar complexele cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică — pentru etapele timpurii. Spre deosebire de alte unităţi teritoriale în aceste complexe se observă o pondere însemnată a buzelor cu şănţuire pentru capac, cu nervură, plate şi a inciziilor vălurite-orizontale simple.

A şasea unitate teritorială se găsea la marginea de nord-vest a aşezării, în partea superioară a versantului din dreapta râuşorului Cânicâş, spre asfinţit de la grupele teritoriale nr.III şi VIII, lângă cimitirul Limbari din sec.XII—XIV (fig.41). Din acest cuib sunt depistate cinci locuinţe care se referă la patru etape mai timpurii (fig.43).

Prima etapă este reprezentată printr-un complex din grupa zero (PL135).

A doua etapă este reprezentată prin două complexe din prima grupă cronologică (RL30, RL33), care conţin exclusiv ceramică confecţionată cu mâna.

A treia etapă este reprezentată printr-un complex din a doua grupă (RL31), care conţinea ceramică confecţionată cu mâna, ce se îmbină cu ceramică îndreptată pe o roată primitivă, şi vase bizantine.

După această etapă cea de-a şasea unitate teritorială, probabil, a încetat să funcţioneze. Mai târziu, la etapa a cincea a dezvoltării aşezării, aici sunt semnalate două locuinţe de tipul iurtelor (HL29, HL29A), una dintre care a suprapus complexul RL31, iar altul se găsea la 5 m mai spre nord. Pentru aceste complexe este caracteristică o ceramică grosolană confecţionată pe roata olarului şi ornamentată

destul de stângaci. Ceramica dată conţine degresanţii nisip şi calcar, iar buzele răsfrânte şi incizii vălurite-orizontale compuse.

A şaptea unitate teritorială este reprezentată prin 18 complexe din diferite perioade, care se găseau în partea de nord-vest a aşezării, în partea superioară a versantului din dreapta râuşorului Cânicâş, (fig.41). Grupul dat de locuinţe se mărginea spre nord-vest cu cuibul de locuinţe nr.VI, spre nord-est cu cuibul nr.III, spre sud-est cu cuibul nr.IV, spre sud cu cuibul nr.III, iar spre vest cu partea superioară a versantului. Această unitate teritorială cuprinde complexe din toate grupele cronologice, de la grupa zero până la a opta (fig.43). Perioada de înflorire a acestei unităţi teritoriale se referă la ultima etapă a aşezării, când, concomitent, existau patru complexe.

Prima etapă este reprezentată printr-un complex din grupa zero (RL32).

A doua etapă este reprezentată prin două complexe din prima grupă cronologică (RL20, RL29), care conţin ceramică confecţionată cu mâna.

A treia etapă este reprezentată print-un complex din a doua grupă cronologică (RL28), în care ceramica confecţionată cu mâna se îmbină cu ceramica îndreptată pe o roată primitivă.

A patra etapă este reprezentată prin două complexe (HL10, HL11) din grupa cronologică III—IV. Aceste locuinţe se găseau la 10 m unul de altul. Pentru ele este caracteristică ceramică confecţionată pe roata olarului de tradiţie autohtonă în îmbinare cu ceramică cenuşie lustruită. Din punctul de vedere tehnologic în aceste complexe predomină ceramica cu degresantul nisip, având buzele răsfrânte simple, incizii vălurite-orizontale şi gropiţe.

A cincea etapă este reprezentată de complexul nr. HL61, care a fost întretăiat de la locuinţa HL5 din următoarea etapă, cea de-a şasea, şi primul orizont al locuinţei HL7 (HL7A). Despre ceramica acestor locuinţe n-avem date.

A şasea etapă este reprezentată prin patru complexe din grupa a şaptea cronologică (HL5, HL7B HL30, HL35),care se grupau în două microunităţi teritoriale: 1) HL5, HL7B, şi 2) HL30, HL35. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramică confecţionată la roata olarului de tradiţie autohtonă, printre care se evidenţiază căldările de lut. Din punctul de vedere al tehnologiei ceramicii, complexele din etapa a şasea se împart în două clase. Pentru complexele din prima clasă tehnologică (HL7B, HL30) este caracteristică preponderenţa ceramicii cu degresantul nisip, buze răsfrânte şi inciziile vălurite-orizontale compuse. Pentru complexele din cea de-a doua clasă tehnologică (HL5, HL35) este caracteristică preponderenţa ceramicii cu degresanţii scoici+vegetaţie, buze cu nervură, cu marginea îngroşată, incizii vălurite-orizontale simple şi compuse.

A şaptea etapă este reprezentată prin două complexe din grupa a opta cronologică (HL1, HL9), care se găseau la 2 m unul de

altul. Pentru aceste construcţii este caracteristică ceramica confecţionată pe roată de tradiţie autohtonă, printre care lipsesc căldările de lut şi oale-borcane cu striuri verticale.

A opta etapă din cel de-al şaptelea cuib de locuinţe este reprezentată prin patru complexe din a noua grupă cronologică (HL12, HL32, HL36, HL34) care erau plasate într-un semicerc. Pentru aceste construcţii este caracteristică ceramică confecţionată pe roată de tradiţie autohtonă, care se îmbină cu ceramică orăşenească a Hoardei de Aur. Aceste complexe conţin preponderent ceramică cu degresantul nisip, buze răsfrânte, cu nervură, gropiţe, incizii vălurite-orizontale simple şi compuse.

Analizând cel de-al şaptelea cuib de locuinţe trebuie de menţionat, că în acest caz, spre deosebire de unităţile teritoriale nr. I—V, predomină absolut complexele cu ceramică preponderentă din prima clasă tehnologică, cu nisip (85,7 %) (tab.17, fig.39). Totodată, în locuinţele acestui cuib lipseşte degresantul şamotă şi nu-i tipic degresantul mică. O altă trăsătură caracteristică a acestui cuib de locuinţe este o pondere înaltă a buzelor cu nervură şi a inciziilor vălurite-orizontale compuse.

A opta unitate teritorială este alcătuită din zece complexe, care se găseau la marginea de vest a aşezării în partea superioară a versantului din dreapta râuşorului Cânicâş, (fig.41). Spre nord acest cuib se mărgineşte cu unitatea teritorială nr.VII, spre nord-est cu unitatea teritorială nr.IV, spre sud şi sud-est cu unitatea teritorială nr.V, iar spre vest cu partea superioară a versantului. În cea de-a opta unitate teritorială au fost depistate locuinţe din două etape de locuire.

Acest cuib de locuinţe a apărut la etapa a treia a dezvoltării aşezării Hansca. Din această etapă fac parte şase complexe (HL56, HL57, HL58, HL63, HL69, HL44). Aceste complexe constituiau un grup compact, fiind plasate în trei rânduri paralele de-a lungul versantului. Pentru aceste locuinţe era caracteristică ceramică confecţionată cu mâna de tradiţie autohtonă pe o roată primitivă, şi ceramică cenuşie lustruită.

Din următoarea etapă a aşezării, cea de-a patra, în cel de-al optulea cuib sunt reprezentate trei locuinţe (HL42, HL66, HL74). Ele se găseau într-un singur rând, de-a lungul versantului. Pentru aceste complexe era caracteristic îmbinarea ceramicii confecţionate cu mâna de tradiţie autohtonă, ceramicii îndreptate pe o roată primitivă, ceramicii cenuşii lustruite şi ceramicii confecţionate pe roată, de tradiţie autohtonă.

După etapa a patra, cel de-al optulea cuib de locuinţe a încetat să funcţioneze.

A noua unitate teritorială este alcătuită din nouă complexe, care se găseau în partea de sud a aşezării, la 120 m spre sud-est de

cuibul de locuinţe nr.V (fig.42). În cel de-al noulea cuib sunt prezente complexe din trei sau patru etape (fig.43).

Funcţionarea celei de-a noua unităţi teritoriale s-a început, probabil, la etapa a patra a aşezării Hansca. Din această etapă fac parte complexele HL13 şi HL23. Primul complex a fost întretăiat de locuinţa HL8, care aparţine următoarei etape. Cel de-al doilea complex (HL23) a fost suprapus de locuinţa HL24 din etapa a opta. Pentru aceste complexe era caracteristică ceramică confecţionată cu mâna de tradiţie autohtonă în îmbinare cu ceramică cenuşie, lustruită.

A cincea etapă a celui de-al noulea cuib este reprezentată prin trei complexe (HL8, HL33, HL39) din grupa a şasea cronologică. Pentru aceste construcţii este caracteristică ceramică de tradiţie autohtonă confecţionată pe roată, preponderent cu degresantul nisip, buzele răsfrânte şi incizii vălurite-orizontale simple.

A şasea etapă este reprezentată, probabil, prin locuinţa HL43A care mai târziu a fost întretăiată de locuinţa HL43B din etapa a opta.

Complexe din etapa a şaptea n-au fost evidenţiate.

A opta etapă din cel de-al noulea cuib este reprezentată prin trei locuinţe (HL4, HL24, HL43A), care erau plasate într-un rând. Pentru aceste locuinţe era caracteristică ceramica de tradiţie autohtonă confecţionată pe roată în îmbinare cu ceramica orăşenească a Hoardei de Aur.

A zecea unitate teritorială se găsea la 150 m spre sud-est de cuibul de locuinţe nr.V, la marginea aşezării lângă cimitirul Căprăria din sec.X—XII (fig.42). Această unitate teritorială este alcătuită din 16 complexe. În literatura de specialitate a zecea unitate teritorială a fost desemnată de către unii cercetători drept o aşezare independentă, fiind nominalizată drept aşezarea Hansca-II ceea ce nu corespunde realităţii, fiindcă ea reprezintă doar o părticică din aşezarea Hansca-Limbari-Căprăria. Această unitate teritorială se mărgineşte spre nord-vest cu unitatea teritorială nr.IX, spre sud-est cu cimitirul Căprăria, spre est cu lunca râuşorului, iar spre sud-vest, probabil, se găseşte un alt cuib de locuinţe, care încă nu este cercetat. În cel de-al zecelea cuib sunt prezente complexe din patru etape cronologice (I, II, III, VII) (fig.43).

Prima etapă a acestei unităţi teritoriale este reprezentată prin zece complexe din grupa cronologică zero (RL1, RL2, RL3, RL4, RL5, RL6, RL7, RL14, RL19, RL21), care alcătuiesc un cuib destul de compact. Acest cuib de locuinţe la prima etapă a aşezării era cel mai mare.

A doua etapă a acestui cuib este reprezentată prin trei complexe din prima grupă cronologică (RL8, RL10, RL11) în care se conţine ceramică confecţionată cu mâna de tradiţie autohtonă.

Complexe din etapa a treia a acestui cuib n-au fost depistate.

A patra etapă în acest cuib este reprezentată prin două complexe (HL2, HL22). Pentru aceste locuinţe este caracteristică ceramica confecţionată cu mâna de tradiţie autohtonă în îmbinare cu ceramica cenuşie, lustruită.

Din cea de-a zecea unitate teritorială face parte încă un complex (HL33), care mai probabil aparţine celei de-a şaptea etape a aşezării Hansca.

Analiza celui de-al zecelea cuib demonstrează că majoritatea complexelor aici au funcţionat la primele două etape. La acea vreme această unitate teritorială era cea mai mare din aşezarea Hansca. În următoarele etape acest cuib şi-a pierdut importanţa. Acest lucru era legat de faptul, că începând cu sec.X se dezvoltă cimitirul Căprăria.

A unsprezecea unitate teritorială se găsea la 140 m spre sud-vest de la cuibul de locuinţe nr.IX şi 200 m spre sud de la cuibul nr.V, la marginea de sud-vest a aşezării Hansca, în punctul «La Cordon». Aici au fost depistate două complexe (fig.43). Unul dintre aceste complexe (CL1) se referă la a doua etapă a existenţei aşezării, conţinând ceramică confecţionată cu mâna de tradiţie autohtonă. Cel de-al doilea complex (CL1A), reprezenta o locuinţă de tipul iurtei, construită deasupra gropii locuinţei CL1. Pentru acest complex era caracteristică ceramică confecţionată pe roată, printre care sunt prezente multe căldări de lut.

A douăsprezecea unitate teritorială se găseşte la 90 m spre răsărit de cuibul de locuinţe nr.2, în partea inferioară a versantului din stânga râuşorului Cânicâş, — în apropierea imediată a luncii. Acest sector în literatura de specialitate din anii 60—70 a sec. XX a fost evidenţiat pe nedrept într-o aşezare deosebită, nominalizată Hansca-III, iar uneori şi Hansca-I, lucru care nu corespunde realităţii. Acest sector, de pe malul stâng al pârâului Cânicâş reprezintă doar o părticică din aşezarea Hansca-Limbari-Căprăria (fig.2).

Acest sector a fost studiat parţial. La etapa actuală din acest sector cunoaştem cinci locuinţe, care se referă la patru etape ale aşezării Hansca (I, II, VII, VIII).

Prima etapă este reprezentată prin două locuinţe (RL1A, RL2A), din grupa cronologică zero, care se găseau la 4 m una de alta.

A doua etapă este reprezentată printr-o locuinţă (PL219) din prima grupă cronologică. În acest complex a fost depistată ceramică confecţionată cu mâna de tradiţie autohtonă.

Complexele din etapele III—VI în acestă unitate teritorială n-au fost descoperite.

A şaptea etapă în acest cuib de locuinţe este reprezentată printr-o locuinţă (T1A). În acest complex a fost depistată ceramică de tradiţie autohtonă confecţionată pe roată, care conţine preponderent degresanţii scoici+vegetaţie şi era ornamentată cu incizii orizontale singulare sau în fâşii.

A opta etapă este reprezentată printr-un complex (PL218) în care a fost depistată ceramică de tradiţie autohtonă confecţionată pe roată. Majoritatea ceramicii conţine degresantul nisip, având buzele răsfrânte şi ornamentul în formă de incizii orizontale singulare sau în fâşii. În acelaşi timp ceramica cu degresantul scoici+vegetaţie ocupă circa o treime din numărul total.

A treisprezecea unitate teritorială se găsea în partea inferioară a versantului din stânga râuşorului Cânicâş la 140 m spre est de la a douăsprezecea unitate teritorială, şi 70 m spre nord-est de la malul râuşorului.

În urma unor săpături de salvare în acest sector au fost depistate două locuinţe (PL216, PL274), care se referă la prima etapă a aşezării. Locuinţele se referă la grupa cronologică zero şi se găseau la distanţa de circa 35 m una de alta.

A patrusprezecea unitate teritorială se găsea în partea inferioară a versantului din stânga Cânicâşului, în luncă, la distanţa de 20 m de malul râului spre nord-est, şi la circa 50 m spre sud de la cel de-al treisprezecelea cuib de locuinţe. Din acest cuib în urma unor săpături de salvare au fost depistate patru locuinţe, care se referă la trei etape cronologice (I, II, VII).

Prima etapă este reprezentată prin două locuinţe (PL277, PL300), care se găseau la distanţa de 15 m una de alta. Ambele complexe aparţin grupei cronologice zero.

A doua etapă este reprezentată printr-o locuinţă (PL221), care era plasată la distanţa de 6 m spre nord de la complexele etapei precedente. Această locuinţă se referă la prima etapă cronologică şi conţine ceramică de tradiţie autohtonă confecţionată cu mâna.

A patra locuinţă (PL230) din acest cuib aparţine, probabil, celei de-a şaptea etape a aşezării Hansca. În acest complex predomină ceramica din a doua clasă tehnologică cu degresanţii scoici+vegetaţie. Face de menţionat ponderea destul de însemnată a degresantului vegetaţie. În acelaşi timp menţionăm ceramica cu degresantul nisip care constituie circa 40 %.

A cincisprezecea unitate teritorială se găsea în lunca Cânicâşului, la distanţa de 20 m de la malul stâng al râului spre nord-est şi la 40 m spre sud-est de la unitatea teritorială precedentă. Din acest cuib în urma unor săpături de salvare au fost depistate două locuinţe (PL266, PL267), care aparţin primei etape a aşezării Hansca. Locuinţele date fac parte din grupa cronologică zero şi se găseau la distanţa de 3 m una de alta.

A şaisprezecea unitate teritorială se găsea în partea inferioară a versantului din stânga Cânicâşului, la distanţa de circa 100 m de la malul râului spre nord-est, şi la circa 250 m spre est de la cel de-al cincisprezecelea cuib de locuinţe. Din acest cuib în urma unor săpături de salvare au fost depistate două locuinţe (PL289, PL290),

care aparţin primei etape a aşezării Hansca. Locuinţele date fac parte din grupa cronologică zero şi se găseau la distanţa de 8 m una de alta.

A şaptesprezecea unitate teritorială se găsea la distanţa de circa 1,2 km spre sud de la cea de-a şaisprezecea unitate teritorială, la poalele versantului «Lutăria» din dreapta Cânicâşului pe un loc relativ ridicat în punctul «La Matcă». Acest sector iniţial a fost considerat ca o aşezare independentă, datorită distanţei apreciabile, la care el se află de la aşezarea medievală Hansca. La etapa contemporană, însă , datorită descoperirei unor cuiburi noi cu locuinţe medievale, se poate afirma că sectorul «La Matcă» a reprezentat un cătun al aşezării Hansca-Limbari-Căprăria.

În această unitate teritorială a fost depistată o locuinţă (PL1) din prima etapă a aşezării Hansca care probabil este cea mai timpurie locuinţă din acest sit arheologic.

Caracteristica complexelor de ceramică după principiul teritorial ne arată, că în aşezarea Hansca la etapa contemporană de cercetări (este studiată 1/4 din sit) se evidenţiază clar 17 unităţi teritoriale, fiecare dintre care ocupă un loc bine delimitat în spaţiul acestui sit şi care într-o măsură mai mare sau mai mică s-au păstrat pe parcursul tuturor etapelor aşezării date. Majoritatea acestor unităţi teritoriale au apărut la prima etapă a aşezării şi au funcţionat încontinuu până la ultimele etape.

Corelarea primelor opt unităţi teritoriale, care sunt mai reprezentative, după principiul tehnologic al ceramicii confecţionate pe roată (fig.39) ne demonstrează că ele se grupează în trei sectoare mari: 1)cuiburi, în care predomină complexe cu ceramică majoritară din a doua clasă tehnologică (degresanţii scoici+vegetaţie) (nr. I, II); 2)cuiburi, în care complexele cu ceramică majoritară din prima şi a doua clasă tehnologică se întâlnesc în proporţii egale (nr.III, IV,V,IX) şi 3)cuiburi, în care predomină complexele cu ceramică majoritară din prima clasă tehnologică (degresantul nisip) (nr.VI, VII, VIII). Topografia acestor complexe ne arată, că fiecare din sectoarele evidenţiate ocupă în spaţiul aşezării un anumit loc (fig.51). Astfel, toate unităţile teritoriale din primul sector se găseau la marginea de nord-est a aşezării, lângă lunca râului. Pe de altă parte, unităţile teritoriale din cel de-al treilea sector se găseau în partea superioară a versantului din dreapta Cânicâşului, la marginea de vest a aşezării. Totodată unităţile teritoriale din cel de-al doilea sector ocupau o situaţie intermediară între primul şi al treilea sector la mijlocul versantului. O asemenea delimitare a complexelor ne demonstrează, că în aşezarea Hansca, începând cu etapa a patra, existau două tradiţii tehnologice constante strâns legate cu anumite unităţi teritoriale.

§3. CRONOLOGIA COMPLEXELOR ARHEOLOGICE

Cronologia relativă a ceramicii şi a complexelor în care ea a fost descoperită, după cum s-a arătat, a fost apreciată la etapa sistematizării, când au fost evidenţiate nouă grupe de complexe ceramice succesive. Pentru aprecierea cronologiei absolute este necesară efectuarea unei analize comparative a acestor date cu materialele stratigrafice şi obiectele cu diapazon cronologic îngust, descoperite în unele complexe (fig.53).

Analiza datelor stratigrafice arată că printre cele 99 complexe de ceramică din aşezarea Hansca incluse în eşantionul de sistematizare sunt semnalate 26 cazuri de suprapuneri sau întretăieri ale unor construcţii mai vechi, de altele mai noi. În afară de aceasta, sunt depistate complexe care au fost reconstruite de două, trei şi chiar de patru ori. Printre cele 26 cazuri de suprapuneri ale construcţiilor mai timpurii de cele mai târzii, nu există nici un caz când vreun complex din grupele mai timpurii evidenţiate de către noi în baza ceramicii ar fi întretăiat un alt complex din grupele mai târzii. Această observaţie confirmă concluzia noastră, că grupele complexelor obţinute cu ajutorul metodei corelării sunt aranjate corect din punct de vedere cronologic, de la cele mai vechi la cele mai noi. Astfel, în baza stratigrafiei, cronologia relativă a grupelor evidenţiate este confirmată cu certitudine. Mai timpurie, după cum a fost arătat deja, trebuie considerată prima grupă, iar cea mai târzie grupa a noua. Celelalte grupe ocupă în acest diapazon un loc intermediar, fiecare dintre care apare drept mai târzie faţă de grupa premergătoare şi mai timpurie faţă de grupa ulterioară.

În legătură cu problema cronologiei prezintă interes şi faptul unificării grupelor de complexe ceramice în două formaţiuni mari. După cum s-a menţionat, primele trei grupe alcătuiesc prima formaţiune, iar celelalte cinci pe cea de-a doua. În afară de aceasta se evidenţiază o subdiviziune intermediară de la o formaţiune la cealaltă. Datele stratigrafice demonstrează, că complexele primei formaţiuni (grupele I—III) într-un caz au suprapus un complex din grupa zero. Complexele subdiviziunii intermediare (grupele IV—V) în trei cazuri suprapuneau construcţiile primei formaţiuni, iar complexele celei de-a doua formaţiuni (grupele V—IX) de şase ori întretăiau construcţiile primei formaţiuni şi o dată construcţiile subdiviziunii intermediare. Astfel, datele stratigrafiei încă o dată confirmă concluziile obţinute în urma corelării complexelor de ceramică. În acest caz putem afirma că cele mai timpurii în aşezarea Hansca sunt complexele grupei zero, apoi urmează complexele primei formaţiuni, subdiviziunea intermediară şi, în sfârşit, construcţiile din a doua formaţiune.

Dar, să examinăm în continuare problema cronologiei absolute a acestor formaţiuni şi grupe de complexe ceramice. Complexele primei

formaţiuni după conţinutul artefactelor sunt similare complexelor arheologice din spaţiul est-carpatic de tipul Protodridu, care sunt datate de către cercetători cu sec.VIII—IX [Teodor, 1978, p.80—85; Rafalovici, 1972—a, p.126—176]. Această observaţie ne permite să considerăm, că complexele primelor trei grupe la general pot fi datate anume cu această perioadă, sec.VIII—IX. În ceea ce priveşte datarea fiecărei grupe în parte trebuie de menţionat că, din cauza insuficienţei materialelor cu un diapazon cronologic bine delimitat, acest lucru nu poate fi rezolvat cu certitudine. Se poate de menţionat doar că, în complexele celei de-a doua şi a treia grupe, împreună cu ceramica confecţionată manual se întâlneşte ceramică îndreptată la o roată primitivă şi ceramică cenuşie, lustruită. Dat fiind faptul că asemenea ceramică la nord-est de Balcani şi Dunărea de Jos [Donceva-Petkova, 1977, p.51—90] apare la începutul sec.IX, putem presupune că grupele nominalizate (II,III) trebuie atribuite sec.IX. În acest caz, complexele din prima grupă cu ceramică confecţionată exclusiv manual, care preced, în tabela de corelare, complexele din grupa a doua şi a treia trebuie datate cu sec.VIII. Această datare este confirmată de cercetările efectuate la est de Carpaţi şi în bazinul superior al râurilor Nistru şi Prut. Astfel, după părerea cercetătorilor I.P.Rusanova şi B.O.Timoşciuk [1984, p.23—28] complexele cu ceramică confecţionată manual, numită de către autori de tipul Luca-Raicoveţkaia, din aşezarea Kodân este datată cu sec.VIII. În acelaşi timp autorii consideră că ceramica îndreptată pe o roată primitivă apare în sec.IX [1984, p.23—28]. Un tablou similar a fost semnalat de către L.P.Mihailina şi B.O.Timoşciuk în aşezarea Revno [Mihailina, Timoşciuk, 1983, p.206—208]. Aici, ca şi în cazul precedent, în baza observaţiilor de ordin tipologic şi stratigrafic complexele cu ceramică confecţionată exclusiv manual sunt datate cu sec.VIII, iar cele care conţin şi ceramică îndreptată la o roată primitivă — cu sec.IX. Rezultate foarte apropiate au fost obţinute de L.V.Vakulenko şi O.M. Prihodniuk în aşezarea de lângă satul Socol. După părerea autorilor complexele cu ceramică confecţionată cu mâna pot fi datate cu mijlocul sec.VII — mijlocul sec.VIII, iar complexele care conţin şi ceramică îndreptată pe o roată primitivă — cu mijlocul sec.VIII — începutul sec.IX [Vakulenko, Prihodniuk, 1984, p.94].

Pentru aprecierea cronologiei absolute a complexelor din grupa a patra, prezintă interes faptul că în ele se îmbină ceramica confecţionată manual cu ceramica pregătită pe o roată înceată. Reieşind din faptul, că complexele cu ceramică confecţionată cu mâna şi ceramica îndreptată pe o roată primitivă din a treia grupă a fost datată cu sec.IX, putem presupune că complexele din grupa a patra datează cu sfârşitul sec.IX — începutul sec.X, perioadă când apare ceramica confecţionată pe roata înceată.

Pentru datarea complexelor din grupa a cincea prezintă interes faptul că ceramica pregătită pe roata înceată se îmbină cu ceramica

cenuşie, lustruită. După cum este stabilit, ceramica cenuşie, lustruită a existat în nordul Mării Negre până la sfârşitul sec.X [Pletniova, 1965, p.114], iar la Dunărea de Jos şi la nord-est de Balcani până în primul sfert al sec.XI [Donceva-Petkova, 1977, p.53—60, p.70—85; Dinogeţia, 1967, p.200]. Fiindcă, în complexele din grupa a cincea ceramica cenuşie, lustruită se întâlneşte împreună cu ceramica locală confecţionată pe roată, care, după cum s-a menţionat deja, a apărut în regiunea centrală a Moldovei nu mai devreme decât răscrucea sec.IX—X, putem considera, că această grupă de complexe trebuie să fie datată cu sec.X — primul sfert al sec.XI. O asemenea datare este confirmată şi de materialele din locuinţa HL2 în care a fost depistat un bumb sferoidal cu baza striată, turnat din bronz (fig.54,20) [Hâncu, 1966, p.19, fig.1,7] datat cu sec.X — începutul sec.XI [Fiodorov etc., 1984, p.12, fig.2—5; p.23, fig.10,1; p.27, fig.1—2; p.50,54]. Analiza calitativă a materialelor din grupa a cincea ne permite să evidenţiem două microgrupe. Din prima microgrupă fac parte complexele în componenţa cărora de rând cu ceramica confecţionată la roata de tradiţie autohtonă şi cea cenuşie lustruită se întâlneşte de asemenea ceramica confecţionată cu mâna şi ceramica îndreptată pe o roată primitivă. Din a doua microgrupă fac parte complexele, în componenţa cărora ceramica din ultimele două clase lipseşte. Din punct de vedere tipologic complexele din prima microgrupă sunt mai timpurii în timp, şi, probabil, trebuie datate cu prima jumătate — mijlocul sec.X. Complexele din cea de-a doua microgrupă sunt fără îndoială mai târzii în timp, şi trebuie datate cu mijlocul sec.X — primul sfert al sec.XI. Această datare este confirmată de către materialele din semibordeiul HL16. În această construcţie au fost depistate obiecte, cu o cronologie mai mult sau mai puţin fixă. Primul dintre ele reprezintă o aplică pătrată cu stative din argint (fig.54,11) [Hâncu, 1973—d, p.177, fig.2,1]. Asemenea aplice au fost depistate în cimitirul de la Sarkel-Belaia Veja în mormântul nr.28 atribuit celei de-a doua jumătăţi a sec.X [Artamonova, 1963, p.86, fig.47,2; p.64]. La Dunărea de Jos asemenea obiecte au fost depistate în cetatea Păcuiul lui Soare şi sunt datate cu sec.XI [Diaconu, Vâlceanu, 1972, p.154, fig.62,2]. Al doilea obiect din semibordeiul HL16 este o mărgea cilindrică din pastă de sticlă albastră, cu trei ochi în relief de culoare galbenă şi roşie (fig.54.14) [Hâncu, 1973—d, p.177, fig.2,2]. Asemenea mărgele în Europa de răsărit au existat în sec.X — începutul sec.XI [Sciapova, 1956, p.178; Kolcin, 1982, p.167—169; Kocikurchina, 1973, p.24]. Folosind metoda corelării, în baza acestor obiecte obţinem pentru grupa a cincea aceeaşi dată, sec.X — începutul sec.XI.

În complexele din grupa a şasea, ceramica cenuşie, lustruită lipseşte. Aceasta, după cum credem noi, ne permite să datăm complexele respective începând cu cel de-al doilea sfert al sec.XI, când ceramica nominalizată a încetat să mai fie produsă. Pentru

aprecierea limetelor cronologice superioare şi inferioare a complexelor din grupa a şasea prezintă interes o serie de obiecte din şapte locuinţe (HL14, HL18, HL39, HL62, HL72, HL91D şi TL1). În complexul HL14 a fost depistată o mărgică în formă de prismă, din sticlă de culoare verde (fig.54,17) [Hâncu, 1970—c, fig.12,4], care, judecând după formă şi material datează cu sec.XI—XII [Dinogeţia, p.322, categ.32]. În locuinţa HL18 a fost depistat gâtul unei amfore (fig.35,2) [Hâncu, 1972—c, p.169, fig.11], care după datele S.A.Pletniova a fost caracteristică sec.XI—XII [Pletniova, 1963, p.53, fig.32, tipul 3]. În locuinţa HL39 a fost depistată o fusoiolă din piatră de şist cu diametrul găurii 0,8 cm (fig.54,21) [Hâncu, 1975—d, fig.14,1], care, conform datelor lui R.L.Rozenfeldt a dăinuit în a doua jumătate a sec.XI — prima jumătate a sec.XII [Rozenfeldt, 1964, p.223]. În complexul HL62 a fost depistată o mărgea de culoare galbenă (fig.54,18) [Hâncu, 1977—a, fig.41,8], care în baza unor analogii de la Sarchel este datată cu sec.X—XI [Artamonov, 1958, fig.60]. În semibordeiul HL72 au fost depistate trei aplice din bronz cu stative (fig.54,8—10) [Hâncu, 1978—a, fig.9,1—3]. Una din ele aparţine aplicelor de tip semilună cu câte două proeminenţe la cele două extremităţi. Asemenea obiecte sunt cunoscute printre antichităţile Uralului de Sud [Majitov, 1977, p.31—32, tab.I, p.266], stepele Europei de Răsărit [Fiodorov-Davâdov, 1966, p.49—53, tipul J—6, fig.8, J—6] şi în Ungaria [Dienes, 1956, p.268, pl.LIX, 1—50; Kiss, Bartha, 1970, p.223, 224, fig.5,8, pl.XXV,19; p.231], unde sunt datate cu sec.X — prima jumătate a sec.XI. În locuinţa HL91D a fost depistată o mărgea de culoare albastră-închisă cu incrustaţie din pastă albă în formă de zigzag (fig.54,15) [Hâncu, 1978—a, fig.9,9]. Mărgele similare au fost depistate în cimitirul Branişte [Fiodorov etc., 1984, p.14, fig.6, înmor. 33, 2—5; p.16, p.52—57, 98], datat cu sec.X — începutul sec.XI. Încă un obiect sau mai precis un cercel-semilună [Cebotarenco, Telnov, 1985, p.169, fig.2,4] datat cu sec.XI—XIII a fost descoperit în locuinţa TL1 [Sedova, 1981, p.24, fig.6,9].

Judecând după obiectele menţionate, în grupa a şasea se evidenţiază complexe cu o cronologie largă: sec.X—XI (HL62), sec.X — prima jumătate a sec.XI (HL72, HL91D), sec.XI—XII (HL14, HL18, TL1) şi a doua jumătate a sec.XI — prima jumătate a sec.XII (HL39). Compararea acestor complexe cu construcţiile grupei precedente, celei de-a cincea, ne permite să limităm hotarul inferior al grupei a şasea cu al doilea sfert al sec.XI. În ceea ce priveşte hotarul superior al grupei a şasea îl putem aprecia cu sfârşitul sec.XI — începutul sec.XII.

Pentru datarea grupei a şaptea prezintă interes obiectele individuale din cinci complexe (HL5, HL7B, HL64, HL65, CL1A). În semibordeiul HL65 au fost depistate trei obiecte: 1) o fusoiolă din piatră de şist cu diametrul 0,9 cm (fig.54,23) [Hâncu, 1977—a, fig.5,10] datată

după datele lui R.L.Rozenfeldt [1964, p.223] cu a doua jumătate a sec.XI — prima jumătate a sec.XII; 2) un vârf de săgeată din fier cu lama romboidală (fără suport), având proporţiile 1:2,5, (fig.54,7) [Hâncu, 1977—a, fig.65,1], care aparţine tipului doi, varianta 47 după clasificarea lui A.F.Medvedev [1966, p.68, tipul 47, var.2] datat cu mijlocul sec.XI — sec.XIV; 3) o mărgică cu două secţii din sticlă de culoare albastră (fig.54,19) [Hâncu, 1977—a, fig.41,7], răspândite mai ales în sec.X—XI, dar care se întâlnesc şi în sec.XII [Sciapova, 1956, p.173—174]. Obiectele enumerate ne permit să datăm complexul HL65 cu a doua jumătate a sec.XI — prima jumătate a sec.XII. În semibordeiul HL64 a fost descoperită o fusoiolă din şist cu diametrul 0,8 cm (fig.54,22) [Hâncu, 1977—a, fig.19,15], care, după cum s-a menţionat deja, datează cu a doua jumătate a sec.XI — prima jumătate a sec.XII [Rozenfeldt, 1964, p.223]. În locuinţa HL5 au fost depistate trei obiecte individuale: un vârf de săgeată şi două aplice circulare din argint. (fig.54,6,12) [Hâncu, 1967—d, p.10, tab.III,11,14,15]. Vârful de săgeată are forma unei frunze ascuţite cu proporţiile lamei 1:3. Obiecte similare erau caracteristice pentru sec.VIII—XI, dar care, după cum a demonstrat A.F.Medvedev [1966, p.73, tipul 61], se întâlnesc de asemenea şi în sec.XII—XIII. Aplicile circulare pe de altă parte sunt datate cu sec.XI—XII [Dinogeţia, 1967, p.291,293, fig.127,19,20,22,23,25,27, 28]. De aceea cronologia locuinţei HL5 poate fi stabilită în limitele sec.XI—XII. În locuinţa HL7B a fost depistată o brăţară din fire de aramă cu capetele turtite (fig. 54,16) [Hâncu, 1968—d, p.18, tab.XII,4], care după datele cercetătoarei V.L.Levaşova [1967, p.222— 224] în Europa de răsărit a apărut în sec.XI şi a persistat până în sec.XIV. În complexul CL1A [Cebotarenco, 1982, p.15—18, fig.4,7,9, 13; Cebotarenco, Telnov, 1983, p.92—93] au fost depistate trei vârfuri de săgeţi din fier: primul — are o formă romboidală cu vârful lat şi este datat cu sec.IX — prima jumătate a sec.XIII [Medvedev, 1966, p.70, tipul 53]; al doilea are o formă piramidală, în secţiune pătrată cu suport, şi este datat cu sec.VIII—XIV [Medvedev, 1966, p.84, tipul 95]; al treilea — este piramidal, în secţiune triunghiular şi este datat cu a doua jumătate a sec.XI — sec.XIV [Medvedev, 1966, p.79, tipul 76, var. 3] (fig.54,2,3,5). În baza acestor obiecte construcţia CL1A poate fi datată cu a doua jumătate a sec.XI — prima jumătate a sec.XIII.

Analiza materialelor prezentate ne demonstrează, că în grupa a şaptea se evidenţiază complexe, cronologia cărora în sens larg poate fi stabilită în limitele celei de-a doua jumătăţi a sec.XI — prima jumătate a sec.XIII. Corelarea ei cu grupa a şasea ne permite să limităm hotarul inferior al grupei a şaptea cu sfârşitul sec.XI — începutul sec.XII. În ceea ce priveşte hotarul superior al grupei a şaptea se poate menţiona că cel mai probabil ar corespunde sfârşitului sec.XII — începutul sec.XIII. Această datare se găseşte în deplină concordanţă cu rezultatele paleomagnetice efectuate de G.F.Zagnii

[Hâncu, Zagnii, 1970, p.10—15] în baza cercetării unor mostre din cuptoarele locuinței HL7. În acest complex au fost evidențiate două orizonturi cronologice. Primul orizont (HL7A), în baza cercetării paleomagnetice a fost datat cu anii 1115—1170, iar cel de-al doilea (HL7B) cu anii 1190—1210. Aceste date se găsesc în deplină concordanță cu rezultatele obținute în lucrarea de față. Obținerea unor rezultate identice prin diferite metode reprezintă un argument serios în favoarea obiectivității lor. Complexe identice celor din grupa a șaptea au fost depistate atât în dreapta cât și în stânga Prutului. Victor Spinei a fost primul care le-a cercetat special, evidențiindu-le într-un orizont cultural-cronologic deosebit, desemnat drept cultura Răducăneni, datat de către cercetător cu sec.XI—XII [Spinei, 1982, p.86—87], ceea ce corespunde în principiu cu rezultatele noastre.

Pentru datarea grupei a opta prezintă interes materialele din cinci complexe (HL1, HL17, HL52, TL4A, TL6B). În locuința HL52 a fost depistată partea inferioară a unei amfore cu fundul rotund [Hâncu, 1976—c, p.21], care are analogii foarte bune printre materialele din nordul Mării Negre, Rusia Veche, și Bulgaria, datate cu sec.XII—XIII [Postică, 1992]. În locuința TL4A a fost descoperit un vârf de săgeată din fier cu lama romboidală și suport [Cebotarenco, Telnov, 1985, p.174] care datează cu sec.IX—XV [Medvedev, 1966, p.68, tipul 48]. În locuința HL1 a fost depistată buza unui vas de sticlă (fig.54,13) [Hâncu, 1966—c, tab.3,11] care după datele I.L.Șciapova [1972, p.60—61] apar pe la mijlocul sau în a doua jumătate a sec.XII. În complexul TL6A a fost depistat un amnar cu capetele rotunjite [Cebotarenco, Telnov, 1985, p.177, fig.2,21]. Asemenea obiecte conform datelor lui B.A.Kolcin [1982, p.163] la Novgorod sunt datate cu sec.X — al treilea sfert al sec.XII. În locuința HL17, în umplutura cuptorului [Hâncu, 1972—a, p.171] a fost descoperită o monedă tătărească din aramă a Hanului Djanibek de la mijlocul sec.XIV [Nudelman, 1976, p.149; Hâncu, 1971—b, p.123, fig. 25].

Materialele prezentate din grupa a opta sunt destul de sărăcăcioase. Dar corelarea lor cu complexele din grupa a șaptea ne permite să datăm grupa a opta preliminar cu sec.XIII. Locuința HL17, care reprezintă un caz particular, probabil, trebuie privită în contextul grupei următoare, a noua. Datarea complexelor din grupa a opta cu sec.XIII este confirmată de materialele de la Dunărea de Jos. Așa, în așezarea Dinogeția a fost evidențiat un orizont de «locuințe incendiate», care după conținutul ceramicii sunt similare complexelor din grupa a șaptea de la Hansca și datează după cum a demonstrat Petre Diaconu [1975, p.387—394] cu sfârșitul sec.XII — începutul sec.XIII.

Pentru datarea grupei a noua prezintă interes faptul, că în ele împreună cu ceramica autohtonă se întâlnește ceramică produsă în orașele Hoardei de Aur [Hâncu, 1967—a, p.19; 1972—a, p.163; 1973—c, p.190—192; 1974—a, p.183; 1976—c, p.5; 1975—d, p.7; 1978—a, p.33—34], datată cu prima jumătate a sec.XIV [Polevoi, 1969, p.108—185; Abâzova, 1985, p.35—58]. În afară de aceasta în locuința HL12 au fost depistate două monede din perioada hanului Djanibek [Hâncu, 1972—a, p.162, fig.5], datate cu mijlocul sec.XIV [Nudelman, 1976, p.148—149; Hâncu, 1971—b, p.122—123, fig. 25]. Despre data târzie a complexelor din grupa a noua ne vorbește și un vârf de săgeată din fier în formă de vâslă (fig.54,1) [Hâncu, 1967—a, p.18, tab.VI,2], care putea să apară în spațiul Pruto-Nistrian numai după cuceririle mongolilor, sau în a doua jumătate a sec.XIII — sec.XIV [Medvedev, 1966, p.75, tipul 66; Kultura, 1985, p.155, tipul 26]. Despre același lucru ne vorbește și un vârf de săgeată din fier de o formă triunghiulară cu proporțiile lamei 1:2 (fig.54,4) din locuința HL43 [Hâncu, 1975—d, p.18, fig.37,4], care conform investigațiilor lui A.F.Medvedev [1966, p.64, tipul 38] datează cu sec.XIV. În baza acestor obiecte, complexele grupei a noua de la Hansca sunt datate cu prima jumătate a sec.XIV.

Analizând problema cronologiei grupelor de complexe la general putem constata, că corelarea lor cu datele stratigrafice și obiectele individuale cu cronologie limitată, ne permite să elucidăm în așezarea Hansca în rând cu orizontul cronologic din sec.V—VII încă șapte orizonturi medievale timpurii, care pot fi considerate totodată și drept etape de bază în evoluția acestui sit: 1) sec.V—VII (grupa zero), 2) sec.VIII (grupa I), 3) sec.IX (grupele II,III), 4) sec.X — primul sfert al sec.XI (grupele IV—V), 5) al doilea sfert al sec.XI — începutul sec.XIII (grupa VI), 6) sec.XII — începutul sec.XIII (grupa VII), 7) sec.XIII (grupa VIII) și 8) prima jumătate a sec.XIV (grupa IX).

Capitolul IV

CERAMICA MEDIEVALĂ TIMPURIE DIN CODRII MOLDOVEI — EXPONENT AL CONTINUITĂȚII ROMÂNILOR

Studierea ceramicii medievale timpurii din codrii Moldovei demonstrează că acest material în calitate de sursă arheologică ne permite să rezolvăm o serie de întrebări principiale legate de istoria acestui ținut, printre care se evidențiază în primul rând întrebările cu caracter economic și etno-cultural.

§1. CONTINUITATEA TRADIȚIILOR AUTOHTONE ÎN PRODUCȚIA DE CERAMICĂ ȘI ÎN RELAȚIILE ECONOMICO-COMERCIALE

Ceramica medievală timpurie mai întâi de toate reflectă procesul dezvoltării producției de ceramică și a relațiilor comerciale din regiunea codrilor Moldovei pe parcursul a câtorva secole. Totodată, acest material arheologic reflectă continuitatea perfectă a tradițiilor autohtone în domeniul producției de ceramică și în relațiile economico-comerciale. Pe de altă parte ceramica în cauză ne permite să urmărim procesul apariției și evoluției principalelor mijloace tehnice, folosite în procesul confecționării ei, și în același timp apariția și evoluția acestui meșteșug în regiunea dată.

În sec.VI—IX pe teritoriul Moldovei, inclusiv în zona de codri, în producția ceramicii predomina exclusiv tehnica manuală. Roata olarului, după opinia unor cercetători [Rafalovici, 1972—a, p.132], în această regiune apare la sfârșitul sec.VII — începutul sec.VIII. În baza materialelor de la Hansca însă, după cum a fost demonstrat mai sus, procesul însușirii roții olarului în această regiune poate fi datat doar cu sec.IX. Despre revalorificarea roții olarului în această regiune, după o perioadă de dominație a tehnicii manuale timp de circa 300 ani, vorbesc amprentele de la discul roții olarului, a osiei lui și a suportului, observate pe multe funduri de vase din perioada respectivă, și urmele de fâșii orizontale de pe suprafața unor buze și pereți. Asemenea ceramică a fost descoperită în complexele din grupa a doua și a treia datate cu sec.IX. În baza acestor date putem considera că în perioada respectivă populația autohtonă din regiunea

centrală a Moldovei folosea o roată destul de primitivă care, conform clasificării lui A.A.Bobrinskii [1978—a, p.26—27] reprezenta un instrument ce îndeplinea cele mai simple operații. La începutul sec.X în dezvoltarea mijloacelor tehnice pentru confecționarea ceramicii din regiunea de codri a Moldovei, ca și în regiunile limitrofe se petrece un salt calitativ radical. Aceast fapt este atestat prin dispariția ceramicii confecționate cu mâna, și răspândirea masivă a ceramicii confecționate la roata olarului. Judecând după fragmentele de ceramică în sec.X era folosită o roată cu turație lentă, sau medie, probabil o roată de mână. Faptul folosirii roții cu turație lentă sau medie este demonstrat de către pereții vaselor cu suprafața neregulată, cu urme de la o scândurică cu ajutorul căreia erau îndreptați pereții, și fundurile cu urme de nisip sau cu ștampile în relief. Începând cu sec.XI, în Moldova Centrală, după cum demonstrează materialele de la Hansca, de rând cu roata cu turație lentă, începe să se folosească și roata cu turație rapidă. Acest lucru este demonstrat de vasele ce au pereți de aceeași grosime, iar în partea internă au caneluri orizontale relativ adânci, urme lăsate de degete în timpul rotirii accelerate a roții olarului. În afară de aceasta au fost descoperite funduri de vase, care în partea interioară poartă urme concentrice de la degete și o ridicătură mică de tipul «umbo» la mijloc, iar în partea exterioară poartă urme de la sfoara cu ajutorul căreia vasul a fost tăiat de pe suprafața roții olarului. Această tehnică însă n-a primit o răspândire largă, de aceea în următoarele secole în regiunea dată a continuat să predomine roata olarului cu turație lentă sau medie.

Un alt mijloc tehnic important din domeniul producerii ceramicii îl reprezintă sistemele pentru arderea vaselor. Analiza materialelor din Hansca, Moleşti, Logăneşti şi alte aşezări arată, că în perioada menționată, în acest domeniu s-au petrecut schimbări radicale, care au permis să ridice producția ceramicii la un nivel calitativ nou. În sec.V—VII pentru arderea ceramicii erau folosite vetrele și cuptoarele cu boltă săpate în lut steril, lucru documentat în aşezarea de la Dănceni [Rafalovici, Golțeva, 1981, p.133—135], și confirmat de materialele din siturile Munteniei [Dolinescu-Ferche, 1969, p.117—124; 1974, p.71—72; Rosetti, 1934, p.206—213; Comșa, 1981, p.241—249]. Cuptoare de acest tip din sec.VIII—IX sunt bine cunoscute și în aşezarea Hansca. Ele erau plasate în afara locuințelor, la distanța 5—20 m. Aceste cuptoare erau săpate în sol steril sub formă de nişe cu cupolă. În plan ele aveau o formă circulară sau ovală. Vatra și bolta cuptorului erau acoperite cu unul sau câteva straturi de mortar. Gura cuptorului cu o lățime de 0,3—0,4 m servea în același timp și drept hogeac pentru fum. Diametrul vetrelor, de regulă, era egal cu 1,2—1,4 m, mai rar 0,8—1,1 m. Înălțimea bolții era 0,3—0,6 m. În fața gurii cuptoarelor se găsea câte o groapă de

acces. Aceste cuptoare sunt, fără îndoială, complexe de producere. Despre aceasta ne vorbesc dimensiunile şi topografia lor. Astfel, în aşezarea Hansca în afară de cuptoarele plasate singular, au fost depistate cuptoare aranjate în grupuri, ceea ce dovedeşte că complexele respective aveau fără îndoială un caracter de producere. Aceste sisteme aveau priorităţi importante faţă de vetrele obişnuite. În aceste cuptoare, reieşind din dimensiunile lor, într-un singur ciclu puteau fi arse 10—15 vase.

O nouă etapă în dezvoltarea sistemelor pentru arderea ceramicii în regiunea dată se observă din sec.X, când apar cuptoare specializate cu două camere plasate pe verticală. Asemenea construcţii sunt bine cunoscute în baza materialelor de la Hansca [Hâncu, 1971—b, p.144—145, fig.42; Cebotarenco, Telnov, 1985, p.175], Moleşti [Cebotarenco, 1983—a, p.183—84], şi Durleşti [Tentiuc, Abâzova, 1992]. Aceste cuptoare erau construite în locuinţe-ateliere sau în afara complexelor, de regulă, la marginea aşezărilor [Hâncu, 1971—b, p.141]. Partea inferioară a acestor cuptoare reprezenta camera de foc, iar partea superioară camera de ars oale. Camerele erau despărţite printr-o gardină din lut, aranjată orizontal, suprafaţa căreia era străpunsă de câteva găuri, prin care în partea superioară a cuptorului pătrundea aerul fierbinte. Gardina, de obicei, era tăiată în lut steril neavând vreun suport special, şi foarte rar se sprijinea pe stâlpi [Hâncu, 1971—b, p.144—145]. Camera de ars oale era încărcată printr-o gaură specială ce se afla în partea ei superioară, iar în timpul arderii se închidea. Reieşind din suprafaţa camerelor superioare şi înălţimea lor, putem conchide că într-un cuptor specializat, într-un ciclu, puteau fi arse concomitent 17—34 vase cu diametrul 15—20 cm, şi înălţimea 20—25 cm, sau 7—14 căldări de lut cu diametrul 25—35 cm şi înălţimea 20—25 cm.

În afară de cuptoarele specializate, în sec.X—XIV conform opiniei specialiştilor continuau să fie utilizate şi cuptoarele simple [Hâncu, 1971—b, p.141—144; 1974—c, p.134—135]. Din această categorie fac parte cuptoarele cu boltă, circulare sau ovale în plan, care se întâlnesc atât în interiorul locuinţelor cât şi în afara lor. Aceste cuptoare, spre deosebire de construcţiile similare din sec.VIII—IX, de multe ori au dimensiuni foarte mari, atingând în diametru până la 2 m. Despre faptul că aceste sisteme erau folosite pentru arderea ceramicii, ne vorbesc pe de o parte dimensiunile impresionante ale acestor cuptoare, iar pe de altă parte faptul că în ele puteau fi obţinute temperaturi foarte înalte (până la 700°C) [Hâncu, 1971—b, p.141]. Folosirea cuptoarelor simple pentru arderea ceramicii în perioada respectivă este documentată foarte bine în aşezările din regiunile limitrofe, cum de exemplu, la Bucov [Comşa, 1978, p.55], Dragosloveni [Comşa, 1971, p.119—123], Dinogeţia [1967, p.123—129] etc. Folosirea cuptoarelor simple pentru arderea ceramicii în

această perioadă este dovedită şi de descoperirile de la Logăneşti [Cebotarenco, Telnov, 1983, p.90, fig.1], unde a fost cercetat un cuptor în formă de groapă simplă, cu vatra suprainălţată la mijloc. Aceste complexe, spre deosebire de cuptoarele cu două camere, nu reprezentau sisteme specializate pentru arderea ceramicii, de aceea producerea ceramicii pentru ele era doar una din multiplele lor funcţii.

Studierea tehnicii producerii ceramicii ne permite să conchidem că în epoca medievală timpurie în regiunea centrală a Moldovei avea loc un proces de schimbări radicale în domeniul mijloacelor de producţie, care au dat posibilitatea să fie mărită substanţial productivitatea muncii, lucru care fără îndoială a influenţat binefăcător şi asupra relaţiilor de producţie.

Studierea producţiei de ceramică din diferite perioade şi la diferite popoare demonstrează că în dezvoltarea ei trebuie să deosebim trei forme economice de bază: casnică (patriarhală), meşteşugărească la comandă, şi meşteşugărească pentru piaţă [Bobrinskii, 1978, p.23—27].

Cea mai simplă formă a producţiei de ceramică este cea casnică. Această formă pe teritoriul Moldovei a fost cunoscută în cele mai vechi timpuri, inclusiv în sec.VIII—IX. În perioada din urmă, însă, această formă nu era unica. Reieşind din standardizarea unor vase putem considera că în aceste aşezări existau şi specialişti ai producţiei de ceramică. Despre aceasta ne vorbeşte şi faptul concentrării cuptoarelor de producţie în anumite locuri a aşezării Hansca. Acelaşi lucru l-au demonstrat cercetările arheologice din aşezarea Dânceni, datată cu sec.V—VII, unde a fost descoperit un complex din câteva cuptoare simple [Rafalovici, Golţeva, 1981, p.139]. În sec.IX pe teritoriul Moldovei de acum existau elemente ale producţiei meşteşugăreşti în domeniul olăritului, care s-au manifestat prin valorificarea roţii olarului.

Începând cu sec.X în regiunea de codri din Moldova Centrală putem vorbi despre producţia meşteşugărească propriu-zisă. Acest lucru îl demonstrează faptul dispariţiei ceramicii confecţionate cu mâna, care a fost înlocuită complet cu ceramică confecţionată pe roata olarului. Răspândirea largă a roţii olarului a însemnat ridicarea producţiei de ceramică la o treaptă mai înaltă, mai progresistă din punct de vedere economic şi social. Aceste schimbări pot fi urmărite şi în baza evoluţiei sistemelor pentru arderea ceramicii. Astfel, apariţia în sec.X—XI a cuptoarelor specializate, care după productivitate şi eficienţă întreceau cu mult sistemele din epoca precedentă, reprezintă fără îndoială o trăsătură a producţiei meşteşugăreşti deja statornicite. Existenţa producţiei meşteşugăreşti începând cu sec.X este dovedită şi prin atelierele de ceramică. Astfel, în aşezarea Hansca sunt cunoscute cel puţin patru ateliere meşteşugăreşti (HL7, HL10, HL22,

TL5), de tip semibordei, cu câte un cuptor bicameral pentru ars oale, săpate într-unul din pereți. Faptul că în aceste construcții sunt prezente și sisteme de foc obișnuite (vetre, cuptoare simple), ne demonstrează că atelierele de produs ceramică erau în același timp și locuințe. Iar aceasta, la rândul său, vorbește despre faptul că meșteșugul ceramicii în regiunea dată n-a atins cele mai dezvoltate forme. În sec.X—XIII meșteșugul ceramicii era orientat atât pentru comandă cât și pentru piață. Despre aceasta ne vorbește prezența în așezările respective a ceramicii cu ștampile pe fund, confecționată pe o roată cu turație lentă, și a ceramicii fără ștampile, produsă pe o roată mai perfecționată, care cantitativ predomină. Deci, către sec.XIV în regiunea codrilor din Moldova Centrală tot mai mult se observă o evoluție spre un meșteșug al ceramicii orientat pentru piață sau, cu alte cuvinte, spre cea mai evoluată și mai progresivă formă economică a acestei producții. În așa fel, putem constata, că în producția de ceramică din Moldova Centrală în evul mediu timpuriu se observă o evoluție perfectă a tradițiilor autohtone, care, de fapt, reprezintă o continuitate a unor tendințe locale mai vechi.

Ceramica medievală timpurie reprezintă în același timp o sursă importantă pentru cercetarea unor aspecte economico-comerciale, și a evoluției lor în timp. În acest sens, ceramica prezintă un interes deosebit pentru studierea relațiilor economico-comerciale a populației din acest ținut cu populația din regiunea Nistrului Mijlociu și de la Dunărea de Jos, cu orașele bizantine din nord-vestul Mării Negre, și orașele Hoardei de Aur. Despre relațiile economico-comerciale dintre populația din regiunea centrală a Moldovei și populația din regiunea Nistrului Mijlociu ne vorbește ceramica ce conține ca degresanți mica. Această ceramică era apreciată de către populația ținutului foarte înalt, și se bucura de o mare popularitate datorită calităților deosebite ale degresantului, care avea o culoare aurie și dădea vaselor un aspect estetic frumos, și foarte atrăgător. Ceramica ce conținea mică era caracteristică în sec.X—XII pentru așezările de tipul Alcedar-Echimăuți dintre Răut și Nistru [Hâncu, 1971—a, p.80], unde constituia o majoritate absolută. În așezările din Moldova Centrală asemenea ceramică constituie doar 0,5 % din numărul total, iar în complexele așezării Hansca din sec.X—XII numărul ei variază între 0,2—11,2 %. Reieșind din faptul că această ceramică în așezările din regiunea în cauză constituie un număr foarte mic, suntem în drept s-o considerăm drept ceramică de import, adusă din regiunea Nistrului Mijlociu [Hâncu, 1974—c, p.138—139]. Despre faptul că această ceramică era de import ne vorbesc și alți factori. Așa, majoritatea vaselor ce conțin mică în pastă au pe suprafață incizii vălurite și orizontale executate cu un bețișor, și buze răsfrânte, care sunt tipice pentru ceramica de tipul Alcedar-Echimăuți. Pe aceste vase, cu excepția unor cazuri particulare, lipsește ornamentul cu striuri

verticale și buzele cu șănțuire pentru capac atât de caracteristice pentru așezările de tipul Dridu. Prezintă interes și faptul, că la Hansca și în așezările din vecinătate lipsește o altă specie de ceramică, nu mai puțin caracteristică pentru așezările de tipul Alcedar-Echimăuți, ceramica ce conține în pastă cuarț și rocă pisată. Acest lucru, probabil, trebuie lămurit prin calitățile decorative ale ceramicii cu mică, prin care ea era atrăgătoare. Din această cauză, vasele erau procurate cu plăcere nu numai de către populația din regiunea Nistrului unde ea era produsă, dar și din raioanele mai îndepărtate. Ceramica cu cuarț și rocă pisată avea un aspect grosolan, de aceea ea nu era răspândită în afara regiunii de producere. Aceste fapte ne vorbesc că în relațiile economico-comerciale dintre populația din regiunea Nistrului Mijlociu și populația din regiunea de codri din Moldova Centrală exista o anumită reglamentare. Pe piețele din centrul Moldovei erau scoase doar acele mărfuri care aici erau populare. Existența relațiilor economico-comerciale dintre populația regiunilor menționate este dovedită și de alte materiale arheologice (fusaiolele din șist, mărgele și brățări din sticlă, etc.).

O altă direcție a relațiilor economico-comerciale a populației din regiunea Moldovei Centrale o reprezintă așezările populației autohtone de tipul Dridu de la Dunărea de Jos, inclusiv sudul Dobrogei. Aceasta ne-o demonstrează ceramica din humă alburie produsă în centrele de la Dunărea de Jos și care relativ rar, dar totuși se întâlnește în așezările din centrul Moldovei. În sec.IX — începutul sec.XI din aceleași regiuni era importată și ceramica cenușie lustruită. Popularitatea acestor oale probabil se explică prin calitățile lor decorative, din care cauză vasele respective erau prețuite ca ceramică de lux.

O altă direcție foarte importantă a relațiilor economico-comerciale a populației din Moldova Centrală, care într-o anumită măsură se intersectează cu cea precedentă, este legată de centrele bizantine din nordul și vestul Mării Negre. Legături tradiționale dintre populația autohtonă din regiunea centrală a Moldovei și orașele din nord-vestul Pontului existau încă din perioada antică. În perioada medievală timpurie aceste legături au fost afectate de nenumărate ori de migrațiile popoarelor nomade. Cu toate acestea relațiile comerciale complet n-au fost întrerupte niciodată [Rafalovici, 1975, p.7—19; Teodor, 1981]. Despre aceasta ne vorbesc fragmentele ceramicii bizantine (amfore, pifose, ulcioare, ceramica smălțuită) descoperită în toate așezările medievale timpurii din regiunea în cauză. În ceea ce privește caracterul relațiilor dintre populația autohtonă din regiunea Moldovei Centrale și centrele bizantine e greu de spus ceva conctret. La etapa actuală putem doar constata, că descoperirile ceramice dovedesc că în relațiile dintre centrele bizantine și populația regiunii în cauză au existat perioade de avânt și perioade de decădere.

Astfel, faptul că în complexele din prima grupă a aşezării Hansca, aproape că lipseşte importul bizantin, ne vorbeşte despre faptul că în sec.VIII relaţiile dintre populaţia autohtonă şi centrele bizantine au fost reduse la minimum. Această situaţie este dovedită şi de alte categorii de materiale arheologice [Rafalovici, 1975, p.7—19], inclusiv de către cele numismatice [Nudelman, 1985, p.77; 1982, p.27—53]. După părerea cercetătorilor, acest proces era legat, pe de o parte, de formarea Primului Ţarat Bulgar, care a izolat într-o oarecare măsură regiunile nord-danubiene de centrele bizantine, iar pe de altă parte de criza adâncă care a cuprins la acea etapă imperiul romeilor [Nudelman, 1985, p.78—81; 1982, p.27—53].

În sec.IX în relaţiile comerciale cu oraşele bizantine se observă un oarecare avânt. În acest sens prezintă interes aşezarea Hansca, unde ceramica bizantină se întâlneşte în fiecare al treilea complex. Mai mult decât atât, în unele locuinţe ponderea acestei ceramice este destul de înaltă, atingând 6,7—12,7 %. Aceste date ne vorbesc, după cum credem noi, despre începutul unei etape noi în comerţul cu centrele bizantine. În sec.X această tendinţă se intensifică şi capătă o dezvoltare nouă. Despre acest lucru ne vorbeşte faptul că materialul bizantin se întâlneşte de data aceasta în fiecare al doilea complex ceramic din această perioadă. Apogeul în dezvoltarea relaţiilor comerciale cu centrele bizantine este atins în sec.X—XII, când importul bizantin se întâlneşte aproape în fiecare complex arheologic (70 %). Despre o anumită creştere în acestă perioadă a relaţiilor comerciale vorbeşte şi numismatica. În comparaţie cu etapele precedente în sec.XI—XII în spaţiul Pruto-Nistrian se observă o sporire substanţială a monedei bizantine, printre care un loc important îl ocupă nomismele din aur [Nudelman, 1985, p.78—81; Stolearik, 1985]. Creşterea relativă a relaţiilor comerciale din perioada respectivă, probabil, este legată de stabilizarea politică, care a urmat după instaurarea în acest ţinut a dominaţiei pecenegilor şi a cumanilor [Spinei, 1982, p.122—137; Dobroliubskii, 1986, p.54—61]. Totodată face de menţionat că nivelul acestor relaţii nu trebuie preamărit. Despre acest lucru ne vorbeşte faptul că în complexele concrete din aşezarea Hansca ponderea ceramicii bizantine este relativ mică (0,2—3,4 %). Acelaşi lucru este demonstrat de monede, care, cu toate că în această perioadă se întâlnesc mai des, în comparaţie cu perioada precedentă, totuşi nu reprezintă un material de masă.

În sec. al XIII-lea în aşezarea Hansca se observă o scădere a numărului complexelor cu ceramică bizantină (de la 70 % la 42 %). Aceste schimbări reprezintă un indiciu al declinului în relaţiile cu centrele bizantine, care s-au produs în legătură cu presiunile mongolilor asupra Imperiului Cuman din anii 30—40, şi mai ales cu invazia acestor migratori de la 1241.

În prima jumătate a sec.XIV în relaţiile comerciale a populaţiei autohtone din regiunea centrală a Moldovei se începe o nouă etapă, legată de centrele orăşăneşti ale Hoardei de Aur, apărute în acest ţinut (lângă satele Costeşti şi Butuceni). În această perioadă se observă o înviorare a comerţului inclusiv a relaţiilor bani-marfă [Nudelman, 1985, p.96—113]. Despre aceasta ne vorbeşte ceramica şi monedele Hoardei de Aur descoperite în aşezările rurale din această perioadă. Totodată în prima jumătate a sec.XIV, parţial, sunt reluate şi relaţiile cu oraşele bizantine, lucru atestat de amforele depistate în aceleaşi aşezări.

§2. CONTINUITATEA TRADIŢIILOR ETNO-CULTURALE AUTOHTONE ŞI RELAŢIILE CU GRUPURILE ETNICE ALOGENE

După cum a fost menţionat la începutul lucrării, ceramica în anumite condiţii poate servi drept important izvor în cercetarea proceselor etnice şi culturale ale unei perioadeă istorice.

Referitor la teritoriul Pruto-Nistrian şi al Europei de Sud-Est, în general, această problemă a fost ridicată în istoriografie de nenumărate ori, atât de arheologii români cât şi de către cei sovietici. Studierea ceramicii din această regiune, însă, a dus la polarizarea părerilor cercetătorilor. Unii autori consideră, că ceramica din epoca medievală timpurie reprezintă un indiciu atât din punct devedere cultural cât şi din punct de vedere etnic. Alţi cercetători, însă, recunoscând importanţa ceramicii ca indiciu cultural, ocupă o atitudine sceptică sau, în general, neagă posibilităţile ei în calitate de indiciu etnic. După cum a fost menţionat şi în schiţa istoriografică, majoritatea arheologilor care cercetează problemele istoriei şi culturii populaţiei din Europa de Sud-Est în reconstrucţiile lor etno-culturale folosesc ceramica foarte larg, dându-i, de regulă, o importanţă hotărâtoare. În acelaşi timp cei mai mulţi dintre aceşti cercetători nu fac o distincţie între informaţia culturală şi cea etnică, din care cauză în studiile respective are loc o fuziune a acestor fenomene, şi respectiv o transcendere a informaţiei culturale asupra celei etnice.

Analiza materialelor din Moldova Centrală demonstrează că ceramica medievală timpurie din această regiune este mai întâi de toate, şi, de regulă, un indiciu cultural, şi mai puţin un indiciu etnic. În baza ceramicii medievale, destul de clar, pot fi observate procesele de interacţiune culturală; geneza anumitor tradiţii culturale, dezvoltarea, înflorirea şi decăderea lor; răspândirea unor tradiţii noi, necunoscute mai înainte, interacţiunea lor cu cele precedente, sinteza lor şi formarea unor fenomene culturale calitativ deosebite.

Analiza vaselor de lut şi a complexelor de ceramică din aşezarea Hansca demonstrează, că, din punct de vedere cultural, în Moldova Centrală în evul mediu timpuriu se observă o continuitate perfectă a principalelor tradiţii, care pot fi urmărite în baza tuturor parametrilor esenţiali. În acelaşi timp aceste tradiţii poartă unele amprente apărute sub influenţa altor civilizaţii, din care cauză ele parţial au evoluat, îmbogăţindu-se cu elemente noi.

Problema folosirii ceramicii din regiunea Moldovei Centrale pentru reconstrucţii etnice este mai complicată. Această situaţie este dictată de mai multe cauze. Una din ele constă în faptul, că ştiinţa arheologică la nivelul ei contemporan încă nu dispune de cercetări metodologice solide pe baza cărora ar putea fi rezolvată şi problema dată. În ştiinţa arheologică încă nu sunt elaborate criteriile de diferenţiere a informaţiei etnice de cea culturală [Artamonov, 1971; Briusov, 1956; Tretiakov, 1962; Smirnov, 1964, 1969; Mongait, 1967; Kamineţkii, 1970; Klein, 1970; Moşinskaia, 1973] . La etapa actuală este imposibil de apreciat exact, în care cazuri elementul de cultură poate exprima specificul etnic, şi în care cazuri el nu poate face acest lucru [Bromlei, 1981]. De aceea folosirea mecanică a informaţiei culturale în calitate de informaţie etnică reprezintă o greşeală metodologică foarte gravă.

Comunităţile culturale şi etnice constituite istoriceşte întotdeauna au fost sisteme dinamice, transformându-se dintr-o calitate în alta, dintr-o comunitate simplă în una complexă şi invers. La o anumită etapă istorică cultura materială la câteva etnii putea să coincidă. În continuare, însă, la unele comunităţi etnice se constituia o cultură materială nouă, cu un specific propriu, care se deosebea de fenomene similare ale altor etnii, care cândva făceau parte din aceeaşi comunitate culturală. Dezvoltarea de mai departe, însă, în baza unor condiţii istorice concrete, din nou putea să ducă spre unificarea culturii materiale a câtorva etnii, la formarea unor comunităţi culturale de proporţii etc. Mai mult ca atât, în anumite condiţii istorice reprezentanţii uneia şi aceleiaşi etnii puteau să fie divizaţi din punctul de vedere al culturii materiale. Astfel, interacţiunea fenomenelor culturale şi etnice reprezintă un proces continuu. De aceea, fără o atitudine dialectică faţă de aceste probleme, este imposibil de obţinut rezultate obiective. Folosirea fragmentară a faptelor şi negarea altor date în rezolvarea problemelor de istorie duce inevitabil la subiectivism. Din aceste cauze rezolvarea problemelor de ordin etnic şi cultural necesită, după cum s-a menţionat în literatură [Koroliuk, 1976], cercetări interdisciplinare, cu ajutorul diferitelor surse istorice: scrise, arheologice, etnografice, lingvistice, antropologice etc. La nivelul disciplinelor concrete pot fi trasate doar anumite modalităţi în rezolvarea problemelor de ordin etnic, care de multe ori pot să corespundă întru totul realităţilor istorice, dar care urmează să fie

confirmate şi dezvoltate de cercetările interdisciplinare. Acest lucru bineînţeles este valabil şi în cazul studiului de faţă.

De rând cu problemele de ordin etnic şi cultural, găsim şi întrebări de ordin social, întrebările legate de organizarea internă a comunităţilor autohtone medievale timpurii din regiunea centrală a Moldovei. Folosirea ceramicii în reconstrucţii sociale, însă, este legată de anumite cerinţe, şi-n primul rând de garanţia faptului că complexele de ceramică folosite în acest scop s-au păstrat integral, în aspectul lor iniţial. Dar fiindcă în aşezări această condiţie de obicei este încălcată, posibilităţile ceramicii în elucidarea problemelor din domeniul social sunt limitate. Cu toate acestea, ceramica poate furniza o informaţie foarte preţioasă, dacă este privită în legătură strânsă cu alte materiale arheologice, şi-n primul rând cu locuinţele sau construcţiile gospodăreşti. În acest caz informaţia cu caracter social poate fi obţinută în urma localizării în spaţiu şi timp a complexelor de ceramică din cadrul unor aşezări concrete, a analizei dimensiunilor şi planificării lor interne. Un asemenea lucru poate fi efectuat în baza aşezării Hansca, care a fost studiată, după cum s-a arătat, pe o suprafaţă destul de mare.

Analiza complexelor de ceramică din aşezarea Hansca, care reprezintă în acelaşi timp rămăşiţe ale unor locuinţe adâncite, ne-a permis să evidenţiem aici, după cum a fost demonstrat mai sus, 17 grupuri de locuinţe, dintre care în fiecare sunt concentrate până la 18 construcţii de acest tip, cuprinzând un diapazon cronologic foarte larg, de la sec.V—VI şi până la mijlocul sec.XIV. Analiza complexelor de ceramică după etapele cronologice demonstrează, că în această aşezare locuinţele sunt repartizate în anumite sectoare teritoriale, în jurul cărora există spaţii libere. Pe parcursul fiecărei etape cronologice, în fiecare sector teritorial intrau, de obicei, una sau două locuinţe, dar se întâlnesc şi sectoare în care concomitent funcţionau de la patru până la şase locuinţe. În legătură cu aceasta, trebuie de menţionat, că un asemenea tablou este caracteristic, practic, pentru toate etapele cronologice. În aşa fel, studierea complexelor de ceramică din aşezarea Hansca ne-a permis să evidenţiem anumite legităţi, în dispunerea pe teren a locuinţelor, care au o importanţă excepţională în procesul rezolvării problemelor de ordin social. La etapa actuală cercetătorii de profil într-o serie de lucrări au demonstrat destul de convingător că locuinţa de tip semibordei în evul mediu timpuriu aparţinea familiei mici, monogame. Faptul concentrării unor locuinţe, din aceeaşi perioadă, în anumite sectoare teritoriale ale aşezărilor este, pe de altă parte, interpretat drept locul de trai al unei familii mari, numită încă patronimie. Existenţa concomitentă a unor locuinţe izolate şi a unor locuinţe grupate, după opinia specialiştilor, reflectă procesul descompunerii, sau segmentării, familiilor mari în familii mici. Pe de altă parte concentrarea într-o aşezare a câtorva cuiburi

de locuinţe nu este altceva decât o reflectare a formei de organizare socială de bază a acestui sat medieval timpuriu, a obştii teritoriale [Kosven, 1963; Liapuşkin, 1957; 1958; 1978; Dovjenok, 1972; Fiodorov, 1966; 1973; Rafalovici, 1972—a; Rusanova, 1976; Timoşciuk, 1985; Rapov, 1969; Froianov, 1972; Mavrodin, Froianov, 1978; Sciapov, 1972; Prihodniuk, 1976; Sverdlov, 1981; Sthal, 1972; 1992).

După cum a fost demonstrat în lucrarea de faţă, în aşezarea Hansca se evidenţiază mai multe orizonturi cronologice. În baza acestor date istoria medievală timpurie a acestei aşezări poate fi împărţită în opt etape: 1) sec.V—VII, 2) sec.VIII, 3) sec.IX, 4) sec.X — primul sfert al sec.XI, 5) al doilea sfert al sec.XI — — începutul sec.XII, 6) sec.XII — începutul sec.XIII, 7) sec. XIII şi 8) prima jumătate a sec.XIV.

Prima etapă a aşezării Hansca cuprinde 31 locuinţe. Pentru aceste construcţii este caracteristică ceramica de tipul Costişa-Botoşana, însoţită în unele complexe de vase de tipul Praga şi Penkovka. Acest orizont din aşezarea Hansca se înscrie perfect în cadrul cultural caracteristic spaţiului Carpato-Nistrian în sec.V—VII, nominalizat în prezent drept cultura Costişa-Botoşana-Hansca [Teodor, 1992; Mitrea, 1992; Postică, 1992—b].

Acest orizont cultural, în ultimii 40 ani, în arheologia sovietică, era nominalizat în mod subiectiv drept cultură exclusivă a slavilor vechi [Hâncu, Postică, 1991], lucru care nici pe de aproape nu corespunde realităţilor istorice de la începutul evului mediu, din spaţiul respectiv. Aspectul autohton, sau mai bine zis romanic al culturii Costişa-Botoşana-Hansca înrudită genetic cu culturile de tipul Ciurel şi Bratei [Teodorescu, 1964; 1984; Dolinescu-Ferche, 1974; 1979; 1984; Zaharia, 1971] a fost demonstrat într-o serie de lucrări specializate de către Dan Teodor [1978; 1984—a; 1984—b; 1985; 1991; 1992] şi Ioan Mitrea [1972; 1980]. Deoarece orizontul cultural din sec.V—VII nu reprezintă un obiect special pentru studiul de faţă, ne limităm doar la unele constatări, care urmează să fie concretizate şi dezvoltate în alte lucrări.

Arheologii slavişti care vorbesc despre cultura slavă veche în spaţiul Carpato-Nistrian reiese din premisa greşită precum că partea nordică a acestei regiuni şi anume Bucovina ar reprezenta un teritoriu de geneză al culturii slave vechi în genere [Baran, 1988], iar monumentele din această zonă Codân I,II, [Rusanova, Timoşciuk, 1984], Teremţi [Baran, 1983], Raşcov [Baran, 1988], Socol [Vakulenko, Prihodniuk, 1984] etc., ar fi aşezări clasice ale slavilor vechi. În baza acestor afirmaţii, aceşti arheologi pun pe seama slavilor vechi şi celelalte aşezări din spaţiul Carpato-Nistrian, care, împreună cu monumentele nominalizate, aparţin după cum am arătat mai sus culturii arheologice de tipul Costişa-Botoşana-Hansca. O asemenea

atitudine faţă de aceste monumente este evident tendenţioasă, şi nu poate contribui cu nimic la rezolvarea problemelor fundamentale legate de arheologia şi istoria veche a regiunii în cauză.

În aşezările culturii Costişa-Botoşana-Hansca sunt prezente o serie de elemente culturale, pe care arheologii slavişti le interpretează drept elemente tipice slave, iar în baza lor monumentele respective le atribuie slavilor vechi. Unul dintre elementele căruia i se atribuie o importanţă fundamentală, este, de pildă, cuptorul de piatră. Menţionând acest lucru, însă, trebuie de subliniat, că elementul cultural respectiv în sec.VI—VII se întâlneşte într-un spaţiu foarte larg al Europei, acoperind nu numai aria de locuire a slavilor vechi, dar şi a populaţiei daco-romane. Din această cauză, credem noi, cuptorul de piatră nu poate fi pus pe seama unui singur etnos. Mai mult ca atât, faptul că cuptorul de piatră, după cum au demonstrat înseşi arheologii slavişti, îşi are originea la răsărit de Carpaţi, sau mai precis în regiunea Bucovinei [Baran, 1988, p.77—79], care, după cum bine se ştie este o vatră veche de locuire dacică. În aşezarea Hansca cuptoarele de piatră, de asemenea, sunt tipice pentru locuinţele din sec.V—VII, având o pondere de circa 80 %. În acelaşi timp la Hansca sunt semnalate pentru perioada numită şi vetre simple, care spre deosebire de cuptoarele de piatră nu reprezintă o inovaţie, ci o tradiţie culturală autohtonă moştenită de la geto-daci [Hâncu, 1975—e]. Totodată în aceste locuinţe este prezentă ceramica de tradiţie autohtonă mai veche. În acest sens menţionăm vaselle-borcane buteforme, sau ovoidale cu umărul şi buza bine profilate; păstrarea în locuinţele mai timpurii a unor vase confecţionate la roată de tradiţie antică târzie etc. Pe lângă tradiţiile autohtone în unele locuinţe de la Hansca sunt prezente şi unele elemente alogene, aduse încoace de către triburile migratoare ale slavilor. În acest sens am menţiona unele forme de ceramică de tipul Praga şi Penkovka. Totodată în aşezarea Hansca din sec.VI—VII este prezentă şi o specie de ceramică cenuşie, numită de unii cercetători drept ceramică de tip «Pastârsk», şi pusă pe seama unor grupuri de alano-bulgari, care ar fi vehiculat-o în aceste regiuni [Rafalovici, 1972—a, p.153— —155; Artamonov, 1969; 1970; Hâncu, Rafalovici, 1973; Hâncu, 1975—b].

A doua etapă a aşezării Hansca datată cu sec.VIII este reprezentată prin 22 locuinţe. Pentru aceste complexe este caracteristică ceramica confecţionată cu mâna, construcţiile de foc în formă de cuptoare de piatră, mai rar vetrele simple şi cuptoarele din lut. Comparativ cu etapa precedentă pentru locuinţele din sec.VIII este caracteristică creşterea ponderei vetrelor simple, care sunt semnalate în opt complexe (36 %), în patru dintre care se îmbinau cu cuptoarele de piatră. În trei locuinţe (13 %) au fost depistate vetre acoperite cu pietre mici. Spre deosebire de sec.V—VII. la etapa dată s-a

micşorat ponderea locuinţelor cu cuptoare de piatră. Asemenea complexe sunt 14 la număr (64 %), în patru dintre care erau prezente şi vetre simple. Totodată în sec.VIII la Hansca sunt documentate şi locuinţe cu cuptoare din lut (5%). În linii generale, complexele din sec.VIII în aşezarea Hansca continuă tradiţiile sec.V—VII. Acest lucru este demonstrat şi prin faptul, că locuinţele din sec.VIII se găseau, în majoritatea cazurilor, în grupurile teritoriale cunoscute deja la prima etapă.

A treia etapă a aşezării Hansca, cuprinde 17 locuinţe datate cu sec.IX, care cu o singură excepţie se localizează în grupurile teritoriale din sec.VIII (fig.46). Acest fapt reprezintă o dovadă elocventă în favoarea continuităţii de locuire în spaţiul respectiv şi a legăturii genetice între orizonturile menţionate. Această concluzie este confirmată şi de materialul ceramic. Pentru locuinţele din sec.IX ca şi pentru cele din sec.VIII este caracteristică ceramica uzuală confecţionata cu mâna. Legătura dintre construcţiile sec.VIII şi sec.IX foarte bine poate fi observată în tabela de corelare a complexelor de ceramică (fig.36), unde locuinţele primelor trei grupe formează o formaţiune unică din punct de vedere cultural. Existenţa unei legături genetice între complexele nominalizate se confirmă şi prin analiza caracterului sistemelor de foc din locuinţe. În acest sens prezintă interes faptul, că ponderea acestor sisteme s-a păstrat aproximativ la acelaşi nivel ca şi în sec.VIII. Cuptorul de piatră a fost documentat în opt locuinţe (50,0 %), în una dintre care el se îmbina cu o vatră simplă. În trei locuinţe (18,8 %) au fost depistate vetre simple, pe suprafaţa cărora se găseau petre izolate. Vetrele simple au fost descoperite în patru complexe (25,0 %), iar cuptorul din lut într-o singură locuinţă (6,2 %).

A patra etapă a aşezării Hansca, datată cu sec.X — primul sfert al sec.XI cuprinde 18 locuinţe. În acest timp în regiunea centrală a Moldovei s-au produs schimbări cardinale în producţia de ceramică, în urma cărora ceramica confecţionată cu mâna este înlocuită de cea confecţionată la roata olarului. Pentru ceramica confecţionată la roata olarului, după cum au arătat cercetările noastre în această perioadă, devine tipic ornamentul incizat cu striuri verticale. O altă trăsătură a complexelor din sec.X este prezenţa în ele a ceramicii cenuşii lustruite. Aceste componente, după cum s-a menţionat deja în literatura de specialitate, sunt tipice pentru monumentele arheologice de tipul Dridu [Fiodorov, Negruşa, 1979, p.48—51]. Astfel, putem constata, că în sec.X — începutul sec.XI în regiunea centrală a Moldovei s-a produs o schimbare radicală în cultura materială, în urma căreia s-a constituit un fenomen cultural mai evoluat, care după parametrii săi se leagă de cultura Dridu din spaţiul Carpato-Danubian [Zaharia, 1967; 1971; 1977; Teodor, 1978; 1985]. Formarea unei culturi materiale calitativ noi în regiunea centrală a Moldovei

n-a însemnat aducerea ei din alte teritorii, printr-un schimb de populaţie, după cum au afirmat fără de temei unii arheologi [Cebotarenco, 1979]. Această cultură, după cum demonstrează materialele noastre, s-a format pe o bază locală, în urma evoluţiei progresive a comunităţilor autohtone din regiunea dată şi a contactelor etno-culturale cu populaţia din regiunile limitrofe. Despre faptul că în regiunea centrală a Moldovei nu s-a petrecut un schimb de populaţii vorbeşte şi aceea, că majoritatea locuinţelor din sec.X ale aşezării Hansca s-au dezvoltat pe locul unităţilor teritoriale din perioada precedentă, din sec.IX, ceea ce nu poate fi un lucru întâmplător. În baza acestor date se poate de vorbit cert despre o legătură directă, despre o succesiune, dintre complexele din sec.IX şi sec.X. Despre faptul, că în acest timp în aşezarea Hansca a existat o continuitate, ne vorbeşte şi analiza materialului ceramic. Astfel, în complexele din sec.X a acestei aşezări, de rând cu ceramica confecţionată pe roata olarului se întâlneşte de asemenea şi ceramică confecţionată cu mâna, sau pe o roată primitivă, tipică pentru sec.IX. În afară de aceasta, la Hansca, au fost evidenţiate câteva complexe arheologice (HL38, HL42), care conţin materiale ceramice intermediare între tehnica manuală şi cea la roata olarului, materiale, care pe de o parte posedă trăsături caracteristice ceramicii manuale din sec.IX, iar pe de altă parte trăsături tipice ceramicii pregătite la o roată perfecţionată. Legătura genetică dintre orizontul cultural cu ceramică manuală din sec.IX şi orizontul cultural cu ceramică confecţionată pe roată din sec.X se observă foarte bine şi în baza analizei formelor oalelor-borcane şi a strachinilor, care ne demonstrează că principalele tipuri a acestor vase cunoscute în sec.VIII—IX s-au păstrat şi-n perioada sec.X—XI. Astfel, şapte din 13 tipuri de oale-borcane (IV, V, VI, VII, VIII, IX, XI) din clasa I, prima secţie, confecţionate pe roata olarului din sec.X—XI, au prototipuri directe printre oale-borcane confecţionate cu mâna (tipurile IV, I, II, VII, VIII, V) şi printre cele îndreptate pe o roată primitivă (tipurile I, III) din sec.VIII—IX, constituind, de fapt, o continuare directă a acestor forme. Acelaşi lucru îl putem spune despre buzele răsfrânte şi înclinate, despre inciziile vălurite-orizontale şi combinaţiile ştampate, care sunt prezente atât printre ceramica confecţionată cu mâna, cât şi printre ceramica modelată la roată. În afară de aceasta, după cum s-a menţionat mai sus, în complexul ceramic din sec.IX de la Hansca era cunoscut deja ornamentul cu striuri verticale şi ceramica cenuşie lustruită, care au devenit atât de caracteristice pentru orizontul cultural de tipul Dridu din sec.X — începutul sec.XI.

Pe de altă parte, începând cu sec.X aproape că dispar unele categorii de ceramică confecţionată cu mâna (tipsiile), unele tipuri de oale-borcane (II, IV, VI, IX, X), şi unele variante de ornament (alveole şi crestături pe buza vaselor). O dată cu aceasta, în sec X

în cultură apar unele elemente noi, care au fost posibile datorită nivelului social-economic superior pe de o parte şi contactelor etno-culturale cu alte popoare pe de altă parte. Inovaţiile se observă mai întâi de toate în dezvoltarea bazei tehnice şi tehnologice a producţiei. Despre aceasta ne vorbeşte apariţia mijloacelor tehnice specializate pentru olărit (roata olarului şi cuptoarele de ars ceramică cu două camere). Despre acelaşi lucru ne vorbesc variatele procedee tehnologice folosite în procesul confecţionării ceramicii, şi în primul rând, folosirea pe scară largă a două tradiţii stabilite în ceea ce priveşte alegerea şi folosirea, în procesul tehnologic a materialului primar şi a degresanţilor. Se observă perfecţionarea tehnicii ornamentării, apariţia unor compoziţii originale noi, a unor variante ornamentale (striurile verticale, gropiţe sub buză), şi răspândirea largă a unor variante noi de buze (cu şănţuire pentru capac, cu nervură pe margine, cu marginea îngroşată, plată, etc.)

Aceste observaţii, după cum credem noi ne permit să considerăm, că în sec.X aşezarea Hansca a continuat principalele tradiţii caracteristice sec.VIII—IX. Reieşind din aceasta, putem afirma că în componenţa etnică a populaţiei din aşezare în perioada dată nu s-au produs schimbări serioase.

În legătură cu materialele din sec.X — începutul sec.XI trebuie de menţionat aparte faptul că, începând cu etapa dată, se evidenţiază oale-borcane cu şănţuire pentru capac pe buză şi oale-borcane cu buza înclinată. Aceste forme vor dăinui în aşezarea Hansca pe parcursul sec.X—XIV, iar în sec.XV—XVI vor deveni o trăsătură caracteristică pentru complexul ceramic românesc medieval târziu din regiunea Carpato-Nistriană [Hâncu, 1969—b, p.65—67, 82—84]. Din această cauză buzele înclinate şi cele cu şănţuire pentru căpac reprezintă, începând cu sec.X, o trăsătură specifică a complexului ceramic din regiunea menţionată, lucru care se observă perfect în aşezarea Hansca.

Specificul populaţiei autohtone din regiunea Moldovei Centrale în perioada sec.X s-a manifestat, de asemenea, şi-n caracterul sistemelor de foc din locuinţe. Astfel, din 18 complexe din această perioadă în 11 au fost depistate vetre simple, în cinci — cuptoare săpate în lut steril, în două — vetre dintr-un pavaj de piatră, şi numai în una — un cuptor de piatră. Deci, către sec.X în regiunea centrală a Moldovei se observă o scădere substanţială a ponderei cuptoarelor de piatră, care se află pe cale de dispariţie, şi o revenire la sistemul de foc tradiţional pentru această regiune încă din epoca geto-dacică — la vatra simplă, ponderea căreia în locuinţele acestei perioade a crescut foarte mult. Pe de altă parte, în acelaşi timp se observă o creştere substanţială a ponderei cuptoarelor săpate în lut steril, care de asemenea reprezintă o tradiţie autohtonă mai veche, ce vine din epoca daco-romană, prin antichităţile medievale timpurii din sec.V—

—IX. Aceste cuptoare, ca şi formele ceramice menţionate mai sus, au dăinuit în următoarele secole, iar mai apoi, într-o formă evoluată, au devenit o trăsătură specifică a locuinţei medievale româneşti din spaţiul Cârpato-Nistrian.

În sec.X, judecând după materialele de la Hansca, în regiunea centrală a Moldovei are loc o infiltrare a unor grupuri izolate de migratori din stepele nord-pontice. Acest proces istoric s-a manifestat prin preluarea de către autohtoni de la populaţia alogenă a unor procedee tehnologice ceramice netradiţionale. Astfel, începând cu sec.X, în aşezarea Hansca, de rând cu procedeele tehnologice tradiţionale ce aveau la bază degresanţii nisip, şi şamotă, încep să fie folosite şi procedee tehnologice ce aveau la bază degresanţii scoică şi vegetaţie. Primele procedee tehnologice, după cum a fost demonstrat în lucrarea noastră, erau tradiţional-autohtone, reprezentând o continuitate a procedeelor similare din secolele anterioare. Procedeele tehnologice din clasa a doua pentru teritoriul Moldovei Centrale în sec.X reprezintă o inovaţie, venită de la triburile de nomazi din stepele nord-pontice, unde era cunoscută din timpuri mai vechi [Pletniova, 1981, p.73; 1965, p.106—107]. În sec.VIII—X ceramica cu degresanţii scoici şi vegetaţie era caracteristică pentru varianta tiurco-bulgară a culturii Soltovo-Maiaţk. Ţinând cont de aceste realităţi se poate presupune că această tradiţie tehnologică putea fi împrumutată de populaţia autohtonă din spaţiul Carpato-Nistrian de la unele grupuri ţiurco-bulgare, care s-au deplasat spre Dunăre şi Carpaţi. Acest împrumut tehnologic, probabil, s-a petrecut atât pe calea contactelor economico-culturale, cât şi pe calea contactelor directe ale populaţiei autohtone cu unii reprezentanţi ai acestor migratori, care uneori se infiltrau în comunităţile locale. O astfel de infiltrare după opinia noastră este reflectată în materialul ceramic al aşezării Hansca. Astfel, cele mai multe complexe cu ceramică majoritară din cea de-a doua clasă tehnologică (scoici+vegetaţie) se concentrează la marginea de nord-est a aşezării, în lunca de pe malul drept al pârâului Cânicâş,. În acelaşi loc au fost depistate majoritatea fragmentelor căldărilor de lut de tip oală-borcan, care după părerea cercetătorilor au fost vehiculate de către tiurco-bulgari. Despre o influenţă din stepele nord-pontice ne vorbesc foarte concludent şi pandantivele în formă de călăreţi din bronz, depistate la Hansca [Hâncu, 1975—c; 1976—a], care erau caracteristice pentru aristocraţia militară a tiurco-bulgarilor [Maşov, 1974]. Dar, cea mai frumoasă dovadă a unei prezenţe alogene în unele aşezări din Moldova Centrală o reprezintă depistarea în cimitirul Hansca-Căprăria a unei grupe izolate de morminte păgâne [Hâncu, 1973—a, p.6—7, 38—47; 1975—b,], care după rit sunt similare mormintelor tiurco-bulgarilor din stepele nord-pontice [Pletniova, 1965, p.91—102; 1981, p.70—72]. Spre deosebire de cimitir, în cadrul aşezării, populaţia venetică nu

s-a departajat într-un grup teritorial deosebit, ci s-a infiltrat în unităţile teritoriale existente. O asemnea infiltrare după cum credem noi putea să aibă loc, în primul rând, prin căsătorii mixte.

Etapa a cincea a aşezării Hansca, din al doilea sfert al sec.XI — — începutul sec.XII, cuprinde 25 locuinţe, sau cantitatea maximală, ce ne vorbeşte despre o înflorire a localităţii în acest timp. Pentru aceste locuinţe ca şi în sec.X sunt caracteristice sisteme de foc în formă de vetre, care au fost depistate în 14 complexe. Foarte mult în această etapă creşte ponderea cuptoarelor săpate în lut steril, care au fost descoperite în 11 locuinţe.Ca reminiscenţă în trei locuinţe au fost descoperite cuptoare de piatră, dar unul dintre ele era construit nu din piatră, cum se făcea de obicei, ci din bucăţi de tave din lut ars pentru uscat cereale (HL39). Astfel, judecând după sistemele de foc, în sec.XI — începutul sec.XII se observă o continuitate directă a tradiţiilor menţionate în etapele anterioare. Această concluzie este dovedită şi de către materialul ceramic. Astfel, în construcţiile etapei date predomină ceramica cu degresantul nisip, incizii vălurite-liniare şi striuri verticale. Această ceramică, după cum a fost arătat mai sus, era caracteristică pentru cultura autohtonă de tipul Dridu. Spre deosebire de etapa precedentă, la etapa a cincea în Hansca lipseşte ceramica cenuşie lustruită, atât de tipică pentru cultura Dridu în etapa anterioară. Ceramica cenuşie lustruită, după cum a fost deja demonstrat, a dispărut la începutul sec XI când încetează producerea ei la Dunărea de Jos. Tot atunci pe teritoriul din nord-estul Bulgariei, şi în unele regiuni din Dobrogea şi nordul Dunării, inclusiv din sudul Moldovei îşi încetează existenţa o bună parte din aşezările culturii Dridu [Fiodorov, Negruşa, 1979, p.48—56; Fiodorov, Polevoi, 1973, p.307—324]. În partea centrală a spaţiului Pruto-Nistrian, judecând după materialele aşezării Hansca orizontul culturii Dridu nu-şi încetează existenţa, continuând să se dezvolte pe parcursul sec.XI — începutul sec.XII. În legătură cu aceasta trebuie subliniat, că regiunea dată nu este o excepţie în acest sens. Astfel, în aceiaşi perioadă, sau mai precis la sfârşitul sec.XI — — începutul sec.XII, orizontul cultural Dridu continuă să se dezvolte în aşezarea Dinogeţia [Dinogeţia, 1967, p.196—205] de la Dunărea de Jos. Aceste date, după opinia noastră, ne permit să considerăm că a cincea etapă a aşezării Hansca şi orizontul similar de la Dunărea de Jos trebuie considerate drept cea mai târzie etapă a culturii Dridu.

Reieşind din materialele de care dispunem putem afirma, că aşezarea Hansca la etapa a cincea a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare. Despre acest lucru ne vorbeşte mai întâi de toate creşterea substanţială a numărului de locuinţe din această perioadă şi materialul foarte bogat din complexe, care întrece etapele anterioare şi cele posterioare atât din punct de vedere cantitativ, cât şi calitativ.

În perioada respectivă, în aşezarea Hansca se observă o creştere substanţială a ceramicii de tradiţie autohtonă cu degresantul nisip, care predomină în majoritatea absolută a locuinţelor. În acelaşi timp, ceramica din a doua clasă tehnologică, cu degresanţii scoici+vegetaţie, care la etapa precedentă devenise o parte componentă a complexului ceramic din Moldova Centrală nu dispare. Cu excepţia a două locuinţe de la marginea de nord şi nord-est a aşezării, această ceramică se întâlneşte de data aceasta într-o proporţie relativ redusă. Totodată la a cincea etapă a aşezării Hansca atestăm un nou grup de populaţie alogenă, care încearcă să se infiltreze în comunitatea autohtonă. Grupul etnic menţionat era de proveniență orientală. Despre aceasta ne vorbesc două locuinţe de tipul iurtelor (HL29 şi HL29A) şi ceramica de tip nomad, descoperite la marginea de nord-vest a aşezării. Ambele locuinţe au fost distruse într-un incediu foarte puternic, din care cauză rămăşiţele lor au fost observate foarte bine. Prima locuinţă avea o formă circulară cu diametrul 4,3—4,0 m şi era adâncită în pământ cu 0,9—1,0 m. Pe podea a fost depistată o arsură foarte puternică, rămăşiţele unei vetre. A doua locuinţă avea o formă rectangulară cu dimensiunile 3,6x3,2 m. În centrul ei de asemenea a fost descoperită o vatră care reprezenta o arsură foarte puternică. În aceste locuinţe a fost descoperită ceramică care se deosebea radical de cealaltă ceramică din aşezare prin aspectul său grosolan. Asemenea complexe pentru aşezările din Moldova Centrală nu sunt caracteristice. Ele se întâlnesc în stepele nord-pontice, în aşezările culturii Saltovo-Maiaţk, în special în raioanele de nord a acestei culturi, unde după toate datele S.A.Pletniova [1965, p.110—114] locuiau alanii. În legătură cu aceasta prezintă interes faptul, că o locuinţă de tipul iurtei (HL29) avea o formă rectangulară, ceea ce era caracteristic după opinia cercetătoarei L.G.Neceaeva [1975, p.30] alanilor. Reieşind din aceste date, putem presupune, că în sec.XI în aşezarea Hansca a apărut un grup nu prea mare alcătuit din alani, care s-au aşezat cu traiul la marginea de nord-vest a aşezării.

A şasea etapă a aşezării Hansca, sec.XII — începutul sec. XIII, cuprinde 14 locuinţe. Pentru aceste construcţii sunt caracteristice vetre (în şapte locuinţe) şi cuptoare săpate în lut steril (în şapte locuinţe). În aşa fel, putem constata, că spre această vreme în Moldova Centrală tradiţia cuptorului de piatră dispare. Pe de o altă parte, tendinţa consolidării poziţiei vetrei şi a cuptorului din lut observată în etapele anterioare se manifestă din plin şi la această etapă. În acelaş timp, analiza ceramicii ne arată că în perioada dată în cultura materială au loc anumite mutaţii, din care cauză caracterul ei parţial se schimbă. În această perioadă a fost scoasă din uzul comun ceramica ornamentată cu striuri verticale, care se întâlneşte doar ca reminiscenţă. În afară de aceasta, s-a micşorat ponderea

ceramicii cu degresantul nisip şi calcar. Pe de altă parte, a crescut brusc ponderea ceramicii cu degresantul scoici+vegetaţie. Trăsătura de bază a complexelor din grupa a şasea este îmbinarea căldărilor de lut de tip cazan cu oale-borcane ce au ca degresanţi scoci+vegetaţie. Căldările de lut erau cunoscute în aşezarea Hansca încă din a doua jumătate a secolului X — începutul sec.XI. La acea etapă, însă, erau răspândite în special căldări de lut de tipul oalelor-borcane, iar cele în formă de cazan se întâlneau foarte rar. În sec.XI această categorie de ceramică se întâlneşte mai mult ca excepţie. Judecând după materialele din dreapta Prutului, căldările din lut de tipul cazanului încep să se răspândească mai cu seamă din a doua jumătate a sec.XI şi în deosebi în sec.XII [Spinei, 1982, p.145—146]. Materialele din partea centrală a spaţiului Pruto-Nistrian demonstrează, că în această regiune căldările de lut capătă o răspândire masivă în sec.XII — începutul sec.XIII.

În legătură cu aceasta prezintă interes faptul, că răspândirea căldărilor din lut era însoţită de creşterea ponderii ceramicii din cea de-a doua clasă tehnologică cu degresanţii scoici+vegetaţie. În această perioadă, aceste complexe predomină absolut, constituind 80 % din numărul total. În afară de aceasta, spre deosebire de etapele precedente aceste complexe capătă o răspândire mai largă pe teritoriul aşezării. De data aceasta ele se întâlnesc şi în partea centrală a aşezării, sau în acele locuri unde mai înainte, tradiţional, domina ceramica din prima clasă tehnologică cu degresantul nisip.

După cum s-a menţionat în lucrarea de faţă, căldările de lut la populaţia sedentară din spaţiul Carpato-Nistrian ca şi la alte popoare agricole au apărut în urma contactelor cu triburile nomade de origine turanică, în special cu pecenegii. După cum demonstrează cercetările arheologice de la Hansca, Moleşti, Durleşti etc., căldările de lut erau produse de olarii autohtoni. Iniţial, asemenea vase erau produse fără îndoială la comanda unor nomazi sedentarizaţi în aşezările populaţiei autohtone, care pe această cale încercau să-şi păstreze vasul său tradiţional, adaptându-l la noile condiţii de viaţă printr-o transpunere din metal în lut. Unele grupuri izolate de nomazi, în special dintre pecenegi, probabil, au început să treacă la modul de viaţă sedentar prin a doua jumătate a sec.X, când sunt documentate primele căldări de lut de forma cazanului metalic. Mai târziu, însă, (sfârşitul sec.X — mijlocul sec.XI) activitatea militară a pecenegilor [Diaconu, 1970; Spinei, 1982, p.122—130] parţial a stopat acest proces. În sec.XIII, după cum au arătat cercetătorii, se sfârşeşte istoria pecenegilor ca etnie unitară independentă [Bibikov, 1981, p.98; Dobroliubskii, 1986, p.54]. Aceste triburi, după cum au demonstrat specialiştii în materie, au fost înghiţite de valurile noi de migratori. O parte neînsemnată de pecenegi, însă, s-au sedentarizat în aşezările localnicilor, dizolvându-se, în fine, în rândul autohtonilor.

Acest lucru este dovedit şi de rezultatele cercetării noastre, care demonstrează, că răspândirea în masă a căldărilor de lut s-a petrecut anume în sec.XII. Infiltrarea unor grupuri izolate de nomazi în aşezările autohtonilor din sec.XII este clar atestată în aşezarea Hansca, fiind confirmată de cercetările aşezării Durleşti [Tentiuc, 1988]. La marginea de sud-est, a aşezării Hansca [Cebotarenco, Telnov, 1983, p.91—93] a fost descoperită o locuinţă de tipul iurtei (CL1A) cu un număr impunător de căldări din lut. Această locuinţă avea o formă circulară cu diametrul 4,8 m şi adâncimea 0,4—0,7 m. Pe podea în centrul construcţiei se găsea o vatră de tipul rugului. Asemenea construcţii, după cum a fost demonstrat deja, erau caracteristice pentru triburile migratoare din stepele Euraşiei. Prezenţa unor locuinţe singulare de acest tip în aşezările autohtone din regiunea centrală a Moldovei reprezintă o dovadă certă a infiltrării unor nomazi în comunităţile populaţiei locale. În legătură cu aceasta trebuie de menţionat, că în sectorul de la marginea de sud-vest a aşezării Hansca, unde a fost depistată locuinţa de tip iurtă nr.CL1A, căldările de lut se întâlneau în mare cantitate şi în stratul cultural, constituind 92 % din numărul total al ceramicii din acest loc. Aceste observaţii, după opinia noastră, ne permit să considerăm, că la marginea de sud-vest a aşezării Hansca în sec.XII — începutul sec.XIII se găsea o unitate teritorială independentă, care aparţinea unui grup de nomazi sedentarizaţi, probabil pecenegi.

În legătură cu aceasta, trebuie de menţionat, că, cu toate că a avut loc infiltrarea unor elemente de stepă, în aşezările din regiunea centrală a Moldovei din perioada menţionată, în linii generale predomină elementele etno-culturale tradiţionale. Acest lucru este demonstrat, în primul rând, prin faptul, că locuinţele autohtone din aşezarea Hansca în sec.XII erau plasate în unităţile teritoriale mai vechi, cea ce reprezintă un element fundamental al continuităţii populaţiei autohtone. În al doilea rând, tehnologiile tradiţionale din domeniul olăritului, caracteristice perioadelor mai vechi, în aşezările din regiunea centrală a Moldovei continuă să se dezvolte şi în sec.XII. Unele schimbări din complexul ceramic al sec.XII reprezintă inovaţii de ordin cultural apărute în urma contactelor dintre autohtoni şi migratori. Cea mai evidentă inovaţie din complexul ceramic autohton o reprezintă, fără îndoială, căldările de lut. Din punctul de vedere al genezei, aceste vase provin dintr-o tradiţie nomadă. Dar, materializarea acestei tradiţii în lut, după cum am demonstrat mai sus, era efectuată de către olarii autohtoni, care au inclus-o în complexul ceramic local, transformând-o într-o trăsătură specifică a olăritului băştinaş. Noua categorie de ceramică în aşezările din centrul Moldovei în sec.XII în marea sa majoritate se întâlneşte nu atât în complexele nomazilor sedentarizaţi, care, de altfel, reprezintă un număr foarte mic, cât şi în locuinţele autohtone, care constituie majoritatea absolută

în aceste aşezări. Din 14 locuinţe datate cu sec.XII din aşezarea Hansca, doar una poate fi pusă pe seama unor nomazi sedentarizaţi. Restul locuinţelor, sau 93 % reprezintă construcţii tipice autohtone. Din acest număr de locuinţe, în 11 complexe, sau 78%, împreună cu ceramica tradiţională autohtonă se întâlnesc şi căldările de lut, ceea ce reprezintă un argument foarte serios în favoarea acceptării de către autohtoni la acea perioadă a acestei categorii de ceramică. Mai mult ca atât, în unele locuinţe autohtone (HL5, HL95, PL108) căldările de lut predomină, constituind până la 60 % din toată ceramica. Căldările de lut, la populaţia autohtonă din Moldova, aveau o menire mult mai variată decât la nomazi. În acest sens prezintă interes faptul că în aşezarea Hansca, căldările de lut de cele mai multe ori nu aveau urme de cenuşă, ceea ce trebuia să se păstreze în cazul folosirii lor la foc. Pe de altă parte căldările de lut au fost descoperite atât în locuinţe cu vatră simplă, cât şi în locuinţe cu cuptoare. Astfel, din 13 locuinţe autohtone cu căldări de lut, în cinci complexe erau prezente cuptoare din lut cu boltă. Dat fiind faptul, că cuptoarele din lut exclud folosirea căldărilor de lut în calitate de vase pentru pregătirea mâncării la foc, putem presupune că ele erau folosite în calitate de oale de provizii, pentru păstrarea apei, laptelui etc.

Analizând la general materialele din etapa a şasea putem constata, că din punct de vedere genetic ele se leagă cu ultima etapă a culturii Dridu din această regiune, reprezentând în acelaşi timp o continuare directă a acestei culturi. Totodată, complexele etapei a şasea, spre deosebire de cele precedente, au suferit unele schimbări radicale, apărute în urma contactelor directe dintre autohtonii din regiunea centrală a Moldovei şi unele grupuri de nomazi. În urma acestor schimbări, în regiunea dată, în sec.XII s-a constituit un fenomen cultural nou, care în literatura arheologică a fost nominalizat drept cultura Răducăneni [Tentiuc, 1989; 1990]. Evidenţierea acestui orizont cultural se datorează investigaţiilor lui Victor Spinei [1982, p.86—87]. După opinia cercetătorului, orizontul cultural Răducăneni în dreapta Prutului datează cu a doua jumătate a sec.XI — sec.XII, ce corespunde în linii generale cu aprecierile noastre.

A şaptea etapă a aşezării Hansca este datată cu sec.XIII. Ea cuprinde 14 locuinţe de tip semibordei. Aceste materiale ne demonstrează, că tendinţa de micşorare a cantităţii locuinţelor şi a unităţilor teritoriale observată la etapa precedentă continuă să se aprofundeze. Locuinţele acestei etape fac parte din componenţa a opt unităţi teritoriale care sunt amplasate, de regulă, pe locul unităţilor teritoriale din etapa precedentă (fig.50). Pentru aceste complexe este caracteristic sistemul de foc de tip vatră, care a fost depistat în opt locuinţe. Într-un caz vatra era acoperită cu pietre. În afară de vetre se întâlnesc şi cuptoarele din lut săpate sub formă de nişă în lut steril, care au fost depistate în şase complexe. Analiza sistemelor

de foc ne demonstrează, că la această etapă tradiţiile de bază cunoscute în perioada precedentă s-au păstrat. Acest lucru este dovedit şi în baza analizei complexelor de ceramică. Astfel, tendinţa de creştere a ponderii ceramicii cu degresanţii scoici+vegetaţie observată la etapa precedentă continuă să progreseze. În a şaptea etapă predomină absolut complexele cu ceramică majoritară din a doua clasă tehnologică. Totodată, prezintă interes şi faptul că în complexele din sec.XIII spre deosebire de cele precedente creşte brusc ponderea ceramicii cu degresantul vegetaţie. În unele locuinţe (TL1A) această ceramică constituie mai bine de 30 %. O altă trăsătură a complexelor din acest timp o reprezintă lipsa căldărilor din lut. În acelaşi timp trebuie de menţionat, că aici, ca şi în etapa precedentă, continuă să existe ceramică cu degresantul nisip şi calcăr, care cantitativ cedează ceramicii cu scoici şi vegetaţie.

Complexele etapei a şaptea cu toate deosebirile evidenţiate genetic, succed complexele etapei precedente, celei de-a şasea, atribuite de către noi orizontului cultural Răducăneni. Despre o succesiune directă între aceste etape ne vorbeşte în primul rând tehnologia ceramicii. Astfel, acele tradiţii tehnologice, care erau caracteristice pentru ceramica celei de-a şasea etape, la cea de-a şaptea etapă s-au accentuat, primind un nou impuls în dezvoltarea de mai departe. Despre continuitatea directă dintre etapele numite ne vorbeşte şi faptul, că majoritatea absolută a locuinţelor din etapa a şaptea au apărut pe locul vechilor unităţi teritoriale. Dispariţia căldărilor de lut în complexele celei de-a şaptea etape se explică, probabil, prin dispariţia mediului nutritiv care a cauzat apariţia lor în regiune. Astfel, în sec.XIII o parte din pecenegii sedentarizaţi în aşezările autohtone din spaţiul Pruto-Nistrian s-au dizolvat în masa populaţiei locale, iar altă parte sub presiunea cumanilor au fost nevoiţi să plece din această regiune spre vest. Pe de altă parte, această categorie de ceramică n-a reuşit să se înrădăcineze în complexul ceramic autohton, fiindcă reprezenta o tradiţie străină pentru spaţiul Carpato-Nistrian. Dat fiind faptul că complexele etapei a şaptea reprezintă o continuitate perfectă a orizontului cronologic din etapa a şasea, considerăm, că ambele orizonturi trebuie privite în ansamblu, ca două etape ale unuia şi aceluiaşi orizont cultural al culturii Răducă neni. După cum am arătat mai sus, Victor Spinei în urma cercetărilor arheologice din dreapta Prutului a reuşit să evidenţieze clar un orizont cultural de tipul Răducăneni, datat de autor cu a doua jumătate a sec.XI — sec.XII. Cercetările de la Hansca, în linii generale, au confirmat concluziile lui Victor Spinei. Totodată, investigaţiile de la Hansca ne-au permis, în acelaşi timp, să elucidăm un orizont de locuinţe, care după trăsăturile sale de bază, se include în complexul cultural Răducăneni.

Prima fază a acestui complex cultural datat de către noi cu sec.XII — începutul sec.XIII, corespunde celei de-a şasea etape a aşezării Hansca şi etapei Răducăneni din dreapta Prutului. Pentru această fază este caracteristică îmbinarea oalelor-borcane cu degresanţii scoici+vegetaţie şi a căldărilor de lut.

A doua fază a complexului cultural Răducăneni datat de către noi cu sec.XIII corespunde celei de-a şaptea etape a aşezării Hansca şi orizontului «locuinţelor incendiate» de la Dinogeţia [Diaconu, 1975, p.387—394]. În aceste complexe căldările de lut dispar, păstrându-se oalele-borcane cu degresanţii scoici+vegetaţie în rândul cărora creşte brusc ponderea oalelor-borcane cu degresantul vegetaţie.

A opta etapă a aşezării Hansca, datată de către noi cu prima jumătate a sec.XIV, este reprezentată prin zece locuinţe, de tip semibordei, care alcătuiau cinci unităţi teritoriale, constituite, cu o singură excepţie, în locul unităţilor teritoriale din etapa precedentă (fig.51). În legătură cu locuinţele acestei etape trebuie de menţionat, că în calitate de sisteme de foc erau folosite vetrele simple şi cuptoarele din lut, care se întâlnesc de cinci ori. Analiza acestor date ne arată că tendinţa fundamentală, în ceea ce priveşte evoluţia sistemelor de foc la etapele precedente, se păstrează şi la etapa a opta a aşezării Hansca, ce reprezintă o dovadă certă a unităţii etno-culturale în acest sit arheologic. Spre deosebire de etapa precedentă însă, a crescut într-o anumită măsură ponderea cuptoarelor din lut. Acest lucru este legat de faptul că în perioada respectivă s-au produs schimbări cardinale în cultura materială, ceea ce este confirmat şi de ceramică. Pentru complexul ceramic din prima jumătate a sec.XIV este caracteristică îmbinarea ceramicii de tradiţie autohtonă confecţionată la roată cu ceramica orăşenească a Hoardei de Aur. În comparaţie cu etapa precedentă în aceste complexe creşte ponderea ceramicii nisipoase, păstrându-se într-o proporţie însemnată şi ceramica cu degresanţii scoici+vegetaţie. S-au produs schimbări importante în ornamentarea ceramicii [Hâncu, 1971—b, p.164—165, fig.6]. Astfel, pe unele vase din aceste complexe se întâlnesc compoziţii ornamentale, foarte apropiate de acelea de pe vasele Hoardei de Aur. Menţionăm, că complexe alcătuite din ceramica autohtonă şi ceramica Hoardei de Aur au fost de asemenea depistate la Lozova [Rafalovici, Polevoi, 1964, p.247] şi Braniştе [Bârnea, 1969, p.97]. Complexele celei de-a opta etape din aşezarea Hansca, corespund orizontului cultural-cronologic de tipul Lozova din prima jumătate a sec.XIV, evidenţiat de cercetători în spaţiul Pruto-Nistrian încă în anii 60—70 ai sec.XX [Bârnea, Polevoi, 1974, p.5—42], dar rămas din considerente subiective în afara unor studii speciale. Acest orizont cultural-cronologic s-a constituit, după cum ne indică materialele arheologice de la Hansca, în baza complexului cultural autohton de tipul Răducăneni influenţat într-o anumită măsură de complexul cultural al Hoardei de Aur.

ÎNCHEIERE

În încheierea studiului nostru, putem conchide că rezultatele obţinute sunt deosebit de valoroase din punct de vedere ştiinţific, deoarece ele ne permit să reconstituim tabloul veridic al dezvoltării istorice a populaţiei autohtone din spaţiul Pruto-Nistrian pe parcursul întregului ev mediu timpuriu. Aceste rezultate demonstrează clar că concepţiile susţinute de către istoriografia sovietică în privinţa acestui ţinut sunt lipsite de orice temei.

Analiza nepărtinitoare a materialelor arheologice ne arată că ideile despre aşa-zisele hiatusuri de populaţie de la începutul şi sfârşitul evului mediu timpuriu din regiunea Pruto-Nistriană, pe de o parte şi despre pretinsa populare a acestui ţinut exclusiv de reprezentanţi ai neamurilor migratoare, pe de altă parte, nu are nici un suport ştiinţific.

Efectuarea investigaţiilor specializate, pe baza metodologiei strict ştiinţifice, ne dovedeşte în acelaşi timp că afirmaţiile istoriografiei sovietice despre aşa-zisul caracter deosebit al regiunii Pruto-Nistriene în calitate de zonă de contacte etno-culturale, ruptă de la restul masivului Carpato-Danubian, nu corespunde realităţii.

Analiza atentă a surselor materiale din regiunea de codri ai Moldovei ne arată clar că, din punct de vedere arheologic, spaţiul Pruto-Nistrian nu se detaşează cu nimic din cadrul masivului Carpato-Danubian. Din contra, vestigiile arheologice medievale timpurii din stânga Prutului, după caracteristicile lor de bază, se încadrează perfect în cercul antichităţilor cunoscute la vest de acest râu, parcurgând aceleaşi etape de dezvoltare: sec.V—VII — etapa civilizaţiei romanice de tipul Costişa-Botoşana-Hansca; sec.VIII—XI — etapa civilizaţiei româneşti de tipul Dridu; sec.XI—XIII — etapa civilizaţiei româneşti de tipul Răducăneni, şi prima jumătate a sec.XIV — începutul generalizării civilizaţiei medievale româneşti. Prezenţa, pe parcursul acestor etape, în ţinut a unor elemente migratoare de tip slav sau orientale nu departajează teritoriul dat într-un spaţiu deosebit, ci din contra, ele concordează pe deplin cu situaţiile din

alte regiuni românești, prezentând un indice comun pentru întregul bazin Carpato-Danubian.

Depistarea în codrii Moldovei a unor așezări ce au funcționat fără întrerupere în perioada mileniului «întunecat» al migrațiilor reprezintă un fenomen excepțional pentru întregul spațiu românesc, un fenomen care aduce completări esențiale istoriei vechi a românilor în ansamblu, dar mai ales perioadei de etnogeneză a poporului român și constituirii civilizației lui.

Studierea detaliată a structurii așezării de la Hansca și evoluției acestui sit pe parcursul câtorva sute de ani în șir confirmă cu argumente foarte serioase concepția despre caracterul autohton al civilizației românești din fostele teritorii dacice libere, concepția continuității românilor la est de Carpați în general și în spațiul Pruto-Nistrian în particular. Totodată vestigiile arheologice din codrii Moldovei confirmă și ideea fundamentală, lansată la începutul sec.XX de către marele istoric Nicolae Iorga [1924], despre perpetuarea romanismului la nord de Dunăre în epoca migrațiilor prin intermediul culturii rurale și a obștilor țărănești. Așezarea de la Hansca reprezintă, în acest sens, un model clasic, un model în baza căruia poate fi urmărită evoluția obștii teritoriale românești pe parcursul întregului ev mediu timpuriu. Obștea teritorială de la Hansca, împreună cu alte comunități din codrii Hâncești (Molești, Cigârleni, Costești, Ialoveni, Logănești etc.) au constituit în evul mediu timpuriu una din multiplele «Romanii populare» din care, după cum a arătat același Nicolae Iorga, au crescut formațiunile politice vechi românești, iar mai târziu statele feudale Moldova și Țara Românească.

TABELE STATISTICE

Tabela 1

Corelația cantitativă a variantelor degresanților ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Variantele degresanților	I eșantion		al II-lea eșantion		al III-lea eșantion	
	cant.	%	cant.	%	cant.	%
01	446	47,1	672	52,0	9111	63,0
02	66	7,0	53	4,1	723	5,0
03	5	0,5	7	0,5	71	0,5
04	11	1,2	14	1,1	142	1,0
05	94	9,9	129	10,0	824	5,7
06	49	5,2	84	6,5	101	0,9
07	276	29,1	333	25,8	3483	24,1
total	947	100	1292	100	14455	100

Notă: I eșantion: — buze cu ornament; al II-lea eșantion: — buze fără ornament; al III-lea eșantion: — pereți de vase; 01 — nisip; 02 — calcar; 03 — mică; 04 — șamotă; 05 — vegetație; 06 — scoici; 07 — scoici + vegetație.

Tabela 2

Corelaţia cantitativă a variantelor ornamentului ceramicii
de tradiţie locală, confecţionată la roată, din aşezarea Hansca

Variantele ornamentului	I eşantion		al II-lea eşantion		total
	cant.	%	cant.	%	cant.
01	376	39,7	51	32,7	427
02	291	30,8	40	25,7	331
03	58	6,2	16	10,3	74
04	1	0,1	-	-	1
05	23	2,3	4	2,5	27
06	198	20,9	43	27,6	241
07	-	-	-	-	-
total	947	100	154	100	1101

Notă: I eşantion - fragmente de buze; al II-lea eşantion - vase întregite; 01 - incizii vălurite-orizontale simple; 02 - incizii vălurite-orizontale compuse; 03 - striuri verticale suprapuse peste incizii orizontale; 04 - groapte efectuate cu roata; 05 - adâncituri ştampate; 06 - groapte efectuate sub buză; 07 - brâuri în relief.

Tabela 3

Corelaţia cantitativă a variantelor buzelor ceramicii
de tradiţie locală, confecţionată la roată, din aşezarea Hansca

Variantele buzelor	I eşantion		al II-lea eşantion		al III-lea eşantion	
	cant.	%	cant.	%	cant.	%
01	36	3,8	15	1,2	3	3,0
02	95	10,0	191	14,8	11	11,0
03	80	8,5	75	5,8	11	11,0
04	485	51,2	574	44,6	46	46,0
05	168	17,7	344	26,6	24	24,0
06	29	3,1	41	3,2	-	-
07	7	0,7	3	0,2	2	2,0
08	47	5,0	49	3,8	3	3,0
total	947	100	1292	100	100	100

Notă: I eşantion - buze cu ornament; al II-lea eşantion - buze fără ornament; al III-lea eşantion - pereţi de vase; 01 - înclinată; 02 - cu şănţuire pentru capac; 03 - răsfrântă cu marginea în formă de acvrură; 04 - răsfrântă uniform; 05 - răsfrântă cu marginea în formă de sul; 06 - plată; 07 - verticală; 08 - înclinată, cu marginea îngroşată, şănţuită, cu capătul subţiat.

Tabela 4

Corelația cantitativă a variantelor buzelor cu variantele degresanților ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Varian - tele buzelor	Variantele degresanților														total	
	01		02		03		04		05		06		07			
	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%
01	42	82,4	7	13,7	-	-	2	3,9	-	-	-	-	-	-	51	100
02	10	3,5	5	1,8	-	-	-	-	64	22,4	15	5,2	192	67,1	286	100
03	87	56,1	8	5,2	1	0,7	1	0,7	11	7,1	27	17,4	20	12,9	155	100
04	617	58,3	81	7,6	8	0,8	18	1,7	85	8,0	52	4,9	198	18,7	1059	100
05	301	8,8	16	3,1	3	0,6	4	0,8	42	8,2	31	6,1	115	22,4	512	100
06	35	50,0	-	-	-	-	-	-	11	15,7	6	8,6	18	25,7	70	100
07	8	80,0	-	-	-	-	-	-	-	-	1	10,0	1	10,0	10	100
08	18	18,8	2	2,1	-	-	-	-	8	8,3	3	3,1	65	67,7	96	100
total	1118	50,0	119	5,3	12	0,5	25	1,1	221	9,9	135	6,0	609	27,2	2239	100

Tabela 5

Corelația cantitativă a variantelor buzelor și variantelor ornamentului ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Variantele buzelor	Variantele ornamentului												total	
	01		02		03		04		05		06			
	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%
01	15	41,7	13	36,1	3	8,3	-	-	1	2,8	4	11,1	36	100
02	37	39,0	42	44,2	-	-	-	-	1	1,0	15	15,8	95	100
03	12	15,0	1	1,3	-	-	-	-	2	2,5	65	81,2	80	100
04	222	45,8	146	30,1	44	9,1	1	0,2	7	1,4	65	13,4	485	100
05	54	32,1	65	38,7	11	6,6	-	-	7	4,2	31	18,4	168	100
06	10	34,5	5	17,2	-	-	-	-	4	13,8	10	34,5	29	100
07	1	14,3	4	57,1	-	-	-	-	-	-	2	28,6	7	100
08	25	53,2	15	31,9	-	-	-	-	1	2,1	6	12,8	47	100
total	376	37,9	291	30,7	58	6,1	1	0,1	23	2,5	198	20,9	947	100

Tabela 6

Corelația cantitativă a variantelor ornamentului cu variantele degresanților ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Variantele ornamentului	Variantele degresanților														total	
	01		02		03		04		05		06		07			
	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%
01	140	37,2	27	7,2	2	0,5	9	2,4	51	13,6	28	7,5	119	31,6	376	100
02	116	39,7	25	8,6	-	-	-	-	24	8,3	7	2,5	119	40,9	291	100
03	48	82,8	6	10,3	-	-	-	-	3	5,2	1	1,7	-	-	58	100
04	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100
05	11	47,8	-	-	1	4,4	-	-	2	8,7	-	-	9	39,1	23	100
06	130	65,7	8	4,0	2	1,0	2	1,0	14	7,1	13	6,6	29	14,6	198	100
total	446	47,1	66	7,0	5	0,5	11	1,2	94	9,9	49	5,2	276	29,1	947	100

9 Comanda nr. 31502

Tabela 7

Corelația cantitativă a variantelor ornamentului cu variantele degresanților ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Varianicle ornamentului	Varianicle buzelor														total	
	01		02		03		04		05		06		07			
	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%
01	15	4,0	37	9,8	12	3,1	222	59,0	54	14,4	10	2,7	1	0,4	25	6,6	376	100
02	13	4,5	42	14,4	1	0,3	146	50,1	65	22,5	5	1,7	4	1,2	15	5,1	291	100
03	3	5,1	-	-	-	-	44	75,9	11	19,0	-	-	-	-	-	-	58	100
04	-	-	-	-	-	-	1	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100
05	1	4,4	1	4,4	2	8,7	7	30,4	7	30,4	4	17,4	-	-	1	4,3	23	100
06	4	2,0	15	7,6	65	32,8	65	32,8	31	15,7	10	5,1	2	1,0	6	3,0	198	100
total	36	3,8	95	10,0	80	8,5	485	51,2	168	17,7	29	3,1	7	0,7	47	5,0	947	100

Tabela 8

Corelația cantitativă a variantelor degresanților cu variantele buzelor ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Variantele degresanților	Variantele buzelor																total	
	01		02		03		04		05		06		07		08			
	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%
01	42	3,8	10	0,9	87	7,7	617	55,2	301	27,0	35	3,1	8	0,7	18	1,6	1118	100
02	7	5,9	5	4,2	8	6,7	81	68,1	16	13,5	-	-	-	-	2	1,6	119	100
03	-	-	-	-	1	8,3	8	66,7	3	25,0	-	-	-	-	-	-	12	100
04	2	8,0	-	-	1	40,0	18	72,0	4	16,0	-	-	-	-	-	-	25	100
05	-	-	64	29,0	11	5,0	85	38,4	42	19,0	11	5,0	-	-	8	3,6	221	100
06	-	-	15	11,1	27	20,0	52	38,5	31	23,0	6	4,5	1	0,7	3	2,2	135	100
07	-	-	192	31,5	20	3,3	198	32,5	115	18,9	18	3,0	1	0,2	65	10,6	609	100
total	51	2,3	286	12,8	155	6,9	1059	47,3	512	22,9	70	3,1	10	0,5	96	4,2	2239	100

Tabela 9

Corelația cantitativă a variantelor degresanților și variantelor ornamentului ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca

Variantele degresanților	Variantele ornamentului												total	
	01		02		03		04		05		06			
	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%
01	140	31,4	116	26,0	48	10,8	1	0,2	11	2,5	130	29,1	446	100
02	27	40,9	25	37,9	6	9,1	-	-	-	-	8	12,1	66	100
03	2	40,0	-	-	-	-	-	-	1	20,0	2	40,0	5	100
04	9	81,8	-	-	-	-	-	-	-	-	2	18,2	11	100
05	51	54,3	24	25,5	3	3,2	-	-	2	2,1	14	14,9	94	100
06	28	57,2	7	14,3	1	2,0	-	-	-	-	13	26,5	49	100
07	119	43,1	119	43,1	-	-	-	-	9	3,3	29	10,5	276	100
total	376	39,7	291	30,7	58	6,2	1	0,1	23	2,4	198	20,9	947	100

Tabela 10

Corelaţia cantitativă a variantelor ştampilelor de pe fundul vaselor de tradiţie locală, confecţionate la roată, din aşezarea Hansca

Variantele ştampilelor	Cantitatea (fragmente)	%
01	116	53,5
02	23	10,6
03	2	0,9
04	29	13,4
05	4	1,8
06	8	3,7
07	33	15,2
08	2	0,9
total	217	100

Notă: 01 — în formă de cerc sau cercuri concentrice cu raze în interior sau fără ele; 02 — în formă de cruce; 03 — în formă de stea; 04 — în formă de semilună; 05 — în formă de dreptunghi; 06 — în formă de triunghiuri unite prin vârfuri; 07 — în formă de triunghiuri cu un trident la un capăt; 08 — în formă de bident.

Tabela 11

Corelaţia cantitativă a vaselor-borcane de tradiţie locală, confecţionate la roată, cu ştampile şi fără ştampile din aşezarea Hansca

Eşantioanele	Funduri				Total
	fără ştampile		cu ştampile		
	cantitatea	%	cantitatea	%	cantitatea
I	1505	92,6	120	7,4	1625
II	2043	89,6	237	10,7	2280
III	348	91,6	32	8,4	380
IV	252	93,0	19	7,0	271
total	4148	91,0	408	9,0	4556

Notă: I eşantion: — funduri de vase din stratul cultural; al II-lea eşantion: — funduri de vase din 37 locuinţe, din roate sectoarele aşezării; al III-lea eşantion: — funduri de vase din 46 gropi gospodăreşti; al IV-lea eşantion: — funduri din construcţiile cuibului de locuinţe nr.2 (8 locuinţe şi 9 gropi gospodăreşti).

Tabela 12

Corelația fundurilor vaselor ceramice de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca cu variantele degresanților

Eșantioanele		Degresanți								Total		În total
		01-02		03		04		05-07				
		f/s	c/s	f/s	c/s	f/s	c/s	f/s	c/s	f/s	c/s	
I	can.	135	12	4	-	-	-	113	7	252	19	271
	%	91,8	8,2	100	-	-	-	94,2	5,8	93,0	7,0	100
II	can.	1007	107	4	-	88	1	373	68	1472	176	1648
	%	90,4	9,6	100	-	98,9	1,1	84,6	15,4	88,1	11,9	100
total	can.	1142	119	8	-	88	1	486	75	1724	195	1919
	%	90,6	9,4	100	-	98,9	1,1	86,6	13,4	89,8	10,2	100

Notă: f/s: — funduri fără ștampile; c/s: — funduri cu ștampile; I eșantion: — funduri de vase din construcțiile cuibului de locuințe nr.2 (8 locuințe și 9 gropi gospodărești); al II-lea eșantion: — funduri de vase din 39 de locuințe din toate sectoarele așezării.

Tabela 13

Repartizarea cantitativă a ceramicii din așezarea Hansca după grupele cronologice

Nr. d/o	Nr. locuințelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecționată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecționată pe roată încetată		Cenușie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
1	RL27	1	56	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56	100
2	RL29	1	81	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	81	100
3	RL30	1	69	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	69	100
4	RL33	1	60	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	100
5	HL48	1	25	96,0	-	-	-	-	-	-	1	4,0	-	-	-	-	26	100
6	HL55	1	63	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	63	100
7	HL67A	1	49	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	49	100
8	HL68	1	64	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	64	100
9	HL100	1	59	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	59	100
10	HL102	1	66	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	66	100
11	PL140	1	109	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	109	100
12	PL148	1	102	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102	100
13	TL9	1	29	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29	100
14	TL11A	1	310	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	310	100

Continuarea tabelei 13

Nr. d/o	Nr. locuințelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecționată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecționată pe roată încetată		Cenușie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
15	CL1	1	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
16	ML1	1	150	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	150	100
17	HL46	2	185	98,4	-	-	-	-	1	0,5	2	1,1	-	-	-	-	188	100
18	HL63	2	197	98,0	-	-	-	-	1	0,5	3	1,5	-	-	-	-	201	100
19	HL56	2	25	86,2	-	-	-	-	2	6,9	2	6,9	-	-	-	-	29	100
20	HL61	2	414	98,6	-	-	-	-	6	1,4	-	-	-	-	-	-	420	100
21	HL44	2	85	80,9	10	9,5	-	-	3	2,9	7	6,7	-	-	-	-	105	100
22	HL58	2	187	96,4	3	1,6	-	-	2	1,0	2	1,0	-	-	-	-	194	100
23	RL26	3	80	92,0	7	8,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	87	100
24	RL31	3	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	+
25	HL57	3	21	65,6	7	21,9	-	-	-	-	4	12,5	-	-	-	-	32	100
26	TL2	3	150	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	150	100
27	RL28	3	17	89,5	2	10,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	100
28	HL51	3	124	99,2	1	0,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	125	100

Continuarea tabelei 13

Nr. d/o	Nr. locuinţelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecţionată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecţionată pe roată încetată		Ceruşie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
29	HL69	3	143	99,3	1	0,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	144	100
30	HL74	4	22	78,6	-	-	3	10,7	-	-	3	10,7	-	-	-	-	28	100
31	HL38	4	27	84,4	-	-	5	15,6	-	-	-	-	-	-	-	-	32	100
32	HL2	4	33	19,8	-	-	134	80,2	-	-	-	-	-	-	-	-	167	100
33	HL67B	4	40	48,2	-	-	41	49,4	2	2,4	-	-	-	-	-	-	83	100
34	HL54	5	13	2,3	-	-	560	96,7	3	0,5	3	0,5	-	-	-	-	579	100
35	PL142	5	29	34,1	-	-	54	63,5	2	2,4	-	-	-	-	-	-	85	100
36	PL143	5	17	6,5	-	-	239	91,2	4	1,5	2	0,8	-	-	-	-	262	100
37	HL73	5	98	33,0	6	2,0	183	61,6	7	2,4	1	0,3	2	0,7	-	-	297	100
38	HL42	5	71	69,6	12	11,8	19	18,6	-	-	-	-	-	-	-	-	102	100
39	HL66	5	-	-	-	-	45	84,2	1	1,9	7	13,2	-	-	-	-	53	100
40	HL47	5	-	-	-	-	432	97,7	1	0,2	9	2,1	-	-	-	-	442	100
41	HL16	5	-	-	-	-	602	98,5	3	0,5	6	1,0	-	-	-	-	611	100
42	HL11	5	-	-	-	-	136	99,3	1	0,7	-	-	-	-	-	-	137	100

Continuarea tabelei 13

Nr. d/o	Nr. locuinţelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecţionată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecţionată pe roată încetată		Ceruşie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
43	HL10	5	-	-	-	-	67	98,5	1	1,5	-	-	-	-	-	-	68	100
44	HL22	5	-	-	-	-	104	95,8	2	1,7	-	-	-	-	-	-	109	100
45	HL72	6	-	-	-	-	54	100	-	-	-	-	-	-	-	-	54	100
46	HL15	6	-	-	-	-	62	98,4	-	-	1	1,6	-	-	-	-	63	100
47	HL26	6	18	6,1	-	-	277	93,9	-	-	-	-	-	-	-	-	295	100
48	HL29A	6	-	-	-	-	15	100	-	-	-	-	-	-	-	-	15	100
49	HL29	6	-	-	-	-	314	99,4	-	-	2	0,6	-	-	-	-	316	100
50	TL1	6	-	-	-	-	198	97,5	-	-	5	2,5	-	-	-	-	579	100
51	HL31	6	-	-	-	-	170	99,4	-	-	1	0,6	-	-	-	-	85	100
52	TL3	6	-	-	-	-	126	100	-	-	-	-	-	-	-	-	262	100
53	HL91	6	-	-	-	-	2405	99,3	-	-	7	0,3	11	0,4	-	-	2423	100
54	HL71	6	10	9,9	-	-	90	89,1	-	-	1	1,0	-	-	-	-	101	100
55	HL18	6	-	-	-	-	79	98,7	-	-	1	1,3	-	-	-	-	80	100
56	HL14	6	-	-	-	-	501	98,8	-	-	6	1,2	-	-	-	-	507	100

Continuarea tabelei 13

Nr. d/o	Nr. locuințelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecționată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecționată pe roată încetată		Cenușie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
57	HL8	6	-	-	-	-	41	97,6	-	-	1	2,4	-	-	-	-	42	100
58	HL88	6	8	4,9	-	-	155	94,5	-	-	1	0,6	-	-	-	-	164	100
59	HL21	6	-	-	-	-	92	100	-	-	-	-	-	-	-	-	92	100
60	HL33	6	-	-	-	-	130	100	-	-	-	-	-	-	-	-	130	100
61	HL19	6	-	-	-	-	55	98,2	-	-	-	-	1	1,8	-	-	56	100
62	HL62	6	-	-	-	-	1494	100	-	-	-	-	-	-	-	-	1494	100
63	HL39	6	-	-	-	-	169	96,6	-	-	6	3,4	-	-	-	-	175	100
64	TL5	6	51	7,4	-	-	636	92,4	-	-	1	0,2	-	-	-	-	688	100
65	HL45	6	-	-	-	-	1161	98,7	-	-	-	-	15	1,3	-	-	1176	100
66	HL30	7	-	-	-	-	579	99,7	-	-	2	0,3	-	-	-	-	581	100
67	HL64	7	-	-	-	-	756	99,2	-	-	6	0,8	-	-	-	-	762	100
68	HL60	7	-	-	-	-	107	99,1	-	-	1	0,9	-	-	-	-	108	100
69	CL1A	7	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
70	PL108	7	93	32,9	-	-	185	65,3	-	-	5	1,8	-	-	-	-	283	100

Continuarea tabelei 13

Nr. d/o	Nr. locuințelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecționată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecționată pe roată încetată		Cenușie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
71	TL8	7	13	2,4	-	-	531	96,5	-	-	6	1,1	-	-	-	-	550	100
72	HL65BC	7	-	-	-	-	495	99,8	-	-	5	0,2	-	-	-	-	500	100
73	HL35	7	-	-	-	-	995	99,7	-	-	3	0,3	-	-	-	-	988	100
74	HL41	7	-	-	-	-	185	98,4	-	-	3	1,6	-	-	-	-	188	100
75	HL95	7	45	7,8	-	-	525	90,8	-	-	8	1,4	-	-	-	-	578	100
76	HL5	7	-	-	-	-	415	99,3	-	-	3	0,7	-	-	-	-	418	100
77	HL7	7	-	-	-	-	736	99,4	-	-	4	0,6	-	-	-	-	740	100
78	HL27	8	115	74,7	-	-	39	25,3	-	-	-	-	-	-	-	-	154	100
79	HL40	8	-	-	-	-	14	100	-	-	-	-	-	-	-	-	14	100
80	HL52	8	-	-	-	-	315	94,6	-	-	18	5,4	-	-	-	-	333	100
81	TL4A	8	14	8,6	-	-	147	90,8	-	-	-	-	1	0,8	-	-	162	100
82	HL1	8	58	3,1	-	-	1801	96,1	-	-	15	0,8	-	-	-	-	1874	100
83	HL3	8	-	-	-	-	23	100	-	-	-	-	-	-	-	-	23	100
84	HL9	8	-	-	-	-	8	100	-	-	-	-	-	-	-	-	8	100

Sfîrşitul tabelei 13

Nr. d/o	Nr. locuinţelor	Nr. grupelor cronologice	Denumirea ceramicii														total	
			Confecţionată manual		Îndreptată pe roată primitivă		Confecţionată pe roată încetată		Cenuşie lustruită		Amfore		Alburie		Hoarda de Aur			
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can	%	can.	%	can.	%
85	HL20	8	-	-	-	-	230	100	-	-	-	-	-	-	-	-	230	100
86	HL28	8	-	-	-	-	7	100	-	-	-	-	-	-	-	-	7	100
87	HL37	8	-	-	-	-	220	97,8	-	-	5	2,2	-	-	-	-	225	100
88	TL1A	8	-	-	-	-	71	91,0	-	-	7	9,0	-	-	-	-	78	100
89	TL11B	8	-	-	-	-	78	100	-	-	-	-	-	-	-	-	78	100
90	TL6	8	11	5,0			206	94,1			2	0,9	-	-	-	-	219	100
91	HL17	8	-	-	-	-	91	97,8	-	-	2	2,2	-	-	-	-	93	100
92	HL4	9	-	-	-	-	191	97,0	-	-	1	0,5	-	-	5	2,5	197	100
93	HL34	9	-	-	-	-	110	97,3	-	-	-	-	-	-	3	2,7	113	100
94	HL12	9	-	-	-	-	79	95,2	-	-	2	2,4	-	-	2	2,4	83	100
95	HL24	9	-	-	-	-	597	99,0	1	0,1	1	0,2	-	-	4	0,7	603	100
96	HL43A	9	-	-	-	-	1711	99,0	-	-	12	0,7	-	-	5	0,3	1728	100
97	HL36	9	-	-	-	-	107	97,3	-	-	-	-	-	-	3	2,7	110	100
98	HL85	9	-	-	-	-	833	97,5	-	-	9	1,1	-	-	12	1,4	854	100
99	HL32	9	-	-	-	-	626	98,2	-	-	-	-	-	-	14	2,2	640	100

Tabela 14

Repartizarea ceramacii de tradiție locală, confecționată cu mâna, din așezarea Hansca după categorii și grupe cronologice

nr. de ordine	nr. locuin-țelor	oale-borcan		tipsii		străchini		strecurăt.		total
		can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
1	RL27	56	100	-	-	-	-	-	-	56
2	RL29	81	100	-	-	-	-	-	-	81
3	RL30	69	100	-	-	-	-	-	-	69
4	RL33	60	100	-	-	-	-	-	-	60
5	HL48	24	96,0	-	-	1	4,0	-	-	25
6	HL55	62	98,4	1	1,6	-	-	-	-	63
7	HL67A	42	85,8	6	12,2	-	-	1	2,0	49
8	HL68	60	93,8	-	-	4	6,2	-	-	64
9	HL100	58	98,3	1	1,7	-	-	-	-	59
10	HL102	66	100	-	-	-	-	-	-	66
11	PL140	109	100	-	-	-	-	-	-	109
12	PL148	96	93,2	6	5,8	-	-	-	-	102
13	TL9	27	96,4	1	3,6	-	-	-	-	28
14	TL11A	308	99,4	2	0,6	-	-	-	-	310
15	CL1	+	+	+	+	-	-	-	-	+
16	ML1	149	99,3	1	0,7	-	-	-	-	150
17	HL46	177	94,7	7	3,7	1	0,5	-	-	185
18	HL63	196	99,5	-	-	1	0,5	-	-	197
19	HL56	25	100	-	-	-	-	-	-	25
20	HL61	409	98,8	3	0,7	2	0,5	-	-	414
21	HL44	91	95,8	4	4,2	-	-	-	-	95
22	HL58	186	96,9	4	2,1	1	0,5	1	0,5	192
23	RL26	87	100	-	-	-	-	-	-	87
24	RL31	+	+	-	-	-	-	-	-	+
25	HL57	25	78,1	1	3,1	2	6,3	-	-	28
26	TL2	148	98,7	1	0,65	1	0,65	-	-	150

Sfârşitul tabelei 14

nr. de ordine	nr. locuinţelor	oale-borcane		tipsii		strâchini		strecurât.		total
		can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
27	RL28	19	100	-	-	-	-	-	-	19
28	HL51	119	95,2	5	4,0	1	0,8	-	-	125
29	HL69	142	98,6	2	1,4	-	-	-	-	144
In total		2891	97,9	45	1,5	14	0,5	2	0,1	2952

Tabela 15

Repartizarea ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca după categorii și grupe cronologice (pe baza buzelor și mânerelor)

nr. d/o	nr. locuințelor	nr. gr. cronologice	Oale-borcane		Căldări		Tipsii		Strachini		Ulcioare		Cani		Oăleți		Pifane		Opaițe		Total
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
1	HL74	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	HL38	4	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
3	HL2	4	21	95,4	-	-	-	-	-	-	1	4,6	-	-	-	-	-	-	-	-	22
4	HL67B	4	4	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
5	HL54	5	105	98,2	1	0,9	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	107
6	PL142	5	7	87,5	-	-	-	-	-	-	1	12,5	-	-	-	-	-	-	-	-	8
7	PL143	5	35	92,1	1	2,6	2	5,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38
8	HL73	5	24	96,0	1	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
9	HL42	5	2	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
10	HL66	5	6	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
11	HL47	5	48	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	48
12	HL16	5	61	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61
13	HL11	5	16	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
14	HL10	5	8	88,9	-	-	-	-	1	11,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9

Continuarea tabelei 15

nr. d/o	nr. locuințelor	nr. gr. cronologice	Oale-borcane		Căldări		Tipsii		Strachini		Ulcioare		Cani		Căței		Pifoase		Opaițe		Total
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
15	HL22	5	20	90,9	-	-	-	-	2	9,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22
16	HL72	6	2	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
17	HL15	6	11	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
18	HL26	6	16	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
19	HL29A	6	2	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
20	HL29	6	60	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60
21	TL1	6	27	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27
22	HL31	6	20	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20
23	TL3	6	13	92,9	-	-	-	-	1	7,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
24	HL91	6	290	98,0	-	-	-	-	2	0,7	3	1,0	-	-	-	-	1	0,3	-	-	296
25	HL71	6	6	75,0	-	-	-	-	1	12,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
26	HL18	6	11	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
27	HL14	6	70	97,2	-	-	-	-	2	2,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	72
28	HL8	6	9	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
29	HL88	6	25	92,6	-	-	-	-	2	7,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27

144

Continuarea tabelei 15

nr. d/o	nr. locuințelor	nr. gr. cronologice	Oale-borcane		Căldări		Tipsii		Strachini		Ulcioare		Cani		Căței		Pifoase		Opaițe		Total
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
30	HL21	6	21	95,5	-	-	-	-	1	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22
31	HL33	6	23	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
32	HL19	6	17	85,0	-	-	-	-	3	15,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20
33	HL62	6	192	99,5	-	-	-	-	1	0,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	193
34	HL39	6	29	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29
35	TL5	6	81	93,1	-	-	-	-	-	-	2	2,3	-	-	3	3,5	-	-	1	1,1	87
36	HL45	6	179	98,4	2	1,0	-	-	1	0,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	182
37	HL30	7	71	97,2	-	-	-	-	1	1,4	1	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-	73
38	HL64	7	107	97,3	2	1,8	-	-	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	110
39	HL60	7	4	40,0	6	60,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
40	CL1A	7	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
41	PL108	7	13	41,9	18	58,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31
42	TL8	7	61	93,9	2	3,1	-	-	-	-	1	1,5	-	-	-	-	-	-	1	1,5	65
43	HL65	7	86	89,6	6	6,3	-	-	1	1,0	2	2,1	-	-	-	-	1	1,0	-	-	96
44	HL35	7	144	93,5	4	2,6	-	-	4	2,6	1	0,6	1	0,6	-	-	-	-	-	-	154

145

10 Comanda nr. 31502

Continuarea tabelei 15

nr. d/o	nr. locuinţelor	nr. gr. cronologice	Oale-borcane		Căldări		Tipsii		Strachini		Ulcioare		Căni		Găleţi		Pifoaie		Opaiţe		Total
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
45	HL41	7	24	96,0	1	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
46	HL95	7	48	77,4	12	19,4	-	-	2	3,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62
47	HL5	7	16	45,7	17	48,5	-	-	1	2,9	1	2,9	-	-	-	-	-	-	-	-	35
48	HL7	7	79	88,8	2	2,2	-	-	2	2,2	6	6,8	-	-	-	-	-	-	-	-	89
49	HL27	8	8	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
50	HL40	8	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
51	HL52	8	72	97,3	-	-	-	-	-	-	2	2,7	-	-	-	-	-	-	-	-	74
52	TL4A	8	18	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
53	HL1	8	272	97,5	-	-	-	-	3	1,1	4	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-	279
54	HL3	8	7	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
55	HL9	8	4	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
56	HL20	8	24	96,0	-	-	-	-	1	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
57	HL28	8	2	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
58	HL37	8	34	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34
59	TL1A	8	7	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7

146

Sfârşitul tabelei 15

nr. d/o	nr. locuinţelor	nr. gr. cronologice	Oale-borcane		Căldări		Tipsii		Strachini		Ulcioare		Căni		Găleţi		Pifoaie		Opaiţe		Total
			can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.	%	can.
60	TL11B	8	15	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
61	TL6	8	2	66,7	-	-	-	-	1	33,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
62	HL17	8	12	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
63	HL4	9	23	96,0	-	-	-	-	1	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24
64	HL34	9	20	95,2	-	-	-	-	1	4,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21
65	HL12	9	11	91,7	-	-	-	-	-	-	1	8,3	-	-	-	-	-	-	-	-	12
66	HL24	9	60	98,4	-	-	-	-	1	1,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61
67	HL43A	9	191	99,0	2	1,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	193
68	HL36	9	12	92,3	1	7,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13
69	HL85	9	120	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	120
70	HL32	9	64	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	64
IN TOTAL			3091	94,99	88	2,71	2	0,06	37	1,14	28	0,86	1	0,03	3	0,09	2	0,06	2	0,06	3254

147

Tabela 16

Corelația cantitativă a complexelor de ceramică de producție locală din așezarea Hansca după grupele cronologice și tehnologice

Grupele cronologice	Grupele tehnologice				Total
	I		II		
	can.	%	can.	%	can.
5	6	60	4	40	10
6	14	87,5	2	12,5	16
7	2	20,0	8	80,0	10
8	-	-	9	100	9
9	3	60,0	2	40,0	5
In total	25	50,0	25	50,0	50

Tabela 17

Corelația cantitativă a complexelor de ceramică de producție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca după grupele teritoriale și tehnologice

Grupele teritoriale	Grupele tehnologice				Total
	I		II		
	can.	%	can.	%	can.
1	2	20,0	8	80,0	10
2	3	42,9	4	57,1	7
3	4	50,0	4	50,0	8
4	2	50,0	2	50,0	4
5	4	50,0	4	50,0	8
6	1	100	-	-	1
7	6	85,7	1	14,3	7
8	2	100	-	-	2
9	1	50,0	1	50,0	2
10	?	?	?	?	?
11	-	-	1	100	1
12	?	?	?	?	?
In total	25	50,0	25	50,0	50

Tabela 18

Repartizarea variantelor degresanților ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca după complexe și unități teritoriale (în %)

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele degresanților						
					01	02	03	04	05	06	07
1	HL54	I	V	II	47,6	10,5	0,2	0,2	15,9	2,5	23,1
2	HL26	I	VI	II	34,5	-	3,5	-	10,3	-	51,7
3	HL31	I	VI	I	82,4	0,6	1,2	2,8	2,4	1,8	8,8
4	HL88	I	VI	I	74,0	5,2	0,8	-	4,5	3,2	12,3
5	HL60	I	VII	II	19,4	-	-	-	4,2	-	76,4
6	HL65B	I	VII	II	48,5	3,9	-	1,0	9,5	0,8	36,3
7	HL27	I	VIII	II	59,0	-	-	2,6	-	2,5	35,9
8	HL40	I	VIII	II	35,7	-	-	-	14,3	-	50,0
9	HL37	I	VIII	II	38,6	-	-	-	23,6	0,5	37,3
10	HL85	I	IX	II	47,9	2,5	-	1,0	10,0	1,0	37,6
11	TL1	II	VI	I	68,2	-	1,0	-	5,6	-	22,7
12	TL3	II	VI	I	94,4	10,5	2,4	-	-	-	3,2
13	TL5	II	VI	I	86,3	-	0,2	-	0,8	3,2	5,3
14	TL8	II	VII	II	41,0	0,6	-	0,6	16,6	0,8	36,0
15	TL4A	II	VIII	II	38,3	5,2	0,7	-	19,1	1,7	38,8
16	TL11B	II	VIII	II	47,4	-	-	-	11,5	-	38,5
17	TL6	II	VIII	II	27,0	3,9	-	-	15,8	-	55,2
18	HL47	III	V	I	59,2	7,6	0,2	0,2	5,3	-	27,5
19	HL16	III	V	II	40,5	1,8	-	0,5	2,2	0,6	54,4
20	HL18	III	VI	I	72,3	21,3	2,1	-	-	-	4,3
21	HL14	III	VI	I	75,0	18,0	0,2	0,8	1,0	3,0	2,0
22	HL19	III	VI	II	55,4	7,1	-	-	1,8	12,5	23,3
23	HL45	III	VI	I	80,0	20,0	-	-	-	-	-
24	HL41	III	VII	II	37,6	8,7	5,8	0,6	2,9	1,1	43,3
25	HL17	III	VIII	II	44,4	1,4	-	2,8	6,9	2,8	41,7
26	HL67B	IV	IV	I	80,5	-	-	2,4	4,9	-	12,2

Sfârşitul tabelei 18

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele degresanţilor						
					01	02	03	04	05	06	07
27	HL62	IV	VI	I	84,1	-	-	-	1,3	0,8	11,2
28	HL64	IV	VII	II	46,7	2,5	-	0,1	3,0	4,8	39,1
29	HL52	IV	VIII	II	49,5	7,6	-	1,6	2,9	0,4	40,8
30	PL142	V	V	I	51,9	11,5	5,8	5,8	7,7	-	17,3
31	PL143	V	V	II	41,3	2,8	2,8	1,6	16,2	0,8	34,5
32	HL73	V	V	II	48,4	7,9	1,6	-	5,3	-	36,8
33	HL72	V	VI	I	70,0	27,5	2,5	-	-	-	-
34	HL91	V	VI	I	69,7	2,2	0,4	-	2,7	0,8	24,0
35	HL71	V	VI	I	51,7	27,0	5,6	-	6,7	1,1	7,9
36	PL108	V	VII	II	45,3	-	-	-	13,2	1,9	39,6
37	HL95	V	VII	II	33,3	-	-	0,7	10,5	2,2	51,2
38	HL29	VI	VI	I	38,8	14,3	1,0	35,4	5,1	1,3	4,1
39	HL11	VII	V	I	80,0	17,6	-	-	-	-	2,4
40	HL30	VII	VII	I	72,0	24,1	-	-	-	0,7	3,2
41	HL35	VII	VII	I	35,3	0,4	0,2	-	8,2	1,2	54,7
42	HL7,	VII	VII	II	83,6	0,7	-	-	2,1	8,9	4,7
43	HL34	VII	IX	I	61,2	4,5	-	-	3,0	9,0	22,3
44	HL12	VII	IX	I	93,0	3,0	-	-	1,0	2,0	1,0
45	HL32	VII	IX	I	67,7	8,1	0,3	-	8,6	1,3	14,0
46	HL42	VIII	V	I	73,7	-	5,3	-	10,5	-	10,5
47	HL66	VIII	V	I	68,9	-	11,2	4,4	4,4	11,1	-
48	HL39	IX	VI	I	60,9	16,6	-	0,6	15,4	-	6,5
49	HL43A	IX	IX	II	19,6	0,7	-	0,7	22,8	1,3	54,9
50	TL1A	XII	VIII	II	26,9	-	-	-	32,1	-	41,0

Tabela 19

Repartizarea variantelor buzelor ceramicii de tradiţie locală, confecţionată la roată, din aşezarea Hansca după complexe şi unităţi teritoriale (în %)

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehn.	variantele buzelor						
					01	02	03	04	05	06	07
1	HL54	I	V	II	-	21,7	-	38,3	38,3	1,7	-
2	HL26	I	VI	II	-	14,3	-	57,1	14,3	14,3	-
3	HL31	I	VI	I	-	-	-	83,3	16,7	-	-
4	HL88	I	VI	I	-	7,7	-	69,2	19,2	3,9	-
5	HL65B	I	VII	II	5,4	8,9	-	33,9	48,2	3,6	-
6	HL37	I	VIII	II	9,7	12,9	-	38,7	38,7	-	-
7	HL85	I	IX	II	4,8	19,3	4,8	43,4	22,9	4,8	-
8	TL1	II	VI	I	-	14,2	4,8	61,9	19,1	-	-
9	TL3	II	VI	I	-	-	-	33,3	66,7	-	-
10	TL5	II	VI	I	1,7	1,7	5,2	50,0	32,8	5,2	3,4
11	TL8	II	VII	II	16,7	18,5	-	38,9	25,9	-	-
12	TL4A	II	VIII	II	7,1	21,5	7,1	57,2	-	-	7,1
13	TL11B	II	VIII	II	-	12,5	-	50,0	37,5	-	-
14	TL6	II	VIII	II	10,0	16,7	-	50,0	20,0	3,3	-
15	HL47	III	V	I	-	13,5	5,4	54,1	18,9	8,1	-
16	HL16	III	V	II	13,7	29,4	15,8	33,3	3,9	3,9	-
17	HL14	III	VI	I	7,3	-	-	63,4	22,0	7,3	-
18	HL19	III	VI	II	-	22,2	33,4	22,2	22,2	-	-
19	HL45	III	VI	I	4,0	4,0	-	64,7	23,3	4,0	-
20	HL41	III	VII	II	4,2	12,5	4,2	50,0	29,1	-	-
21	HL17	III	VIII	II	11,1	-	44,5	22,2	22,2	-	-
22	HL62	IV	VI	I	1,9	7,7	1,9	52,9	30,8	4,8	-
23	HL64	IV	VII	II	11,9	19,4	13,4	50,8	4,5	-	-
24	HL52	IV	VIII	II	9,1	36,4	12,1	39,4	3,0	-	-
25	PL143	V	V	II	3,0	24,2	6,1	45,5	18,2	3,0	-
26	HL73	V	V	II	4,4	13,0	13,0	34,8	34,8	-	-

Sfârşitul tabelei 19

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehn.	variantele buzelor						
					01	02	03	04	05	06	07
27	HL91	V	VI	I	5,7	16,9	1,9	47,8	24,5	2,5	-
28	PL108	V	VII	II	14,3	14,3	-	28,6	28,6	14,3	-
29	HL95	V	VII	II	4,2	4,2	18,7	39,6	27,1	6,2	-
30	HL29	VI	VI	I	6,6	-	-	66,7	26,7	-	-
31	HL11	VII	V	I	9,1	-	-	90,9	-	-	-
32	HL30	VII	VII	I	3,1	3,1	13,9	61,5	9,2	6,1	3,1
33	HL35	VII	VII	II	7,4	14,7	29,4	16,2	23,5	8,8	-
34	HL34	VII	IX	I	-	8,3	-	58,3	16,7	16,7	-
35	HL12	VII	IX	I	22,2	-	11,1	55,6	11,1	-	-
36	HL32	VII	IX	I	3,3	16,4	52,5	18,0	9,8	-	-
37	HL33	IX	VI	I	-	5,5	-	77,8	16,7	-	-
38	HL39	IX	VI	I	4,4	21,7	-	65,2	8,7	-	-
39	HL43A	IX	IX	II	4,3	21,3	-	54,3	19,1	1,0	-

Tabela 20

Repartizarea variantelor ornamentului ceramicii de tradiţie locală, confecţionată la roată, din aşezarea Hansca după complexe şi unităţi teritoriale (în %)

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele ornamentului					
					01	02	03	05	06	07
1	HL54	I	V	II	40,5	54,3	1,7	-	1,6	1,9
2	HL26	I	VI	II	79,2	4,1	4,1	12,5	-	-
3	HL31	I	VI	I	47,8	41,4	3,6	-	7,2	2
4	HL88	I	VI	I	55,5	32,6	6,9	1,0	4,0	-
5	HL60	I	VII	II	70,2	24,6	1,7	-	3,5	-
6	HL65B	I	VII	II	31,8	60,5	3,5	1,2	1,8	1,2
7	HL27	I	VIII	II	33,3	58,3	-	4,2	4,2	-
8	HL40	I	VIII	II	62,5	37,5	-	-	-	-
9	HL37	I	VIII	II	59,5	30,1	-	-	10,4	-
10	HL85	I	IX	II	55,4	38,1	-	1,8	4,0	0,7
11	TL1	II	VI	I	65,2	30,3	3,0	-	1,5	-
12	TL3	II	VI	I	43,7	33,3	20,7	-	2,5	-
13	TL5	II	VI	I	56,3	32,4	7,6	-	3,7	-
14	TL8	II	VII	II	65,6	28,6	0,3	1,0	4,5	-
15	TL4A	II	VIII	II	48,5	51,5	-	-	-	-
16	TL11B	II	VIII	II	35,9	60,4	-	-	3,7	-
17	TL6	II	VIII	II	48,3	46,3	-	-	5,4	-
18	HL47	III	V	I	21,2	64,6	10,8	0,3	3,1	-
19	HL16	III	V	II	63,3	28,9	1,1	0,8	4,7	1,2
20	HL18	III	VI	I	49,3	31,0	16,9	2,8	-	-
21	HL14	III	VI	I	33,9	48,8	14,6	0,9	1,8	-
22	HL19	III	VI	II	63,0	14,8	14,8	3,7	3,7	-
23	HL45	III	VI	I	45,7	24,4	29,8	-	0,1	-
24	HL41	III	VII	II	52,8	38,7	2,9	0,9	3,8	0,9
25	HL17	III	VIII	II	46,4	42,9	-	1,8	8,9	-
26	HL67B	IV	IV	I	62,0	34,5	3,5	-	-	-

Sfârşitul tabelei 20

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele ornamentului					
					01	02	03	05	06	07
27	HL62	IV	VI	I	40,3	50,0	6,2	-	3,5	-
28	HL64	IV	VII	II	50,4	43,0	2,0	-	4,6	-
29	HL52	IV	VIII	II	33,2	57,1	0,9	0,9	7,9	-
30	PL142	V	V	I	40,8	29,6	11,1	-	18,5	-
31	PL143	V	V	II	64,6	27,2	4,1	-	3,4	0,7
32	HL73	V	V	II	56;1	28,8	10,8	-	4,3	-
33	HL72	V	VI	I	40,0	45,7	2,9	2,9	8,5	-
34	HL91	V	VI	I	55,8	37,7	2,1	0,4	4,0	-
35	HL71	V	VI	I	68,4	24,6	3,5	-	3,5	-
36	PL108	V	VII	II	55,5	25,0	-	5,6	11,1	2,8
37	HL95	V	VII	II	52,8	42,3	1,2	-	3,2	0,5
38	HL29	VI	VI	I	9,1	89,8	1,1	-	-	-
39	HL11	VII	V	I	25,3	31,3	14,5	-	28,9	-
40	HL30	VII	VII	I	17,5	77,7	1,0	-	3,8	-
41	HL35	VII	VII	I	36,5	58,8	1,4	0,3	2,4	0,6
42	HL7	VII	VII	II	37,7	55,2	4,3	-	-	2,8
43	HL34	VII	IX	I	53,5	46,5	-	-	-	-
44	HL12	VII	IX	I	41,5	53,7	-	-	4,8	-
45	HL32	VII	IX	I	57,3	27,8	-	0,2	11,1	3,6
46	HL42	VIII	V	I	64,3	14,3	21,4	-	-	-
47	HL66	VIII	V	I	63,4	17,1	17,1	-	2,4	-
48	HL39	IX	VI	I	59,2	29,2	5,8	3,3	2,5	-
49	HL43A	IX	IX	II	69,7	30,3	-	-	-	-
50	TL1A	XII	VIII	II	54,2	45,8	-	-	-	-

Tabela 21

Repartizarea variantelor degresanţilor ceramicii de tradiţie locală, confecţionată la roată, din aşezarea Hansca după complexe şi grupe cronologice (în %)

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele degresanţilor						
					01	02	03	04	05	06	07
1	HL67B	IV	IV	I	80,5	-	-	2,4	4,9	-	12,2
2	HL54	I	V	II	47,6	10,5	0,2	0,2	15,9	2,5	23,1
3	HL47	III	V	I	59,2	7,6	0,2	0,2	5,3	-	27,5
4	HL16	III	V	II	40,5	1,8	-	0,5	2,2	0,6	54,4
5	PL142	V	V	I	51,9	11,5	5,8	5,8	7,7	-	17,3
6	PL143	V	V	II	41,3	2,8	2,8	1,6	16,2	0,8	34,5
7	HL73	V	V	II	48,4	7,9	1,6	-	5,3	-	36,8
8	HL11	VII	V	I	80,0	17,6	-	-	-	-	2,4
9	HL42	VIII	V	I	73,7	-	5,3	-	10,5	-	10,5
10	HL66	VIII	V	I	68,9	-	11,2	4,4	4,4	11,1	-
11	HL26	I	VI	II	34,5	-	3,5	-	10,3	-	51,7
12	HL31	I	VI	I	82,4	0,6	1,2	2,8	2,4	1,8	8,8
13	HL88	I	VI	I	74,0	5,2	0,8	-	4,5	3,2	12,3
14	TL1	II	VI	I	68,2	-	1,0	-	5,6	-	22,7
15	TL3	II	VI	I	94,4	10,5	2,4	-	-	-	3,2
16	TL5	II	VI	I	86,3	-	0,2	-	0,8	3,2	5,3
17	HL18	III	VI	I	72,3	21,3	2,1	-	-	-	4,3
18	HL14	III	VI	I	75,0	18,0	0,2	0,8	1,0	3,0	2,0
19	HL19	III	VI	II	55,4	7,1	-	-	1,8	12,5	23,3
20	HL45	III	VI	I	80,0	20,0	-	-	-	-	-
21	HL62	IV	VI	I	84,1	-	-	-	1,3	0,8	11,2
22	HL72	V	VI	I	70,0	27,5	2,5	-	-	-	-
23	HL91	V	VI	I	69,7	2,2	0,4	-	2,7	0,8	24,0
24	HL71	V	VI	I	51,7	27,0	5,6	-	6,7	1,1	7,9
25	HL29	VI	VI	I	38,8	14,3	1,0	35,4	5,1	1,3	4,1
26	HL39	IX	VI	I	60,9	16,6	-	0,6	15,4	-	6,5

Sfârşitul tabelei 21

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele degresanților						
					01	02	03	04	05	06	07
27	HL60	I	VII	II	19,4	-	-	-	4,2	-	76,4
28	HL65B	I	VII	II	48,5	3,9	-	1,0	9,5	0,8	36,3
29	TL8	II	VII	II	41,0	0,6	-	0,6	16,6	0,8	36,0
30	HL41	III	VII	II	37,6	8,7	5,8	0,6	2,9	1,1	43,3
31	HL64	IV	VII	II	46,7	2,5	-	0,1	3,0	4,8	39,1
32	PL108	V	VII	II	45,3	-	-	-	13,2	1,9	39,6
33	HL95	V	VII	II	33,3	-	-	0,7	10,5	2,2	51,2
34	HL30	VII	VII	I	72,0	24,1	-	-	-	0,7	3,2
35	HL35	VII	VII	I	35,3	0,4	0,2	-	8,2	1,2	54,7
36	HL7	VII	VII	II	83,6	0,7	-	-	2,1	8,9	4,7
37	HL27	I	VIII	II	59,0	-	-	2,6	-	2,5	35,9
38	HL40	I	VIII	II	35,7	-	-	-	14,3	-	50,0
39	HL37	I	VIII	II	38,6	-	-	-	23,6	0,5	37,3
40	TL4A	II	VIII	II	38,3	5,2	0,7	-	19,1	1,7	38,8
41	TL11B	II	VIII	II	47,4	-	-	-	11,5	-	38,5
42	TL6	II	VIII	II	27,0	3,9	-	-	15,8	-	55,2
43	HL17	III	VIII	II	44,4	1,4	-	2,8	6,9	2,8	41,7
44	HL52	IV	VIII	II	49,5	7,6	-	1,6	2,9	0,4	40,8
45	TL1A	XII	VIII	II	26,9	-	-	-	32,1	-	41,0
46	HL85	I	IX	II	47,9	2,5	-	1,0	10,0	1,0	37,6
47	HL34	VII	IX	I	61,2	4,5	-	-	3,0	9,0	22,3
48	HL12	VII	IX	I	93,0	3,0	-	-	1,0	2,0	1,0
49	HL32	VII	IX	I	67,7	8,1	0,3	-	8,6	1,3	14,0
50	HL43A	IX	IX	II	19,6	0,7	-	0,7	22,8	1,3	54,9

Tabela 22

Repartizarea variantelor buzelor ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca după complexe și grupe cronologice (în %)

nr. d/o	nr. constr.	nr. unit. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele buzelor						
					01	02	03	04	05	06	07
1	HL54	I	V	II	-	21,7	-	38,3	38,3	1,7	-
2	HL47	III	V	I	-	13,5	5,4	54,1	18,9	8,1	-
3	HL16	III	V	II	13,7	29,4	15,8	33,3	3,9	3,9	-
4	PL143	V	V	II	3,0	24,2	6,1	45,5	18,2	3,0	-
5	HL73	V	V	II	4,4	13,0	13,0	34,8	34,8	-	-
6	HL11	VII	V	I	9,1	-	-	90,9	-	-	-
7	HL26	I	VI	II	-	14,3	-	57,1	14,3	14,3	-
8	HL31	I	VI	I	-	-	-	83,3	16,7	-	-
9	HL88	I	VI	I	-	7,7	-	69,2	19,2	3,9	-
10	TL1	II	VI	I	-	14,2	4,8	61,9	19,1	-	-
11	TL3	II	VI	I	-	-	-	33,3	66,7	-	-
12	TL5	II	VI	I	1,7	1,7	5,2	50,0	32,8	5,2	3,4
13	HL14	III	VI	I	7,3	-	-	63,4	22,0	7,3	-
14	HL19	III	VI	II	-	22,2	33,4	22,2	22,2	-	-
15	HL45	III	VI	I	4,0	4,0	-	64,7	23,3	4,0	-
16	HL62	IV	VI	I	1,9	7,7	1,9	52,9	30,8	4,8	-
17	HL91	V	VI	I	5,7	16,9	1,9	47,8	24,5	2,5	-
18	HL29	VI	VI	I	6,6	-	-	66,7	26,7	-	-
19	HL33	IX	VI	I	-	5,5	-	77,8	16,7	-	-
20	HL39	IX	VI	I	4,4	21,7	-	65,2	8,7	-	-
21	HL65B	I	VII	II	5,4	8,9	-	33,9	48,2	3,6	-
22	TL8	II	VII	II	16,7	18,5	-	38,9	25,9	-	-
23	HL41	III	VII	II	4,2	12,5	4,2	50,0	29,1	-	-
24	HL64	IV	VII	II	11,9	19,4	13,4	50,8	4,5	-	-
25	PL108	V	VII	II	14,3	14,3	-	28,6	28,6	14,3	-
26	HL95	V	VII	II	4,2	4,2	18,7	39,6	27,1	6,2	-

Sfîrşitul tabelei 22

nr. c/o	nr. crt.	nr. unit. teri.	nr. grup. crono.	nr. grup. tehno.	Variantele						
					01	02	03	04	05	06	07
27	HL30	VII	VII	I	3,1	3,1	13,9	61,5	9,2	6,1	3,1
28	HL35	VII	VII	II	7,4	14,7	29,4	16,2	23,5	8,8	-
29	HL37	I	VIII	II	9,7	12,9	-	38,7	38,7	-	-
30	TL4A	II	VIII	II	7,1	21,5	7,1	57,2	-	-	7,1
31	TL11B	II	VIII	II	-	12,5	-	50,0	37,5	-	-
32	TL6	II	VIII	II	10,0	16,7	-	50,0	20,0	3,3	-
33	HL17	III	VIII	II	11,1	-	44,5	22,2	22,2	-	-
34	HL52	IV	VIII	II	9,1	36,4	12,1	39,4	3,0	-	-
35	HL85	I	IX	II	4,8	19,3	4,8	43,4	22,9	4,8	-
36	HL34	VII	IX	I	-	8,3	-	58,3	16,7	16,7	-
37	HL12	VII	IX	I	22,2	-	11,1	55,6	11,1	-	-
38	HL32	VII	IX	I	3,3	16,4	52,5	18,0	9,8	-	-
39	HL43A	IX	IX	II	4,3	21,3	-	54,3	19,1	1,0	-

Tabela 23

Repartizarea variantelor ornamentului ceramicii de tradiție locală, confecționată la roată, din așezarea Hansca după complexe și grupe cronologice (în %)

nr. c/o	nr. crt.	nr. unit. teri.	nr. grup. crono.	nr. grup. tehno.	Variantele ornamentului					
					01	02	03	04	05	06
1	HL67B	IV	IV	I	62,0	34,5	3,5	-	-	-
2	HL54	I	V	II	40,5	54,3	1,7	-	1,6	1,9
3	HL47	III	V	I	21,2	64,6	10,8	0,3	3,1	-
4	HL16	III	V	II	63,3	28,9	1,1	0,8	4,7	1,2
5	PL142	V	V	I	40,8	29,6	11,1	-	18,5	-
6	PL143	V	V	II	64,6	27,2	4,1	-	3,4	0,7
7	HL73	V	V	II	56,1	28,8	10,8	-	4,3	-
8	HL11	VII	V	I	25,3	31,3	14,5	-	28,9	-
9	HL42	VIII	V	I	64,3	14,3	21,4	-	-	-
10	HL66	VIII	V	I	63,4	17,1	17,1	-	2,4	-
11	HL26	I	VI	II	79,2	4,1	4,1	12,5	-	-
12	HL31	I	VI	I	47,8	41,4	3,6	-	7,2	2
13	HL88	I	VI	I	55,5	32,6	6,9	1,0	4,0	-
14	TL1	II	VI	I	65,2	30,3	3,0	-	1,5	-
15	TL3	II	VI	I	43,7	33,3	20,7	-	2,5	-
16	TL5	II	VI	I	56,3	32,4	7,6	-	3,7	-
17	HL18	III	VI	I	49,3	31,0	16,9	2,8	-	-
18	HL14	III	VI	I	33,9	48,8	14,6	0,9	1,8	-
19	HL19	III	VI	II	63,0	14,8	14,8	3,7	3,7	-
20	HL45	III	VI	I	45,7	24,4	29,8	-	0,1	-
21	HL62	IV	VI	I	40,3	50,0	6,2	-	3,5	-
22	HL72	V	VI	I	40,0	45,7	2,9	2,9	8,5	-
23	HL91	V	VI	I	55,8	37,7	2,1	0,4	4,0	-
24	HL71	V	VI	I	68,4	24,6	3,5	-	3,5	-
25	HL29	VI	VI	I	9,1	89,8	1,1	-	-	-
26	HL39	IX	VI	I	59,2	29,2	5,8	3,3	2,5	-

Sfîrşitul tabelei 23

nr. d/o	nr. constr.	nr. inh. terit.	nr. grup. cronol.	nr. grup. tehnol.	Variantele ornamentului					
					01	02	03	04	05	06
27	HL60	I	VII	II	70,2	24,6	1,7	-	3,5	-
28	HL65B	I	VII	II	31,8	60,5	3,5	1,2	1,8	1,2
29	TL8	II	VII	II	65,6	28,6	0,3	1,0	4,5	-
30	HL41	III	VII	II	52,8	38,7	2,9	0,9	3,8	0,9
31	HL64	IV	VII	II	50,4	43,0	2,0	-	4,6	-
32	PL108	V	VII	II	55,5	25,0	-	5,6	11,1	2,8
33	HL95	V	VII	II	52,8	42,3	1,2	-	3,2	0,5
34	HL30	VII	VII	I	17,5	77,7	1,0	-	3,8	-
35	HL35	VII	VII	I	36,5	58,8	1,4	0,3	2,4	0,6
36	HL74	VII	VII	II	37,7	55,2	4,3	-	-	2,8
37	HL27	I	VIII	II	33,3	38,3		4,2	4,2	-
38	HL40	I	VIII	II	62,5	37,5	-	-	-	-
39	HL37	I	VIII	II	59,5	30,1	-	-	10,4	-
40	TL4A	II	VIII	II	48,5	51,5	-	-	-	-
41	TL11B	II	VIII	II	35,9	60,4	-	-	3,7	-
42	TL6	II	VIII	II	48,3	46,3	-	-	5,4	-
43	HL17	III	VIII	II	46,4	42,9	-	1,8	8,9	-
44	HL52	IV	VIII	II	33,2	57,1	0,9	0,9	7,9	-
45	TL1A	XII	VIII	II	54,2	45,8	-	-	-	-
46	HL85	I	IX	II	55,4	38,1	-	1,8	4,0	0,7
47	HL34	VII	IX	I	53,5	46,5	-	-	-	-
48	HL12	VII	IX	I	41,5	53,7	-	-	4,8	-
49	HL32	VII	IX	I	57,3	27,8	-	0,2	11,1	3,6
50	HL43A	IX	IX	II	69,7	30,3	-	-	-	-

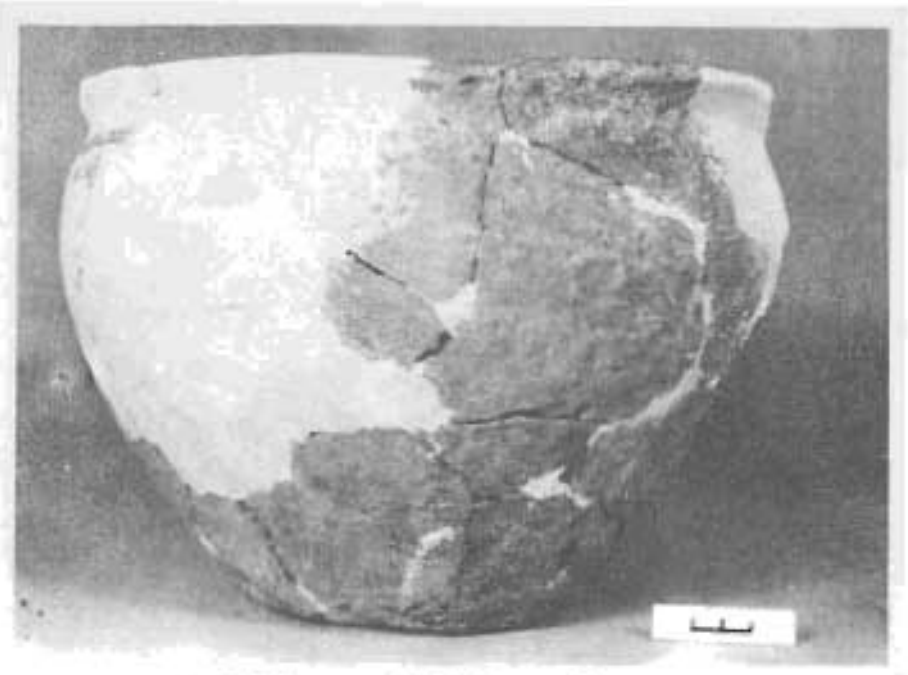

Oală-borcan, sec.V—VI. Aşezarea Hansca.

Fibulă din bronz, sec.VII—VIII. Aşezarea Hansca.

Oală-borcan, sec.IX. Aşezarea Hansca.

31 Comanda nr. 31592

Oale-borcane, sec.X—XI. Agezarea Hansca.

Oale-borcane, sec.X—XI. Agezarea Hansca.

Oale-borcane, sec.X—XII. Agezarea Hansca.

Oale-borcane, sec.XI—XII. Agezarea Hansca.

Oală-borcan, sec.X—XI. Aşezarea Hansca.

Oală-borcan, sec.X—XI. Aşezarea Hansca.

Oală-borcan, sec.X—XII. Aşezarea Hansca.

Amforă bizantină, sec.XII—XIII. Aşezarea Cîgîrleni.

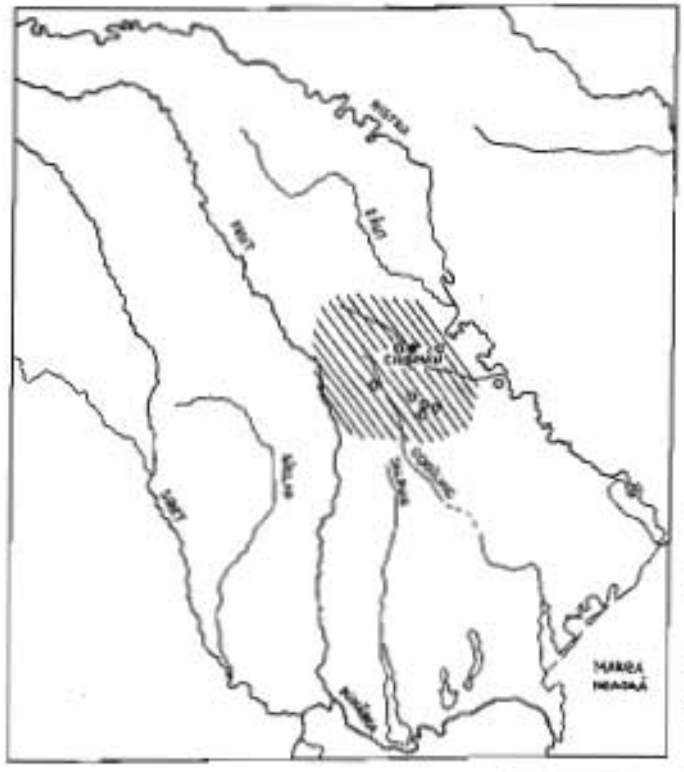

Fig. 1. Harta monumentelor arheologice din regiunea centrală a spaţiului Pruto-Nistrian.

Fig. 2. Planul aşezării Hansca.
1 — suprafaţa aşezării; 2 — cimitirul Hansca-Căpriţa (sec.X—XII); 3 — cimitirul Hansca-Limbari (sec.XII—XIV); 4 — suprafaţa cercetată prin investigaţii arheologice.

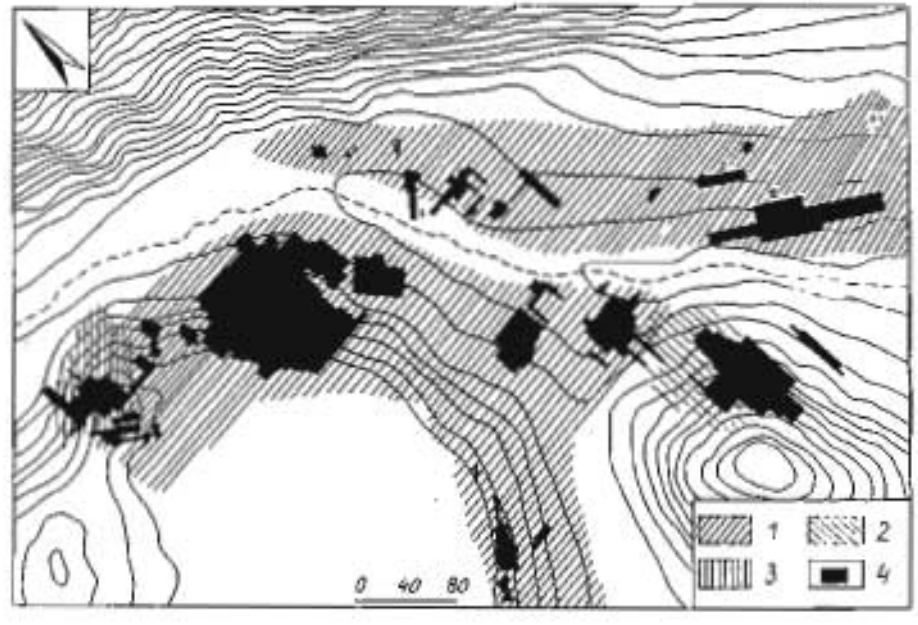

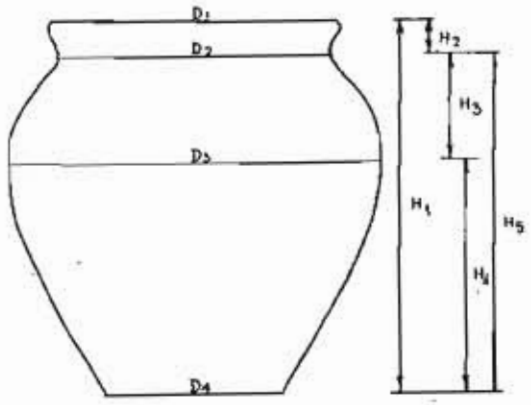

Fig. 3. Parametrii vaselor de ceramică.

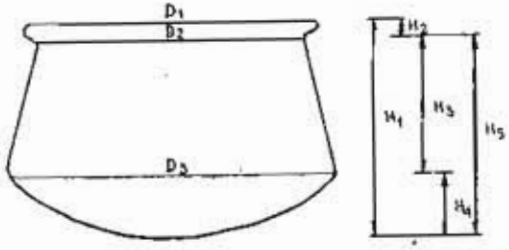

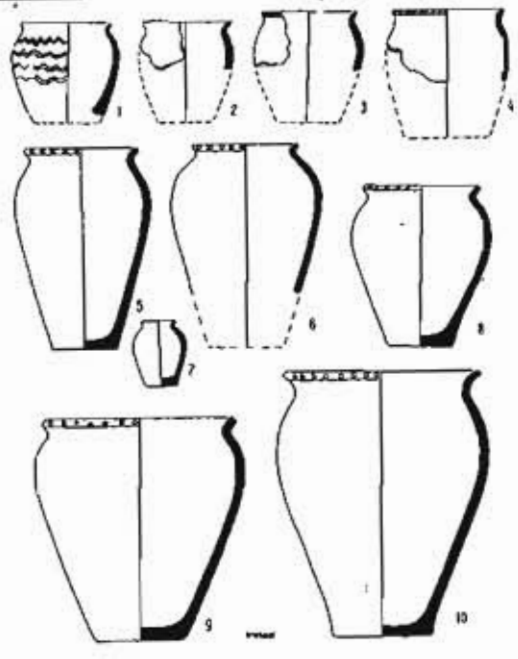

Fig. 4. Oale-borcane confecționate manual și pe o roată primitivă.
1 — tipul I, clasa II;
2—4 — tipul I, clasa II;
5—7 — tipul II, clasa I;
8—10 — tipul III, clasa I;
1—4, 7—9 — Hansca;
5 — Mălăeștii Vechi;
6, 10 — Braniște I.

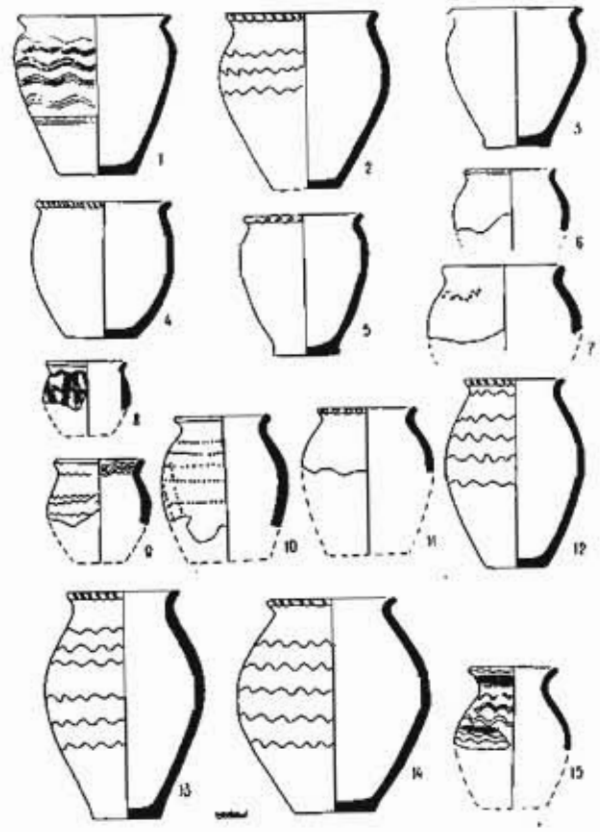

Fig. 5. Oale-borcane confecționate manual și pe o roată primitivă.
1 — tipul II, clasa II;
2—5 — tipul IV, clasa I;
6—7 — tipul V, clasa I;
8—9 — tipul VI, clasa I;
10 — tipul III, clasa II;
11 — tipul VII, clasa I;
12—14 — tipul VIII, clasa I; 15 — tipul IV, clasa II; 1,5—11,15 — Hansca; 2,4,12—14 — Cobusca-Veche;
3 — Braniște I.

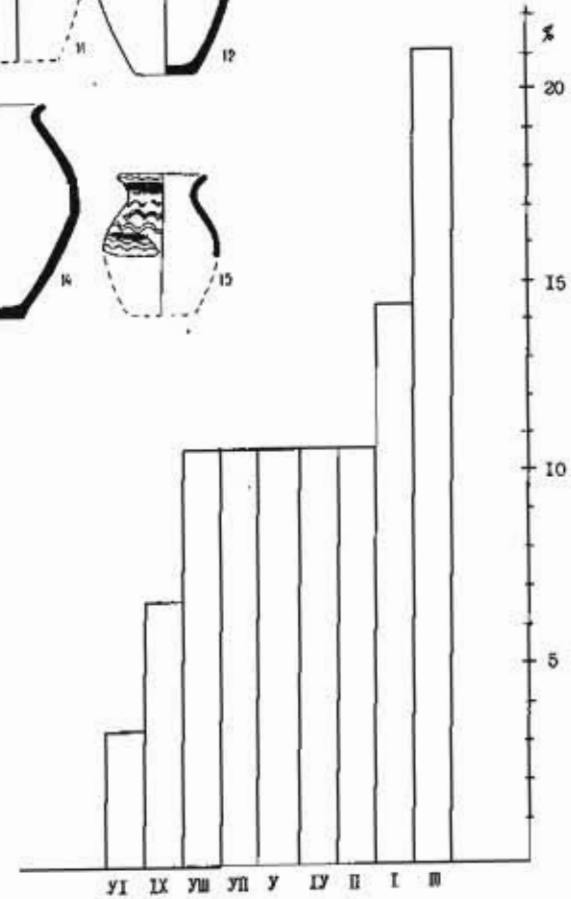

Fig. 6. Reprezentarea grafică a corelației tipurilor oalelor-borcane confecționate manual.

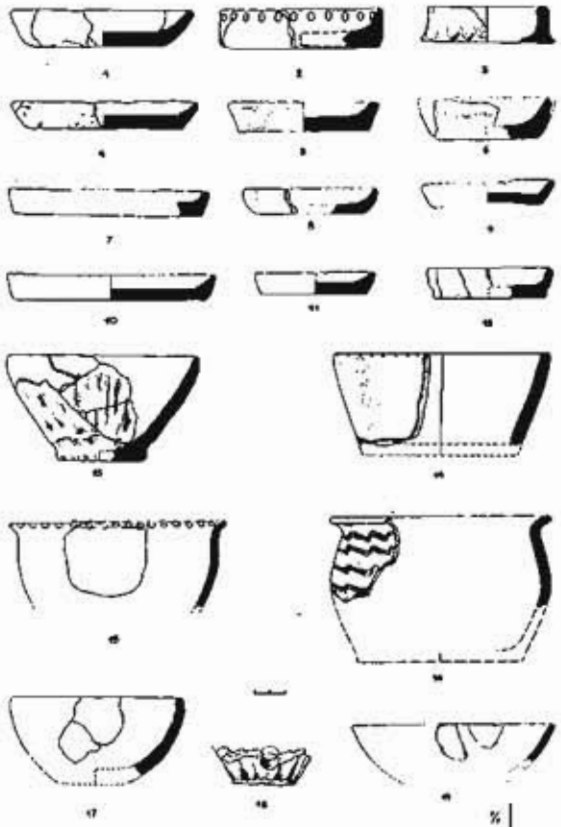

Fig. 7. Vase confecționate manual. (Clasa I). Tipsii: 2,3 — tipul I; 12 — tipul II; 1,4—11 — tipul III; Strachini: 13,14 — tipul I; 17,19 — tipul II; 15,16 — tipul III; Vas-metalurgic: 18; 1—18 — Hansca.

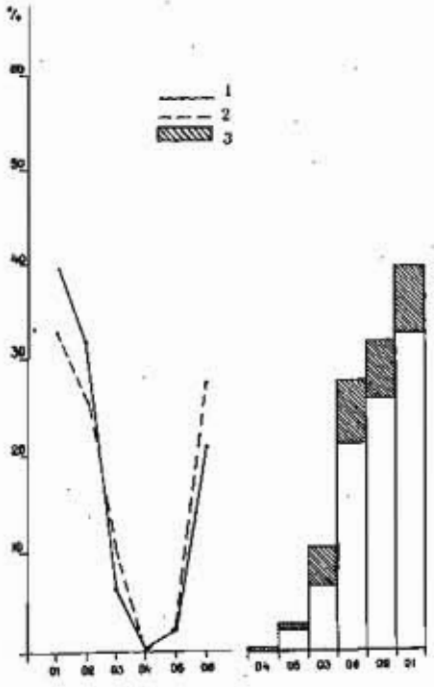

Fig. 9. Reprezentarea grafică a distribuirii variantelor ornamentului ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca după ponderea lor (în %).

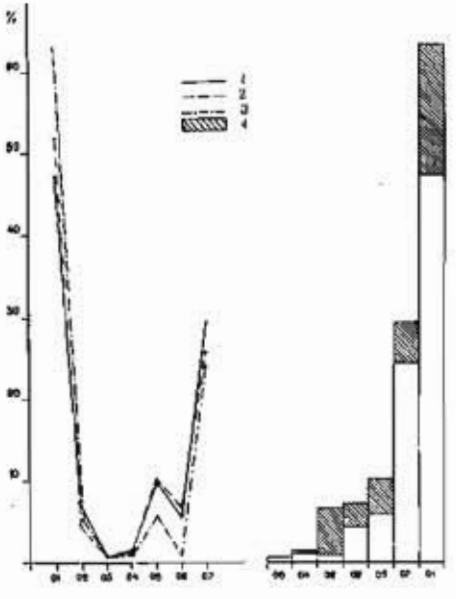

Fig. 8. Reprezentarea grafică a distribuirii variantelor degresanților ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca după ponderea lor (în %).

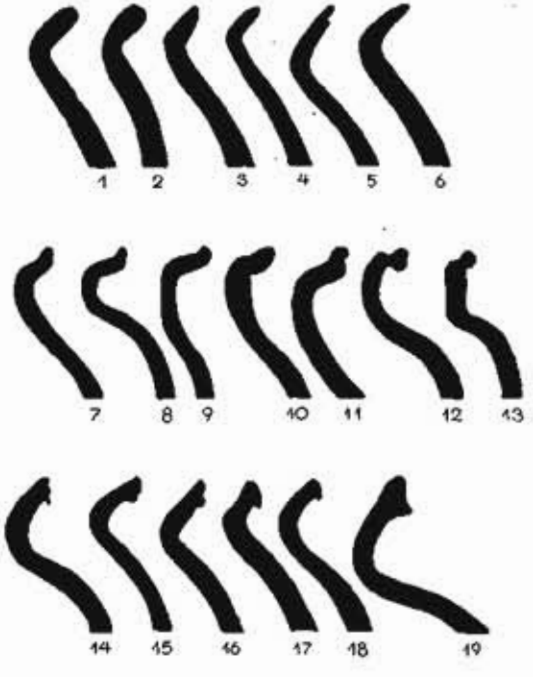

Fig. 10. Variantele buzelor ceramicii autohtone confecționată pe roată. 1—6 — var. 1; 7—13 — var. 2; 14—19 — var. 3.

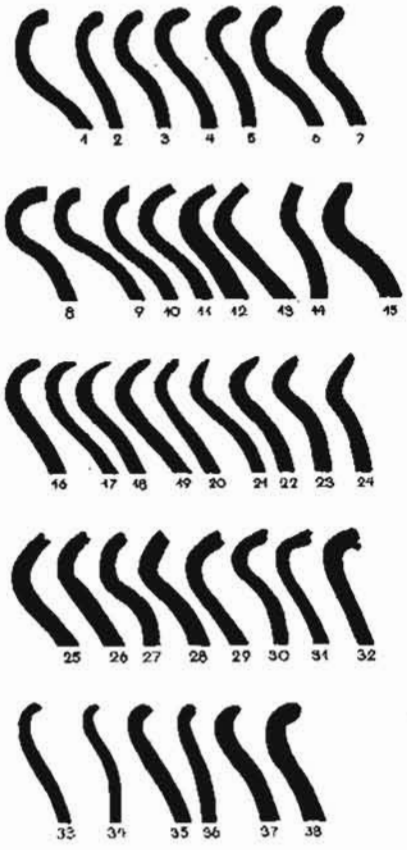

Fig. 11. Variantele buzelor ceramicii autohtone confecționată pe roată.
1—38 — var. 4.

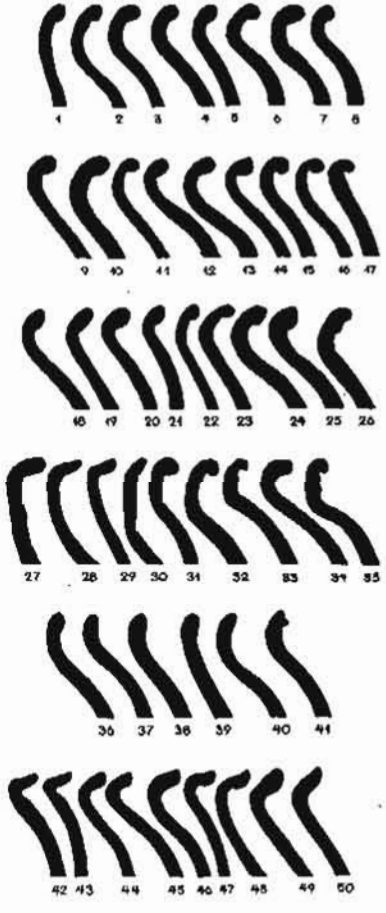

Fig. 12. Variantele buzelor ceramicii autohtone confecționată pe roată.
1—26 — var. 5; 27—35 — var. 6;
36—41 — var. 7; 42—50 — var. 8.

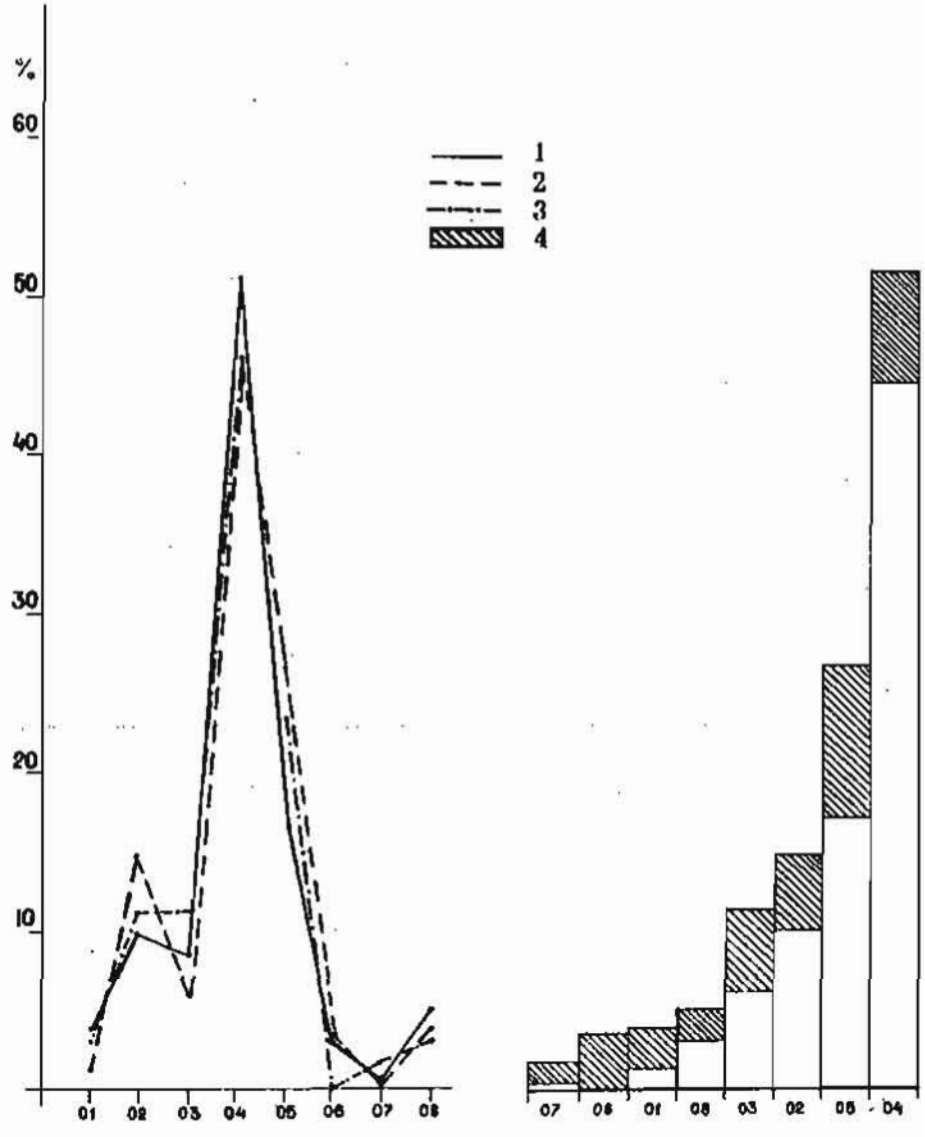

Fig. 13. Reprezentarea grafică a variantelor buzelor ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca după ponderea lor (în %).

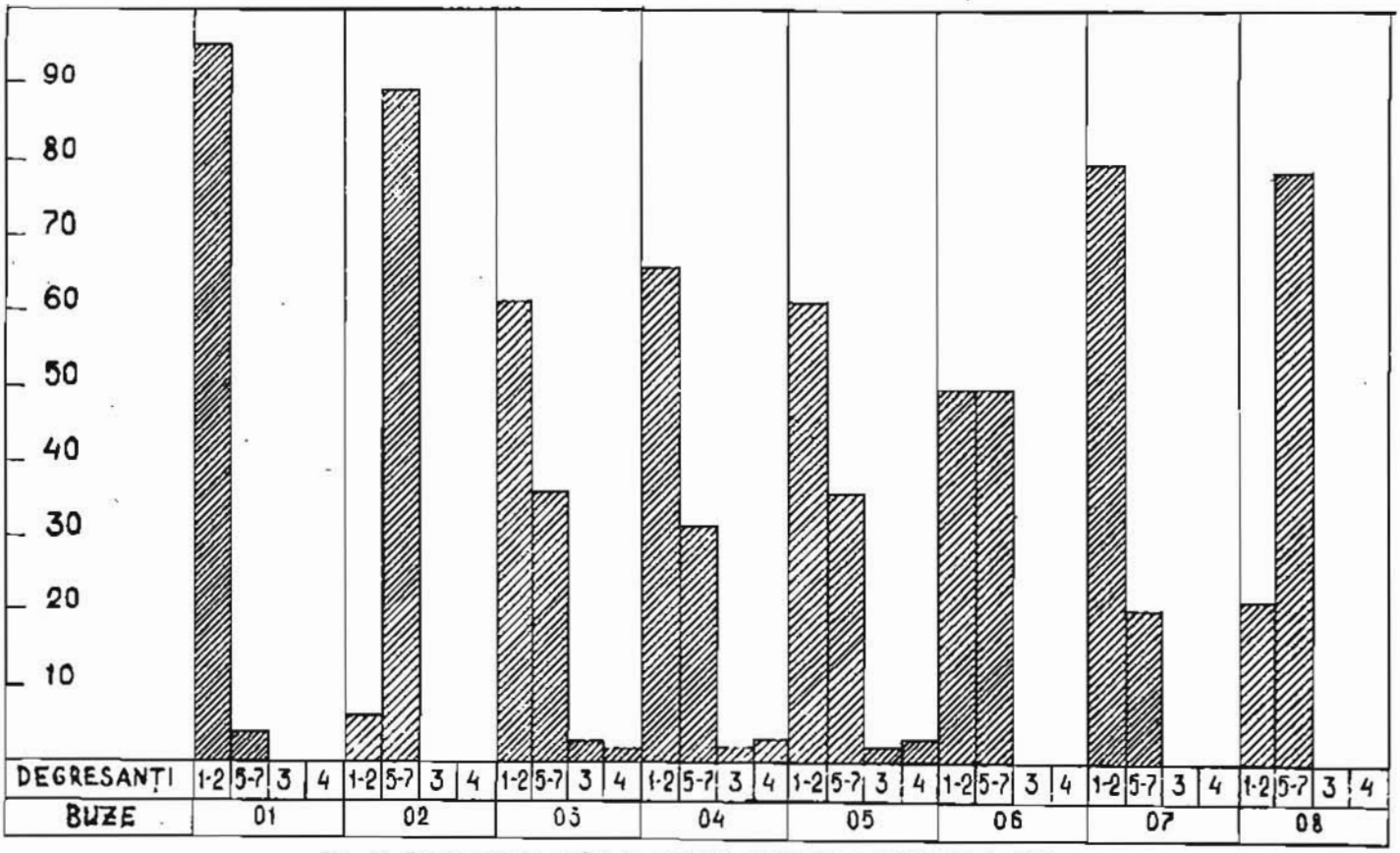

Fig. 14. Reprezentarea grafică a corelației cantitative a variantelor buzelor cu degresanții ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca.

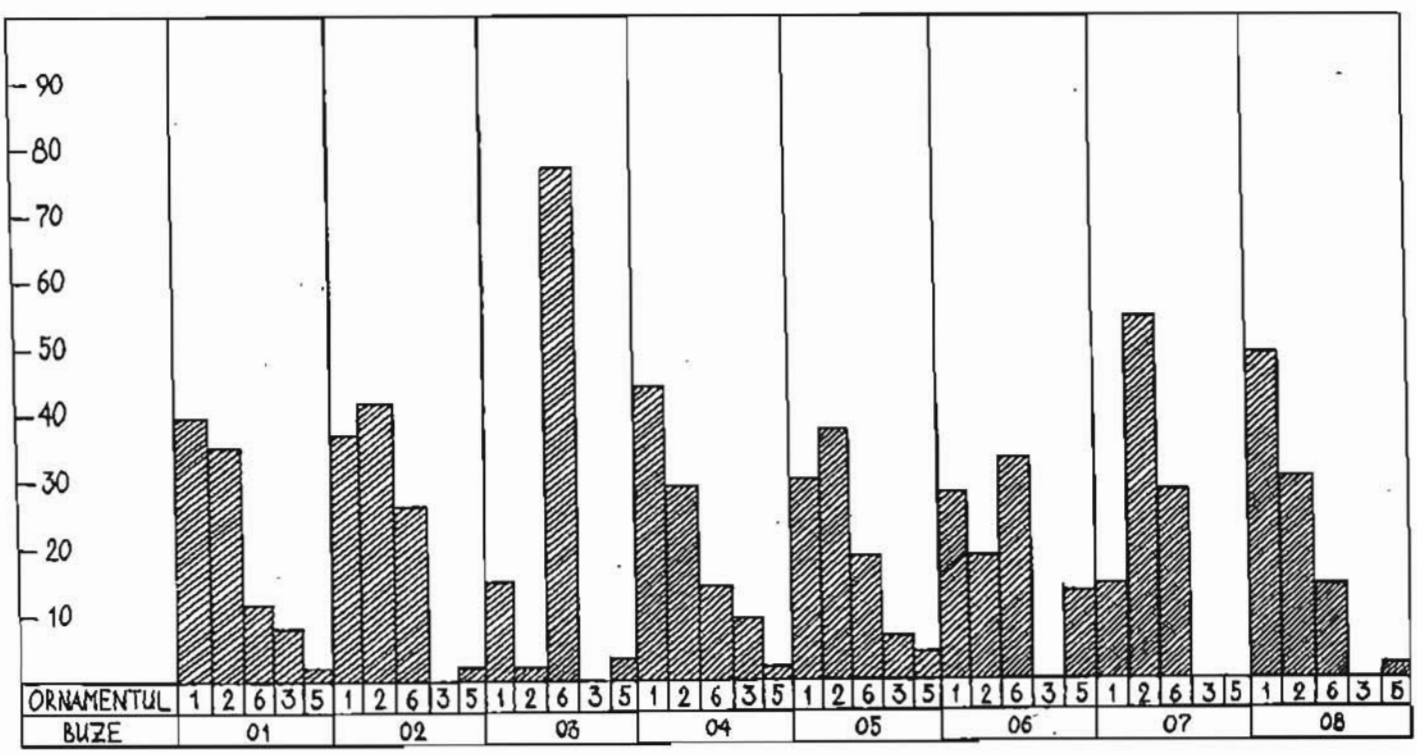

Fig. 15. Reprezentarea grafică a corelației cantitative a variantelor buzelor cu ornamentul ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca.

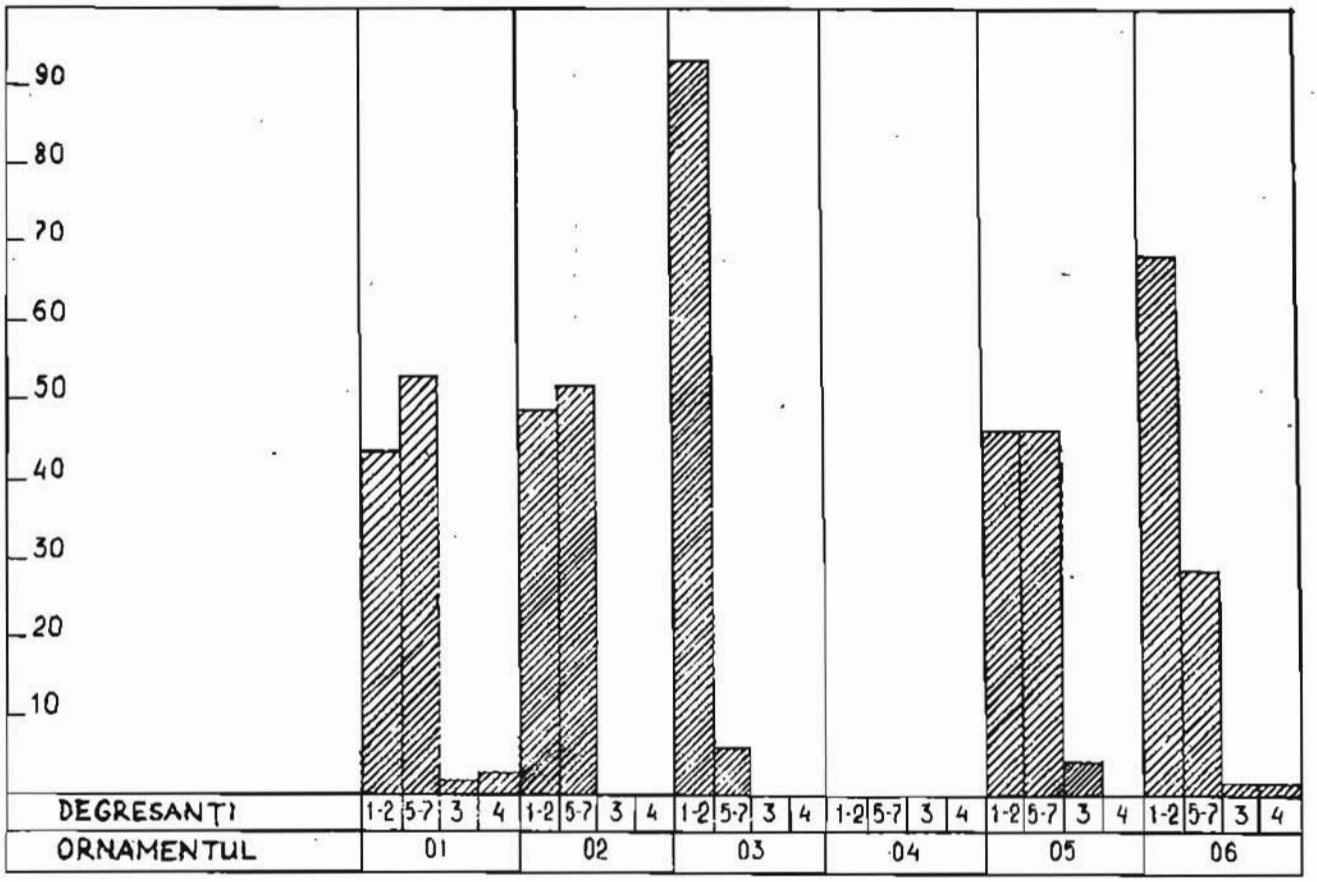

Fig. 16. Repartizarea grafică a corelației cantitative a variantelor ornamentului cu degresanții ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca.

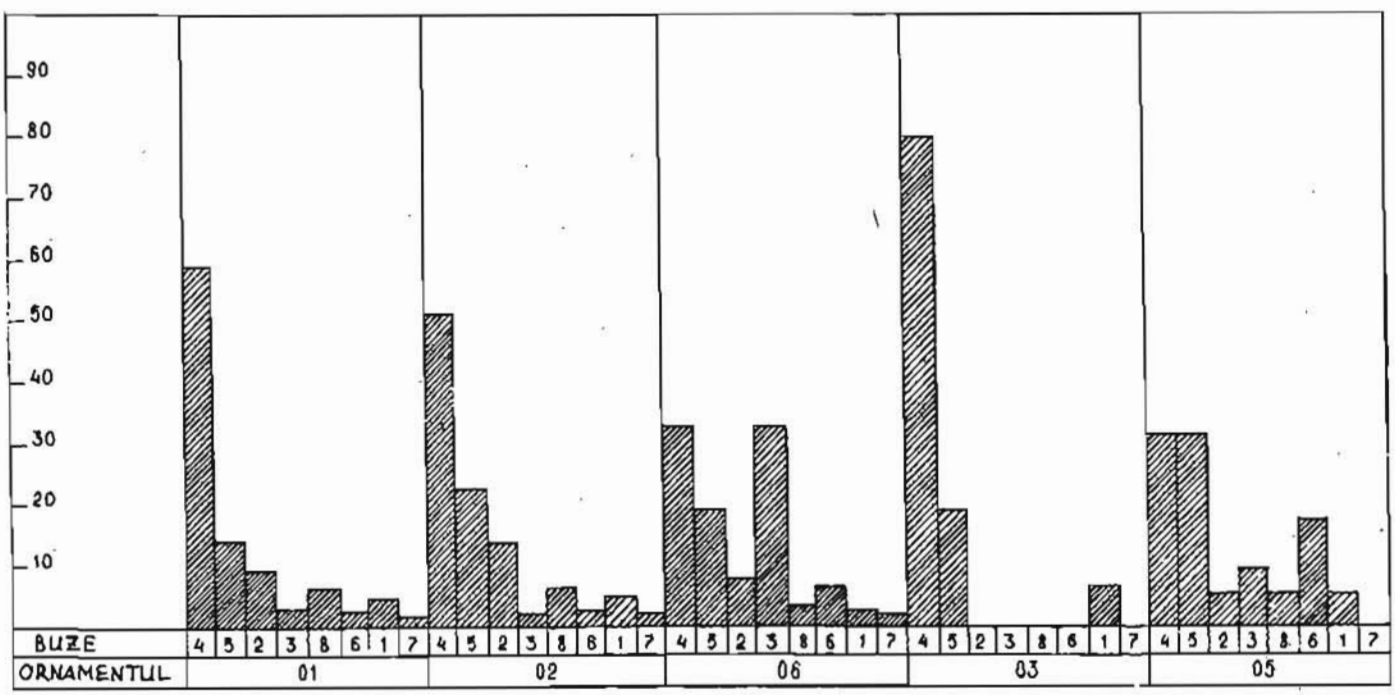

Fig. 17. Repartizarea grafică a corelației cantitative a variantelor ornamentului cu buzele ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca.

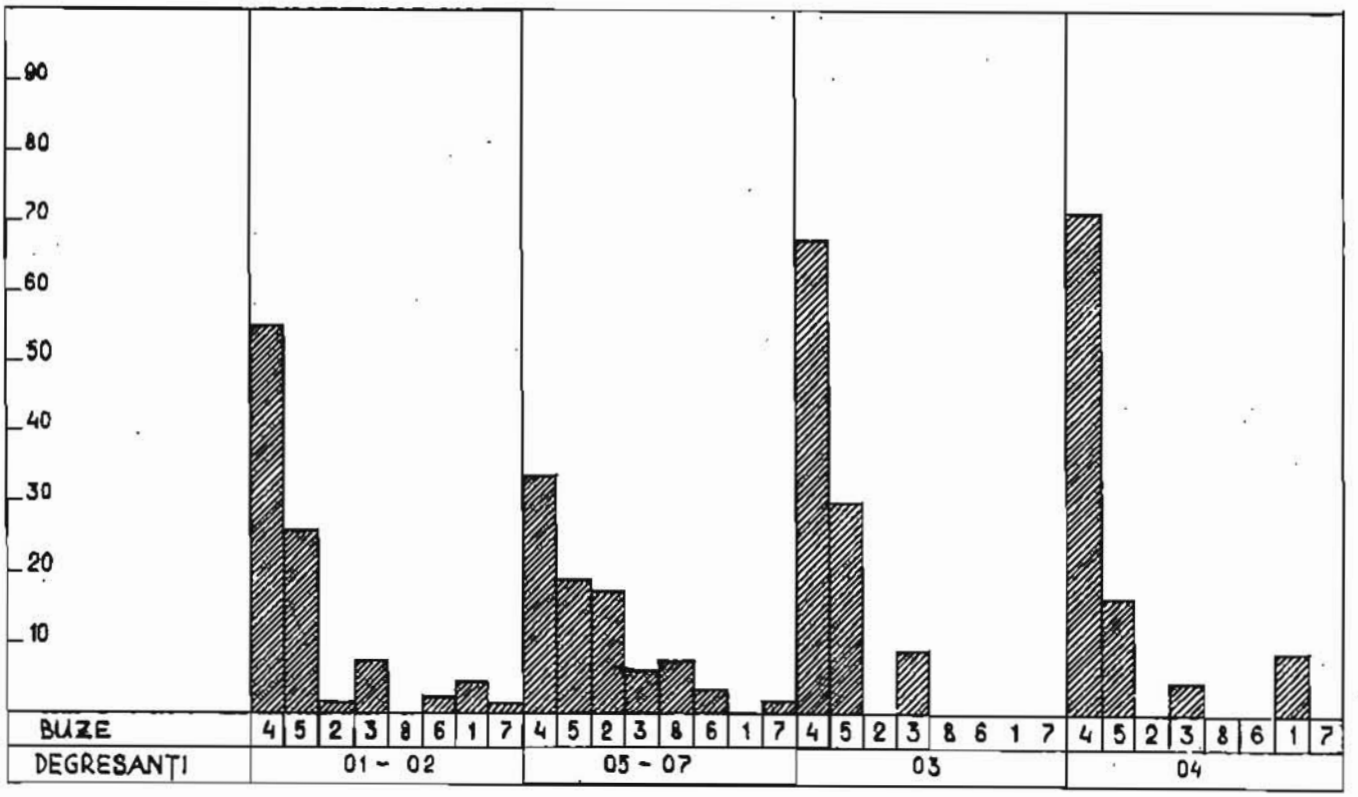

Fig. 18. Repartizarea grafică a corelației cantitative a variantelor degresanților cu buzele ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca.

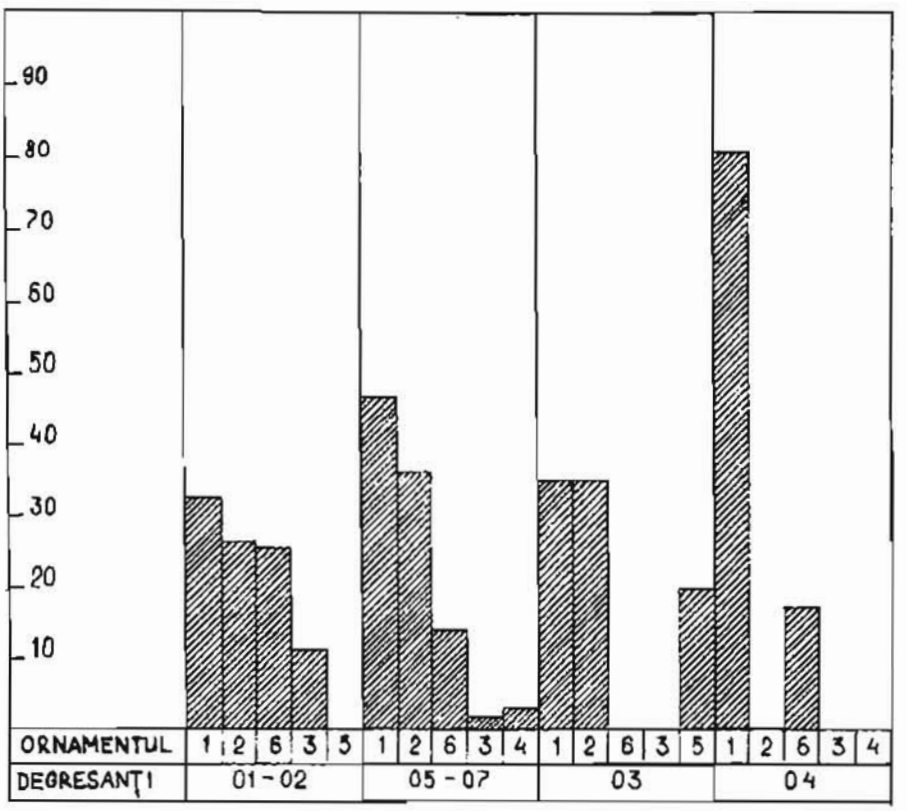

Fig. 19. Repartizarea grafică a corelației variantelor degresanților cu ornamentul ceramicii autohtone confecționată pe roată din așezarea Hansca.

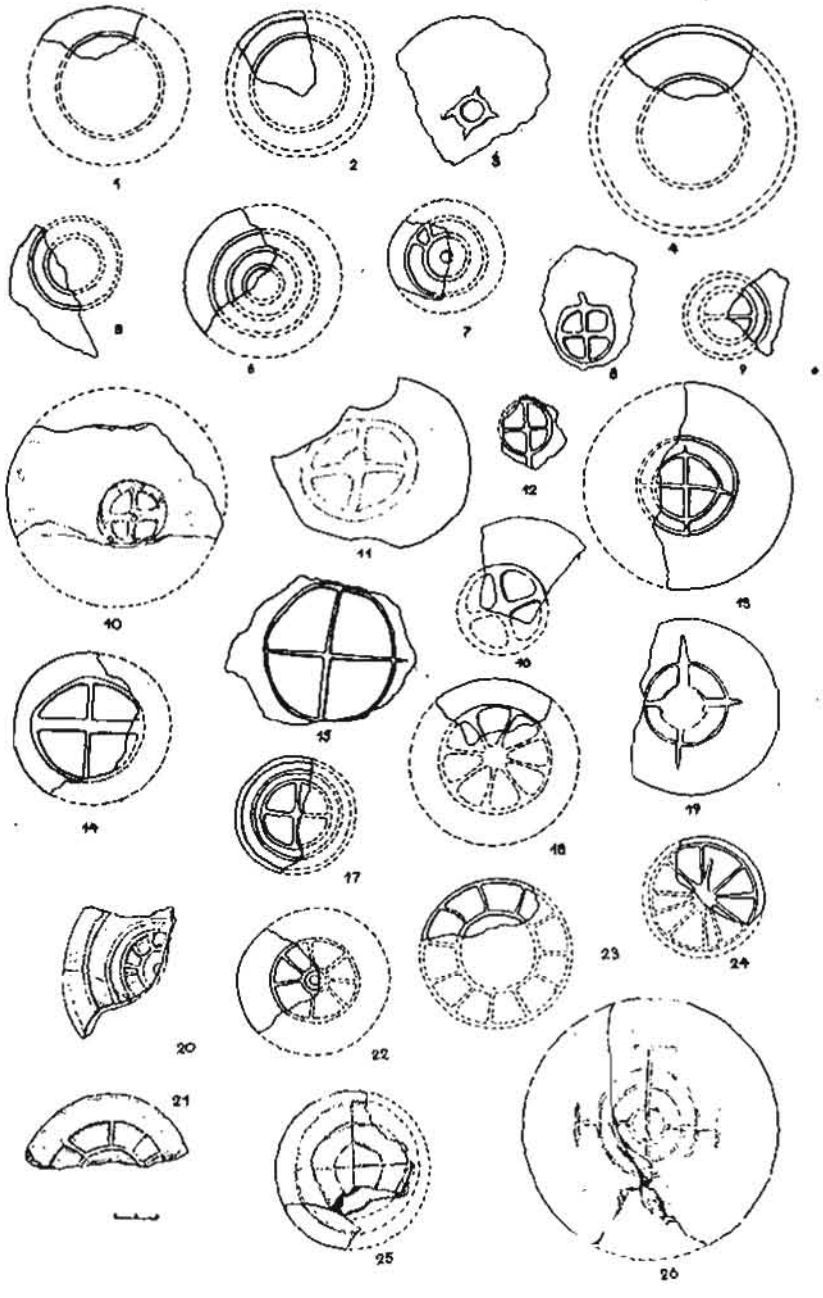

Fig. 20. Ştampile de pe fundurile vaselor autohtone confecţionate pe roată din aşezarea Hansca. 1—26 — var. 1.

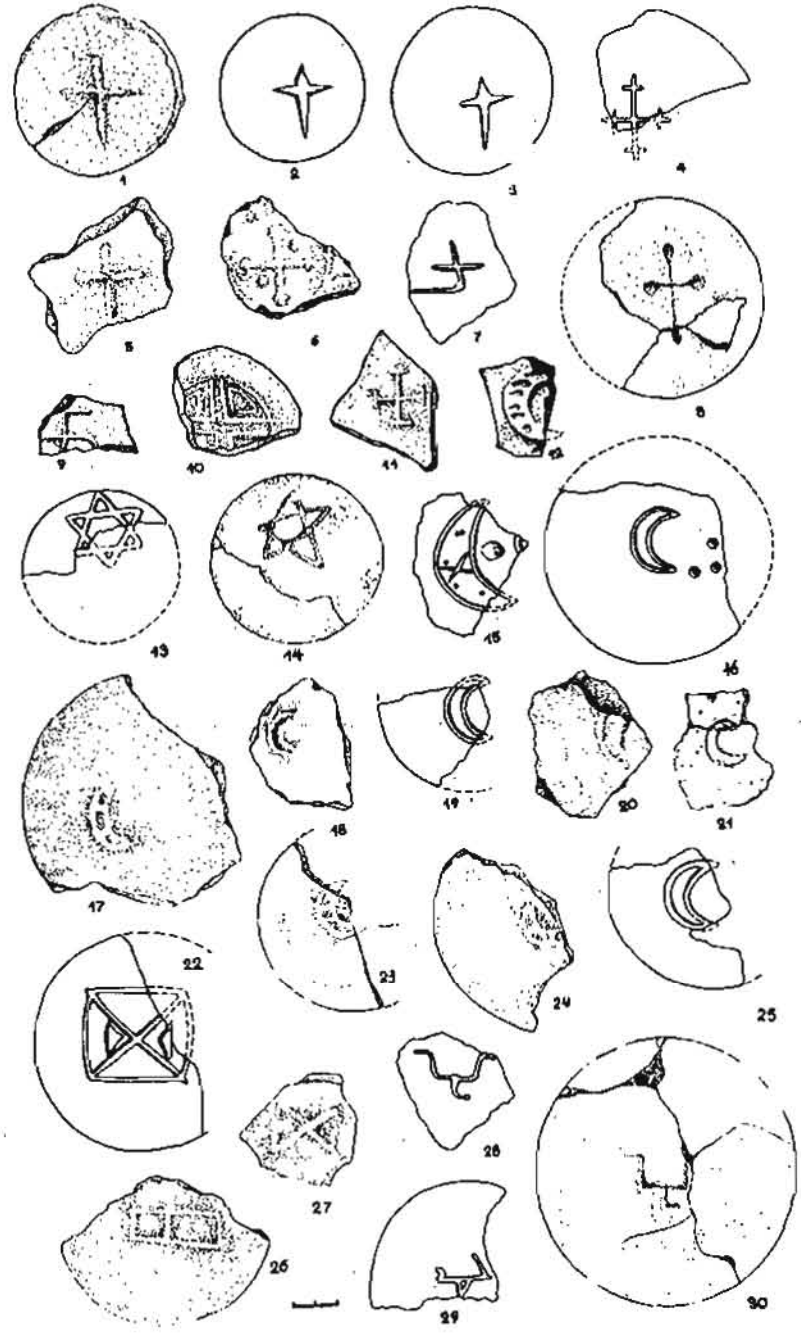

Fig. 21. Ştampile de pe fundurile vaselor autohtone confecţionate pe roată din aşezarea Hansca. 1—11 — var. 2; 13,14 — var. 3; 12,15—21,23—25 — var. 4; 22—27 — var. 5; 28—30 — var. 8.

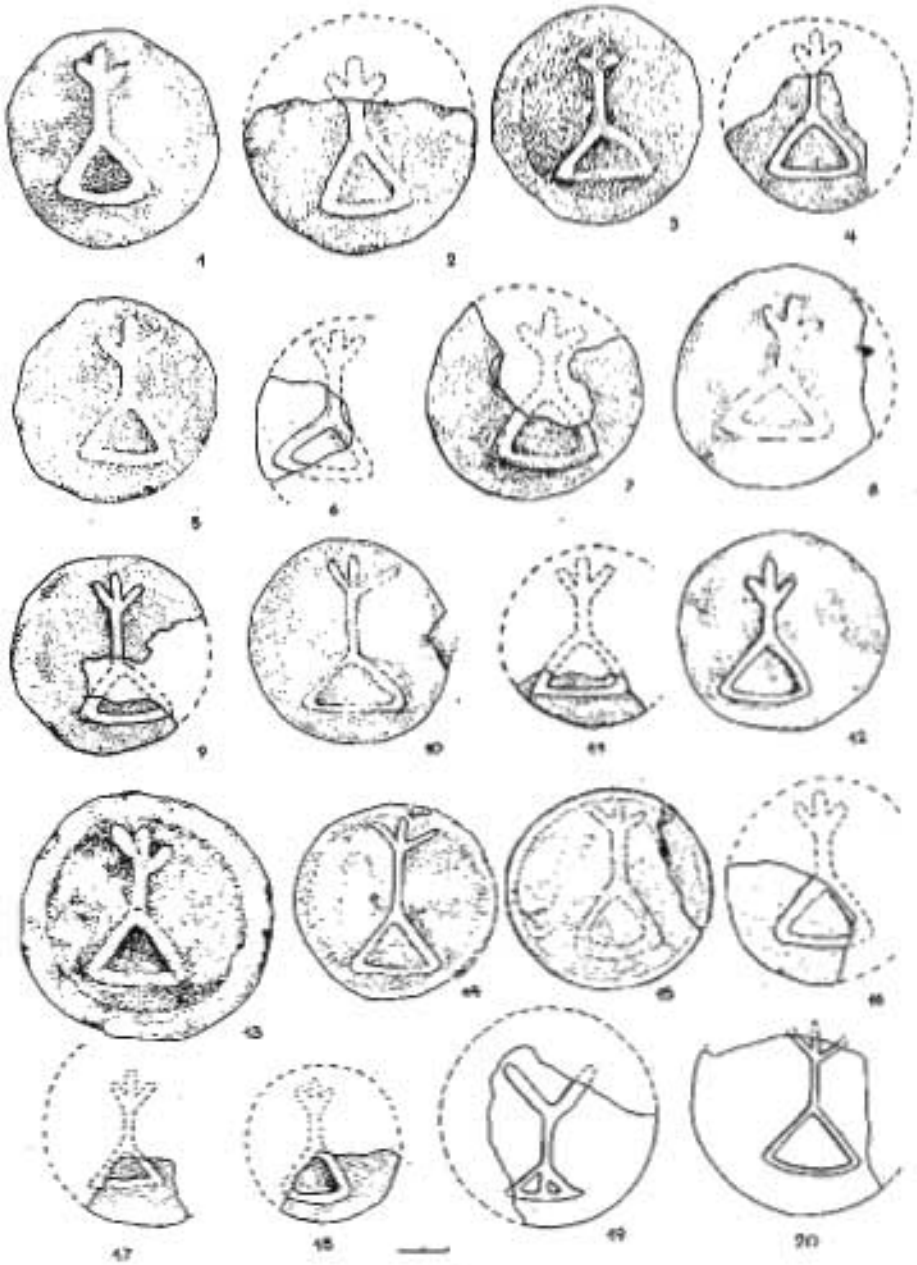

Fig. 22. Ştampile de pe fundurile vaselor autohtone confecţionate pe roată din aşezarea Hansca. 1—20 — var. 7.

Fig. 23. Oale-borcane de factură autohtonă confecţionate pe roată din aşezarea Hansca (clasa IV). 1—3,9—15,18—20 — grupa I, secţia I (1—3 — tipul I, 9—15 — tipul II,18—20 — tipul III); 4—8,16—17 — grupa I, secţia II (4—8 — tipul I, 16—17 — tipul II).

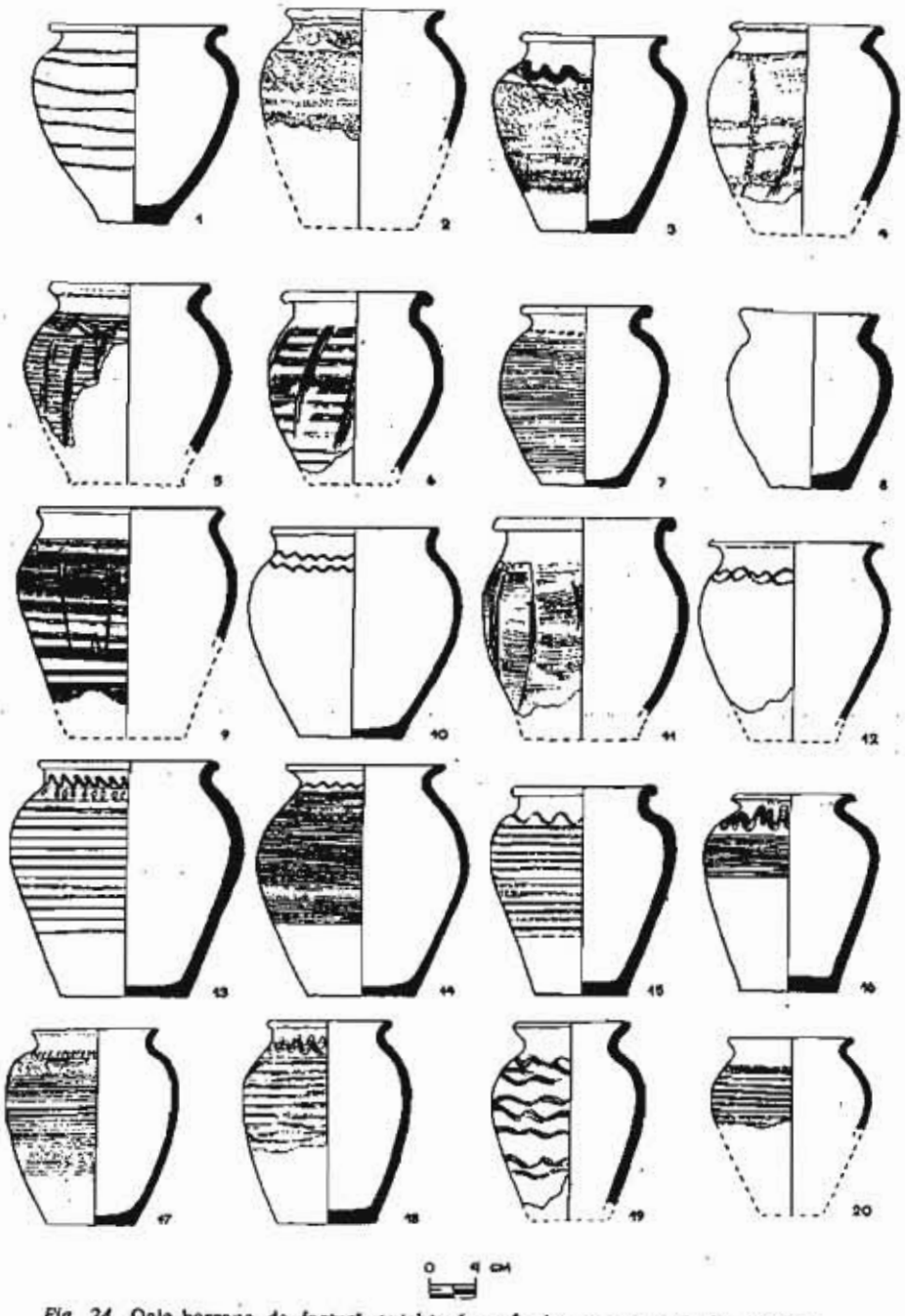

Fig. 24. Oale-borcane de factură autohtonă confecționate pe roată din așezarea Hansca (clasa a IV-a, secția I, grupa I). 1 — tipul I; 2—8 — tipul V; 9—14 — tipul VI; 15—20 — tipul VII.

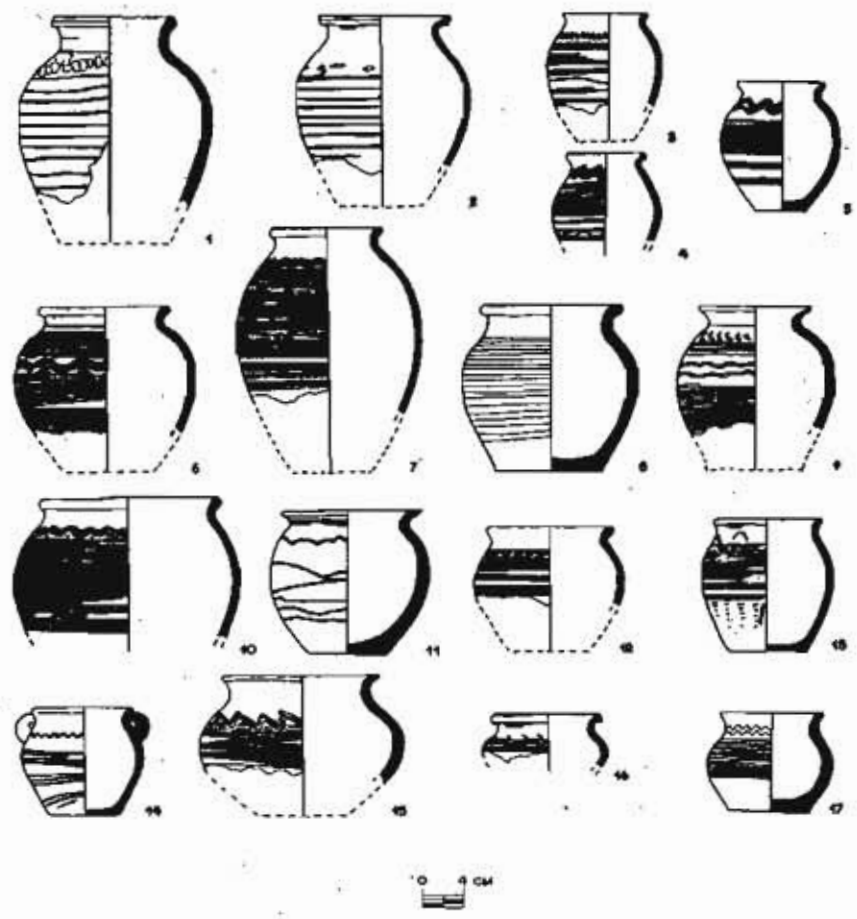

Fig. 25. Oale-borcane de factură autohtonă confecționate pe roată din așezarea Hansca (clasa a IV-a). 1,7,10,12,13,14,16,17 — grupa I, secția I (1 — tipul VIII, 7 — tipul IX, 10,12,13,17 — tipul XI, 14 — tipul XII, 16 — tipul XIII); 9 — grupa II, secția I, tipul I; 2—5,6,8 — grupa I, secția II (2—5 — tipul III, 6,8 — tipul IV); 11,15 — grupa II, secția II (11 — tipul I, 15 — tipul II).

Fig. 26. Repartizarea grafică a tipurilor oalelor-borcane de factură autohtonă confecționate la roată (clasa IV, secția I, grupa I) din așezarea Hansca.

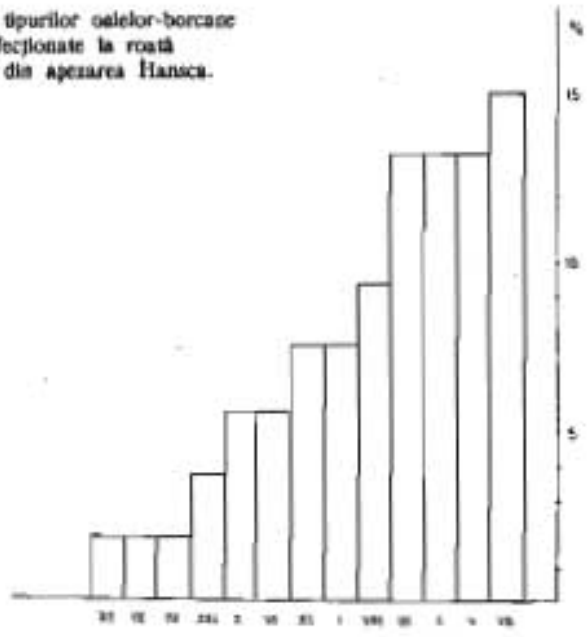

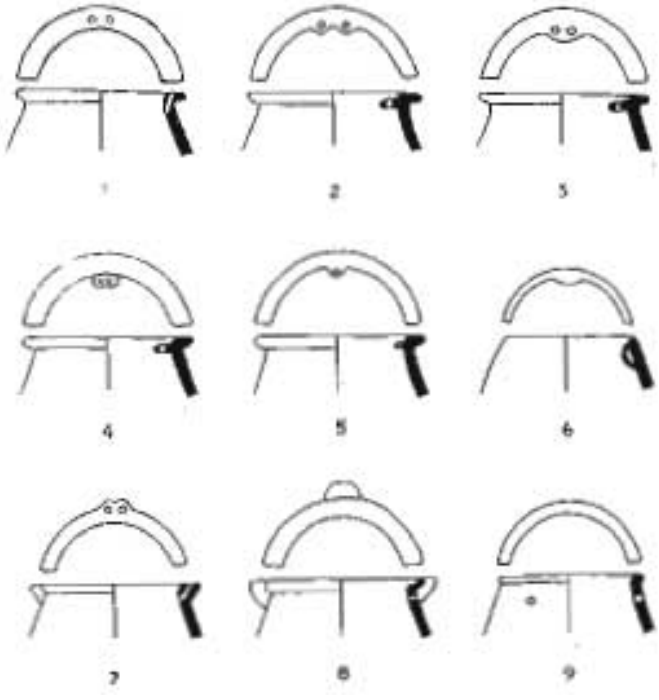

Fig. 27. Variantele îmânerelor căldărilor de lut.

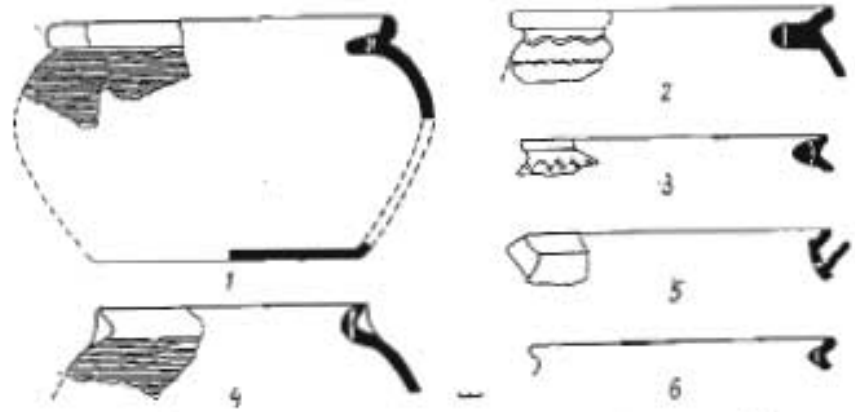

Fig. 28. Căldări din lut (clasa a IV-a, secția a II-a) din așezarea Hansca. 1—2 — tipul I; 3 — tipul II; 4—6 — tipul III.

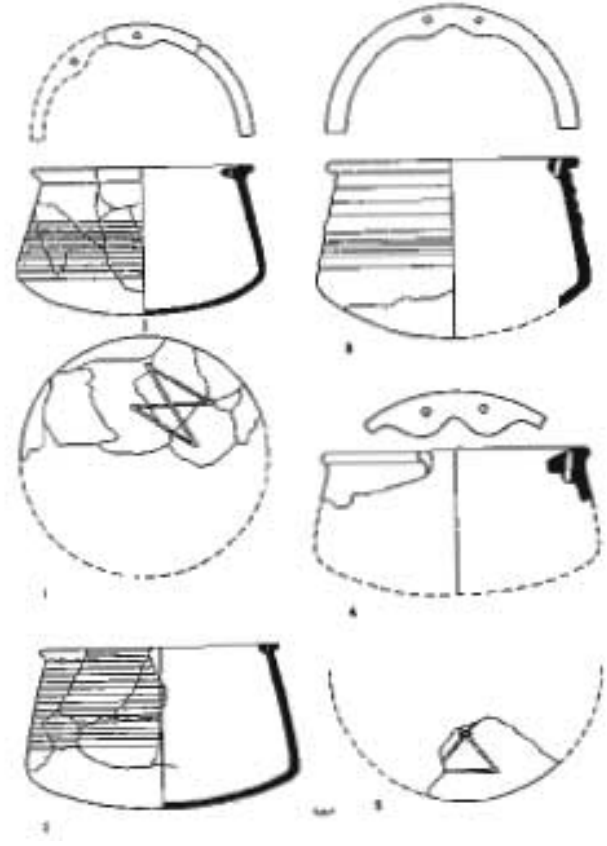

Fig. 29. Căldări de lut (clasa a IV-a, secția II, tipul IV) din așezarea Hansca (1,3,4) și Molești (2,5).

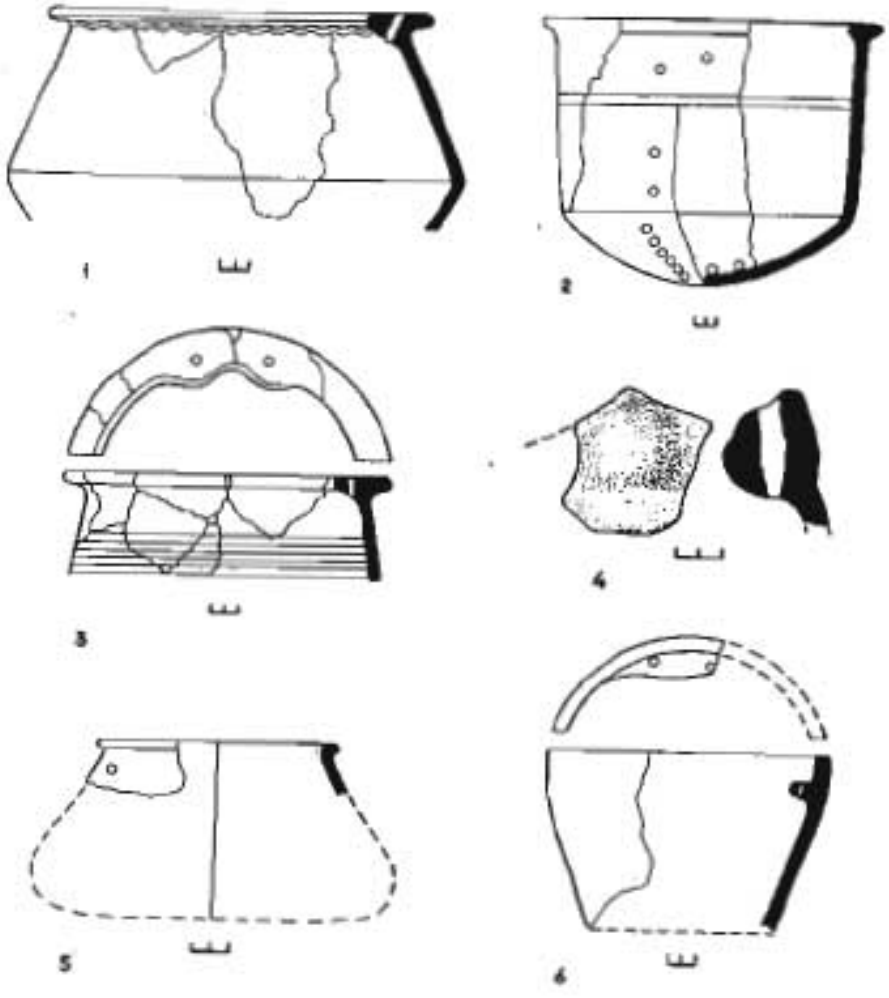

Fig. 30. Căldări de lut (clasa IV, secţia II) din aşezarea Hansca. 1 — tipul V; 2,3 — tipul VI; 4 — tipul VII; *5* — tipul IV; 6 — tipul *VIII*.

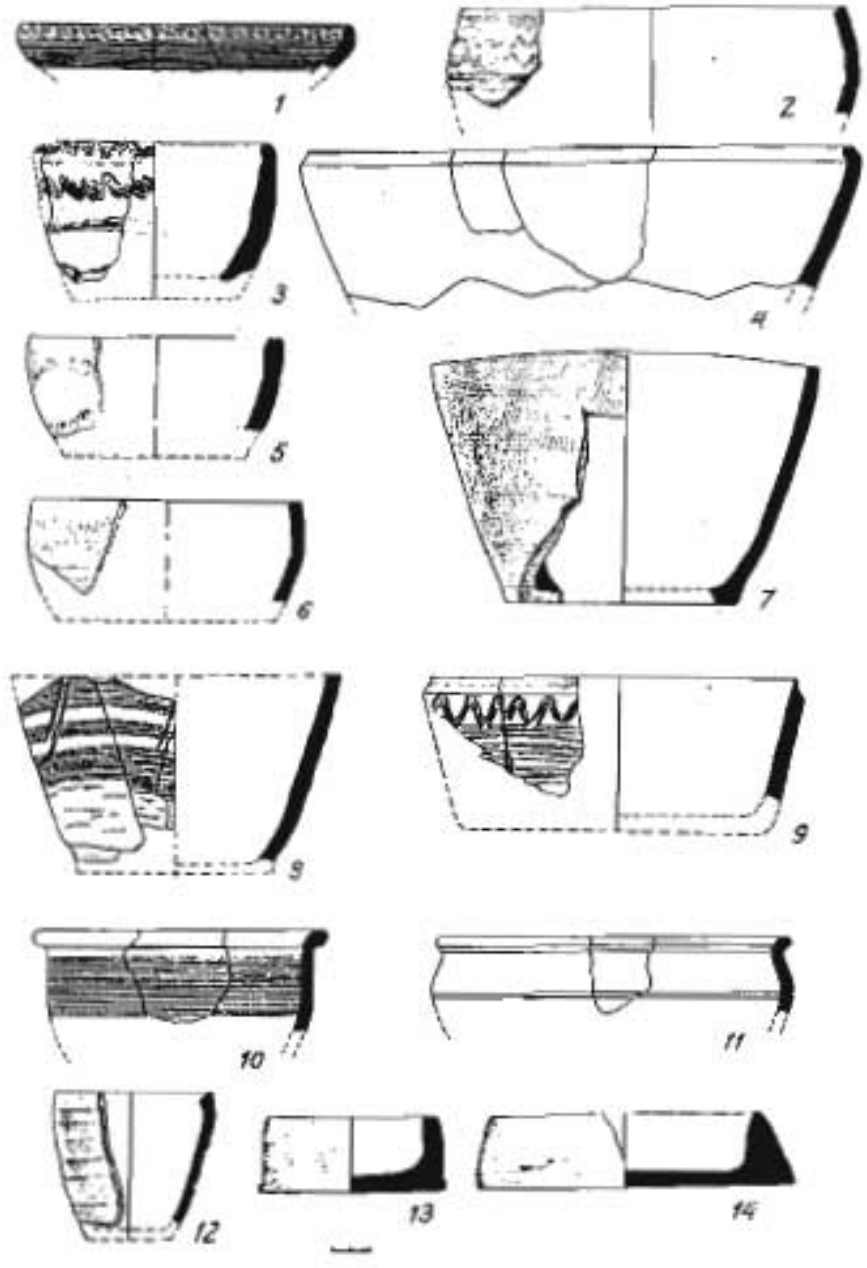

Fig. 31. Ceramică asiohtonă confecţionată pe roată (clasa IV, secţia I) din aşezarea Hansca. 1—3,5—11 — străchini din grupa I (1 — tipul I, 2,3,5—8 — tipul II, 9 — tipul III, 10—11 — tipul IV); 4 — străchini din grupa III (tipul I); 12 — căni (grupa I, tipul I); 13,14 — opaiţe (grupa I).

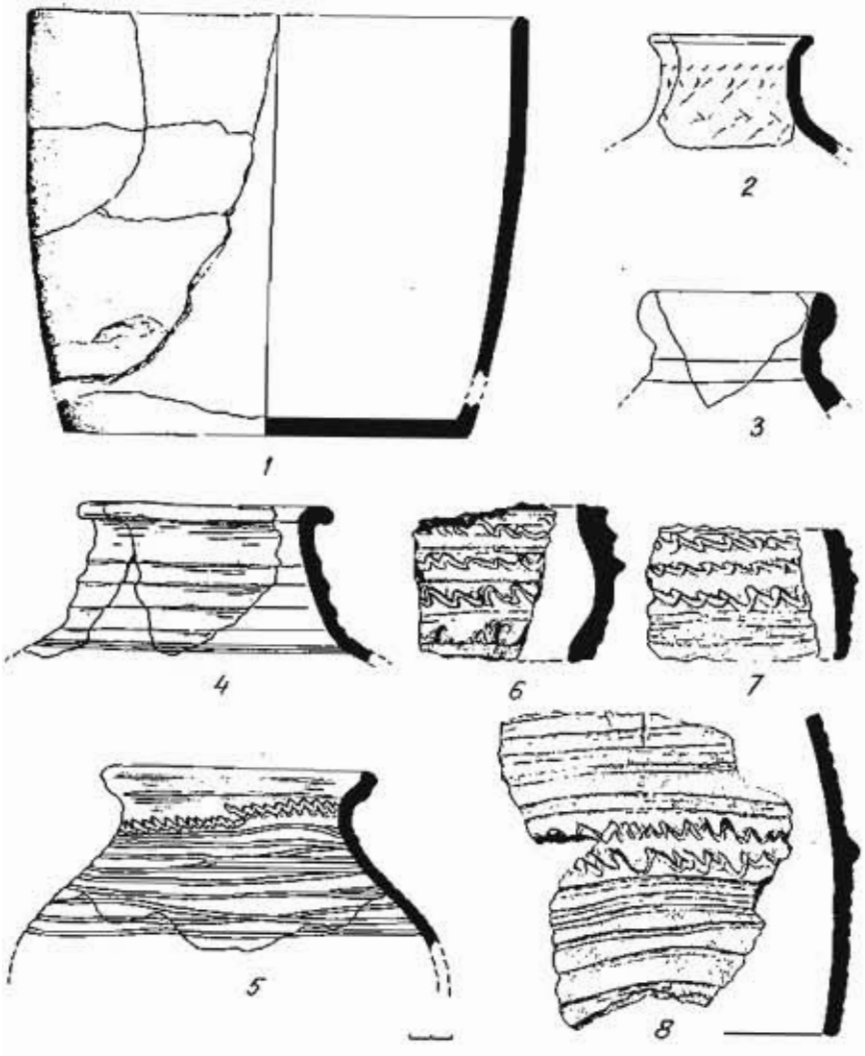

Fig. 32. Ceramică autohtonă confecționată pe roată (secția IV) din așezarea Hansca. 1 — găleată (secția I); 2—5 — vase de provizii (secția II); 6—8 — ornament reliefat (secția I).

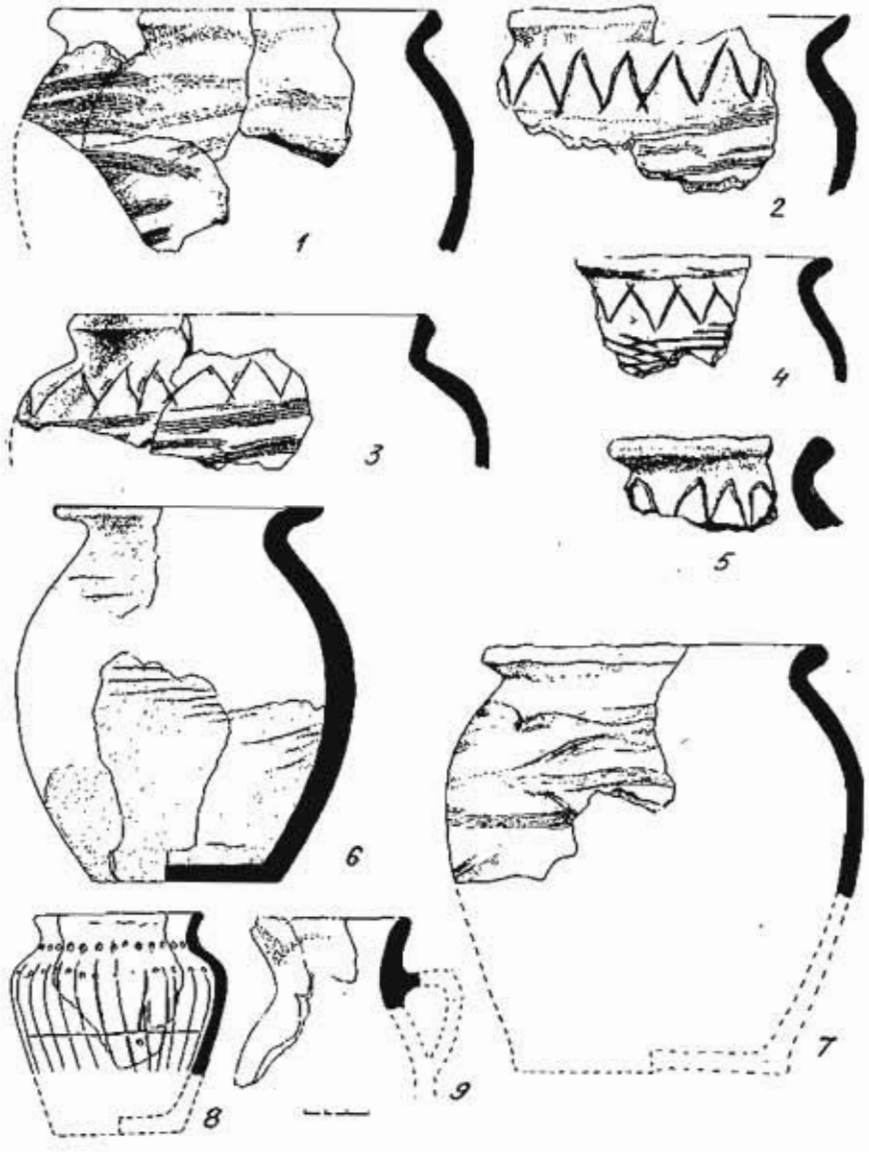

Fig. 33. Ceramică nomadă din așezarea Hansca.

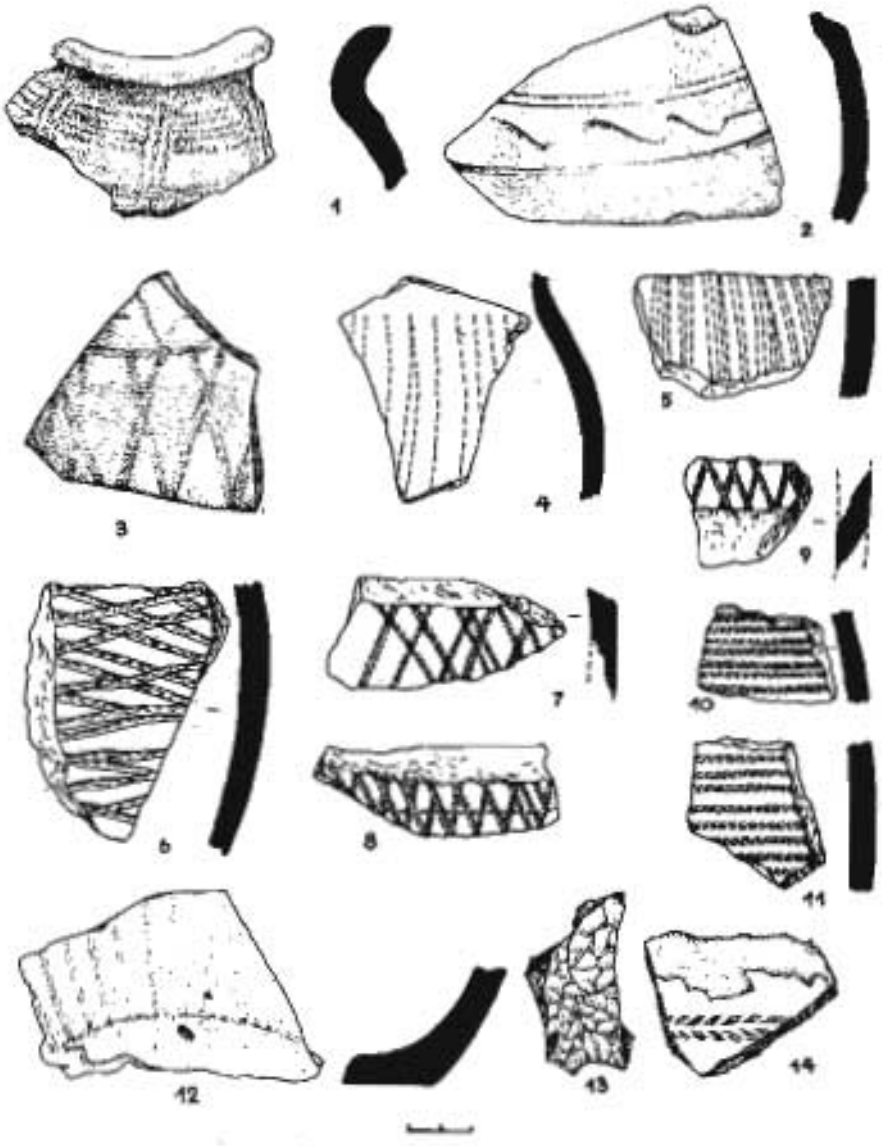

Fig. 34. Ceramică cenuşie lustruită din aşezarea Hansca (clasa IV, secţia II, grupa III).

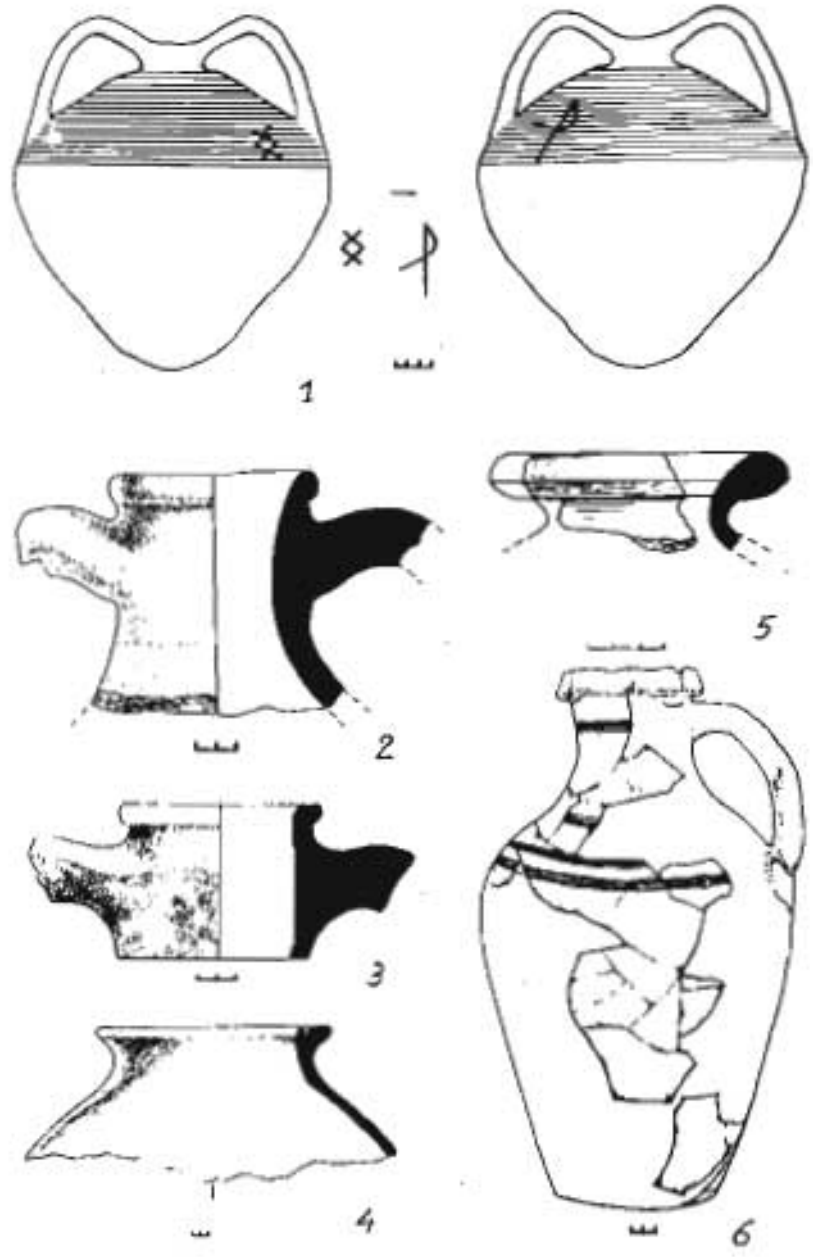

Fig. 35. Ceramică de import din aşezarea Hansca (2—6) şi Cigârleni (1). 1—3 — amfore bizantine; 4,5 — pifose bizantine, 6 — ulcior al Hoardei de Aur.

Nr. d/o	Nr. complexelor
1	RL 11
2	RL 27
3	RL 29
4	RL 30
5	RL 33
6	HL 48
7	HL 55
8	HL 67A
9	HL 68
10	HL 100
11	HL 102
12	PL 140
13	PL 148
14	TL 9
15	TL 11A
16	CL 1
17	HL 46
18	HL 63
19	HL 56
20	HL 61
21	HL 44
22	HL 58
23	RL 26
24	RL 31
25	HL 57
26	TL 2
27	RL 28
28	HL 51
29	HL 69
30	HL 74
31	HL 38
32	HL 2
33	HL 67B
34	HL 54
35	PL 142
36	PL 143
37	HL 73
38	HL 42
39	HL 66
40	HL 47
41	HL 16
42	HL 11
43	HL 10
44	HL 22
45	HL 72
46	HL 15
47	HL 26
48	HL 29
49	HL 29A
50	TL 1
51	HL 31
52	HL 3
53	HL 91B
54	HL 71
55	HL 18
56	HL 14
57	HL 18
58	HL 88
59	HL 21
60	HL 33
61	HL 19
62	HL 62
63	HL 39
64	TL 5
65	HL 45
66	HL 30
67	HL 64
68	HL 60
69	HL 1
70	PL 108
71	TL 8
72	HL 65B
73	HL 35
74	HL 41
75	HL 95B
76	HL 5
77	HL 7B
78	HL 27
79	HL 40
80	HL 52
81	TL 4A
82	HL 1
83	HL 3
84	HL 9
85	HL 20
86	HL 28
87	HL 37
88	HL 1A
89	HL 11B
90	HL 17
91	TL 6B
92	HL 4
93	HL 34
94	HL 12
95	HL 24
96	HL 43A
97	HL 36
98	HL 85
99	HL 32

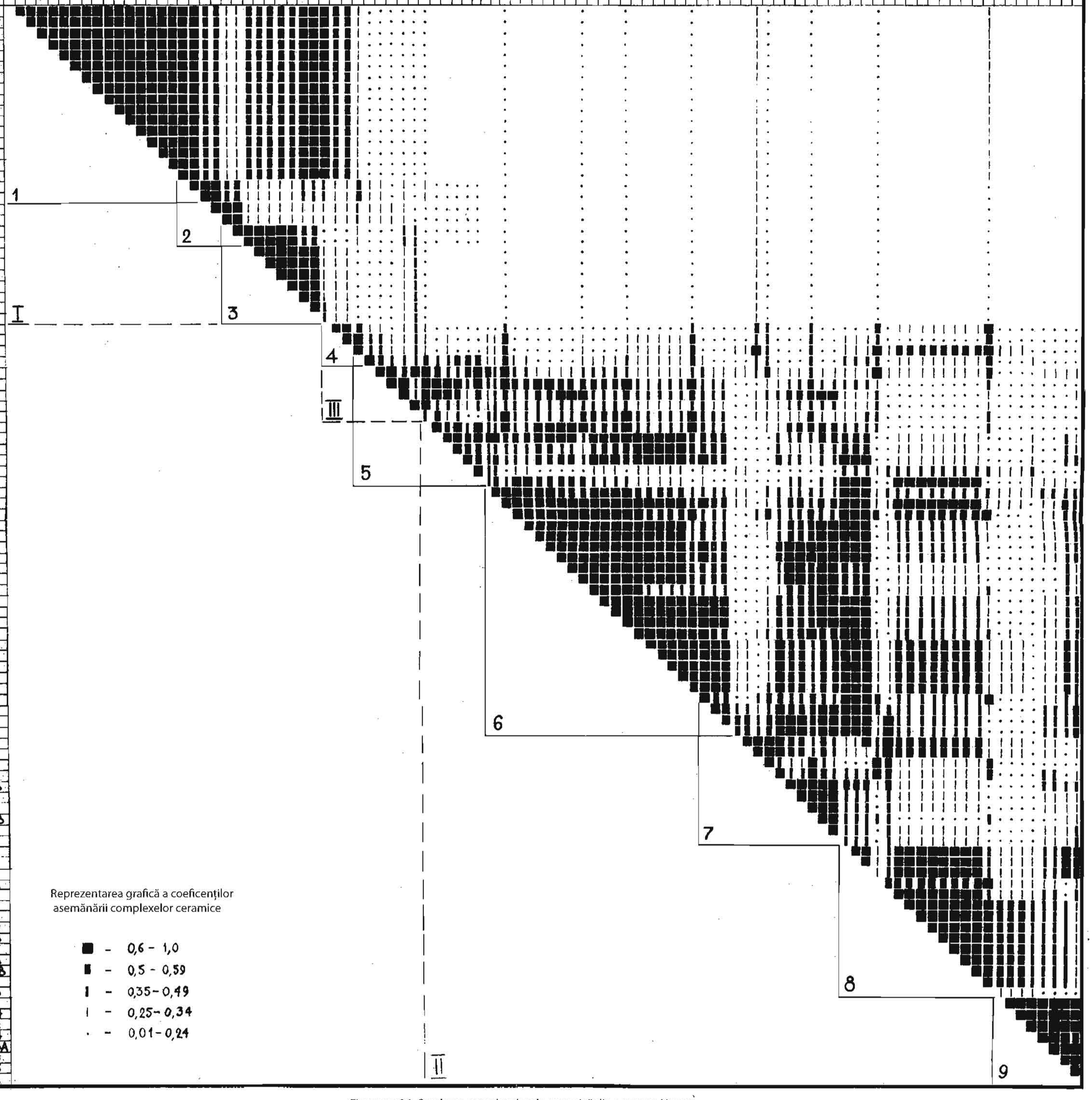

Figura nr. 36. Corelarea complexelor de ceramică din așezarea Hansca

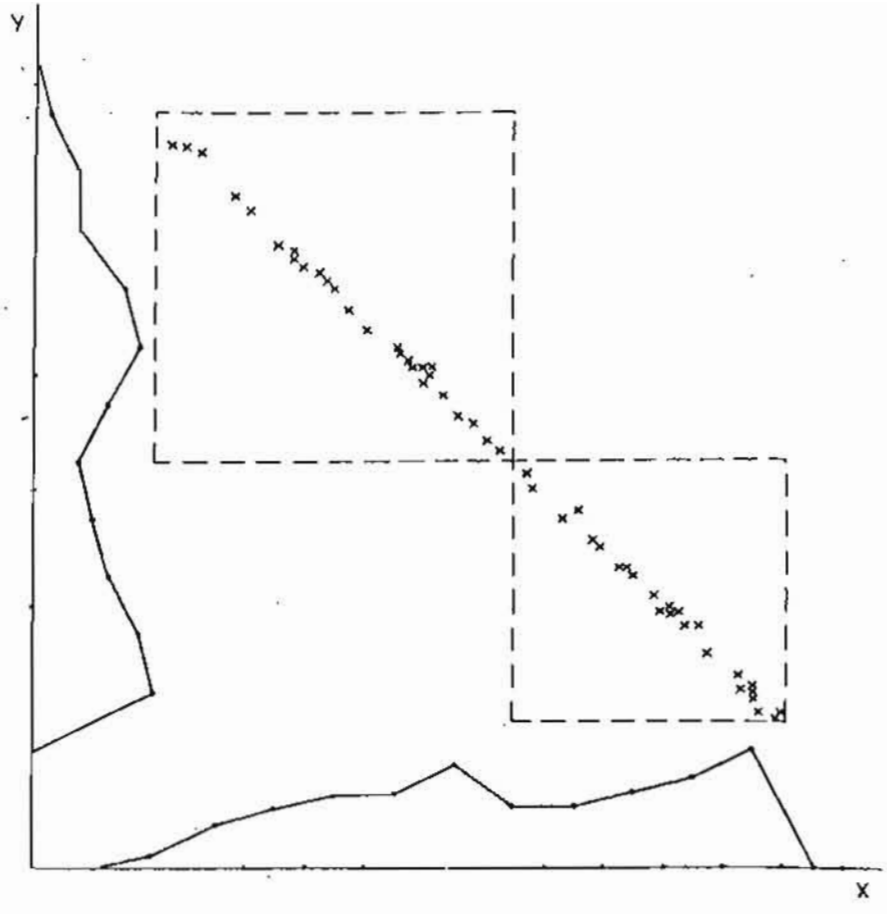

Fig. 37. Repartizarea grafică a complexelor de ceramică din aşezarea Hansca după conţinutul degresanţilor (y — degresanţi: nisip, calcar, mică, şamotă; x — degresanţi: scoici, ierburi).

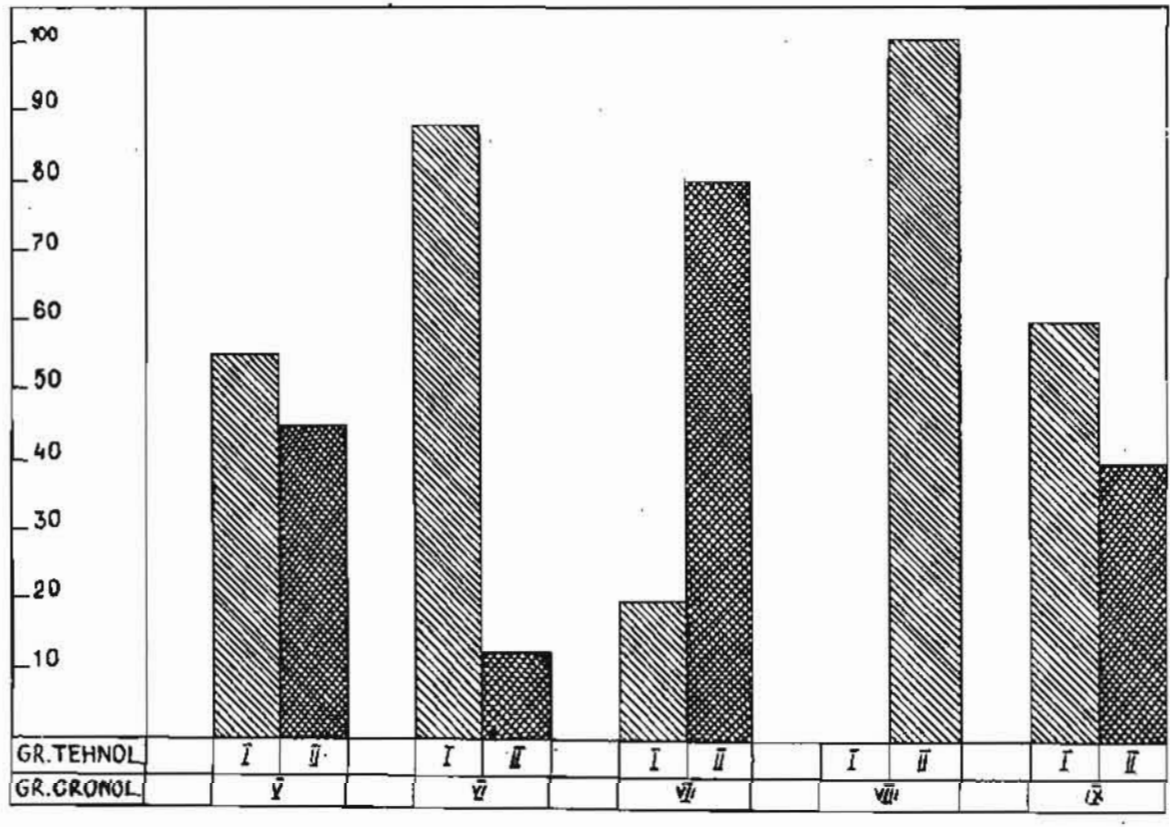

Fig. 38. Repartizarea grafică a corelaţiei complexelor de ceramică din aşezarea Hansca după grupele cronologice şi tehnologice.

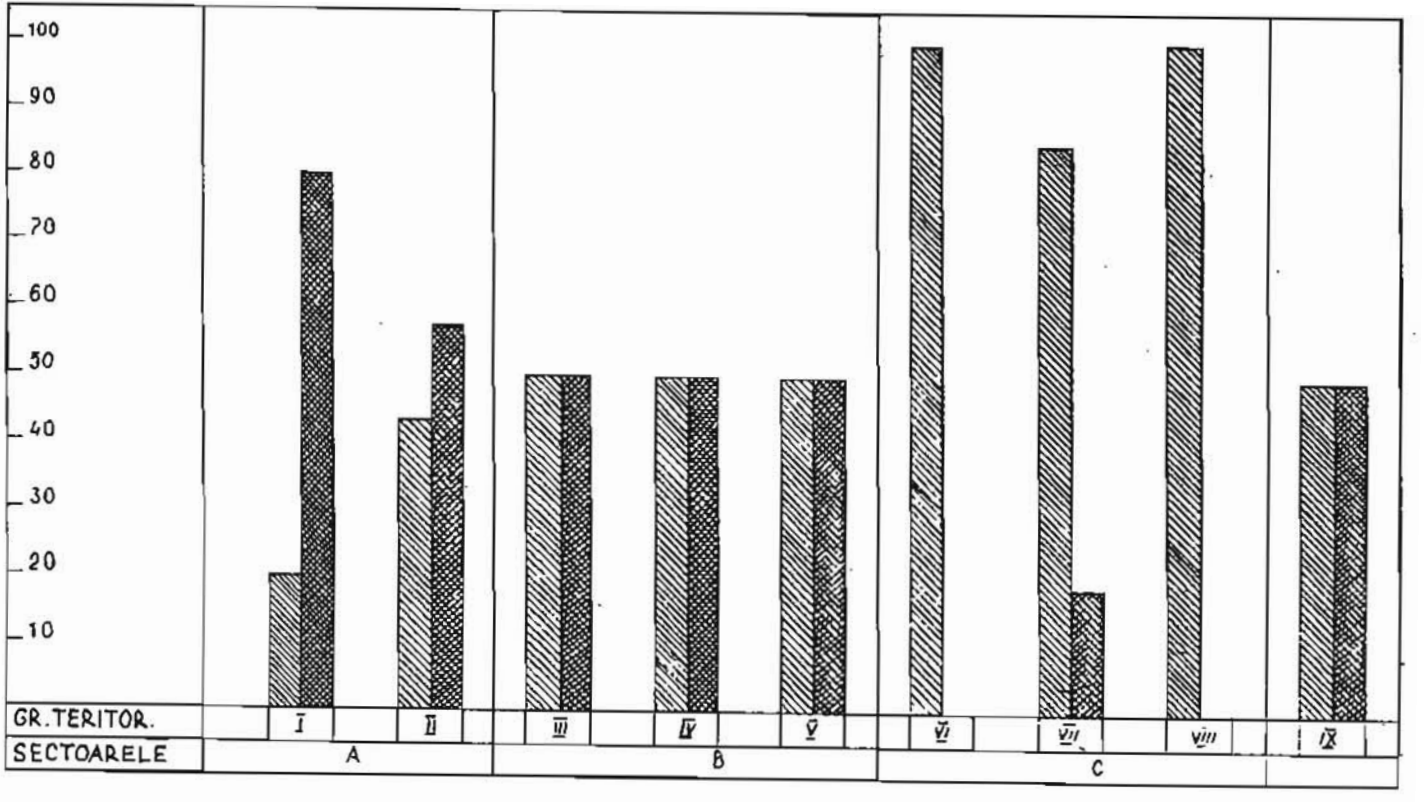

Fig. 39. Repartizarea grafică a corelației complexelor de ceramică din așezarea Hansca după principiul teritorial și tehnologic.

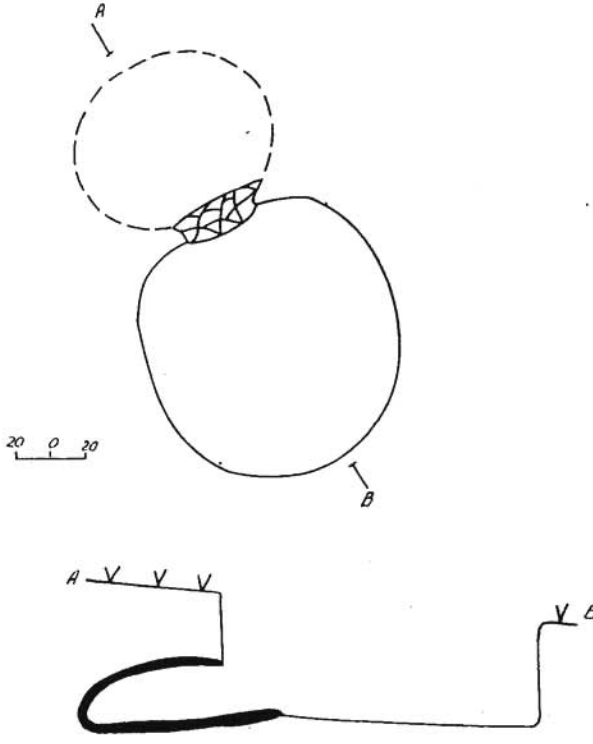

Fig. 40. Cuptor cu o boltă din aşezarea Hansca.

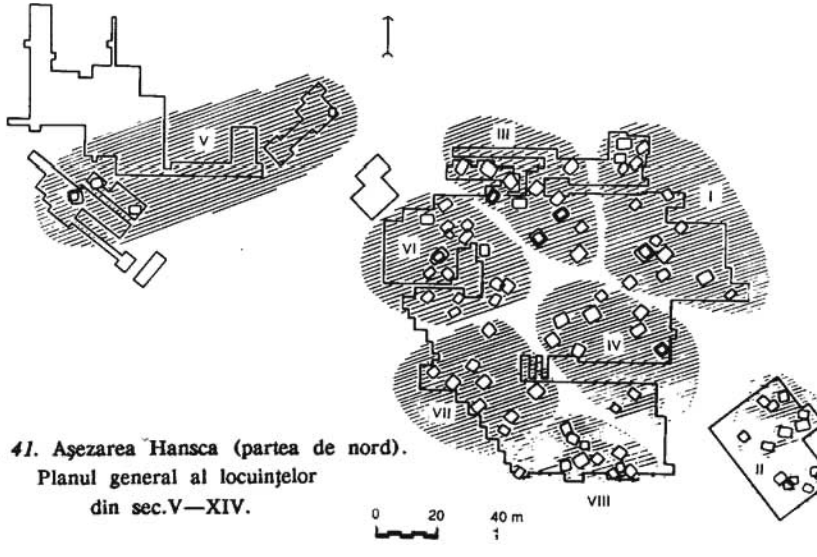

Fig. 41. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec.V—XIV.

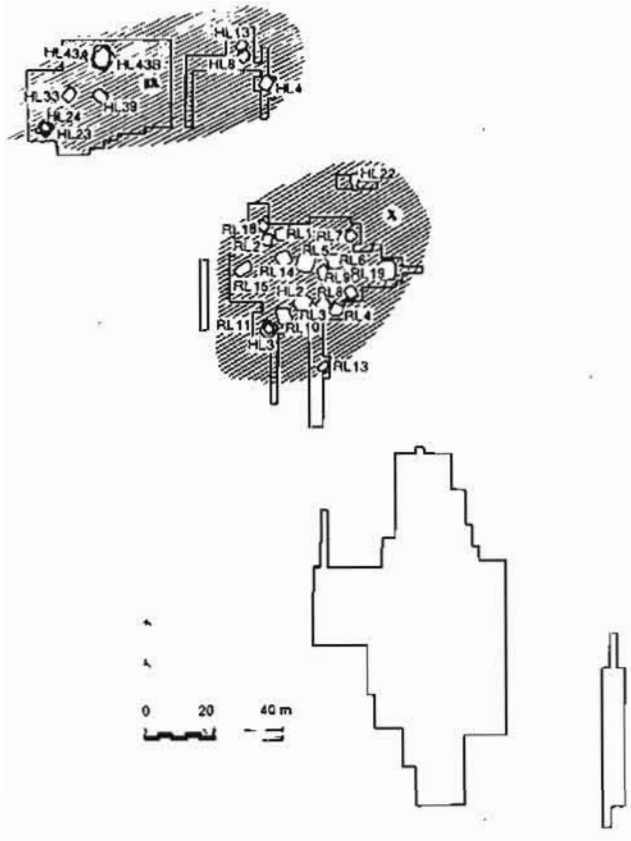

Fig. 42. Așezarea Hansca (partea de sud). Planul general al locuințelor din sec.V—XIV.

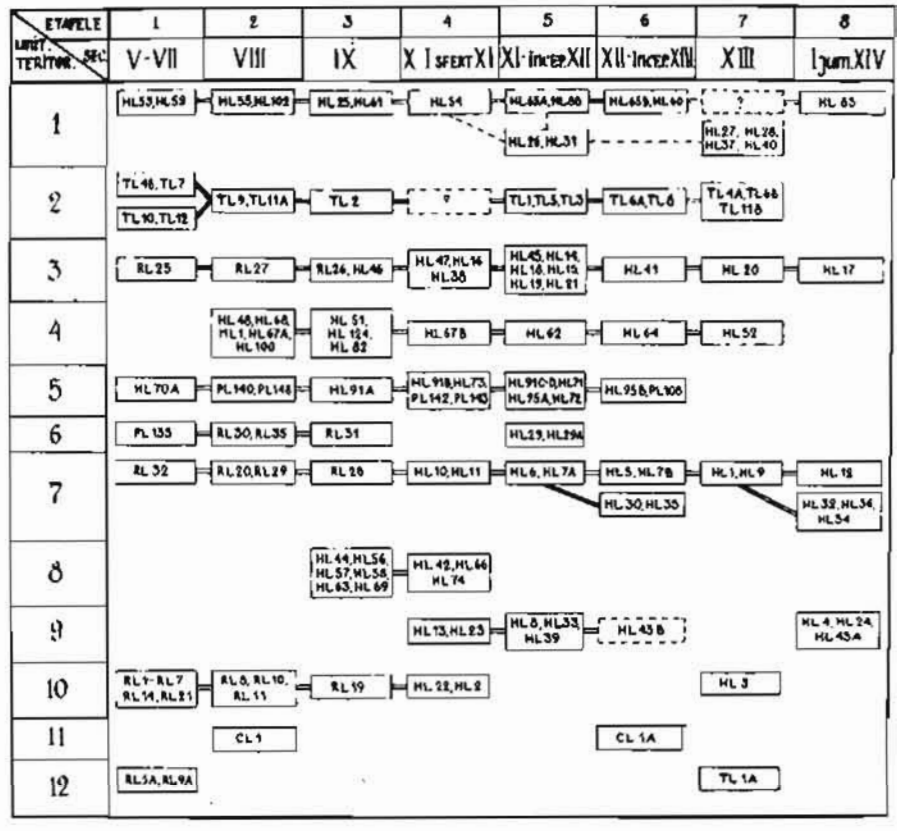

Fig. 43. Schema dezvoltării unităților teritoriale a așezării Hansca în timp.

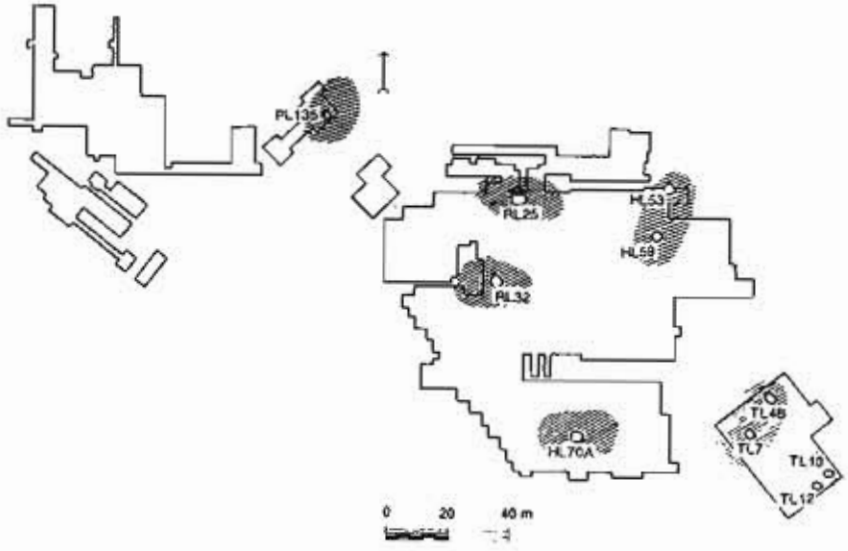

Fig. 44. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec. V—VII.

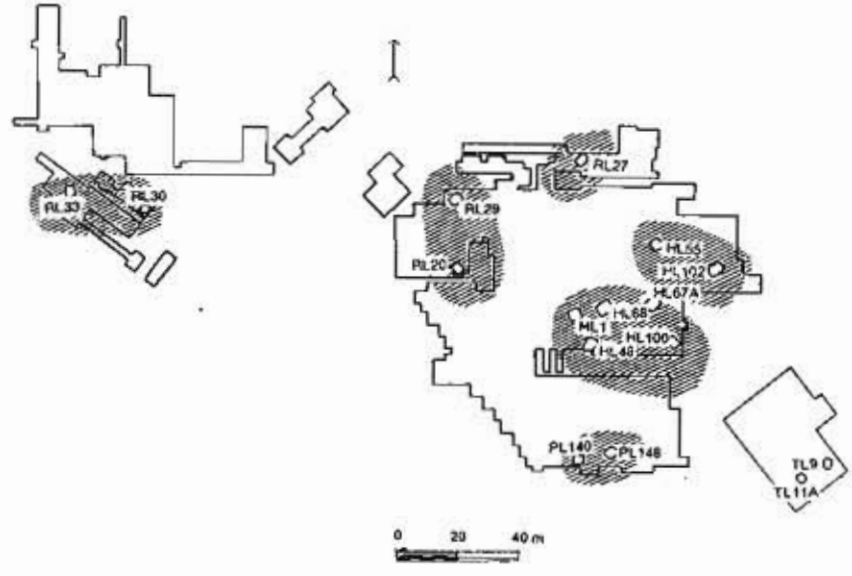

Fig. 45. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec. VIII.

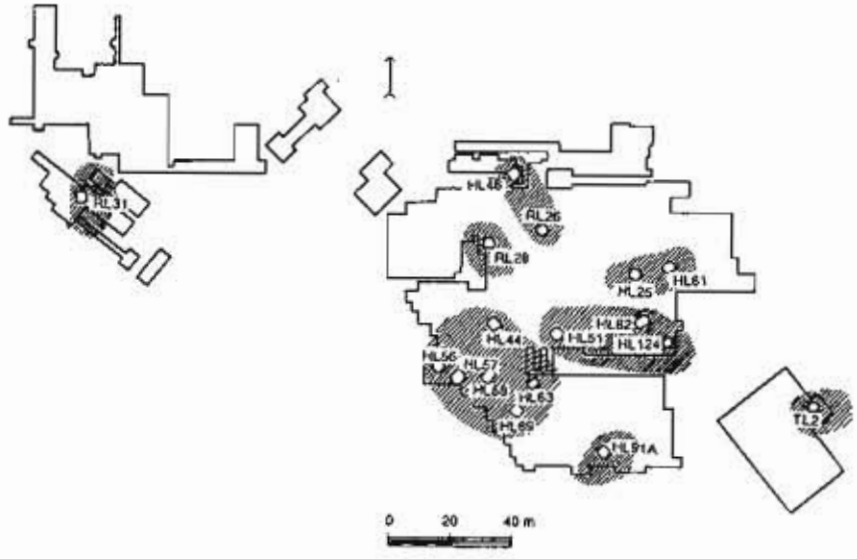

Fig. 46. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec. IX.

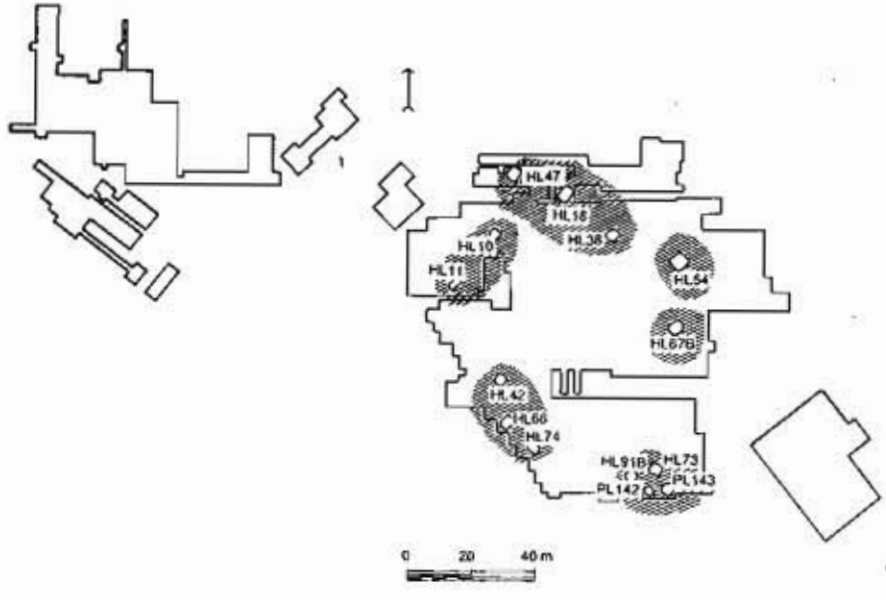

Fig. 47. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec. X — primul sfert al sec. XI.

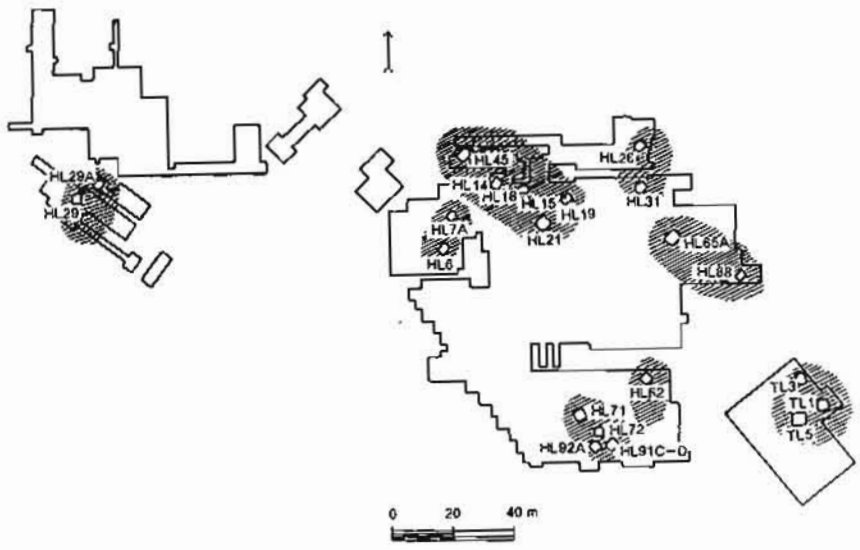

Fig. 48. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec.XI — începutul sec.XII.

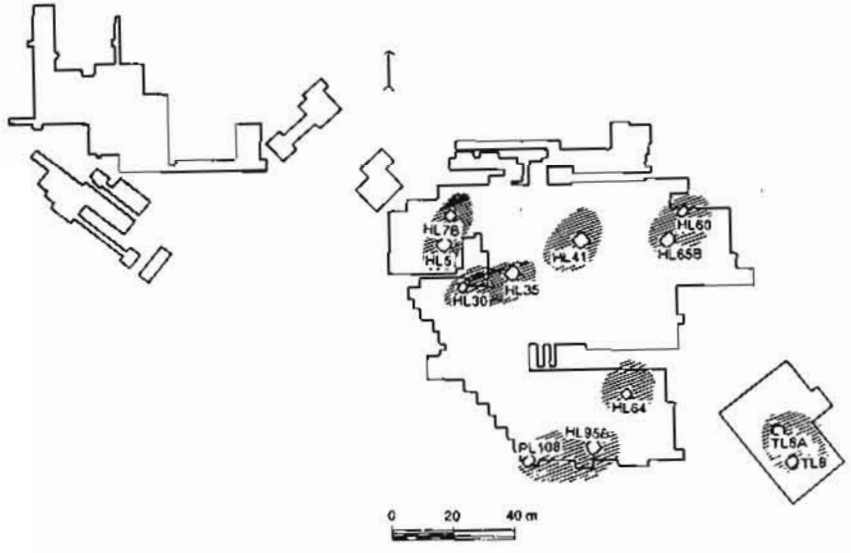

Fig. 49. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec.XII — începutul sec.XIII.

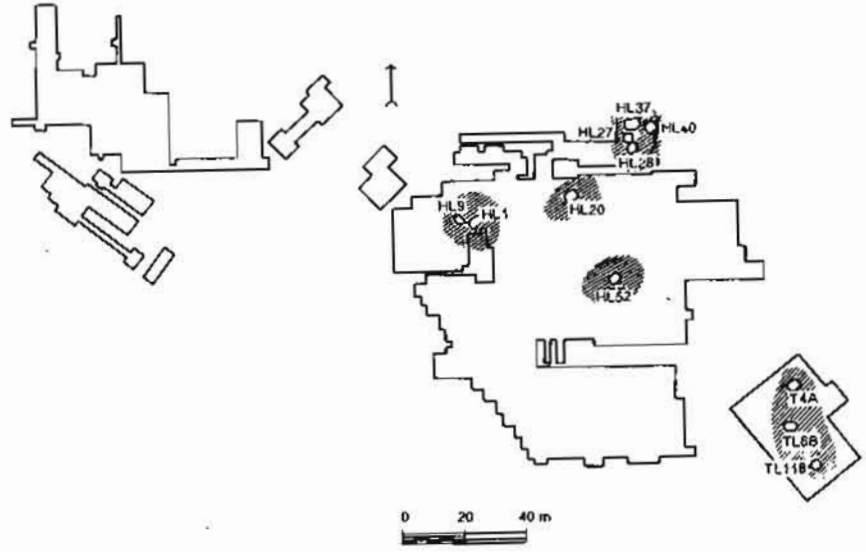

Fig. 50. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din sec.XIII.

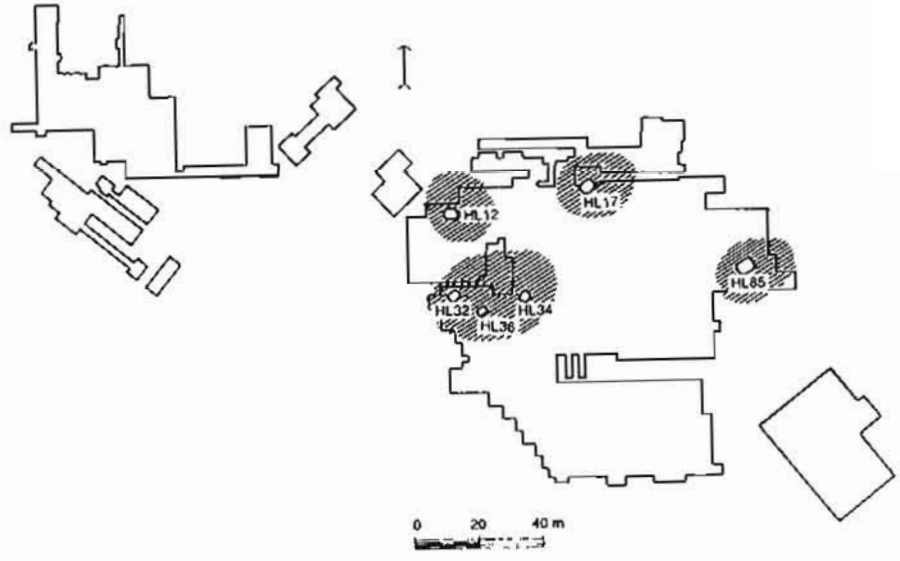

Fig. 51. Aşezarea Hansca (partea de nord). Planul general al locuinţelor din prima jumătate a sec.XIV.

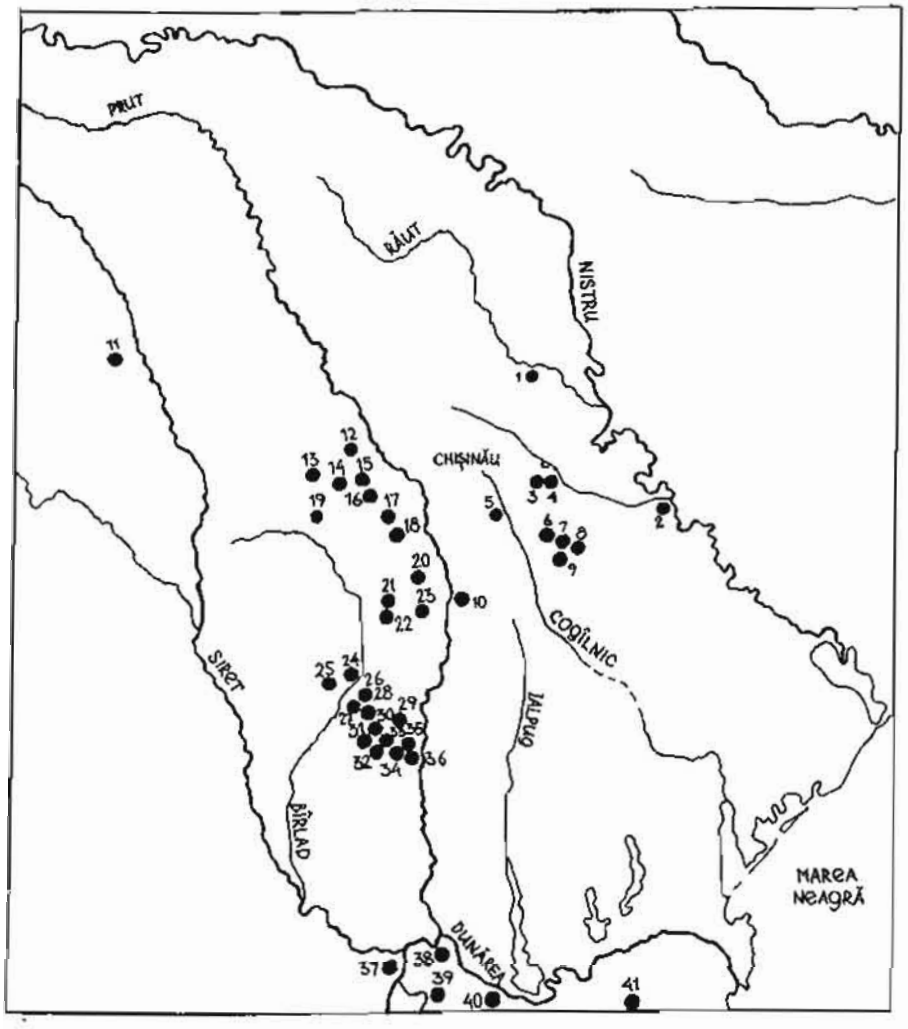

Fig. 52. Harta răspîndirii căldărilor de lut în spațiul Carpato-Nistrian.

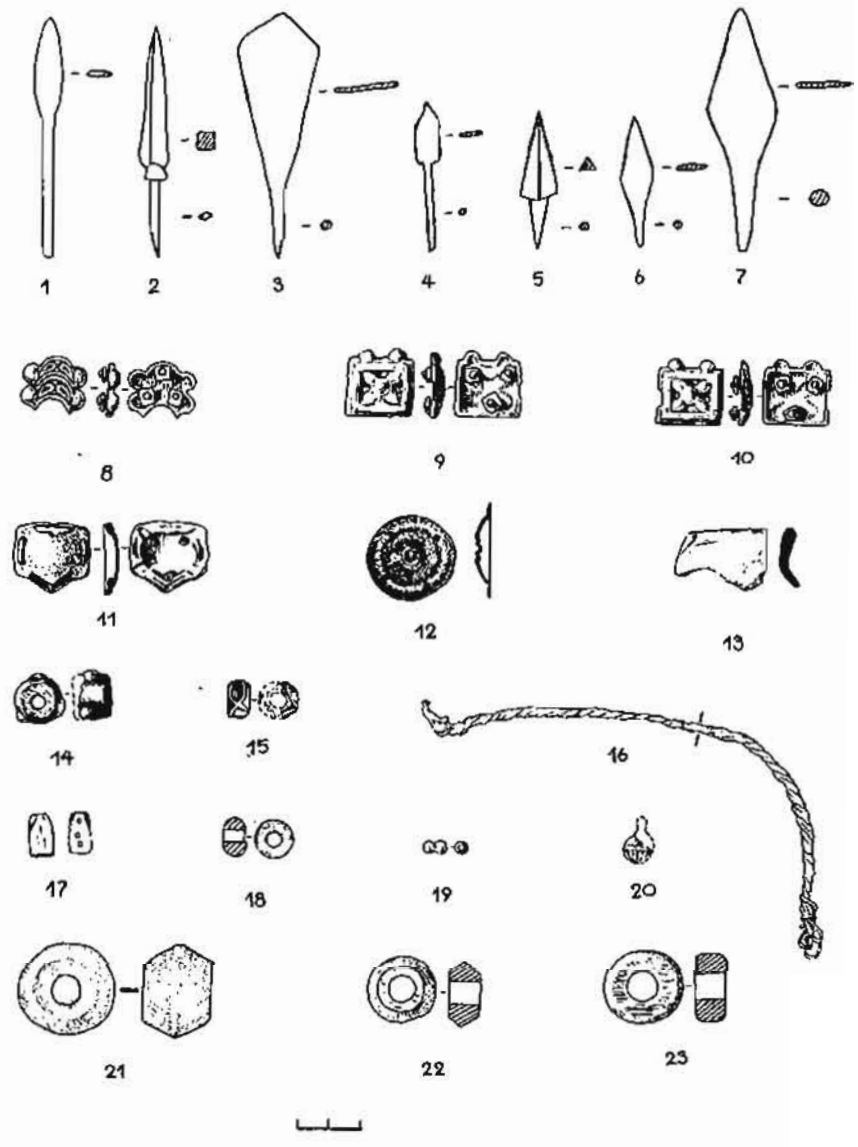

Fig. 53. Obiectele cu cronologie absolută din locuințele așezării Hansca. 1—7 — vîrfuri de săgeți din fier; 8—12 — aplice din bronz și argint; 13 — buza unui vas din sticlă; 14—15,17—19 — mărgele din sticlă; 16 — brățară din bronz; 21—23 — fusaiole din șist.

BIBLIOGRAFIA

[Abâzova, 1981]. *Абызова Е.Н., Бырня П.П., Нудельман А.А.* Древности Старого Орхея. Золотоордынский период. Кишинев: Штиинца, 1981. 99 с.

[Abâzova, 1985]. *Абызова Е.Н.* Неполивная керамика XIV в. из Старого Орхея // Археологические исследования средневековых памятников Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: Штиинца, 1985, с.35—58.

[Alexeev, 1977]. *Алексеев Й.* Грънчарски пещи и жилища-полуземлянки от IX—X в. Край с.Хотница, Великотърновски окръг // Археология. 1977, т. XIX, 4. с.55—60.

[Arheological, 1982]. Arheological ceramics. Washington, 1982.

[Artamonov, 1935]. *Артамонов М.И.* Средневековые поселения на Нижнем Дону // ИГАИМК. 1935, Вып.131, с.1—118.

[Artamonov, 1969]. *Артамонов М.И.* Етническата принадлежност и историческото значения на пастирската култура // Археология. 1969, т.XI, 3, с.1—10.

[Artamonov, 1970]. *Артамонов М.И.* Болгарские культуры северного и западного Причерноморья // Доклады отделений и комиссий географического общества СССР. 1970, вып. 15, с.3—37.

[Artamonov, 1971]. *Артамонов М.И.* Археологическая культура и этнос // Проблемы истории феодализма России. Л., 1971, с.16—32.

[Artamonova, 1973]. *Артамонова О.А.* Могильник Саркела-Белой Вежи // МИА. 1963, 109, с.9—215.

[Arutiunov, 1976]. *Арутюнов С.А., Хазанов А.М.* Археологические культуры хозяйственно-культурные типы и историко-этнографические области // Историзм археологии: Методол. пробл. ТДК. М., 1976, с.48—50.

[Avgustinik, 1975]. *Августиник А.И.* Керамика / изд.2-е перераб. и доп. Л.: Стройиздат, 1975. 591 с.

[Balint, 1990]. *Balint C.* Über einige Tonkessel aus Umgehung von Sarkel // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.9—21.

[Baran, 1983]. *Баран В.Д.* Сложение славянской раннесредневековой культуры и проблема расселения славян // Славяне на Днестре и Дунае. Киев, 1983, с. 5—48.

[Baran, 1988]. *Баран В.Д.* Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с.Рашков). Киев : Наукова Думка, 1988. 160 с .

[Baranov, 1990]. *Baranov I.* Die Keramik der Saltovo-Majaki-Kultur in der Krim // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.23—45.

[Başilov, 1963]. *Башилов В.А.* Раннеславянское жилище на поселении у с.Ханска в Молдавии // МИА. 1963, 108, с.382-385.

[Bârnea, 1969]. *Бырня П.П.* К вопросу о керамике галицкого типа на территории Молдавии. Кишинев, 1969, с.91—101.

[Bârnea, 1974]. *Бырня П.П., Полевой Л.Л.* Средневековые памятники XIV—XVII вв. // Археологическая карта МССР. Кишинев: Штиинца, 1974, вып.7. 116 с.

[Bârnea, Rafalovici, 1978]. *Бырня П.П., Рафалович И.А.* Проблема местного населения Днестровско-Прутского междуречья X—XII вв. и Балкано-Дунайская культура // Известия АН МССР.Сер. общ. наук, 1978, 2, с.67—75.

[Bârnea, Rafalovici, 1983]. *Бырня П.П., Рафалович И.А.* Проблемы этнической истории Днестровско-Карпатских земель в конце I — начало II тысячелетия н.э. // Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван. Кишинев, 1983, с.79—98.

[Beleţkil, 1979]. *Белецкий С.В.* К вопросу о возможностях статистического изучения лепной керамики // Новое в применении физико-математических методов в археологии. М.: Наука, 1979, с.88—96.

[Bibikov, 1981]. *Бибиков М.В.* Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII—XIII вв.). // Древнейшие государства на территории СССР. М., 1981, с. 5—151.

[Blavatskii, 1953]. *Блаватский Д.В.* История античной расписной керамики. М.—Л.: Изд-во МГУ, 1953. 304 с.

[Bobrinskii, 1961]. *Бобринский А.А.* К изучению гончарного круга на территории СССР // СА. 1961, 2, с.31—36.

[Bobrinskii, 1962]. *Бобринский А.А.* Древнерусский гончарный круг //, СА. 1962, 3, с.33—52.

[Bobrinskii, 1978—a]. *Бобринский А.А.* Гончарство Восточной Европы: Источники и методы изучения. М.: Наука, 1978. 272 с.

[Bobrinskii, 1978—b]. *Бобринский А.А.* Из истории технологии восточноевропейского гончарства // Древняя Русь и славяне. М.: Наука, 1978, с.46—55.

[Bocikariov, 1975]. *Бочкарев В.С.* К вопросу о системе основных археологических понятий // Предмет и обьект археологии и вопр.методики археол. исслед.: Материалы симпоз. Л.: 1975, с.34—42.

[Braicevskii, 1970]. *Брайчевский М.Ю.* Методы формализованного представления археологической информации // Статистико-комбинаторные методы в археологии. М.: Наука, 1970, с.53—58.

[Braşinskii, 1972]. *Брашинский И.Б.* Характер греко-варварской торговли античного Причерноморья и некоторые вопросы методики ее исследования // Обмен и торговля в древних обществах. ТД симпозиума. Л., 1972, с.23—26.

[Braşinskii, 1977]. *Брашинский И.Б.* Некоторые вопросы методики изучения импорта товаров в керамической таре в античное Причерноморье // КСИА. 1977, вып.148, с.10—15.

[Braşinskii, 1980]. *Брашинский И.Б.* Греческий керамический импорт на Нижнем Дону в V—III вв. до н.э. Л.: Наука, 1980, 268 с .

[Braşinskii, 1984]. *Брашинский И.Б.* Методы исследования античной торговли (на примере Северного Причерноморья). Л.: Наука, 1984, 248 с.

[Briusov, 1956]. *Брюсов А.Я.* Археологические культуры и этнические общности // СА. 1956, XXVI, с.5—27.

[Bromlei, 1981]. *Бромлей Ю.В.* Очерки теории этноса. М., 1981.

[Capidava, 1958]. *Florescu Gr., Diaconu P.* Capidava: monografie arheologică. Vol. I. Bucureşti, 1958. 265 p.

[Cavruc, Postică, 1991]. *Cavruc V.I., Postică Gh.I.* Rezultatele investigaţiilor arheologice din anul 1990, în aşezările Hansca-Limbari-Căprăria şi Hansca-La Matcă (raport ştiinţific). Chişinău, 1991. 118 pag., + 12 tab., + 32 fig. Arhiva I.A. a A.Ş. R.M.

[Cebotarenco, 1965]. *Чеботаренко Г.Ф.* Жилища городища Калфа VIII—X вв. // Изв. АН МССР. 1965, 12, с.62—68.

[Cebotarenco, 1973]. *Чеботаренко Г.Ф.* Калфа-городище VIII—X вв. на Днестре. Кишинев, 1973, 113 с.

[Cebotarenco, 1979]. *Чеботаренко Г.Ф.* К вопросу об этнической принадлежности балкано-дунайской культуры в южной части Пруто-Днестровского междуречья // Этническая история восточных романцев. Древность и средние века. М.: Наука, 1979, с.86—105.

[Cebotarenco, 1980]. *Чеботаренко Г.Ф.* Отчет о раскопках Южнославянской археологической экспедиции Отдела этнографии и искусствоведения АН МССР в 1979 г. на поселениях Логанешты «Бучум» и Ханска «Ла Кордон». Кишинев, 1980. 61 стр., + 25 рис. Архив ИА РМ.

[Cebotarenco, 1981]. *Чеботаренко Г.Ф.* Отчет о работах Славянской археологической экспедиции Отдела этнографии и искусствоведения АН МССР в 1980 г. на поселениях Ханск (ла Кордон и Лимбарь) и Молешты I. Кишинев, 1981. 37 стр., + 13 рис. Архив ИА РМ.

[Cebotarenco, 1982]. *Чеботаренко Г.Ф.* Население центральной части Днестровско-Прутского междуречья в X—XII вв. Кишинев: Штиинца, 1982, 75 с.

[Cebotarenco, 1983—a]. *Чеботаренко Г.Ф.* Раскопки на поселении у с.Молешты Кутузовского р-на // АИМ 1979—1980. Кишинев: Штиинца, 1983, с.183—193.

[Cebotarenco, 1983—b]. *Чеботаренко Г.Ф.* Балкано-Дунайская археологическая культура в зарубежной историографии // Славяно-молдавские связи и ранние этапы истории молдован. Кишинев: Штиинца, 1983, с.58—79.

[Cebotarenco, 1990—a]. *Чеботаренко Г.Ф.* Исследование на раннесредневековом поселении Молешты I // АИМ в 1985 г. Кишинев, 1990, с.229—239.

[Cebotarenco, 1990—b]. *Cebotarenco G.* Die Keramik des mittleren und südlichen Dneser-Prut. Gebietes im 8.—12. Jh.// Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.47—75.

[Cebotarenco, Telnov, 1983]. *Чеботаренко Г.Ф. Тельнов Н.П.* Исследования южнославянской экспедиции в 1979 г. // АИМ 1979—1980. Кишинев: Штиинца, 1983, с.88—102.

[Cebotarenco, Telnov, 1985]. *Чеботаренко Г.Ф. Тельнов Н.П.* Поселение X—X11 вв. у с. Ганск // АИМ 1981. Кишинев: Штиинца, 1985, с.169—187.

[Ciangova, 1959—a]. *Чангова Й.* Средневековни амфори в България // ИАИ. 1959, т.XXII, с.243—262.

[Ciangova, 1959—b]. *Чангова Й.* Средневековна битова керамика от България (VIII—XI вв.) // Археология. 1959, т.1, 1-2, с.135—141.

[Comşa, 1961—a]. *Комша М.* О значении гончарных клейм раннефеодальной эпохи // Dacia. N.S., 1961, т.5, p.454—462.

[Comşa, 1961—b]. *Comşa M.* Cu privire la semnificaţia mărcilor de olar din epoca feudală timpurie // SCIV. 1961, t.12, nr.2, p.291—303.

[Comşa, 1971]. *Comşa M.* Töpferei aus dem 10. Jhd. bei Radovanu // AP. 1971, t.XVI, nr.1-2, p.385—399.

[Comşa, 1978]. *Comşa M.* Cultura materială veche românească (Aşezările de la Bucov-Ploieşti). Bucureşti, 1978.

[Comşa, 1981]. *Comşa M.* Cuptoare de ars oale din secolele VI—VII, descoperite la Radovanu-Ilfov // Studii şi comunicări de istorie a civilizaţiei populare din România. Sibiu, 1981, t.I, p.241—248.

[Comşa etc., 1962]. *Comşa M., Rădulescu A., Harţuchi M.* Necropola de incineraţie de la Castelu // MCA. 1962, t.VIII, p.649—660.

[Deopik, 1970]. *Деопик Д.В.* Классификация и статистический анализ керамического комплекса у с.Кирово // Древности Восточного Крыма. Киев: Наукова Думка, 1970, с.60—96.

[Deopik, 1981]. *Деопик Д.В.* Керамический комплекс и культурный слой // Математические методы в социально-экономических и археологических исследованиях. М.: Наука, 1981, с.222—267.

[Dergaciov, Larina, Postică, 1983]. *Дергачиов В.А., Ларина О.В., Постика Г.И.* Раскопки 1980 г. на многослойном поселении Данчены I // АИМ в 1979—1980 гг. Кишинев, 1983, с.112—136.

[Diaconu, 1956]. *Diaconu P.* Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie (sec.X—XIII) // SCIV. 1956, t.7, nr.3—4, p.421—439.

[Diaconu, 1964]. *Диакону П.* К вопросу о глиняных котлах на территории РНР // Dacia, N.S. 1964, т.8, с.249—263.

[Diaconu, 1975]. *Diaconu P.* Despre datarea nivelului «locuinţelor incendiate» de la Dinogeţia-Garvăn (jud.Tulcea) // SCIV. 1975, t.26, nr.3, p.387—394.

[Diaconu, 1970]. *Diaconu P.* Les Petchenegues au Bas-Danube. Buc., 1970.

[Diaconu, 1978]. *Diaconu P.* Les Coumans au Bas-Danube aux XI-e—XII-e siecles. Buc., 1978.

[Diaconu, Vâlceanu, 1972]. *Diaconu P., Vâlceanu D.* Păcuiul lui Soare. Cetatea Bizantină. Vol.I. Bucureşti, 1972.

[Dienes, 1956]. *Dienes J.* Un cimetiere de Hongrois conquerants a Bashalom // AAH. 1956, t.VII, I—4, p.245—280.

[Dimitrov, 1975]. *Димитров Д.* Номадска керамика в северо-восточна България // ИНМВ. 1975, т. XI, с.37—58.

[Dinogeţia, 1967]. *Ştefan Gh., Barnea I., Comşa M., Comşa E. Dinogeţia* — Aşezarea feudală timpurie de la Bisericuţa-Garvăn. t.I. Bucureşti, 1967. 409 p.

[Dobroliubskii, 1986]. *Добролюбский А.О.* Кочевники северо-западного Причерноморья в эпоху средневековья. Киев: Наукова Думка, 1986, 140 с.

[Dolinescu-Ferche, 1969]. *Dolinescu-Ferche S.* Cuptorul de ars oale din secolul al IV-lea e.n. de la Dulceanca (jud.Teleorman) // SCIV. 1969, t.20, nr.I, p.117—124.

[Dolinescu-Ferche, 1974]. *Dolinescu-Ferche S.* Aşezări din sec. III şi VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca. Bucureşti, 1974. 157 p.

[Dolinescu-Ferche, 1979]. *Dolinescu-Ferche S.* Ciurel, habitat des VI-e — VII-e siecle de notre ere // Dacia, N.S., 1979, t.XXIII, p.179—230.

[Dolinescu-Ferche, 1984]. *Dolinescu-Ferche S.* La culture «Ipoteşti-Ciurel-Cândeşti» (V—VII siecle) — La situasion en Valachie // Dacia, N.S., 1984, t.XXVIII, nr.1—2, p.117—147.

[Donceva-Petkova, 1971]. *Дончева-Петкова Л.* Средновековне глиняни съдове с вътрешни уши // Археология. 1971, т. XIII, 4, с.32—38.

[Donceva-Petkova, 1977]. *Дончева-Петкова Л.* Българска битова керамика през ранното средновековия (втората половина на VI — края на X в.). София, 1977, 225 с.

[Donceva-Petkova, 1980]. *Дончева-Петкова Л.* Знаци върху археологически паметници от средновековна България VII—X в.София. 1980, 188 с.

[Donceva-Petkova, 1990—a]. *Doncева-Petkova L.* Die protobulgarische Keramik in Bulgarien // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.77—99.

[Donceva-Petkova, 1990—b]. *Doncева-Petkova L.* Mittelalterliche Tonkessel aus Bulgarien // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.101—111.

[Dovjenok etc., 1966]. *Довженок В.И. Гончаров В.К. Юра Р.О.* Древньоруське місто Воінь. Київ, 1966, 148 с.

[Dovjenok, 1972]. *Довженок Д.Т.* Экономические предпосылки сложения древнерусского государства // Становление раннефеодальных славянских государств. Киев. 1972.

[Eneolit, 1982]. Энеолит СССР // Археология СССР. в 20 т. М.: Наука, 1982, 360 с.

[Etnoculturnaia, 1985]. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. Киев: Наукова Думка, 1985. 184 с.

[Fiodorov, 1960]. *Федоров Г.Б.* Население Пруто-Днестровского междуречья в I тыс. н.э. // МИА. 1960, 89. 380 с.

[Fiodorov, 1966]. *Федоров Г.Б.* Древние славяне в Пруто-Днестровском междуречье. М., 1966. 27 с.

[Fiodorov, 1966]. *Федоров Г.Б.* Посад Екимауцкого поселения // Культура Древней Руси. М., 1966, с.272—273

[Fiodorov, 1973]. *Федоров Г.Б.* Генезис и развитие феодализма у древнерусского населения Днестровско-Прутского междуречья в IX—XII вв. (по археологическим данным) // Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма. Кишинев. 1973, с.42—52

[Fiodorov, Polevoi, 1973]. *Федоров Г.Б., Полевой Л.Л.* Археология Румынии. М.: Наука, 1973, 411 с.

[Fiodorov, Cebotarenco, 1974]. *Федоров Г.Б., Чеботаренко Г.Ф.* Памятники древних славян (VI—XIII вв.) // Археологическая карта МССР. Кишинев: Штиинца, 1974, Вып.6, 134 с.

[Fiodorov, Negruşa, 1979]. *Федоров Г.Б., Негруша В.М.* Славяне и балкано-дунайская археологическая культура // Комплексные проблемы истории и культуры народов центральной и юго-восточной Европы. М.: Наука, 1979, с.48—56.

[Fiodorov, etc., 1984]. *Федоров Г.Б., Чеботаренко Г.Ф., Великанова М.С.* Бранештский могильник X—XI вв. Кишинев: Штиинца, 1984, 111 с.

[Fiodorov-Davâdov, 1966]. *Федоров-Давыдов Г.А.* Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов. М.: МГУ, 1966. 275 с.

[Flerov, 1976]. *Флеров В.С.* Лощеная керамика Саркела-Белой Вежи // СА. 1976, 2. с.57—66.

[Flerov, 1990]. *Flerov V.* Einige Arten der polierten keramik der Saltovo-Majaki-Kultur // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.113—136.

[Fodor, 1975]. *Fodor I.* Csrepustjeink szarmesa // AE. 1975, K.102, sz.2. p.250—264.

[Fodor, 1977]. *Fodor I.* Der Ursprung der in Ungarn gefundenen Tonkessel // AAH. 1977, t.29, 3—4, p.323—349.

[Formozov, 1957]. *Формозов А.А.* Могут ли служить орудия каменного века этническим признаком ? // СА. 1957, 4, с.66—74.

[Foss, 1952]. Древнейшая история Севера Европейской части СССР // МИА. 1952, 29, 280 с.

[Frolanov, 1972]. *Фролнов И.Я.* Семья и вервь в Киевской Руси // СЭ. 1972, 3, с. 90—97.

[Ghening, 1973]. *Генинг В.Ф.* Программа статистической обработки керамики из археологических раскопок // СА. 1973, 3, с.114—135.

[Goltjeva , 1981—a]. *Гольцева Н.В.* Исследование средневековых памятников у с. Ханска // АО—1981. М., 1981, с.388—389.

[Goltjeva , 1981—b]. *Гольцева Н.В.* Отчет об исследованиях Южнославянской новостроечной археологической экспедиции на поселении Ханске I в 1980 г. Кишинев, 1981, 39 стр. // Архив ИА АН РМ.

[Hâncu, 1964]. *Хынку И.Г.* К вопросу о судьбах романизированного населения Дунайско-Днестровских земель в VI—XI вв. (волохи и славяне) // Тезисы Первого симпозиума по археологии и этнографии юго-запада СССР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964, с.37—38.

[Hâncu, 1965]. *Хынку И.Г.* Отчет об археологических раскопках могильников Лимбарь, Кэпрэрия, Лутэрия и поселения Лимбарь-Кэпрэрия у с.Ханска Котовского района МССР в 1964 г. Кишинев, 1965. 59 стр.,+ 50 рис., + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1966]. *Хынку И.Г.* Отчет о результатах археологических раскопок в 1965 г. на поселение Лимбарь-Кэпрэрия, могильниках Лимбарь и Кэпрэрия у с. Ханска Котовского района МССР, отряда раннемолдаской археологии. Кишинев, 1966. 40 стр.,+ 46 рис., + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1967]. *Хынку И.Г.* К вопросу о соотношении восточнославянской и балкано-дунайских культур в лесостепной полосе Молдавии // ТД ВСПИПИАИ 1966 г. Кишинев, 1967, с.31—33.

[Hâncu, 1967—a]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых исследованиях в 1966 г. на поселении Лимбарь-Кэпрэрия и на могильнике Кэпрэрия у села Ханска Котовского района Молдавской ССР и о находке Липченского клада. Кишинев, 1967. 32 стр. + 13 табл. + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1968—a]. *Хынку И.Г.* К вопросу о соотношении восточнославянской и балкано-дунайской культур лесостепной Молдавии // Тр.ГИКМ. 1968, Вып.1, p.106—120.

[Hâncu, 1968—b]. *Хынку И.Г.* Памятники балкано-дунайской культуры X—XIV вв. лесостепной полосы Молдавии // Археология, этнография и искусствоведение Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1968, с.106—124.

[Hâncu, 1968—c]. *Хынку И.Г.* Формы бытовой посуды и художественной керамики // Зеленчук В.С., Лившиц М.Я., Хынку И.Г. Народное декоративное искусство Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1968, с.81—121.

[Hâncu, 1968—d]. *Хынку И.Г.* Отчет о работах отряда по изучению раннемолдавской культуры на поселение Лимбарь-Кэпрэрия и могильнике Кэпрэрия у села Ханска Котовского района МССР в 1967 году и спасательные работы на могильнике Шкоала Ноуэ в селе Матеуцы, Резинского района МССР. Описание Молештского клада найденного в селе Молешты Котовского района в 1967 году. Кишинев, 1968. 43 стр., + 39 табл. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1969—a]. *Хынку И.Г.* Поселения XI—XIV веков в Оргеевских кодрах Молдавии. Кишинев, 1969. 115 с.

[Hâncu, 1969—b]. *Хынку И.Г.* Молдавская народная керамика. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1969. 144 с.

[Hâncu, 1969—c]. *Хынку И.Г.* Отчет о раскопках на поселение Лимбарь-Кэпрэрия и могильнике Кэпрэрия у с.Ханска Котовского района в 1968 г. Кишинев, 1969. 26 стр., + 36 табл., + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1970—a]. *Хынку И.Г.* Лимбарь-средневековый могильник XII—XIV веков в Молдавии. Кишинев, 1970. 78 с.

[Hâncu, 1970—b]. *Хынку И.Г.* Археологические памятники X—XIV вв. в Ганчештских и Оргеевских кодрах Молдавии // Actes du premier congres international des etudes Balkaniques et sud-est europeennes. t.II, 1970, p.561—569.

[Hâncu, 1970—c]. *Хынку И.Г.* Отчет о раскопках на поселении Лимбарь-Кэпрэрия и могильнике Кэпрэрия у села Ханска Котовского района МССР в 1969 г. Кишинев, 1970. + 26 стр. + 39 рис. + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1971—a]. *Хынку И.Г.* Керамика славян Поднестровья в X—XII вв. // Изв. АН МССР Сер.общ.наук. 1971, 2, с.80—92.

[Hâncu, 1971—b]. *Хынку И.Г.* Балкано-дунайская культура лесостепной Молдавии в X—XIV вв. // Рикман Э.А., Рафалович И.А., Хынку И.Г. Очерки истории культуры Молдавии (II—XIV вв). Кишинев: Штиинца, 1971, с.119—178.

[Hâncu, 1971—c]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых работах в 1970 г. у села Ханска Котовского района МССР. Кишинев, 1971. 21 стр., + 25 рис. + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1972—a]. *Хынку И.Г.* Археологические исследования на поселении Лимбарь-Кэпрэрия в X—XIV вв. в 1968—1969 гг. // АИМ 1968—1969. Кишинев: *Штиинца, 1972, с.159—200.*

[Hâncu, 1972—b]. *Хынку И.Г.* Результаты раскопок на поселении X—XIV вв. // ТД СПИПИ 1971 г. М.: Наука, 1972, с.118—119.

[Hâncu, 1972—c]. *Хынку И.Г., Рафалович И.А.,Никулицэ И.Т.* Отчет о полевых работах в 1971 г. у села Ханска Котовского района МССР. Кишинев, 1972. 33 стр., + 23 рис. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1973—a.] *Хынку И.Г.* Кэпрэрия-памятник культуры X—XII вв. Кишинев: Штиинца, 1973, 64 с.

[Hâncu, 1973—c]. *Хынку И.Г.* Результаты раскопок на селище X—XIV вв. у с.Ханска в 1970—1971 гг. // АИМ 1970—1971. Кишинев: Штиинца, 1973, с.177—198.

[Hâncu, 1973—d]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых исследованиях на памятниках Балкано-Дунайской культуры у села Ханска Котовского района Молдавской ССР в 1972 году. Кишинев, 1973. 15 стр., + 17 рис. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1974—a]. *Хынку И.Г.* Раскопки на селище Ханска X—XIV вв. // АИМ—1973, Кишинев: Штиинца, 1974, с.175—188.

[Hâncu, 1974—b]. *Хынку И.Г.* Раскопки на поселении X—XIV вв. у села Ханска // АИМ 1972, Кишинев: Штиинца, 1974, с.159—172.

[Hâncu, 1974—c]. *Хынку И.Г.* Памятники балкано-дунайской культуры (X——XIV вв.) // Древняя культура Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1974, с.127—150.

[Hâncu, 1974—d]. *Хынку И.Г.* Раскопки у с.Ханска в зоне строительства Костештской ГЭС // АО 1973. М.: Наука, 1974, с.429.

[Hâncu, 1974—e]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых исследованиях на поселении X—XIV вв.у села Ханское Котовского района МССР в 1973 г. Кишинев, 1974. 20 стр.,+ 41 рис., + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1975—a]. *Хынку И.Г.* Археологическая культура и этническая общность по данным раскопок памятников X—XII веков в Молдавии // 150 лет Одесскому археологич.музею АН УССР: ТДК. Киев: Наукова Думка, 1975, с.174—175.

[Hâncu, 1975—b]. *Хынку И.Г.* Некоторые болгарские черты в материальной культуре населения раннего средневековья Молдавии // ЕВ. 1975, пг.4, с.96—102.

[Hâncu, 1975—c]. *Хынку И.Г.* Исследование селища Ханска (X—XIV вв.) // АО 1974. М.: Наука, 1975, с.448—449.

[Hâncu, 1975—d]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых исследованиях на поселение Ханска в 1974 г. Кишинев, 1975. 38 стр. + 75 рис. + фото. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1976—a]. *Хынку И.Г.* Раскопки средневекового селища Ханска // АО 1975. М.: Наука, 1976, с.447—448.

[Hâncu, 1976—b]. *Хынку И.Г.* Этнические черты в жилищах населения Молдавии (X—XIV вв.) // Проблемы истории и культуры / Балканские исследования. М.: Наука, 1976, с.224—231.

[Hâncu, 1976—c]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых исследованиях на поселении Ханска в 1975 г. Кишинев, 1975. 34 стр., + 98 рис., + фото.Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1977]. *Хынку И.Г.* Раскопки на поселении Ханска // АО 1976. М.: Наука, 1977, с.460—461.

[Hâncu, 1977—a]. *Хынку И.Г.* Отчет о полевых археологических исследованиях,проведенных в 1976 году на памятниках у села Ганск Котовского района МССР, обследование Черняховских памятников у сел Сарата-Мерешены, Данку и Погонешты Котовского района, затронутых в результате строительства. Кишинев, 1976. 42 стр., + 91 рис. Архив ИА РМ.

[Hâncu, 1978]. *Хынку И.Г.* Исследования средневековых памятников у с. Ханска // АО 1977. М.: Наука, 1978, с.469—470.

[Hâncu, 1978—a]. *Хынку И.Г.* Отчет о раскопках 1977 г. у с.Ханска в урочище Лимбарь. Кишинев, 1978. 62 стр., + 115 рис. Архив ИА РМ.

[Hâncu etc., 1970]. *Хынку И.Г., Рафалович И.А., Никулицэ И.Т.* Раскопки у с.Ханска // АО 1969. М.: Наука, 1970, с.354—355.

[Hâncu, Zagnii, 1970]. *Хынку И.Г., Загний Г.Ф.* Палеомагнитная датировка комплекса XII—XIII вв. на селище Лимбарь-Кэпрэрия // Изв. АН МССР. Сер.общ.наук. 1970, 2, с.10—15.

[Hâncu etc., 1971]. *Хынку И.Г., Никулицэ И.Т., Рафалович И.А., Рикман Э.А., Лапушнян В.Л.* Исследование памятников у с.Ханска в Молдавии // АО 1970. М.: Наука, 1971, с.360—361.

[Hâncu, Rafalovici, 1973]. *Хынку И.Г., Рафалович И.А.* Славяне и тюрко-болгары в VI—X вв. на территории Молдавии по археологическим данным //

Славяните и средниземноморският свят: Международен симпоз. по славянска археология. София, 23—29 април, 1970. София, 1973, с.161—186.

[Hâncu, Postică, 1991]. *Hâncu I., Postică Gh.* Despre greşeli evidente şi falsificări intenţionate din istoria veche a Moldovei // Pagini de istorie. Chişinău, 1991, p.3—17.

[Hlebnikova, 1984]. *Хлебникова М.* Керамика памятников Волжской Болгарии. К вопросу об этнокультурном составе населения. М.: Наука, 1984, 241 с.

[Iakobson, 1950]. *Якобсон А.Л.* Средневековый Херсонес (XII—XIV вв.) // МИА. 1950, 17, 258 с.

[Iakobson, 1951]. *Якобсон А.Л.* Средневековые амфоры Северного Причерноморья // СА. 1951, т. XV, с.340.

[Iakobson, 1958]. *Якобсон А.Л.* К истории русско-корсунских связей (XI—XIV вв.) // ВВ. 1958, т.14, с.116—128.

[Iakobson, 1978]. *Якобсон А.Л.* Средневековая поливная керамика как историческое явление// ВВ. 1978, т.39, с.148—169.

[Iakobson, 1979]. *Якобсон А.Л.* Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. Л.: Наука, 1979, 164 с.

[Iorga, 1924]. *Iorga N.* La Romanie danubiene et les barbares au VI-e siecle // Revue belge de philologie et d'histoire. 1924, t.III.

[Istoria, 1967]. История РСС Молдовеняскэ, ын доуэ волуме, ед. II-а, вол. I. Кишинэу, 1967.

[Istoria, 1984]. История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней. Кишинев, 1984.

[Istoria, 1988]. История РСС Молдовеняскэ ын шасе волуме. вол. I. Кишинэу, 1988.

[Kamenetkii, 1970]. *Каменецкий И.С.* Археологическая культура, ее определение и интерпретация // СА. 1970, 2, с.18—36.

[Kamenetkii etc, 1975]. *Каменецкий И.С., Маршак Б.И., Шер Я.А.* Анализ археологических источников. М.: Наука, 1975, 174 с.

[Kastanaian, 1953]. *Кастанаян Е.Г.* Художественные элементы в лепной керамике Боспора // Археология городов Северного Причерноморья. М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1953. с.392—405.

[Kastanaian, 1981]. *Кастанаян Е.Г.* Лепная керамика Боспорских городов. Л.: Наука. 1981, 177 с.

[Kindjeri, 1967]. *Кинджери У.Д.* Введение в керамику / Пер. с англ. 2-е изд. М.: Стройбанк , 1967. 499 с.

[Kircio, 1980]. *Кирчо Л.Б.* О принципах анализа массового археологического материала способом классификации (на основании керамических комплексов ранней бронзы Южной Туркмении) // Методика археологических исследований и закономерности развития древних обществ. Ашхабад: Ылым:1980, с.30—33.

[Kiss, Bartha, 1970]. *Kiss A., Bartha A.* Graves from the age of the Hungarian Conquest at Bana // AAH. 1970,XXII, I—4. p.219—260.

[Klein, 1970]. *Клейн Л.С.* Проблема определения археологической культуры // СА. 1970, 2, с.37—51.

[Klein, 1978]. *Клейн Л.С.* Археологические источники: Учеб. пособие. Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. 120 с.

[Klein, 1979]. *Клейн Л.С.* Понятие типа в современной археологии // Типы в культуре : Методол.пробл.классификации систематизации и типологии в социально-исторических и антропологических науках. Л.: ЛГУ, 1979, с.50—74.

[Klein, 1991]. *Клейн Л.С.* Археологическая типология. Л., 1991.

[Knipovici, 1955]. *Книпович Т.Н.* Художественная керамика в городах Северного Причерноморья // Археология городов Северного Причерноморья. М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1955, с.356—391.

[Kocicurkina, 1973]. *Кочкуркина С.И.* Юго-восточное Приладожье в X—XIII вв. Л.: Наука, 1973. 152 с.

[Kolcin, 1982]. *Колчин Б.А.* Хронология Новгородских древностей // Новгородский сборник: 50 лет раскопок Новгорода. М.: Наука, 1982, с.156—177.

[Kosven, 1963]. *Косвен М.* Семейная община и патримония. М., 1963.

[Koroliuk, 1976]. *Королюк В.Д.* К исследованиям в области этногенеза славян и восточных романцев // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. М.: Наука, 1976, с.6—29.

[Kozlov, 1984—a]. *Козлов В.И.* Керамика X в. у с.Сафьяны // Новые археологические исследования на Одессчине. Киев: Наукова Думка, 1984, с.126—135.

[Kozlov, 1984—b]. *Козлов В.И.* Охранные работы на поселении VIII — начала X в. у с. Шабо // Северное Причерноморье. Киев: Наукова Думка, 1984, с.138—144.

[Kozlov, 1990]. Kozlov V. Die Keramik der Siedlungen der Balkan-Donau-Kultur im 8.—10. jh. an der Meeresküste des Flussinnenlandes Dnester-Donau // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.171—191.

[Krasilnikov, 1976]. *Красильников К.И.* Гончарная мастерская салтово-маяцкой культуры // СА. 1976, 3, с.267—278.

[Krasilnikov, 1980]. *Красильников К.И.* Новые данные о гончарном производстве в салтовское время на Среднем Донце // КСИА. 1980, Вып.160, с.60—69.

[Krug etc., 1965]. *Круг Г.К., Круг О.Ю.* Математический метод классификации древней керамики // МИА. 1965, пг.129, с.318—325.

[Kruglikova, 1954]. *Кругликова И.Т.* О местной керамике Пантикапея и ее значение для изучения состава населения этого города // МИА. 1954, пг.33, с.78—113.

[Kultura, 1985]. Культура Биляра. Болгарские орудия труда и оружие X—XIII вв. М.: Наука, 1985. 216 с.

[Kurnatowska, Szamalek, 1990]. *Kurnatowska Z., Szamalek K.* Keramik vom Saltovo-Typ und Tonkessel im Keramikmaterial von Styrmen und Odarcy, Bulgarien // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.245—253.

[Kuzmina, 1976]. *Кузьмина Е.Е.* Историзм археологии // Историзм археологии: Методол.пробл. ТДК. М., 1976, с.24—31.

[Kuzmina, 1981]. *Кузьмина Е.Е., Шер Я.А.* К методике статистического анализа керамических комплексов (по материалам памятников Орско-Актюбинской группы) // Количественные методы в гуманитарных науках. М.: Изд-во МГУ, 1981, с.29—34.

[Kuznetov, 1964]. *Кузнецов В.А.* Глиняные котлы Северного Кавказа // КСИА. 1964, Вып. 99, с.34—39.

[Kuznetov, 1990]. *Kuznecov V.* Nordkaukasische Tonkessel // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.255—273.

[Lesman, 1979]. *Лесман Ю.М.* К применению методики распознавания образов для анализа керамического комплекса // Новое в применение физико-математических методов в археологии. М.: Наука, 1979, с.109—114.

[Levaşova, 1967]. *Левашова В.Л.* Браслеты // Очерки по истории русской деревни X—XI вв. // Тр.ГИМ. 1967, Вып.43, с.207—252.

[Liapuşkin, 1957]. *Ляпушкин И.И.* О жилищах восточных славян Днепровского Левобережья VIII—X вв. // КСИИМК, 1957, Вып. 68, с.3—13.

[Liapuşkin, 1958]. *Ляпушкин И.И.* Городище Новотроицкое // МИА. 1958. 74

[Liapuşkin, 1968]. *Ляпушкин И.И.* Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства// МИА. 1968. 152.

[Majitov, 1972]. *Мажитов Н.А.* Южный Урал в XII—XIV вв. М.: Наука, 1977. 240 с.

[Malevskaia, 1969]. *Малевская М.В.* Амфоры Новогрудка XII—XIII вв. // Тезисы докл. к конференции по археологии Белоруссии. Минск, 1969, с.185—191.

[Malm, Fehner, 1974]. *Мальм В.А., Фехнер М.В.* Археологические исследования древнего Пронска и городища на горе Гневно // Археология Рязанской земли. М.: Наука, 1974, с.193—209.

[Malov, 1951]. *Малов С.Е.* Памятники древнетюркской рунической письменности. М.—Л.: Изд-во АН СССР, 1951. 452 с.

[Marşak, 1970]. *Маршак Б.И.* Код для описания керамики Пенджикента V—VI вв. // Статистико-комбинаторские методы в археологии. М.: Наука, 1970, с.25—52.

[Masson, 1976—a]. *Массон В.М.* Археологические материалы и исторические реконструкции // Историзм археологии: Методол. пробл. ТДК. М., 1976, с.21—24.

[Masson, 1976—b]. *Массон В.М.* Экономика и социальный строй древних обществ. Л.: Наука, 1976. 192 с.

[Matson, 1960]. *Matson F.R.* The quantitative study of ceramic materials // The application of quantitative methods in arcaeology. Chicago, 1960, p.34—59.

[Mavrodin, Froianov, 1978]. *Мавродин В.В., Фроянов В.Я.* Об общественном строе восточных славян VIII—X вв. в свете археологических данных // Проблемы археологии. Л., 1978, Вып. II. с. 125—132.

[Medvedev, 1966]. *Медведев А.Ф.* Ручное метательное оружие (Лук и стрелы самострел) VIII—XIV вв. // Археология СССР. САИ. Е—I—36. М.: Наука, 1966. 184 с.

[Meliukova, 1960]. *Мелюкова А.И.* Отчет о работе скифского отряда Молдавской экспедиции ИА и МФ АН СССР в 1960 г. // Архив ИА РМ. Ф. пг.18, оп.2, дело 59.

[Meliukova, 1963]. *Мелюкова А.И.* Исследование гетских памятников в степном Поднестровье // КСИА. 1963, Вып.94, с.64—72.

[Mihailina, Timoşciuk, 1983]. *Михайлина Л.П., Тимощук Б.А.* Славянские памятники басейна Верхнего Прута VIII—X вв. // Славяне на Днестре и Дунае. Киев, 1983, с.205—219.

[Mihailov, 1961]. *Михайлов С.* Относно произхода на ранносредновековната чернольскова керамика в България // Археология. 1961, т.III, 4, с.5—11.

[Mitrea, 1980]. *Mitrea I.* Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpaţi şi Siret în secolele VI—IX // Carpica. 1980, XII, p.55—190.

[Mitrea, 1992]. *Mitrea I.* Realităţi arheologice şi etnoculturale în spaţiul Carpato-Nistrian în secolele VI—VII // Anuarul liceului «George Bacovia» Bacău. Serie nouă. I. Bacău, 1992, p.101—110.

[Mongait, 1967]. *Монгайт А.Л.* Археологические культуры и этнические общности // Народы Азии и Африки. 1967, 1, с.53—69.

[Moşinskaia, 1973]. *Мошинская В.И.* О возможностях этнической интерпретации археологических материалов // Из истории Сибири. Томск, 1973, Вып.7, с.3—11.

[Necaeva, 1975]. *Нечаева Л.Г.* О жилище кочевников юга-восточной Европы в железном веке (I тыс. до н.э. — первая половина II тыс. н.э.) // Древнейшее жилище народов Восточной Европы. М., 1975, с.7—49.

[Nestor, 1964]. *Nestor I.* Les donnees archeologiques et le probleme de la formation du peuple roumaine // Revue Roumaine d'histoire. 1964, t.III, nr.3, p.399—404.

[Nestor, 1958]. *Nestor I.* Contributions archeologiques au probleme des Proto-Roumains. La civilization de Dridu. Note prelimenaire // Dacia,N.S., 1958. t.II, p.371—382.

[Niculiţă, 1978]. *Никулицэ И.Т.* Отчет о полевых исследованиях раннежелезного века у с. Ханска в 1976—1977 гг. Кишинев, 1978, 32 стр. Архив ИА РМ.

[Niculiţă, 1981]. *Никулицэ И.Т.* Отчет о результатах полевых исследований на археологических памятниках у с.Ханска в 1980 году. Кишинев, 1981. 72 стр., 23 табл., 22 рис. Архив ИА РМ.

[Niculiţă, 1982]. *Никулицэ И.* Отчет о результатах полевых исследований на археологических памятниках у с.Ханска в 1981 году. Кишинев, 1982. 42 стр., 19 рис. Архив ИА РМ.

[Niculiţă etc., 1973]. *Никулицэ И.Т., Рафалович И.А., Хынку И.Г.* Раскопки у с. Ханска // АО 1972. М.: Наука, 1973, с.414.

[Niculiţă, Rafalovici, 1974]. *Никулицэ И.Т., Рафалович И.А.* Жилища гетов и ранних славян у с.Ханска // АИМ 1973. Кишинев: Штиинца, 1974, с.79—92.

[Niculiţă, Postică, 1980]. *Никулицэ И., Постикэ Г.* Отчет о полевых исследованиях на памятниках раннежелезного века у с.Ханска в 1979 г. Кишинев, 1980. 55 стр., 14 табл. Архив ИА РМ.

[Nudelman, 1978]. *Нудельман А.А.* Топография кладов и находок единичных монет // Археологическая карта МССР. Кишинев: Штиинца, 1978, Вып.8. 196 с.

[Nudelman, 1982]. *Нудельман А.А.* Некоторые наблюдения над находками византийских монет в Карпато-Днестровском регионе // АИМ 1977—1978. Кишинев: Штиинца, 1982, с.27—53.

[Nudelman, 1985]. *Нудельман А.А.* Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе (с древнейших времен до образования феодального Молдавского государства). Кишинев: 1985, 182 с.

[Păunescu, 1975]. *Păunescu A.* Căldări din lut cu torţi interioare descoperite la Târgşor, judeţul Prahova // Cer.Arh. 1975, Vol.2, p.305—309.

[Petrescu-Dâmboviţa, 1967]. *Petrescu-Dâmboviţa M.* Consederations sur la probleme des periodes de la culture materielle en Moldavie du VI aux X siecles // Revue Roumaine d'histoire. 1967, t.VI, nr.2, p.181—199.

[Pletniova, 1959]. *Плетнева С.А.* Керамика Саркела-Белой Вежи // МИА. 1959, nr.75, с.212—272.

[Pletniova, 1963]. *Плетнева С.А.* Средневековая керамика Таманьского городища // Керамика и стекло древней Тмутаракани. М.: Изд-во АН СССР, 1963, с.5—72.

[Pletniova, 1965]. *Плетнева С.А.* От кочевий к городам. Салтово-маяцкая культура // МИА. 1965, пг.142. 199 с.

[Pletniova, 1981]. *Плетнева С.А.* Балкано-дунайская культура // Степи Евразии в эпоху средневековья // Археология СССР в 20 т. М.: Наука, 1981, с.75—77.

[Pletniova, 1982]. *Плетнева С.А.* Кочевники средневековья. Поиски исторических закономерностей. М. : Наука, 1982. 188 с.

[Polevoi, 1964]. *Полевой Л.Л.* Об одной из групп керамики на поселении XIV в. в Пруто-Днестровском междуречье // МИАЭ МССР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964, с.182—196.

[Polevoi, 1969—a]. *Полевой Л.Л.* Городское гончарство Пруто-Днестровья в XIV веке. Кишинев, 1969. 212 с.

[Polevoi, 1969—b]. *Полевой Л.Л.* Археологические памятники верхнего течения р.Ботна // Далекое прошлое Молдавии. Кишинев, 1969, с.185—210.

[Postică, 1981]. *Постикэ Г.И.* Исследование многослойного поселения Ханска // АО 1980. М. : Наука, 1981, с.394.

[Postică, 1983]. *Постикэ Г.И.* Раскопки поселения Лимбарь-Кэпрэрия // АО 1981. М.: Наука, 1983, с.400.

[Postică, 1985—a]. *Постикэ Г.И.* Глиняные котлы на территории Молдавии в раннесредневековый период // СА. 1985, пг.3, с.227—240.

[Postică, 1985—b]. *Постикэ Г.И.* Археологические исследования на средневековом поселении Ханска // АИМ 1981. Кишинев: Штиинца, 1985, с.156—168.

[Postică, 1985—c]. *Постикэ Г.И.* Раскопки средневекового поселения у с. Бутучены // АО 1983. М.: Наука, 1985, с.358—359.

[Postică, 1990]. *Postică Gh.* Formarea poporului român şi continuitatea lui pe teritoriul Moldovei în sec.V—XIII // Cujetul. 1990, nr.1.

[Postică, 1991]. *Postică Gh.* Satul medieval Petruha — argument al continuităţii românilor din Moldova // Procesele etnoculturale şi etnosociale la finele mileniului I t.e.n. — prima jumătate a mileniului I e.n. în sud-vestul U.R.S.S. şi teritoriile limitrofe (tezele referatelor sesiunii a III-a a şcolii seminar). 27—29 noiembrie 1991. Chişinău, 1991, p.66—68.

[Postică, 1992—a]. *Постикэ Г.И.* Средневековая амфора с поселения Чигырлень I // Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы. Кишинев : Кишинев, 1992, с. 159—162.

[Postică, 1992—b]. *Postică Gh.I.* Rezultatele investigaţiilor arheologice din anul 1991 în aşezarea Hansca-Limbari-Căprăria (raport ştiinţific). Chişinău, 1992. 67 pag., + 15 tabl., + 42 fig. Arhiva IA a AŞ RM.

[Postică, Telnov, 1985]. *Постикэ Г.И., Тельнов Н.П.* Раннесредневековое поселение Ханска-ла Маткэ // АИМ 1981. Кишинев: Штиинца, 1985, с.142—152.

[Prihodniuk, 1976]. *Приходнюк О.М.* Семья у восточных славян в раннем средневековье // Открытия молодых археологов Украины. Киев, 1976, часть I. с.12—15.

[Pustovalov, 1982]. *Пустовалов С.Ж.* О некоторых методиках формализованной обработки // Теория и методы археологических исследований. Киев: Наукова Думка, 1982, с.196—210.

[Rafalovici, 1968—b]. *Рафалович И.А.* Поселение VI—VII вв. у с.Ханска // КСИА. 1968, Вып.113, с.94—101.

[Rafalovici, 1972—a]. *Рафалович И.А.* Славяне VI—IX веков в Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1972, 244 с.

[Rafalovici, 1972—b]. *Рафалович И.А.* Отчет о полевых работах реутской археологической экспедиции в 1970—1971 гг. Кишинев, 1972., 19 стр. Архив ИА РМ.

[Rafalovici, 1973]. *Рафалович И.А., Гольцева Н.В.* Отчет о полевых работах Ханской археологической экспедиции 1972 г. Кишинев, 1973, 29 стр., 27 рис. Архив ИА РМ.

[Rafalovici, 1975]. *Рафалович И.А.* К вопросу о степени влияния Византии на материальную культуру населения Карпато-Днестровских земель в VI—IX вв. // Карпато-Дунайские земли в средние века. Кишинев: Штиинца, 1975, с.7—19.

[Rafalovici, 1983]. *Рафалович И.А.* Славяне VI—IX вв. в Днестровско-Карпатских землях в освещении зарубежной историографии // Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдован. Кишинев, 1983, с.31—49.

[Rafalovici, Hâncu, 1972]. *Рафалович И.А., Хынку И.Г.* Исследования средневековых памятников у с.Ханска // АО 1971. М.: Наука, 1972, с.453—454.

[Rafalovici, Goltseva, 1974]. *Рафалович И.А., Гольцева Н.В.* Исследование раннеславянского поселения Ханска I // АИМ 1972. Кишинев. Штиинца, 1974, с.148—159.

[Rafalovici, Goltseva, 1981]. *Рафалович И.А., Гольцева Н.В.* Раннеславянское поселение V—VII вв. Данчены I // АИМ—1974. Кишинев: Штиинца, 1981, с.125—140.

[Rapov, 1969]. *Рапов Ю.М.* Была ли вервь «Русской Правды» патримонией? // СЭ. 1969, пг.3, с.106—117.

[Rabakov, 1965]. *Рыбаков Б.А.* Космогония и мифология земледельцев энеолита // СА. 1965, пг.1, с.24—47; 2, с.13—33.

[Rabakov, 1976]. *Рыбаков Б.А.* Историзм археологии // Историзм археологии: Методол.пробл. ТДК. М., 1976, с.3—6.

[Rabakov, 1978]. *Рыбаков Б.А.* Историзм археологии // КСИА. 1978, Вып.152, с.5—7.

[Rikman, 1969]. *Рикман Э.А.* Отчет об археологических работах 1968 г. Москва, 1969, 16 стр., 3 рис. Архив ИА РМ.

[Rikman, 1971]. *Рикман Э.А.* Отчет об археологических работах 1970 г. Москва, 1971, 17 стр., 12 рис. Архив ИА РМ.

[Rossetti, 1934]. *Rossetti D.* Siedlungen der Kaiserzeit und der Bukarest // Germania. 1934. t.18. p.206—213.

[Rozenfeldt, 1964]. *Розенфельдт Р.Л.* О производстве и датировке овручских шиферных пряслиц // СА. 1964, пг.4, с.220—224.

[Rusanova, 1976]. *Русанова И.П.* Славянские древности VI—VII вв. Культура пражского типа. М.: Наука, 1976. 216 с.

[Rusanova, Timoşciuk, 1984]. *Русанова И.П., Тимощук Б.О.* Кодын — славянские поселения V—VIII вв. на р.Прут. М.: Наука, 1984. 87 с.

[Saiko, 1966]. *Сайко Э.В.* История технологии керамического ремесла в Средней Азии VIII—XII вв. Душанбе: Дониш, 1966. 212 с.

[Saiko, 1971]. *Сайко Э.В.* К истории гончарного круга и развития форм керамики (по археологическим материалам Средней Азии). Душанбе: Ирфон, 1971. 172 с.

[Saiko, 1980]. *Сайко Э.В.* Режим обжига в практике древних и средневековых гончаров Востока // КСИА. 1980, Вып.167, с.43—48.

[Saiko, 1982]. *Сайко Э.В.* Техника и технология керамического производства Средней Азии в историческом развитии. М.: Наука, 1982, 212 с.

[Sedov, 1979]. *Седов В.В.* Происхождение и ранняя история славян. М., 1979. 155 с.

[Sedov, 1982]. *Седов В.В.* Восточные славяне в VI—XIII вв. // Археология СССР в 20-ти томах. М., 1982. 305 с.

[Sedova, 1981]. *Седова М.В.* Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XIV вв.). М.: Наука, 1981. 195 с.

[Semenov, Korobkova, 1983]. *Семенов С.А., Коробкова Г.Ф.* Технология древнейших производств. Л.: Наука, 1983. 253 с.

[Separd, 1956]. *Separd A.* Ceramics for arheologis. Washington, 1956.

[Sergheev, 1960]. *Сергеев Г.П.* Раскопки средневекового славянского поселения в Кобуска Веке // МИА ЮЗ СССР и РНР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1960, с.297—308.

[Smilenko, 1991]. *Смиленко А.Т.* Спорные вопросы в изучении древностей VIII—X вв. Северо-Западного Причерноморья // Древности юго-запада СССР (I — середина II тысячелетия н.э.). Кишинев : Штиинца, 1991. с.166—185 .

[Smilenko, Koziov, 1985]. *Смиленко А.Т., Козлов В.И.* Славянское поселение конца I тысячелетия н.э. // Археологические исследования средневековых памятников Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: Штиинца, 1985, с.119—136.

[Smilenko, Kozlovskii, 1987—a]. *Смиленко А.Т., Козловский А.А.* Средневековые поселения в прилегающей части Днестровско-Дунайского междурѐчья // Днестро-Дунайское междуречье в I — начале II тыс . н.э. Киев, 1987, с.67—83.

[Smilenko, Kozlovskii, 1987—b]. *Смиленко А.Т., Козловский А.А.* Поселение у села Шабо и Богатое Одесской области // Днестро-Дунайское междуречье в I — начале II тыс . н.э. Киев, 1987.

[Spinei, 1972]. *Spinei V.* Săpăturile de salvare de la Oltenești // Carpica. 1972, p.133—141.

[Spinei, 1982]. *Spinei V.* Moldova în secolele XI—XIV. București, 1982. 383 p.

[Spinei, 1985]. *Spinei V.* Relații etnice și politice în Moldova meridională în secolele X—XIII. Români și turanici. Iași, 1985. 238 p.

[Spinei, 1990]. Die Tonkessel aus dem Karpaten-Dnestr-Raum // Varia Arheologica Hungarica, III / Die Keramik der Saltovo-Majaki kultur und Ihrer Varianten. Budapest, 1990, p.327—342.

[Stoliarik, 1985]. *Столярик Е.С.* Клад монет императора Никифора III Вотаниата из с.Фаурешты // Археологические исследования средневековых памятников Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: Штиинца, 1985, с.137—140.

[Sverdlov, 1981]. *Свердлов М.Б.* Семья и община в Древней Руси // История СССР. 1981, 3, с.97—108.

[Sveșnikova, Tivian, 1979]. *Свешникова Т.Н., Цивьян Т.В.* К функциям посуды в восточно-романском фольклоре // Этническая история восточных романцев. Древность и средние века. М.: Наука, 1979, с.147—1907.

[Șciapov, 1972]. *Щапов Я.Н.* Большая и малая семья на Руси в VIII—XIII вв. // Становление раннефеодальных славянских государств. Киев, 1972, с. 180—193.

[Șciapova, 1956]. *Щапова Ю.Л.* Стеклянные бусы древнего Новгорода // МИА. 1956, 55, с.164—169.

[Șciapova, 1972]. *Щапова Ю.Л.* Стекло Киевской Руси. М.: Изд-во МГУ, 1972. 216 с.

[Șer, 1966]. *Шер Я.А.* Типологический метод в археологии и статистика // Доклады исообщ.археологов СССР (VII Международный конгресс доисториков и протоисториков). М., 1966, с.253—266.

[Șthal, 1972]. *Șthal H.* Studii de sociologie istorică. Buc.,1972.

[Șthal, 1992]. *Șthal H.* Probleme confuze în istoria socială a României. Buc., 1992.

[Telnov, 1981]. *Тельнов Н.П.* Отчет о раскопках поселения Ханска III в 1980 г. Кишинев, 1981, 14 стр., 5 рис. Архив ИА РМ.

[Telnov, 1983]. *Тельнов Н.П.* Раскопки поселения у с. Ханска // АО 1981. М.: Наука, 1983, с.402.

[Telnov, 1988]. *Тельнов Н.П.* Некоторые итоги и задачи изучения славянской культуры VI—IX вв. на территории Молдавии // АИМ в 1986. Кишинев, 1988, с.3—19.

[Telnov, Cebotarenco, 1982]. *Тельнов Н.П.,Чеботаренко Г.Ф.* Отчет о раскопках на поселении Ханска (Лимбарь-Кэтрэрия) в 1981 г. Кишинев, 1982. 53 стр., 24 рис. Архив ИА РМ.

[Telnov, Reaboi, 1985]. *Тельнов Н.П., Рябой Т.Ф.* Новые данные о раннеславянском поселении у с.Ганск // Археологические исследования средневековых памятников Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: Штиинца, 1985, с.105—119.

[Tentiuc, 1988]. *Тентюк И.С.* Раскопки поселений у с. Дурлешты // Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев, 1988.

[Tentiuc, 1989]. *Тентюк И.С.* К вопросу о варианте культуры Рэдукэнень на территории Молдавии // Археология, этнография и искусствоведение Молдавии: итоги и перспективы. Кишинев: Штиинца, 1989, с.25—27.

[Tentiuc, 1990]. *Тентюк И.С.* Некоторые аспекты исследования культуры Рэдукэнень на территории Молдавии // Археология этнография и искусствоведение Молдавии: итоги и перспективы. Кишинев: Штиинца, 1990, с.66—78.

[Tentiuc, Abâzova, 1992]. *Тентюк И.С., Абызова Е.Н.* Раскопки производственных комплексов на памятнике Ла Вие близ Дурлешть // АИМ—1986. Кишинев: Штиинца, 1992, с.223—237.

[Teodor, 1963]. *Teodor D.* Câteva observații în legătură cu căldările de lut de la Răducăneni // SCIV. 1963, t.14, nr.I, p.196—205.

[Teodor, 1968]. *Teodor D.* Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei // SCIV. 1968, t.19, nr.2, p.227—278.

[Teodor, 1973]. *Teodor D.* Apartenența etnică a culturii Dridu // CI. 1973, t.IV, p.127—141.

[Teodor, 1978]. *Teodor D.* Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Iași, 1978, 223 p.

[Teodor, 1980]. *Teodor D.* Unele considerații privind încheierea procesului de formare a poporului român // Arheologia Moldovei. 1980, t.X, p.75—84.

[Teodor, 1981]. *Teodor D.* Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V—XI e.n. Iași, 1981, 122 p.

[Teodor, 1983]. *Teodor D.* Conceptul de cultură «Costișa-Botoșana». Considerații privind continuitatea populației autohtone de la est de Carpați în secolele V—VII e.n. // Acta Antiqua et Archeologica. t.I. Iași, 1983, p.215—227.

[Teodor, 1984—a]. *Teodor D.* Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele VI—XI e.n. Așezările din secolele VI—XI e.n. de la Dodești-Vaslui. Iași, 1984. 152 p.

[Teodor, 1984—b]. *Teodor D.* Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n. (Așezarea de la Botoșana-Suceava). București, 1984, 134 p.

[Teodor, 1985]. *Teodor D.* Autohtoni și migratori la est de Carpați în secolele VI—X e.n. // Arheologia Moldovei. 1985, t.X, p.50—73.

[Teodor, 1991]. *Teodor D.* Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea. Iași, 1991. 230 p.

[Teodor, 1992]. *Teodor D.* Societatea est-carpatică în perioada celei dea doua jumătăți a mileniului I al e.n. // Probleme actuale ale istoriei naționale și universale. Chișinău, 1992, p.109—125.

[Teodorescu, 1964]. *Teodorescu V.* Despre cultura Ipotești-Cândești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei (regiunea Ploiești) // SCIV. 1964, t.15, nr.4, p.485—499.

[Teodorescu, 1984]. *Teodorescu V.* Cireșanu — un aspect cultural aparținând populației daco-romane din sec.IV—V e. n. la sud de Carpați // Anuarul muzeului de istorie și arheologie Prahova. Studii și cercetări. I, Ploiești, 1984, p.51—100.

[Timoșciuk, 1969]. *Тимощук Б.О.* Північна Буковина — земля слов'янська. Ужгород, 1969.

[Timoșciuk, 1976]. *Тимощук Б.О.* Слов'яни Північної Буковини V—IX ст. Киев, 1976.

[Timoșciuk, 1982]. *Тимощук Б.О.* Давньоруська Буковина. Киев, 1982. 206 с.

[Timoșciuik, 1985]. *Тимощук Б.А.* Социальная типология селищ VI—X вв. // Археологические исследования средневековых памятников в Днестровско-Прутском междуречье. Кишинев. 1985. 3—24 с.

[Toropu, 1976]. *Toropu O.* Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI). Craiova, 1976. 244 p.

[Tretiakov, 1962]. *Третьяков П.Н.* Этногенетический процесс и археология // СА. 1962, с.3—16.

[Ursul, 1968]. *Урсул А.Д.* Природа информации. Философский очерк. М.: Политиздат, 1968. 287 с.

[Ursul, 1971]. *Урсул А.Д.* Информация. Методологические аспекты. М.: Наука, 1971, 295 с.

[Ursul, 1973]. *Урсул А.Д.* Отражение и информация. М.: Мысль, 1973. 231 с.

[Ursul, 1975]. *Урсул А.Д.* Проблема информации в современной науке. Философские очерки. М.: Наука, 1975. 287 с.

[Vakulenko, 1983]. *Вакуленко Л.В.* Поселения позднеримского времени у с.Сокол и некоторые вопросы славянского этногенеза // Славяне на Днестре и Дунае. Киев: Наукова Думка, 1983, с.155—188.

[Vakulenko, Prihodniuk, 1984]. *Вакуленко Л.В., Приходнюк О.М.* Славянские поселения I тыс. н.э. у с. Сокол на Среднем Днестре. Киев: Наукова Думка, 1984. 108 с.

[Vakulenko, Prihodniuk, 1990]. *Вакуленко Л.В., Приходнюк О.В.* Этнокультурные процессы в Карпатском басейне и Подунавья в период раннего средневековья (V—VII вв.) // Славяне и Русь (в зарубежной историографии). Киев: Наукова Думка, 1990, с.79—98.

[Vjarova, 1976]. *Вăжарова Ж.* Славяни и праболгари (по данни на некрополите от VI—XI в. на територията на България). София, 1976. 447 стр.

[Zaharia, 1967]. *Zaharia E.* Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia, și istoria perioadei de formare a poporului român. București, 1967. 271 p.

[Zaharia, 1971]. *Zaharia E.* Dones sur l'archeologie des IV—X siecles sur le territoire de la Roumanie. La culture Bratei et la culture Dridu // Dacia, N.S. 1971, t.XV, p.269—281.

[Zaharia, 1977]. *Zaharia E.* Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII (Cimitirul nr.2 de la Bratei). București, 1977. 137 p.

[Zaharuk, 1976]. *Захарук Ю.Н.* Историзм археологии и этнографии // Историзм археологии: Методол. пробл. ТДК. М., 1976, с.7—11.

[Zaharuk, 1978]. *Захарук Ю.Н.* Историзм археологической науки // Древняя Русь и славяне. М.: Наука, 1978, с.7—10.

[Zirra, 1963]. *Зирра В.* Двухобрядовый могильник раннефеодальной эпохи в Капул Виилор-Истрия // Dacia N.S., 1963, t.VII, с.355—412.

ZUSAMMENFABUNG

DIE RUMÄNEN AÜS DEN MOLDAUISCHEN KODRY IN FRÜHMITTELALTER

(Archäologische Forschung auf Grund der Keramikerzeugnissen von der Siedlung Hanska)

von GEORG POSTICĂ

Vorwort

Die mittelalterliche Geschichte der Rumänen vom Prut-Nistrugebiet wurde vollkommen in der sowjetischen geschichtsschreibung von 40-er — 80-er Jahren des 20-ten. Jahrhunderts abgesprochen. Es wurde versucht, in den Werken der Archäologen jener Zeit diese Länder aus dem Gebiet der rumänischen Ökumena auszuschließen und diese Territorien als einen integrierenden Bestandteil der Urheimat der Slawen, nämlich der altrussischen Völkerschaft darzustellen. Auf Grund dieser tendenziosen Voraussetzungen wurden alle frühmittelalterlichen Dänkmäler des Gebietes zwischen Prut und Nistru den Alt-, Süd- oder Estslawen zugeschrieben. Zugleich wurden die schriftlichen und archäologischen Daten nicht untersucht, die Spezific der rumänichen zweitausendjährigen Geschichte und die Besonderheiten der rumänichen Ethnogenese wurden auch nicht berücksichtigt.

Das Ziel dieses Werkes ist die Untersuchung von ethnokulturellen Vorgängen im Schlüßelgebiet zwischen Prut und Nistru in den moldauischen Kodry (d.h. große Urwaldfläche im Zentrum dieses Gebietes) auf Grund der repräsentativsten Kategorie der archäologischen Quellen, von der Keramikerzeugnissen der Mustersiedlung Hanska zu erforschen. Eine solche Betrachtungsweise des Problems wird letzten Endes erlauben, einerseits die Dynamik der Entwicklung des autochtonen Substrats zu studieren, andererseits, seine Wechselwirkung mit den fremden ethnokulturellen Gruppen zu forchen.

KAPITEL 1. DIE FORSCHUNGSMETHODIK

§ 1. DIE KERAMIK ALS QUELLE FÜR DIE GESCHICHTLICHE FORSCHUNG

Als Sachmaterial ist die Keramik ein Trager der Sachinformation im Laufe ihrer Erzeugung und deren nachfolgenden Verwendung. Diese Information wird von Archäologen mit Hilfe von speziellen Methoden herausgezogen und kann zu wissenschaftlichen Zwecken, einschließlich ethnokulturellen Rekonstruktionen verwendet werden.

§ 2. DIE FORSCHUNGSMETHODEN

Die Benutzung der Keramik als eine geschichtliche Quelle erfordert eine gewiße Vorarbeit, die zwei Ebenen der Materialanordnung — Klassification und Systematisierung hineinnimmt.

Die Klassification stellt eine Materialanordnung von empirischen Daten im einer bestimten Folge dar. Die Grundgesamtheit der Keramikerzeugnisse bildet das «Keramikensemble», das die folgenden taxonomischen Stufen hineinnimmt: — «Klassen» — auf Grund der technischen Merkmalen, — «Aufteilungen» — auf grund des Rohstoffsbesonderheiten (Ton), — «Gruppen» — auf Grund der Zusatze, — «Gattungen» — auf Grund der Oberflächenbesonderheiten, — «Serien» — auf Grund von Farben, — «Kategorien» — auf Grund des Geschirrsortiments, sowie — «Typen», — «Varianten» und — «Abarten».

Der Geschirrtyp reprizentiert eine Statische Ständverbindung einer Reihe von Wesentlichen Parametern. Die Bestimmung der Typs wird auf Grund der Formgestaltung des Gefäßkörpers und deren Hauptproportionen durchgeführt. Fünf typbildende Merkmale werden vorgechlagen: 1) Formgestaltung des Körpers, 2) Verhältnis zwischen der Gefäßhöhe und seinem maximalen

Durchmesser ($H_5 : D_3$), 3) Verhältnis zwischen der Höhe maximalen Durhmessers und der Körpershöhe ($H_4 : H_5$), 4) Verhältnis zwischen dem Hals- und Körperdurchmesser ($D_2 : D_3$), 5) Verhältnis zwischen dem Gefäßboden- und Körperdurchmesser ($D_4 : D_3$). Also für die Bestimmung des Keramiktyps werden ein Qualitätsmerkmal und vier Quantitätsmerkmale genommen. Das Qualitätsmerkmal (Formgestaltung des Körpers) wird visuell (eiförmig, fasförmig, bikonisch, kugelförmig und a.) bestimmt. Die Quantitätsmerkmale werden matematisch ausgerechnet, aber im Laufe der Typenbestimmung werden sie in die Qualitätsmerkmale uberfürt.

So werden auf Grund des Verhältnißes zwischen der Körpershöhe und seinem maximalen Durchmesser niedrige und längliche Gefäse unterschieden. Anf Grund der Verhältniße $D_2 : D_3$ und $D_4 : D_3$ werden Gefäse mit schmaler oder breiter Mündung und entspechend mit schmalem und breitem Boden unterschiden. Diese Begriffe sind relativ und variabel je nash dem Typ. Die Grenze zwischen diesen Begriffen werden jedesmal auf Grund der Linearkorrelation bestimmt. Die Typenmerkmale sind ihrem Wechselverhältnis nach hierarhisch. Deshalb wird der Vorgang der Typenbestimmung dieser Hierarchie streng untergeordnet. Das Haupttypenmerkmal ist die Formgestaltung des Körpers. Nach seiner Bedeutsamkeit folgt weiter das Verhältnis $H_5 : D_3$, dann $H_4 : H_5$ und endlich $D_2 : D_3$ und $D_4 : D_3$. Die Keramiktypen werden in Varianten und Abarten gegliedert. Als Variantenmerkmale gelten: 1) Formgestaltung der Krone, 2) Formgestaltung der Henkel und 3) Ornament. Die Gefäßabarten werden unäbhangig von Varianten je nach den metrischen Messwerten (kleine, mittlere und grosse Gefäße) auf Grund der Linearkorrelation unterschieden. Bei der Typen- und Variantenbeschreibung werden in diesem Werke die einfachsten Kodifizierungsmethoden verwendet.

Das zweite in disem Werke verwendete Gruppierungs- und Analysierungsverfahren der Keramikerzeugnisse besteht in der Systematisierung Keramik. Die Aufgabe der Systematisierung ist das Zusammenbringen allen Klassifizierten Materialen zu einem einheitlichen System. Die Systematisierung wird auf Grund der Korrelation von Keramikkomplexen aus der Siedlung Hanska durchgeführt, die durch jene Merkmale verglichen werden, die eine chronologische Bedeutung haben. Es erlaubt einerseits zeitverschiedene Gruppen von Komplexen zum Vorschein zu bringen und anderersits ihre Hauptcharakteristiken festzustellen. Die auf solche Weise erhalten Gruppen werden weiter mit Hilfe der topographischen Methode analysiert, was erlaubt die Feststellung der territorialverschiedenen, Einheite, die aus zeitverschiedenen Komplexen bestehen. Die Gruppen der Komplexen korrilieren sich auch mit den datierbaren Gegenständen und Angaben der Stratigraphie, was ihre absolute Datierung aufzustellen ergmöglicht. Die im Laufe der Systematisierung zum Vorschein gebrauchte Strukturteile ermöglichen es, zur Interpretierungsebene überzugehen und auf solche Weise geschichtssoziologische und ethnokulturelle Schlusfolgerungen zu ziehen.

KAPITEL 2. KERAMIKKLASSIFIKATION

Die frühmittelalterliche Keramikerzeugnisse vom Ende des 1. und Anfang des 2. Jahrhunderts u.z. werden in funf Klassen gegliedert: I. modellierte mit Hand, II. modellierte mit Hand aber nachgearbeitete auf langsamen Drehscheibe, III. Drehscheibegefertigte assymetrische, IV. hergestellte auf der langsamen Drehscheibe, V. hergestellte auf schneller Drehscheibe.

I. KLASSE. Das modellierte Geschirr ist nach der Herstellungstechnologie ziemlich gleichartig. Es ist aus Magerton erzeugt und bildet eine Gruppe, die Sahamote- und Sandzusatz enthält. Die Oberflache ist rah, die Farbe wandelt sich von gelb-rot bis grau-braun verflekt. Dem Sortiment nach wierd dieses Geschirr in fünf Kategorien: Töpfe (neun Typen), Pfannen (drei Typen), Durchschlage (zwei typen), Schüssel (drei Typen) und Kortschags gegleidert. Dieses Geschirr ist aus dem 8. — 9. Jahrhundert und gehört zu dem frühen Zeitabschnitt der Dridu-Kultur. In der Siedlung Hanska macht es 14,7% aus.

II. KLASSE. Den Hauptcharakteristiken nach sind diese Keramikerzeugnisse dem Geschirr der vorigen Klasse ähnlich. Aber zum Unterschied von der I. Klasse werden diese Keramikerzeugnisse auf der letzten Herstellungsstufe auf langsamer Drehscheibe nachgearbeitet. Darauf zeichnet sich eine Kategorie Töpfe aus, unter denen sich vier Typen unterscheiden, drei von ihnen finden Vergleichsstücke unter den modellierten Gefäßen der ersten Klasse. Davon ausgehend, kann man vermuten daß die Keramikerzeugnisse der zweiten Klasse mit dem Horizont des 8. —

9. Jahrhunderts in Verbindung stehen. Infolge ihrer Besonderheiten kann man diese Keramikerzeugnisse für Frühdrehscheibenerzeugnisse halten. Sie machen in Hanska 0,1% aus.

III. KLASSE. Die Keramikerzeugnisse sind auf langsamer Drehscheibe hergestellt, doch sehr primitiv ausgefuhrt. Kennzeichnend für sie sind die Ungleichmässigkeit und die grobmodellierte Gefäßwandung. Sie sind ungeschickt gemacht als sei die Nachahmung der auf der Drehscheibe üblichen hergestellten Keramikerzeugnisse. Je nach den Eigenschaften des Rohstoffs unterscheidet man zwei Aufteialungen dieser Keramikerzeugnisse. Die ersten sind aus Magerton und die zweiten sind aus Fellton hergestellt. Je nach den Zusatzeigenarten teilen sich die Keramikerzeugnisse der ersten Aufteilung in zwei Gruppen: mit Sand und Schamotte. Die Keramikerzeugnissenoberfläche beider Gruppen ist rauh und grau-braun. Es zeichnet eine Keramikerzeugnissenkategorie Töpfe aus, darunter unterscheidet man drei Typen (zwei davon gehören sich zu der ersten Gruppe und ein Typ gechört zu der zweiten Gruppe). Die Keramikerzeugnisse der zweiten Aufteilung bilden eine Gruppe, für die ist der Zusatz von Gras und zerstossnen Muschel kennzeichnend. Die Obèrfläche ist glatt und mit einer Umhüllungsschicht bedeckt, die Farbe ist hellbraun und verfleckt. Darunter unterscheiden sich zwei Geschirrkategorien: Töpfe und Krüge. Diese Keramikerzeugnisse sind der Nomadenkeramik ähnlich. In Hanska macht sie 0,1% aus.

IV. KLASSE. Die Keramikerzeugnisse der vierten Klasse machen 84,1% der Gesamtmenge aus und in den Komplexen beläuft sich ihr Anteil auf 93—100%. Sie sind auf langsamer Drehscheibe hergestellt und wird in drei Aufteilungen gegliedert: daruhter sind Magerton-, Fellton- und Kaolinerzeugnisse. Die Keramikerzeugnisse der ersten Aufteilung teilen sich in drei Gruppen: mit Sand, Glimmer und Schamotte. Kennzeichnend für alle diise Gruppen ist eine rauhe Oberfläche. Die Farbe wandelt sich von rot bis grau verfleckt. Die Keramikerzeugnisse der ersten Gruppe werden in acht Kategorien gegliedert: Töpfe (dreizehn Typen), Kessel (ein Typ), Pfannen (ein Typ), Schüssel (vier Typen), Krüge, Schoppen (zwei Typen), Eimer (ein Typ), und Leuchten (ein Typ). Dieses Geschirr ist für die spate Stufe der Dridu-Kultur des 10. — 11 Jh. kennzichnend. In der Siedlung Hanska beläuft es sich auf 54,1—68,0 % der Gesamtmenge vom Geschirrs der Vierten Klassen. Die zweite Gruppe ist durch einzelne Töpffragmente vertreten (1,0—1,2 %) und ist auch mit der späten Stufe der Dridu-Kultur verbunden. Die dritte Gruppe (0,5 %) ist durch Topf- und Schüsselfragmente vertreten und ist für die Nistrusiedlungen kennzeichend. Das Geschirr der zweiten Aufteilung teilt sich in fünf Gruppen : mit Muschel, Gras, Sand, Pyroxene und hat keinesichtbare Zusätze. Typisch für die I. II. III. und V. Gruppen ist die mit einer Sonderumhulungsschlicht bedeckte glatte Oberfläche. Unter den Keramikerzeugnissen der ersten Gruppe (24,8—34,3%) werden drei Kategorien: Töpfe (vier Typen), Kessel (sieben Typen) und Kortschags gegliedert. Die Keramikerzeugnisse der zweisten Gruppe (5,7—10,0 %) umfassen zwei Töpftypen. Das Geschirr dieser zwei Gruppen ist für die Dridu-Kultur und die Rädukänenitypdepots des 11. — 13 Jh. typisch. Die Keramikerzeugnisse der dritten Gruppe (0,22—0,26 %) haben fünf Kategorien : Töpfe (zwei Typen), Krüge (zwei Typen), Schüssel (drei Typen), Kortschags und Leuchten (je ein Typ). Zu der vierten Gruppe gehören die rauhen braunen Keramikerzeugnisse, die durch einzelne Schalen und Krügenfragmente vertreten sind. Die Keramikerzeugnisse der fünften Gruppe (1,0—1,2 %) besitzen eine Glanzoberfläche und sind rotgelb. Die Keramikerzeugnisse der vierten und fünften Gruppe gehören zu der Goldene-Horde-Kultur der ersten Hälfte des 14. Jh. Das Geschirr der dritten Aufteilung (0,05 %) ist von Kaolin hergestellt und unterteilt sich auf zwei Gattungen: rauh und glatt. Es entstammt den Niederdonauzentren.

V. KLASSE. Das Geschirr der fünften Klasse (1,0 %) ist auf der schnellen Drehscheibe hergestellt. Es teilt sich in zwei Aufteilungen: Magerton- und Kaolinerzeugnisse. Das Geschirr der ersten Aufteilung enthalt einen Sandzusatz. Den Oberflächenbesonderheiten nach teilt es sich in drei Gattungen: glatt, rauh und glasiert. Die glattflächige Keramikerzeugnisse sind angobiert und rotfarbig. Sie teilen sich in drei Kategorien : Amphoren (fünf Typen), Krüge und Pythosen (zwei Typen). Dieses Geschirr ist byzantinisch. Das rauhe Geschirr hat eine angobierte Oberfläche und ist rotfarbig. Unter den Brustuckmaterialen unterscheiden sich fünf Geschirrkategorien: Töpfe, Krüge, Schüssel, Teller und Amphoren mit flachem Boden. Diese Keramik gehört zu der Goldene-Horde-Kultur. Die Keramik der dritten Gattung ist der vorigen ähnlich. Sie unterscheidet sich dadurch, daß ihre Oberfläche mit Glasur bedeckt ist. Dieses Geschirr gehört auch zu der Goldene-Horde-Kultur. Das Geschirr der zweiten Aufteilung ist aus Kaolin

hergestellt und ist mit brauner und gruner Glasur bedeckt. Es entstammt den bysantischen Zentren des Schwarzmeergebiets.

Wenn man die Keramik in ihrer Gesamtheit analysiert, so kann man feststellen, daß die auf langsamer Drehscheibe hergestellten Erzeugnisse und die modelierten Gegenstände den meisten Teil (98,8 %) betragen. Der Anteil der anderen Keramikgruppen ist viel bescheidener, aber sie treten als eine wichtige Ergänzung, die den Charkter des Keramischen Komplexes auf seinen verschiedenen Stufen bestimmt.

KAPITEL 3. SYSTEMATISIERUNG DER KERAMISCHEN KOMPLEXE

§ 1. DIE KULTURCHRONOLOGISCHE GRUPPIERUNG DER KOMPLEXE

Das Hauptziel der Systematisierung besteht in der Feststellung der Zeit und dem Raum nach unterschiedlichen standfesten Keramikkomplexe. Die Systematisierung wird auf Grund der Materialen der Siedlung Hanska durchgeführt. Dafür sind die Sammlungen aus 99 Wohnungen ausgewählt worden. Um die chronologische Aufeinanderfolge der eventuellen Gruppen der Keramikkomplexe festzustellen, wurden im Laufe der Korrelation solche Merkmale ausgenutzt, die voneiner chronologischen Bedeutung sind und die eine deutlicksre qualitative Variabilität haben. Als solche Merkmale gelten das Vorkommen (Nichtvorkommen) der folgenden Keramikgattungen: modelierte, frühdrehscheibegefertigte, grau Glanzerzeugnisse, lokale drehcheibegefertigte, drehscheibegefertigte mit durchgekreuzten Ornament, drehscheibegefertigte mit Glimmerzusaz, Tonkessel und Goldene-Horde-Erzeugnisse in den Keramikkomplexen. Die Korrelation der Keramikkomplexe basiert sich auf der formalisierten Aufzählung des Ahnlichkeitskoeffizents durch ihre gegenseitige paarweise Vergleichung nach allen obengenannten Merkmalen. Der Ähnlichkeitswert ist auf Grund der formel:

$$f = \frac{S^2}{K \cdot L}, \text{ dusgerechnet,}$$

wo f — Ähnlichkeitswert ist, K — Punktzahl das zum Objekt A_i gehörige Merkmale, L — Punktzahl das zum Objekt A_k gehörige Merkmale, S — Punktzhal das zum die Objekten A_i und A_k gleichen Merkmale. Dabei ist $f \in \langle 1 - 0 \rangle$. Im Ergebnis des ausgeführten Studiums haben die Keramikkomplexe neun verhältnismassig selbstständige Gruppen gebildet, die in der Korrelationstafel in der chronologischen Aufeinanderfolge angeordnet sind. Die Korrelationstafelsanalyse hat gezeigt, daß diese Gruppen an den durch ein Mittelglied verbundenen zwei grösseren Formationen oder Blocken teilnehmen. Die Gruppen 1—3 gehören zum ersten Block, die Gruppen 6—9 und teilweise 5 gehören zum zweiten Block und die Gruppe 4 und teilweise 5 bilden das Mittelglied. Zum ersten Block gehören 28 Komplexe, für die modellierte Erzeugnisse kennzeichnend sind. In den Komplexen der zweiten und dritten Gruppe kommem darüber hinaus. Fragmente der frühdrehschei begefertigten Erzeugnisse und Glanzerzeugnisse. Zum zweiten Block gehören 57 Komplexe. Für sie sind Töpfererzeugnisse kennzeichnend. In der fünften und sechsten Gruppe kommen auch Nomadenkeramikerzeignisse und Erzeugnisse aus weissem Ton aber in der neunten Gruppe Fragmente des Goldene-Horde-Geschirrs vor. Im Gegenteil zum ersten Block sind die drehscheibegefertigten Keramikerzeugnisse von den Komplexen des zweiten Blocks technologisch ungleichartig. Auf Grund der Korrelation sind die Keramikkomplexe von zwei technologischen Traditionen festgestellt. Bei manchen Komplexen dominiert das Geschirr mit Sandzusatr, bei anderen mit Muschel ung Graszusatz. Die Komplexe der beiden Traditionen kommen bei allen chronologischen Gruppen des zweiten Blocks vor, aber ihr Anteil ist je nach der Unterteilung verschieden. Die Keramikkomplexe des zweiten und ersten Blocks stehen in einer gewissen Wechselbeziehung, die durch ein Mittelglied gemachtwird, das 14 Komplexe von der vierten und fünften Gruppe einschliesst. Kennzeichend ist für sie die Vereinigung der frühdrehscheibegefertigte Glanzerzeugnisse und des drehscheibegefertigten Geschirrs. Die Analyse dieser Daten zeigt, daß diese Komplexe ein Übergang vom ersten Block zum zweiten oder von den modellierten zu den Töpfererzeugnissen sind. Dies bestimmt auch die relative Datierung der Keramikkomplexe. Die ersten Gruppen treten als frühzeitigere und die letzten als die Spatzeitigeren auf.

§ 2. DIE KULTURELL-TERRITORIALE GRUPPIERUNG DER KOMPLEXE

Das Vorkommen der chronologisch verschiedener Keramikkomplexe auf der Siedlungsstalte Hanska setzt auch das Vorkommen der territorialverscheidenen Einheiten oder Sitze voraus. Um dies klarzustellen, ist die Topographie dieser Komplexe je nach den eher festgestellten chronologischen Gruppen dürchgeführt worden. Im Ergebnis sind in den Rahmeen jeder chronologischen Gruppe bis 10. Territorialeinheiten ausgesondert. In den Gruppen 1—7, die frühzeitiger sind, wandelt sich die Anzahl dieser Einheiten von 8 bis 10, und in den zwei letzten Gruppen (8—9), die spätzeitiger sind, wird ihre Anzahl bis sieben und fünf verkleinert. Jede Territorialeinheit nimmt eine bestimmte Stelle im Siedlungsstattenraum und ist anscheinend von den anderen abgesondert. Dabei existieren die Sitze aller neun chronologischer Gruppen nicht an und für sich, sondern sind eng miteinanderen verbunden und bilden die senkerecht aufeinander liegenden Aufschichtungen. Jede Gruppe entsteht auf der Stelle der vorigen chronologischen Gruppe und dient als eine Grundlase für die Territorialeinheit der nachfolgenden Gruppe. In diesem Zusammehang sei es bemerkt, daß selbst die Sitze der ersten Gruppe nicht auf einer leeren Stelle entstanden, sondern erwiesen sich als die logische Fortsetzung der früheren Territorialeinheiten, der so genannten Nullgruppe des 5. — 7. Jh., deren Charakterisierung über den Rahmen unseres Werkes hinausgeht. Es sei betont, daß die Mehrheit der Territorialeinheiten eine dürchgehende Fortsetzung von der Nullgruppe bis die achte-neunte Gruppe haben. Gleichzeitig sondern sich die Territorialeinheiten, die den ganzen gewiesenen Zyklus nicht durchliefen, sondern entstanden und existierten auf seinen bestimmten Stufen. Die Charakteristik der Keramikkomplexe je nach dem Territorialmerkmal zeigt in ihrer Gesamtheit, daß auf der Siedlungsstätte Hanska zur zeit 17 Territorialeinheiten und 3 entdeckt sind, die im Raum der Siedlungsstatte eine bestimmte Stelle einnehmen im Laufe aller Entwicklunsstufen auf dieser oder anderen Weise erhielten bleiben. Die Mehrheit der Territorialeinheiten entstanden auf der Anfangssiedlungsstufe und funktionierten ununterbrochen bis zu ihren letzten Stufen.

Die Korrelation der Territorialeinheiten im Nordwestteil der Siedlung je nach den technologischen Besonderheiten der Keramikerzeugnissen zeigt, daß alle von ihnen drei große Sektorebilden: A) Sitze, wo die Komplexe der zweiten technologischen Tradition dominieren, B) Sitze, wo die Komplexe der beiden Traditionen gleichmassig vertreten sind, und C) Sitze, wo die Komplexe der ersten technologischen tradition dominieren. Die Topographie der Komplexe hat gezeigt, daß jeder von den genannten Sektoren auf dem Siedlungsstättenterritorium eine bestimmte Stelle einnahm. So lagen alle Territorialeinheiten des Sektors «A» im Abhangsunterteil bei der Aue. Auf der anderen Seite lagen die Sitze des Sectors «B» auf dem gegenüberliegenden Teil, auf den westlichen Siedlunsrand oder auf dem Anhangsoberteil. Die Sitze des Sektors «C» nahmen den dazwischenliegenden Abschnitt zwischen den Sektoren «A» und «B» auf dem Anhangsmittelteil ein. Solche Territorialverteilung spricht dafür, daß seit der vierten Stufe in der Siedlung Hanska zwei standfeste technologischeedie Traditionen die mit bestimmten Raumeinheiten verbundene existierten.

§3. DIE CHRONOLOGIE DER ARCHÄOLOGISCHEN KOMPLEXE

Die Korrelationsanalyse der Keramikkomplexe hat die Bestimmurg der relativen Datierung ermöglicht. Zur Bestimmung der absoluten Datierung der Keramikkomplexe und der Keramikgruppen sind in diesem Werk zusätzlich die stratigraphischen Daten herangezogen, die gezeigt hatten daß unter den Keramikkomplexen 26 Fälle der Überdeckungen oder Überschneidungen der frühen Bauten durch die späteren entdeckt worden waren. Darunter besteht kein einziger Fall, als die dieser Bestimmung nach Keramikkomplexe der früheren Gruppen die Komplexe der späteren Gruppen überdeckt hatten. Die Vergleichung dieser Daten mit den Korrelationsergebnissen der Komplexe und den datierbaren Gegenstanden hat es ermöglicht, in der Siedlung Hanska neben dem Horizont des 5.—7. Jh. noch sieben frühmittelalterliche Horisonte auszusondern, die als einzelne Evolutionsstufen dieser Siedlung betrahtet werden können: 5.—7. Jh. (Nullgruppe), 8. Jh. (erste Gruppe), 9. Jh. (II,III Gruppen), 10. — erstes Viertel des 11. Jh. (IV—V Gruppen), Zweites Viertel des 11. Jh. — Anfang des 12. Jh. (VI Gruppen), 12. Jh. — Anfang des 13. Jh. (VII Gruppe), 13. Jh. (VIII Gruppe), und Erste Hälfte des 14. Jh. (IX Gruppe).

KAPITEL 4. DIE FRÜHMITTELALTERLICHE KERAMIK DER MOLDAUISCHEN KODRY ALS EXPONENT DER UNUNTERBOCHENEN ENTWICKLUNG DER RUMÄNISCHEN BEVÖLKERUNG

§ 1. DIE ENTWICKLUNG DER AUTOCHTHONEN TRADITIONEN IN DER TÖPFEREI UND IM HANDEL

Auf Grund der Materialen aus den moldauischen Kodry sind wichlitige Scheussfolgerungen vor allem hinsichtlich der Töpferei und das Handels gezogen worden. Die vorhandenen Angaben haben gezeigt, das wahrend des unter Betracht stehenden Zeitaums die Töpferei aus dem Heimgewerbe qualitativ herauswuchs und sich in ein spezialisiertes Handwerk verwandelte. Die Beherrschung der Frühtöpferitechnik begann seit dem 9. Jh., aber die modellierende Methode wurde erst am Anfang des 10. Jh. endgültig verdrangt. Von dieser Zeit an bekann die bis auf das 14. dominierende langsame Drehtöpferscheibe eine weite Verbreitung. Zum Brennen der Keramikerzeugnisse begann man seit dem 10. Jh. mit spezialisierten zweistockigen Töpferglühöfen zu verwenden, die die Orientirung der Produktion zum Markt und zum Auftrag ermöglichten.

Das Keramikerlernen hat auch gezeigt, daß die Bevölkerung des Gebiets wahrend des unter Betracht stehenden Zeitraums standige Handelsbeziehungen zu den byzantinischen Stadten des nordwestlichen Schwarzmeergebiets und auf bestimmten Stufen auch mit den Nistrusiedlungen, der Donaubevölkerung und den Goldene-Horde-Zentren des Zwischenstromlands Nistru-Prut unterhielt. Die Keramikfunde zeugen davon, daß der Handel seine Blutezeiten und Verfallszeiten erlebte. So wurden die wirtschaftliche Beziehungen zu den byzantinischen Städten im 8. Jh. auf ein Mindestmaß herabgedruckt. Davon spricht die Tatsache, daß in den Komplexen dieser Zeit die byzantinische Keramikerzeugnisse tatsachlich nicht vorhanden sind. Im 9. Jh. brach in der Entwicklung der Handelsbeziehungen zu den byzantinischen Stadten und den Niederdonauzentren eine neue Stufe an, die einen gewissen Zufluß der importierten Waren herbeibrachte. Davon spricht die Tatsache, daß die byzantinische Keramikerzeugnisse in jedem dritten Komplex des 9. Jh. vorkommen, wobei in einigen von ihnen sein Anteil sehr bedeutent ist und sich bis auf 6,7—12,7 % beläuft. Im weiteren wurde eine neue Entwicklung mit dieser Tendenz herbeigebracht. Im 10. Jh. kommt der byzantinische Import bei 50% der Komplexe und im 11.—12. Jh. bereits bei 70 % vor. Dennoch ist im 13.Jh. die Abnahme der Importwaren zu vermerken. Auf dieser Weise ist das byzantinische Geschirr nur bei 42 % der Komplexe dieser Zeit festgelegt. Aber die nachfolgende Periode (die erste Hälfte des 14. Jh.) brachte wieder eine Zunahme des Importanteils herbei. Zu dieser Zeit kommt das byzantinische Geschirr bei 62 % der Komplexe vor. Ausserdem sind in allen Bauten dieser Zeit die Goldene-Horde-Keramikerzeugnisse vorhanden, was über die neue Wiederbelebung des Handels im Kodrygebiet der Zentralmoldau spricht.

§ 2. DIE ENTWICKLUNG DER AUTOCHTHONEN ETHNOKULTURELLEN TRADITIONEN UND DIE BEZIEHUNGEN ZU DEN FREMDEN ETHNISCHEN GRUPPEN

Die Analyse des archäologischen Materials aus dem Siedlungsstätte Hanska und anderen Stätten hat auch gezeigt, daß in der ethnokulturellen Hinsicht im Gebiet der moldauischen Kodry im 5.—14. Jh. die Nachfolge der Haupttraditionen beobachtet wird, obwohl sie verstärktem Einfluß und der Veränderung ausgesetzt worden waren. Während des genannten Zeitraums veränderte die materielle Kultur der autochthonen Bevölkerung in diesem Gebiet ihren Charakter einige Male. Dieser Vorgang findet seinen Niederschlag in der konsequenten Abwechslung von vier archäologischen Kulturen, die am beispiel der Siedlung Hanska deutlich zuruckverfolgt und in acht chronologische stufen gegliedert sind.

Die im 5.—7. Jh. datierte erste Stufe kennzeichnet sich durch die archäologischen Materialen der Costischa-Botoschana-Hanska-Kultur, die für die romanische Bevölkerung des Karpaten-Nistrugebiets typisch ist und wo die für die alte Slawen kennzeichnenden Elemente der Prag- und Penkowo-Kulturen vorhanden sind. In der Siedlung Hanska sind 31 die Wohnungen diser Zeit aufgefundet die sich in 13 Territorialeinheiten befinden.

Die im 8. Jh. datierte Stufe kennzeichnet sich durch die archäologischen Materialen der ersten Phase der Dridu-Kultur, die für die altrumänische Bevölkerung typisch ist. Im der Siedlung

Hanska sind 24 Wohnungen dieser Zeit aufgefungen, die sich in 11 Territorialeinheiten befinden, 9 von denen sind die Fortzetzung der zu der vorigen Stufe gehörten Sitzen.

Die im 9. Jh. datierte Stuffe wird durch die archäologischen Materialen der zweiten Phase der Dridu-Kultur kennzeichnet. In der zu der genannten Zeit gehörende Siedlung Hanska sind 17 Wohnungen aufgefunden, die sich in 8 Territorialsitzen befinden, sieben von denen schon in der vorigen Stufe bekannt waren.

Die im 10. — die erste Hälfte des 11. Jh. datierte Stufe wird durch die archäologischen Materialen der dritten Phase der Dridu-Kultur kennzeichnet unter denen sich die für die Türkobulgarische Bevölkerung typischen einzelne elemente sondern. In der Siedlung Hanska sind 18 Wohnungen dieser Stufe aufgefunden, die sich auf 8 Territorialeinbeiten befinden, sechs davon sind schon in der vorigen Stufe bemerkt.

Die im 11. — Anfang des 12. Jh. datierte Stufe wird durch die archäologischen Materialen der letzten vierten Phase der Dridu-Kultur kennzeichnet, darunter sind die für die Steppenbevölkerung typischen einzelnen Elemente vorhanden. In der Siedlung Hanska sind 25 Wohnungen dieser Zeit aufgefunden, die sich in 8 auf Grundlage der Sitze der vorigen Stufe entstanden Territorialeinheiten befinden.

Die im 12. — Anfang des 13. Jh. datierte Stufe wird durch die archäologischen Materialen der frühen Phase der Răducăneni-Kultur kennzeichnet, die genetisch aus den Stätten des Dridu-Typs herausgewachsen sind. Neben den vorwiegenden autochthonen Kulturellementen kommen auch unter den Materialen dieser Stufe die kulturfremden Traditionen vor, die nur unter dem Einfluß der Steppenvölker-Petschenegen und Kumaner entstehen konnten. In Hanska sind 14 Wohnungen dieser Zeit erforscht, die sich in 8 Territorialeinheiten befinden, sieben von denen schon in den früheren Stufen der Siedlungsexistenz bekannt waren.

Die im 13. Jh. datierte siebente Stufe wird durch die archäologischen Materialen der spaten Phase der Răducăneni-Kultur kennzeichnet. In Hanska sind 15 Wohnungen dieser Zeit aufgefunden, die sich in 8 Territorialeinheiten befinden, fünf von denen auch in der vorigen Stufe bekannt waren.

Die in der ersten Hälfte des 14. Jh. datierte Stufe wird durch die archäologischen Materialen der Kultur der autochthonen Bevölkerung in Verbindung mit den Elementen der Goldene-Horde-Stadtzivilisation kennzeichnet. In Hanska sind 9 Wohnungen dieser Zeit aufgefunden, die auf der Stelle der früheren Territorialeinheiten liegen.

Als so hat die Erforschung der Siedlung Hanska ermöglicht, die ununterbrochene Entwicklung der autochthonen Bevölkerung in den moldauischen Kodry wahrend der ganzen Frühmittelalterzeit zu verfolgen.

SCHLUSS

Auf Grund der objektiven Forschuungsergebnisse kann man feststellen, daß die mittelalterliche rumänische Zivilisation im Zwischenstromland Nistru-Prut eine mächtige autochthone Untergrundlage hatte, die im zentralen Teil des Landes, im Urwalgebiet - den Kodry deutlich verfolgt ist.

Георгий ПОСТИКЭ

РУМЫНЫ МОЛДАВСКИХ КОДР В РАННЕМ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ
(археологическое исследование на основе керамики поселения Ханска)

Предисловие

Раннесредневековая история румын Пруто-Днестровского региона в советской историографии 40—80 гг. XX века отрицалась в совершенстве. Более того, без каких-либо оснований, в работах археологов того времени были предприняты попытки исключить эти земли из состава румынской ойкумены, и представить их как неотемлимую часть прародины славян вообще и древнерусской народности в частности. На базе этих тенденциозных предпосылок все раннесредневековые археологические памятники Пруто-Днестровского междуречья были отнесены к древним, южным или восточным славянам. При этом умалчивались письменные и археологические данные, которые противоречили этим взглядам, не учитывалась специфика румынской истории на протяжении двух последних тысячелетий и особенности румынского этногенеза.

Целью настоящей работы является исследование этнокультурных процессов в ключевом регионе Пруто-Днестровского междуречья — в зоне Кодр Молдовы (массив дремучих лессов в его центральной части), на основе наиболее представительной категории археологических источников — керамических материалов эталонного поселения Ханска. Такой подход к проблеме позволит изучить с одной стороны динамику развития автохтонного субстрата, а с другой, его взаимодействие с инокультурными элементами.

ГЛАВА 1. МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

§ 1. КЕРАМИКА КАК ИСТОЧНИК ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В качестве материального обьекта керамика является носителем обьективной информации, которая заложена в ней в процессе изготовления и последующего ее использования. Данная информация извлекается археологами при помощи специальных методов и может быть использована в научных целях, в том числе для этнокультурных реконструкций.

§ 2. МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Использование керамики в качестве исторического источника предполагает определенную предварительную работу, которая включает в себя два уровня упорядочения материала: классификацию и систематизацию. Классификация понимается как способ упорядочения эмпирических данных в определенной последовательности. Генеральная совокупность керамики составляет «ансамбль керамики», который включает в себя следующие таксономические ступени: 1) «классы» — на основе технических признаков, 2) «отделы» — на основе особенностей исходного материала — глины, 3) «группы» — на основе примесей, 4) «виды» — на основе особенностей поверхности, 5) «серии» — на основе цвета, 6) «категории» — на основе ассортимента посуды, а также 7) «типы», 8) «варианты» и 9) «разновидности». Тип посуды рассматривается как статистически устойчивое сочетание ряда существенных признаков. Его определение производится на основе

формы тулова сосудов и их основных пропорций. Выделено пять типообразующих признаков: 1) форма тулова, 2) соотношение его высоты и наибольшего расширения ($H_3 : Д_3$), 3) соотношение высоты наибольшего расширения и высоты тулова ($H_4 : H_3$), 4) соотношение диаметров шейки и тулова ($Д_2 : Д_3$), и 5) соотношение диаметров дна и тулова ($Д_4 : Д_3$). Таким образом в определении типа керамики задействованы один качественный признак и четыре количественных. Качественный признак (форма тулова) определяется визуально (яйцевидная, бочкообразная, биконическая, шаровидная и другие). Количественные признаки же вычисляются математически, но в процессе определения типов они переводятся в качественные. Так, на основе соотношения высоты тулова и его наибольшего расширения выделяются приземистые и вытянутые сосуды. А на основе соотношений $Д_2 : Д_3$ и $Д_4 : Д_3$ выделяются сосуды с узким или широким устьем и дном. Данные понятия относительны и вариабильны в зависимости от типа. Определение границ между ними производится каждый раз конкретно, на основе линейной корреляции. Типовые признаки во взаимосвязи иерархичны. Поэтому процесс выделения типа строго подчинен этой иерархии. Основным типовым признаком является форма тулова. Далее по своей значимости идет $H_3 : Д_3$, затем $H_4 : H_3$ и в конце $Д_2 : Д_3$ и $Д_4 : Д_3$. Типы керамики подразделяются на варианты и разновидности. Вариантными признаками считаются: 1) форма венчика, 2) форма ручек и 3) орнамент. Разновидности сосудов выделяются вне зависимости от вариантов, на основе метрических показателей (малые сосуды, средние и большие), путем линейной кореляции. При описании типов и вариантов в работе применяются простейшие методы их кодификации.

Второй способ группировки и анализа керамического материала, применяемый в работе, состоит в его систематизации. Задача систематизации состоит в сведении всех классифицированных материалов в единую систему. Систематизация проводится на основе корреляции керамических комплексов с селища Ханска путем их сопоставления по тем признакам, которые заведомо имеют хронологическое значение. Это позволяет выявить с одной стороны разновременные группы комплексов, а с другой — их основные характеристики. Полученные группы в дальнейшем анализируются путем топографического метода, что позволяет выявить разнотерриториальные единицы, состоящие из разновременных комплексов. Группы комплексов коррелируются также с датирующимися предметами и данными стратиграфии, что позволяет выявить их абсолютную датировку. Выделенные в процессе систематизации структурные подразделения позволяют перейти к интерпретационному уровню, и выйти таким образом на историко-социологические и этнокультурные заключения.

ГЛАВА 2. КЛАССИФИКАЦИЯ КЕРАМИКИ

Раннесредневековая керамика из Кодр Молдовы конца I — начала II тыс.н.э. подразделяется на пять классов: I. лепная, II. лепная подправленная на медленном круге, III. круговая ассиметричная, IV. круговая, сделанная на круге медленного вращения и V. круговая, сделанная на круге быстрого вращения.

Класс I. Лепная посуда по технологии изготовления является достаточно однородной. Она сделана из тощей глины и составляет одну группу, содержащую примесь шамота и песка. Поверхность шероховатая, цвет — от желто-красного до серо-коричневого с пятнами. По ассортименту она делится на пять категорий: горшки (девять типов), сковородки (три типа), творожницы (два типа), миски (три типа), и корчаги. Данная посуда относится к раннему этапу культуры Дриду и датируется VIII—IX вв. На селище Ханска она составляет 14,7 %.

Класс II. По основным характеристикам эта керамика аналогична посуде предыдущего класса. Но в отличие от нее данная керамика на последнем этапе изготовления подправлялась на медленном круге. Выделяется одна категория посуды: горшки, среди которых различаются четыре типа, три из которых имеют аналогии среди лепных сосудов первого класса. Исходя из этого, можно считать,

что керамика второго класса связана с горизонтом VIII—IX вв. В силу своих особенностей данную керамику можно определить как раннекруговую. Такая посуда в Ханске составляет 0,1 %.

Класс III. Посуда сделана на медленном круге, но выполнена очень примитивно. Характерным для нее является ассимитричность и грубо моделированные стенки. Она сделана неумело, как бы в подражание обычной круговой керамике. По особенностям исходного материала эта посуда подразделяется на два отдела: из тощей и жирной глины. По характеру примесей посуда первого отдела делится на две группы: с песком и шамотом. Керамика обеих групп имеют шероховатую поверхность и серо-коричневый цвет. Выделяется одна категория посуды: горшки, среди которых различаются три типа (два из них относятся к первой группе, а один — ко второй). Керамика второго отдела составляет одну группу, для которой характерна примесь травы и толченой ракушки. Поверхность гладкая, покрыта слоем обмазки, цвет светло-коричневый с пятнами. Выделены две категории посуды: горшки и кувшины. Эта керамика аналогична кочевнической. В Ханске она составляла 0,1 %.

Класс IV. Посуда четвертого класса составляет 84,1 % от общего количества, а в комплексах ее доля 93—100 %. Она сделанна на медленно вращающемся круге и подразделяется на три отдела: из тощей глины, из жирной глины и каолина. Керамика первого отдела делится на три группы: с песком, слюдой и шамотом. Типичным для всех этих групп является шероховатая поверхность. Цвет варьирует от красного до серого с пятнами. Керамика первой группы подразделяется на восемь категорий: горшки (тринадцать типов), котлы (один тип), сковородки (один тип), миски (четыре типа), кувшины, кружки (два типа), ведра (один тип) и светильник (один тип). Данная посуда характерна для позднего этапа культуры Дриду (X—XI вв.). На поселение Ханска она составляет 54,1—68,0 % от общего количества посуды четвертого класса. Вторая группа представлена отдельными фрагментами горшков (1,0—1,2 %) и также связывается поздним этапом культуры Дриду. Третья группа (0,5 %) представлена фрагментами горшков и мисок и характерна для поселений Поднестровья. Посуда второго отдела делится на пять групп: с ракушкой, с травой, песком, пироксеном и без видимых примесей. Типичным для I, II, III, и V группы является гладкая поверхность, которая покрыта специальным слоем обмазки. Керамика первой группы (24,8—34,3 %) подразделяется на три категории: горшки (четыре типа), котлы (семь типов) и корчаги. Ко второй группе (5,7—10,0 %) относятся два типа горшков. Посуда этих двух групп типична для культуры Дриду и памятников типа Рэдукэнень XI—XIII вв. Керамика третьей группы (0,22—0,26 %) имеет лощеную поверхность и серый цвет. Она делится на пять категорий: горшки (два типа), кувшины (два типа), миски (три типа), корчаги и светильники (по одному типу). К четвертой группе относится керамика с шероховатой поверхностью, коричневого цвета, представленная единичными фрагментами чашек и кувшинов. Керамика пятой группы (1,0—1,2 %) имеет лощеную поверхность и красно-желтый цвет. Керамика четвертой и пятой группы относится к золотоордынской культуре первой половины XIV в. Посуда третьего отдела (0,05 %) сделана из каолина и подразделяется на два вида: шероховатую и гладкую. Она происходит из центров Нижнего Подунавья.

Класс V. Посуда пятого класса (1,0 %) сделана на быстро вращающемся круге. Она делится на отдела: из тощей глины и каолина. Посуда первого отдела содержит примесь песка. По особенностям поверхности она делится на три вида: гладкую, шероховатую и поливную. Керамика с гладкой поверхностью ангобирована и имеет красный цвет. Она делится на три категории: амфоры (пять типов), кувшины и пифосы (два типа). Данная посуда является византийской. Шероховатая посуда имеет ангобированную поверхность и красный цвет. Среди фрагментарного материала выделены пять категорий посуды: горшки, кувшины, миски, тарелки и плоскодонные амфоры. Эта керамика относится к золотоордынской культуре. Керамика третьего вида аналогична предыдущей, но отличается тем, что ее поверхность покрыта поливой. Эта посуда также относится к золотоордынской

культуре. Посуда второго отдела сделана из каолина и покрыта поливой коричневого и зеленого цвета. Она происходит из византийских центров Причерноморья.

Анализируя в целом керамику можно констатировать, что основное место занимают лепная и круговая, сделанная на инструменте медленного вращения (98,8 %). Остальные группы посуды занимают более скромное место, но выступают в качестве важного дополнения, определяющего характер керамического комплекса на разных его этапах.

ГЛАВА 3. СИСТЕМАТИЗАЦИЯ КЕРАМИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ

§ 1. КУЛЬТУРНО-ХРОНОЛОГИЧЕСКАЯ ГРУПИРОВКА КОМПЛЕКСОВ

Основная цель систематизации состоит в выявлении устойчивых групп керамических комплексов, различающихся во времени и пространстве. Систематизация проводится на основе материалов селища Ханска. С этой целью были отобраны коллекции из 99 жилищ. Для определения хронологической последовательности возможных групп керамических комплексов в процессе корреляции были задействованы те признаки, которые заведомо имеют хронологическое значение и обладают наиболее четкой вариабильностью по качественному проявлению. Такими признаками считается наличие (отсутствие) в керамических комплексах посуды следующих разновидностей: лепной, раннекруговой, серой лощеной, круговой местного производства, круговой с пересеченным орнаментом, круговой с примесью слюды, глиняных котлов и золотоордынской. Корреляция керамических комплексов основана на формализованном подсчете коэффициента сходства путем их взаимного попарного сопоставления по всем указанным признакам. Показатель сходства рассчитан по формуле:

$$f = \frac{S^2}{K \cdot L}$$

где f — показатель сходства; K — сумма баллов признаков, содержащихся на обьекте A_i; L — сумма баллов признаков, содержащихся на обьекте A_k; S — сумма баллов признаков, одинаковых для обьектов A_i и A_k. При этом $f \in \langle 1 - 0 \rangle$. В результате проделанной работы, керамические комплексы образовали девять относительно самостоятельных групп, которые расположены в корреляционной таблице в хронологической последовательности. Анализ корреляционной таблицы показал что эти группы в то же время являются частями двух более крупных образований или блоков, связанных между собой промежуточным звеном. Группы пг.1—3 относятся к первому блоку, группы 6—9 и частично 5 ко второму, а группа 4 и частично 5 составляют промежуточное звено. К первому блоку относятся 28 комплексов, для которых характерна лепная посуда. В комплексах второй и третьей группы кроме того встречаются фрагменты раннекруговой и лощеной посуды. Ко второму блоку относятся 57 комплексов. Для них характерна гончарная посуда. В пятой и шестой группе встречаются также «кочевническая» и белоглиняная керамика, а в девятой фрагменты золотоордынской. В отличие от первого блока, круговая керамика из комплексов второго блока технологически неоднородна. На основе корреляции были выделены керамические комплексы двух технологических традиций. В одних комплексах преобладает посуда с примесью песка, а в других с примесью ракушки и травы. Комплексы обеих традиций встречаются во всех хронологических группах второго блока, но их удельный вес в зависимости от подразделения разный. Керамические комплексы второго и первого блока находятся в определенной взаимосвязи, осуществляющейся через промежуточное звено, к которому относятся 14 комплексов из четвертой и пятой групп. Для них характерно сочетание лепной, раннекруговой, лощенной и круговой посуды. Анализ этих данных показывает, что эти комплексы являются переходными от первого блока ко второму, или от лепной к гончарной.

Этим определяется и относительная датировка керамических комплексов. Первые группы выступают как более ранние во времени, а последние наиболее поздними.

§ 2. КУЛЬТУРНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ГРУПИРОВКА КОМПЛЕКСОВ

Наличие на селище Ханска разнохронологических керамических комплексов предполагает также и существование разнотерриториальных единиц или гнезд жилищ. Для выяснения этого, была произведена топография комплексов по раннее полученным хронологическим группам. В результате, в пределах каждой хронологической группы были выделены до десяти территориальных единиц. В группах 1—7, являющихся более ранними во времени, количество этих единиц варьирует в пределах 8—10, а в последних двух группах (8—9), более поздних во времени, их количество уменьшается до семи и пяти. Каждая территориальная единица занимает определенное место в пространстве селища, и как бы обособлена от других. При этом гнезда всех девяти хронологических групп не существуют сами по себе, а тесно связаны между собой, образуя как бы напластования по вертикали. Каждая из них возникает на месте предшествовавшей хронологической группы и служит основной для территориальной единицы последующей группы. В этой связи следует отметить, что даже гнезда первой группы не возникли на пустом месте, а являются логическим продолжением более ранних территориальных единиц, так называемой нулевой группы V—VII вв., характеристика которых выходит за рамки нашей работы. Следует подчеркнуть, что большинство территориальных единиц имеют сквозное продолжение от нулевой и до восьмой—девятой группы. В то же время выделяются территориальные единицы, которые «не прошли» весь указанный цикл, а возникли и существовали только на его определенных этапах. Характеристика керамических комплексах по территориальному признаку в целом показывает, что на селище Ханска четко выделяются 17 территориальных единиц, занимающих определенное место в пространстве селища, и которые в той или иной мере сохранились на протяжении всех этапов ее развития. Большинство территориальных единиц возникли на начальном этапе поселения и функционировали непрерывно до ее последних этапов.

Корреляция территориальных единиц из северо-западной части поселения по технологическим особеностям посуды показывает, что все они группируются в три больших сектора: А) Гнезда, в которых преобладает комплексы второй технологической традиции; Б) Гнезда, в которых комплексы обеих традиций представленны в одинаковой мере; и В) Гнезда, в которых преобладают комплексы первой технологической традиции. Топография комплексов показала, что каждый из указанных секторов занимал на территории селища определенное место. Так, все территориальные единицы сектора «А» располагались в нижней части склона, возле поймы. С другой стороны, гнезда сектора «В» располагались в противоположной части, на западной окраине поселения верхней по склону. Гнезда сектора «В» занимали промежуточное место между секторами «А» и «В», в средней части склона. Такое территориальное расспределение комплексов свидетельствует о том, что на поселении Ханска, начиная с четвертого этапа существовали две устойчивые технологические традиции, прочно связанные с определенными пространственными единицами.

§3. ХРОНОЛОГИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ

Корреляционный анализ керамических комплексов позволил определить их относительную датировку. Для определения абсолютной датировки комплексов и групп керамики в работе дополнительно привлечены данные стратиграфии которые показали что среди включенных в систематизации керамических комплексов с селища Ханска отмечены 26 случаев перекрытия или перерезания ранних построек более поздними. При этом нет ни одного случая, когда выделенные по керамике

комплексы более ранних групп перекрывали бы комплексы более поздних групп. Сопоставление этих данных с результатами корреляции комплексов и датирующимся предметами позволило выделить на поселении Ханска наряду с горизонтом V—VII вв. еще семь раннесредневековых горизонтов, которых можно рассматривать в качестве отдельных этапов в эволюции этого поселения: 1. (V—VII) вв. (нулевая группа), 2. VIII в. (первая группа), 3. IX в. (II—III группы), 4. X — первая четверть XI в. (IV—V группы), 5. вторая четверть XI — начало XII вв. (VI группа), 6. XII в. — начало XIII вв. (VII группа), 7. XIII в. (VIII группа), 8. первая половина XIV в. (IX группа).

ГЛАВА 4. РАННЕСРЕДНЕВЕКОВАЯ КЕРАМИКА КОДР МОЛДОВЫ — ЭКСПОНЕНТ НЕПРЕРЫВНОГО РАЗВИТИЯ РУМЫНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

§ 1. РАЗВИТИЕ АВТОХТОННЫХ ТРАДИЦИЙ В ГОНЧАРНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ И В ТОРГОВЛИ

На основе материалов из Кодр Молдовы важные выводы сделаны прежде всего относительно развития гончарного производства и торговли. Имеющиеся данные показали, что в рассматриваемый период гончарное производство качественно возросло из домашнего промысла в специализированное ремесло. Освоение раннекруговой технике в регионе началось с IX века, но окончательное вытеснение лепного способа произошло лишь в начале X века. С этого времени широкое распространение получил медленно вращающийся гончарный круг, являвшийся господствующим до XIV в. Для обжига керамических изделий с X в. начали применять специализированные двухъярусные гончарные горны, позволившие ориентировать продукцию на рынок и заказ.

Исследование керамики показало также, что население региона на протяжении рассматриваемого периода имело постоянные торговые связи с византийскими городами Северо-Западного Причерноморья, а на определенных этапах также с городищами Поднестровья, населением Подунавья и золотоордынскими центрами Днестровско-Прутского междуречья. Керамические находки свидетельствуют, что в торговле были периоды подъемов и спадов. Так, в VIII веке экономические связи с византийскими городами были сведены к минимуму. Об этом говорит тот факт, что в комплексах этого периода византийская керамика фактически отсутствует. С IX века в развитии торговых отношений с византийскими городами и центрами Нижнего Дуная наступил новый этап, который привел к некоторому росту импортированных товаров. Об этом свидетельствует то, что византийская керамика встречается в каждом третьем комплексе IX века, причем в некоторых из них ее доля довольна значительная, достигая 6,7—12,7 %. В дальнейшем эта тенденция получила новое развитие. В X веке византийский импорт встречается в 50 % комплексов, а в XI—XII вв. уже в 70 %. В XIII веке однако, наблюдается снижение импортного материала. Так, византийская посуда зафиксирована только в 42 % комплексов этого периода. Но в следующий период, первой половине XIV века удельный вес импорта снова возрос. В это время византийская посуда встречается в 62 % комплексов. Кроме того, во всех сооружениях этого времени присутствует золотоордынская керамика, что говорит о новом возрождении торговли в районе кодр центральной Молдовы.

§ 2. РАЗВИТИЕ АВТОХТОННЫХ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ И ОТНОШЕНИЕ С ПРИШЛЫМИ ЭТНИЧЕСКИМИ ГРУППАМИ

Анализ археологического материала с селища Ханска и других памятников показал также, что в этнокультурном отношении в регионе Кодр Молдовы в V—XIV вв. наблюдается преемственность основных традиций, хотя последние подвергались усиленному влиянию и видоизменению. На протяжение указанного периода, в данном регионе, материальная культура автохтонного населения изменила свой облик несколько раз. Этот процесс находит свое отражение в последовательной смене четырех археологических культур которые четко прослежены на примере поселения Ханска, и подразделены на восемь хронологических этапов.

Первый этап датируемый V—VII вв. характеризуется археологическими материалами культуры Костиша-Ботошана-Ханска, типичной для романского населения Карпато-Днестровского региона, в которой присутствуют элементы пражской и пеньковской культур, характерных для древних славян. На поселении Ханска обнаружены 31 жилище этого времени которые размещены в 13 территориальных единицах.

Второй этап, датируемый VIII веком, характеризуется археологическими материалами первой фазы культуры Дриду, типичной для древнерумынского населения. На поселении Ханска обнаружены 24 жилища этого времени, которые размещены в 11 территориальных единицах, 9 из которых являются продолжением гнезд предшествующего этапа.

Третий этап датируемый IX веком характеризуется археологическими материалами второй фазы культуры Дриду. На поселении Ханска обнаружены 17 жилищ указанного времени, которые размещены в 8 территориальных гнездах, семь из которых были известны на предшествующем этапе.

Четвертый этап, датирующийся X — первой четвертью XI в. характеризуется археологическими материалами третьей фазы культуры Дриду, среди которых выдляются отдельные элементы типичные для группы тюрко-болгарского населения. На поселении Ханска обнаруженно 18 жилищ данного этапа, размещенные в 8 территориальных единицах, шесть из которых отмечены на предшествующем этапе.

Пятый этап, датирующийся XI — началом XII вв. характеризуется археологическими материалами последней, четвертой фазы культуры Дриду, среди которых присутствуют отдельные элементы типичные для степного населения. На поселении Ханска обнаружены 25 жилищ этого времени, размещенных в восьми территориальных единицах, возникших на основе гнезд предшествующего этапа.

Шестой этап, датирующийся XII — началом XIII вв. характеризуется археологическими материалами ранней фазы культуры Рэдукэнень, генетически выросшей из памятников типа Дриду. Наряду с преобладающими автохтонными культурными элементами среди материалов данного этапа встречаются также и инокультурные традиции, которые могли появится под воздействием степных народов печенегов и половцев. В Ханске исследованы 14 жилищ этого времени, размещенных в 8 территориальных единицах, семь из которых были известны на более ранних этапах поселения.

Седьмой этап, датирующийся XIII веком характеризуется археологическими материалами поздней фазы культуры Рэдукэнень. В Ханске обнаружены 15 жилищ этого времени размещенных в 8 территориальных единицах, пять из которых были известны и на прошлом этапе.

Восьмой этап, датирующийся первой половины XIV в. характеризуется археологическими материалами культуры автохтоного населения типа Лозово в сочетании с элементами городской цивилизации Золотой Орды. В Ханске обнаружены 9 жилищ этого времени, размещенных на месте более ранних территориальных единиц.

Таким образом, исследование поселения Ханска позволило четко проследить непрерывное развитие автохтонного населения в Кодрах Молдовы на протяжении всего раннесредневекового периода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основываясь на объективные результаты исследования можно констатировать, что средневековая румынская цивилизации в Пруто-Днестровском междуречье имела под собой мощную автохтоную подоснову, которое четко прослеживается в центральной части региона, в области дремучих лесов — Кодр.

INDICE DE NUME

Abâzova E. 11, 48, 56, 60, 97, 100, 200, 215
Alexeev I. 48, 53, 200
Artamonov M. 59, 94, 106, 109, 200
Artamonova O. 93, 200
Arutiunov S. 14, 200
Avgustinik A. 13, 200

Başilov V. 9, 201
Balint C. 41, 200
Baran V. 7, 108—109, 200
Baranov I. 41, 200
Barnea I. 203
Bartha A. 94, 208
Bârnea P. 6—7, 9, 60, 120, 201
Beleţkii S.15, 201
Bibikov M. 116, 201
Blavatskii D. 13, 201
Bobrinskii A. 13—15, 99, 101, 201
Bocikariov V. 18, 201
Braşinskii I. 13, 15, 201
Braicevskii M. 15, 201
Briusov A. 106, 202
Bromlei I. 106, 202

Cavruc V. 10—11, 202
Cebotarenco Gh. 6—11, 20, 22, 42, 44, 48, 53—55, 57, 94—96, 100—101, 111, 117, 202, 204, 215
Ciangova I. 59, 202
Comşa E. 203
Comşa M. 30, 35—36, 48, 51—53, 55, 99—100, 203

Deopik D. 15, 203
Dergaciov V. 11, 203
Diaconu P. 27, 29, 34, 36, 41, 44—45, 52, 57, 93, 96, 116, 120, 203
Dienes J. 94, 203
Dimitrov D. 27—28, 41, 44, 203
Dobroliubskii A. 104, 116, 203
Dolinescu-Ferche S. 99, 108, 203—204
Donceva-Petkova L. 30, 35—36, 38, 41, 44, 48, 51, 53—55, 92—93, 204
Dovjenok V. 59, 108, 204

Fehner M. 59, 210
Fiodorov Gh. 6—8, 24, 53—54, 93—94, 108, 110, 114, 204
Fiodorov-Davâdov G. 94, 204
Flerov V. 53, 204—205
Florescu Gr. 202
Fodor I. 44—45, 205
Formozov A. 14, 205
Foss E. 13, 205
Froianov I. 108, 205, 210

Ghening V. 12, 14, 205
Goljeva N. 9, 11, 99, 101, 205, 213
Goaciarov V. 204

Hâncu I. 6—11, 13—14, 27, 30, 34, 36—38, 48, 53, 95—97, 100, 102, 108—109, 112—113, 120, 205—208, 211, 213
Harjuchi M. 203
Hlebnicova M. 15, 208

Ikobson A. 13, 58—60, 208
Iorga N. 122, 208
Iura V. 204
Ivanov 13

Kagan B. 14
Kamenejkii I. 14, 106, 208
Kargher 59
Kastanaian E. 13—14, 208
Kindjeri U. 13, 208
Kircio L. 15, 208
Kiss A. 94, 208
Klein L. 13, 15, 106, 208—209
Knipovici T. 13, 209
Kocicurkina S. 93, 209
Kolcin B. 93, 96, 209
Korobkova G. 13, 214
Korolluk V. 106, 209
Kosven M. 108, 209
Kozlov V. 7, 38, 47, 54, 209, 214
Kozlovskii A. 7, 53, 214
Krasilnikov K. 48, 209
Krug G.15, 209
Krug O. 15, 209
Kruglikova I. 14, 209
Kurnatowska Z. 41, 209
Kuzmina E. 12, 14—15, 209
Kuznejov V. 41, 45, 209

Lapuşnean V. 207
Larina O. 11, 203
Lebedev 15
Lesman I. 15, 210
Levaşova V. 95, 210
Liapuşkin I. 108, 210
Livşiţ M. 205

Majitov N. 94, 210
Malevskaia M. 59, 210
Malm V. 59, 210
Malov S. 43, 210
Marşak B. 14—15, 208, 210
Masson V. 12, 210
Matson F. 15, 210
Mavrodin V. 108, 210
Medvedev A. 95—97, 210
Melliukova A. 9, 210
Mihailina L. 23, 92, 210
Mihailov S. 53, 210
Mitrea I. 6—8, 108, 210
Moşinskaia V. 14, 106, 211
Mongait A. 106, 211

Neceaeva L. 115, 211
Negruşa V. 110, 114, 204
Nestor I. 6, 211
Niculiţă I. 9, 11, 206—207, 211
Nudelman A. 60, 96—97, 104—105, 211

Păunescu A. 33, 43, 211
Petrescu-Dâmboviţa M. 6, 211
Pletniova S. 14, 27—28, 33, 36, 41, 47, 53—55, 58—59, 93—94, 113, 115, 211—212
Polevoi L. 9, 56, 60, 97, 114, 120, 201, 204, 212
Postică Gh. 6—11, 33, 40—42, 44, 59, 96, 108, 202—203, 208, 211—212, 218, 225
Prihodniuk O. 7, 20—21, 24, 92, 108, 212, 217
Pustovalov S. 15, 212

Rădulescu A. 203
Râbakov B. 12, 14, 213
Rafalovici I. 6—7, 9—11, 19—21, 23—24, 53, 56, 92, 98—99, 101, 103—104, 108—109, 120, 201, 207, 211—213
Rapov I. 108, 213
Reaboi T. 9, 20, 215
Rikman E. 206, 207, 213
Rossetti D. 99, 213
Rozenfeldt R. 94—95, 213
Rusanova I. 7, 15, 24, 92, 108, 213

Saiko E. 13, 213—214
Sedov V. 7, 214
Sedova M. 94, 214
Semenov S. 13, 214
Separd A. 15, 214
Serghеev Gh. 11, 21—22, 214
Smilenko A. 7, 53, 214
Spinei V. 6—8, 29, 32, 41, 44—45, 47—48, 96, 104, 116, 118 - 119, 214
Sveşnikova T. 14—15
Szamalek K. 41, 209

Şciapov I. 108, 215
Şciapova I. 93, 95—96, 215
Şer I. 14—15, 215
Ştefan Gh. 203
Sthal H. 108, 215
Şer I. 208—209

Telnov N. 7, 9, 11, 20, 48, 94—96, 100—101, 117, 202, 212, 215
Tentiuc I. 11, 48, 100, 117—118, 215

Teodor D. 6—8, 20—22, 24—25, 29—31, 37—38, 44, 47—48, 57, 92, 103, 108, 110, 215—216
Teodorescu V. 108, 216
Timoşciuk B. 7, 23—24, 92, 108, 210, 213, 216
Toropu O. 48, 216
Tretiakov P. 106, 216

Ţivian T. 14—15

Ursul A. 12, 216

Vălceanu D. 34, 36, 52, 57, 93, 203
Vakulenko L. 7, 20—21, 24, 92, 216—217
Velikanova M. 204
Vjarova J. 41, 217

Zagnii G. 95—96, 207
Zaharia E. 36, 54, 108, 110, 217
Zaharuk I. 12, 217
Zelenciuc V. 205
Zirra V. 35, 217

Bun de tipar 14.08.94. Formatul 60×90¹/₁₆. Garnitură times. Imprimare ofset. Coli de tipar 15,0+0,5 pl. Impr. crom.-conv. 16,13. Coli editoriale 17,41+0,56 pl. Tirajul 1000. Comanda Nr. 174/31502.

Editura „Universitas"
Chişinău, bul. Ştefan cel Mare, 180.
Asociaţia de stat „Cartea Moldovei"
Combinatul poligrafic
277004, Chişinău, str. Petru Movilă, 35.

Postică Gheorghe

P 86 Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu : (studiu arheologic pe baza ceramicii din aşezarea Hansca). — Ch.: Universitas, 1994 — 234p.: il., pl.

În lucrarea de faţă cunoscutul arheolog de la Chişinău porneşte de la concepţia unui ev mediu timpuriu românesc în spaţiul Pruto-Nistrian şi urmăreşte scopul de a reconstitui pe cale ştiinţifică tabloul evoluţiei etno-culturale din perioada medievală timpurie în spaţiul dat. Acest lucru autorul îl face în baza unor izvoare arheologice concrete, şi anume, pe baza analizei comp elor de ceramică din aşezarea Hansca — un monument medieval timpuriu etalon, cu valoare de unicat pentru întreg spaţiul românesc.

P 0503020909-018
M751(10)-94

ISBN 5-362-01129-4

CZU 903.02(478.9)"653"